

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ABD’NİN AFRİKA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINDA
TEMEL YAKLAŞIMLAR
(2001-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN AYDIN

MAYIS 2018

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ABD’NİN AFRIKA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINDA
TEMEL YAKLAŞIMLAR
(2001-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN AYDIN

DANIŞMAN

PROF. DR. AHMET KAVAS

MAYIS 2018

İMZA SAYFASI (ONAY)

Hasan Aydın tarafından hazırlanan “ABD’nin Afrika’ya Yönelik Dış Politikasında Temel Yaklaşımlar (2001-2016)” başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

[Prof. Dr., Ahmet KAVAS]

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyeti Üniversitesi

Üye:

[Prof. Dr., Okan YEŞİLOT]

.....

Kurumu: Marmara Üniversitesi

Üye:

[Dr. Öğretim Üyesi, Muhammed TANDOĞAN]

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 28 Mayıs 2018

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Hasan AYDIN

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. Ahmet KAVAS

ÖNSÖZ

Bu çalışmada George Walker Bush ve Hussein Barack Obama'nın başkanlıkları süresince ABD'nin Afrika'ya yönelik dış politikasındaki temel yaklaşımlar çeşitli konu başlıkları üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Alanında görülen önemli bir eksikliği gidermek amacıyla hazırlanan bu çalışmanın neticesinde ülkemizin akademik zenginliğine ve ülkemizin menfaatleri için başarısı elzem olan Türk Dış Politikası'na naçizane bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Çalışmamın konusunun ve kapsamının belirlenmesinden tez yazım aşamasına kadar geçen süreçte maddi ve manevi hiçbir desteği benden esirgemeyen, eleştiri ve yorumlarıyla meselelere bakış ufkumu derinleştiren, sahadaki engin bilgi birikimi ve tecrübesi ile akademik yönden bendenizi yönlendiren ve öğrencilerine olan içten yaklaşımıyla bizlerin motivasyonunun güçlenmesine imkân tanıyan danışman hocam Büyükelçi (E) Prof. Dr. Ahmet KAVAS'a bu süreçte şahsıma gösterdiği sabır, ilgi ve destek için sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Lisansüstü eğitimimin başlangıcından itibaren tahsil hayatımın her aşamasında özverili bir şekilde yardım eden, alana ve hayata dair yoğun birikimini benimle paylaşmaktan çekinmeyerek özelde bu çalışmanın, genelde ise akademik hayata dair tahayyüllerimin dinamizm kazanmasında büyük emeği olan Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TANDOĞAN'a da bu süreçteki çok değerli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Bu vesileyle, iki yıldır kıymetli görüşlerinden ve önerilerinden istifade ettiğim İstanbul Medeniyet Üniversitesi, SBE Uluslararası İlişkiler anabilim dalında görev alan tüm öğretim üyelerine de içtenlikle teşekkür ediyorum. Ayrıca bu süreçteki katkılarından dolayı Marmara Üniversitesi Kafkasya Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Okan YEŞİLOT'a da teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, neredeyse yirmi yıla yaklaşan eğitim-öğretim hayatım boyunca bana en büyük desteği sunan, şahsi takvimlerini ve planlarını bu doğrultuda şekillendiren, eğitimim noktasında hassasiyet göstererek bu hayati meseleye titizlikle eğilip her daim yanımda olan aileme ve isimlerini uzun uzun belirtemesem de tez yazım sürecimde beni sürekli teşvik eden arkadaşlarıma sundukları katkı ve desteklerden ötürü teşekkür borç bilirim.

Hasan AYDIN

Maltepe, 2018

ÖZET

ABD’NİN AFRIKA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINDA TEMEL YAKLAŞIMLAR (2001-2016)

Aydın, Hasan

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Ahmet Kavas

Mayıs, 2018. 276 sayfa.

Afrika ülkeleri, II. Dünya Savaşı’nın ardından sömürgelerin tasfiye edilmesi neticesinde bağımsızlıklarını kazanmış, Soğuk Savaş’ın ardından ise hızlı bir dönüşüm süreci içerisine girmişlerdir. Söz konusu süreç, kıtanın zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları ve dinamizmi ile birleşince, Afrika kıtası uluslararası sistemdeki görünürlüğünü her geçen gün arttırmıştır. Birkaç yüzyıl öncesine kadar büyük devlet olmanın yolunun sömürge sahibi olmaktan geçtiğini düşünen ve bu zihniyet çerçevesinde küresel güç olma iddiasındaki devletler, hâlihazırda bu iddialarını sürdürebilmek için Afrika topraklarında nüfuz elde etmek gerektiğinin farkına varmışlardır. Kıtaya yönelik olarak ortaya çıkan bu farkındalık, Afrika’yı küresel siyaset unsurlarının ilgi odağı haline getirmiş ve birçok devletin Afrika politikalarını yeniden şekillendirmelerine neden olmuştur. Uluslararası siyasetin önde gelen güçlerinin Afrika’ya ilgisini arttırması, yeni-sömürgecilik kavramını ortaya çıkarmış ve kıtada etkili olmaya çalışan güçlerin sömürgeciliği çağdaş metotlarla yeniden diriltmeye çalıştığı hipotezinin ortaya konulmasına sebebiyet vermiştir.

Günümüzde Afrika ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalışan devletlerden birisi de ABD’dir. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar Afrika ile olan ilişkilerini sınırlı tutan ABD, Soğuk Savaş rekabeti kapsamında kıtaya olan ilgisini arttırmış ve bu ilgi günümüze kadar sürmüştür. Başta enerji sektörü olmak üzere zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları ile hammadde temini noktasında dikkatleri üzerine çeken Afrika kıtasının, Soğuk Savaş’ın ardından “küresel terörle mücadele” kavramının da ortaya çıkması ile ABD dış politikasındaki önemi giderek artmıştır. Bu tezde George W. Bush ve H. Barack Obama’nın başkanlıkları döneminde, ABD’nin Afrika’ya yönelik dış politikasındaki temel yaklaşımlar ele alınmaya çalışılacaktır. Bu çalışma ile varılmak istenen nokta ABD’nin Afrika’ya yönelik dış politikasında başkanların kişisel programlarından ziyade devlet aklının ön plana çıktığı, bu

ülkenin kıtaya güvenlik ve enerji meselelerindeki endişeleri üzerinden yaklaştığı ve Çin başta olmak üzere kıtada etkinliğini arttıran diğer devletlerin 21. yüzyılın ilk çeyreğinin ardından ABD'nin Afrika kıtasındaki nüfuzunun gerilemesine neden olduğu argümanlarının tespiti

Anahtar Kelimeler: ABD, Afrika, Çin, Soğuk Savaş, Amerikan Dış Politikası, George W. Bush, H. Barack Obama.

ABSTRACT

THE MAIN APPROACHES IN U.S. FOREIGN POLICY TOWARDS AFRICA

(2001-2016)

Aydın, Hasan

Master's Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Ahmet Kavas

May, 2018. 276 pages.

African countries have earned their independence as a result of colonial liquidation after World War II, and underwent a swift transformation after the Cold War. When merged with underground and aboveground treasures and dynamism of the continent, the process in question has started to increase the visibility of Africa in international system each passing day. Until a couple centuries ago, nations those thinking about that they need dominion to become a great nation and working to be a global power realized that they should have effect on Africa continent to keep their ideas alive. This awareness about the continent made Africa the center of interest of global politics and reshaped the politics of nations about Africa. Because the international powers has increasing their interests about Africa they started neocolonialism and caused of confession about resurrection of colonialism with modern methods.

Nowadays, the USA is one of the countries which is trying to be influential on African countries. America had been keeping its relations limited with Africa until mid-20th century, but started to focus on Africa after the Cold War because of opportunity and this focus has survived until today. Importance of Africa continent getting attention with energy industry, at first, underground-aboveground resources and raw material procurement; for America is rising by “War on Terror (a.k.a. Global War on Terror)” shown up after Cold War. In this thesis, the matter at hand is USA's foreign policy about Africa in George W. Bush and H. Barack Obama's presidential term. The target to reach in this thesis is determination of arguments those prove that rising prominence of national interest rather than the personal interests of presidents on USA's foreign policies about Africa; convergence of America on Africa based on security and energy industry and because of increasing influence of nations,

especially China, caused reducing in USA's influence on Africa after the 1st quarter of 21st century.

Keywords: USA, Africa, China, Cold War, American Foreign Policy, George W. Bush, H. Barack Obama.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Hasan AYDIN

Uyruğu: T. C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 04.03.1993, Üsküdar/İstanbul.

Elektronik Posta: hsn-aydin@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce)	2016
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2018

YABANCI DİLLER

İngilizce (İleri)

HOBİLER

Tarih, Edebiyat, Futbol, Bisiklet.

İÇİNDEKİLER

İMZA SAYFASI (ONAY)	I
BİLDİRİM	II
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
ÖZGEÇMİŞ.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	XV
TABLO LİSTESİ.....	XVII
BİRİNCİ BÖLÜM:	

1. GEORGE W. BUSH DÖNEMİNE KADAR ABD’NİN AFRİKA POLİTİKASI

1.1. ABD DIŞ POLİTİKASINDA TEMEL PARAMETRELER	10
1.1.1. Amerikan İstisnacılığı	12
1.1.2. İzolasyonculuk – Uluslararasılık Tartışması	15
1.1.3. Büyük Stratejiler (Grand Strategies)	18
1.1.3.1. Liderlik (Primacy)	18
1.1.3.2. Liberal Uluslararasılık	19
1.1.3.3. Offshore Balancing	20
1.1.4. ABD Dış Politikasının Bileşenleri	21
1.1.4.1. Tek Yanlılık (Unilateralism)	21
1.1.4.2. Ahlaki Faydacılık (Moral Pragmatism)	22
1.1.4.3. Yasalara Uygunluk (Legalism)	23

1.1.5. ABD Dış Politika Kültürünün Karakteristik Özellikleri	24
1.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ABD DIŞ POLİTİKASI	27
1.2.1. Soğuk Savaş'ın Nedenleri ve Kapsamı	28
1.2.1.1. Güç Boşluğu	28
1.2.1.2. İdeolojik Rekabet Unsuru	29
1.2.1.3. Sovyet Yayılmacılığı	29
1.2.1.4. ABD'nin Hegemonya Dürtüsü ve Ekonomik Yapısı	30
1.2.2. Çevreleme Politikası ve Unsurları	31
1.2.2.1. Truman Doktrini	32
1.2.2.2. Marshall Planı.....	33
1.2.2.3. NATO'nun Kurulması	33
1.2.2.4. NSC 68 Belgesi	35
1.2.2.5. Domino Taşı Teorisi	35
1.3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ABD'NİN AFRİKA POLİTİKASI	37
1.3.1. Güney Afrika'da Apartheid Rejimine Destek	38
1.3.2. Soğuk Savaş'ın Balkanlaştırıcı Rolü: Angola Örneği	40
1.3.3. ABD'nin Etiyopya ve Somali ile İlişkileri	42
1.3.4. Soğuk Savaş Politikalarının Afrika'ya Etkisi	43
1.4. SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN ABD DIŞ POLİTİKASI	47
1.4.1. Soğuk Savaş Sonrası Üzerine Varsayımlar	48
1.4.2. George H. Bush ve Yeni Dünya Düzeni	50
1.4.3. Bill Clinton Dönemi ve Liberal Yaklaşım: Yeni Dünya Düzeni Anlayışının Farklı Bir Tarzda Sürdürülmesi	54
1.5. SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN G. W. BUSH DÖNEMİNE KADAR ABD'NİN AFRİKA POLİTİKASI	57

1.5.1. Yeni Dünya Düzeni Anlayışını Kıtaya Uyarlama Çabaları	57
1.5.2. Mogadişu Etkisi ve ABD'nin Afrika'ya İlgisinin Azalması	60
1.5.3. Clinton'un İkinci Dönemi ve Afrika'ya Artan İlgi	64
1.5.3.1. Güvenlik Politikaları	65
1.5.3.2. Sağlık ve Ekonomi Politikaları	67

İKİNCİ BÖLÜM:

2. G. W. BUSH DÖNEMİ ABD AFRİKA İLİŞKİLERİNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR

2.1. GEORGE W. BUSH DÖNEMİ ABD DIŞ POLİTİKASI	70
2.2. BUSH DÖNEMİNDE YAYINLANAN ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİNDE AFRİKA	79
2.2.1. 2002 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde Afrika	79
2.2.2. 2006 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde Afrika	83
2.3. BUSH DÖNEMİNDE DEMOKRASİNİN TEŞVİKİ VE AFRİKA	86
2.4. ABD'NİN AFRİKA'DAKİ GÜVENLİK FAALİYETLERİ VE AFRICOM ...	90
2.4.1. Bush Döneminde ABD'nin Güvenlik Algısı ve Afrika	90
2.4.2. AFRICOM'un Kuruluşu	97
2.5. BUSH DÖNEMİNDE ABD-AFRİKA TİCARETİ	101
2.6. BUSH DÖNEMİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ABD'NİN AFRİKA POLİTİKASI	108
2.7. BUSH DÖNEMİNDE ABD'NİN DIŞ YARDIMLARI VE AFRİKA	116
2.8. ÇİN'İN AFRİKA'DA ARTAN ETKİSİ VE BUSH DÖNEMİNDE KİTADA ÇİN-ABD REKABETİ	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUSSEIN BARACK OBAMA DÖNEMİNDE ABD'NİN AFRİKA POLİTİKASINDA TEMEL YAKLAŞIMLAR

3.1. H. BARACK OBAMA DÖNEMİ ABD DIŞ POLİTİKASI	133
--	-----

3.2. OBAMA DÖNEMİ ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİNDE AFRİKA	145
3.2.1. 2010 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde Afrika	145
3.2.2. 2015 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde Afrika	149
3.3. OBAMA DÖNEMİNDE DEMOKRASİNİN TEŞVİKİ VE AFRİKA	153
3.4 OBAMA YÖNETİMİNİN GÜVENLİK ALGISI VE ABD’NİN AFRİKA	
POLİTİKASI	160
3.4.1. Obama Yönetiminin Güvenlik Algısı	160
3.4.2. Obama’nın Güvenlik Meselelerinde Afrika’ya Yaklaşımı	164
3.4.3. Obama’nın AFRICOM’a Yaklaşımı	170
3.5. OBAMA DÖNEMİNDE ABD-AFRİKA TİCARETİ	174
3.6. ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA OBAMA DÖNEMİNDE ABD’NİN	
AFRİKA POLİTİKASI	188
3.6.1. Obama’nın Enerji Politikası	188
3.6.2. Obama’nın Enerji Politikalarının Afrika’ya Yansıması	191
3.7. OBAMA DÖNEMİNDE AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ	
YARDIMLAR	198
3.8. OBAMA DÖNEMİNDE AFRİKA’DA ABD- ÇİN REKABETİ	207
SONUÇ	221
KAYNAKÇA	226

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ACRF	:	Afrika Kriz Müdahale Gücü
ACRI	:	Afrika Kriz Müdahale Girişimi
ACOTA	:	Afrika Acil Durum Operasyonları Eğitim ve Yardım Programı
AFRICOM	:	ABD Afrika Komutanlığı
AGOA	:	Afrika Büyüme ve Fırsat Yasası
AGIT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.y.	:	Aynı Yerde
ASEAN	:	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BIT	:	İkili Yatırım Anlaşmaları
BM	:	Birleşmiş Milletler
BRICS	:	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CIA	:	ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı
COMESA	:	Doğu ve Güney Afrika için Ortak Pazar
ECOWAS	:	Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
FLNA	:	Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi
FOCAC	:	Çin-Afrika İşbirliği Forumu
IFC	:	Uluslararası Finans Şirketi
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
İŞİD	:	Irak-Şam İslam Devleti (Adlı Terör Örgütü)
LRA	:	Tanrı'nın Direniş Ordusu (Adlı Terör Örgütü))

MCC	:	Milennium Challenge Corporation
MPLA	:	Angola'nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPIC	:	Denizaşırı Özel Yatırım Kurumu
PDD-25	:	Başkanlık Karar Yönergesi - 25
PEPFAR	:	AIDS ile Mücadelede Başkanın Acil Planı
PMI	:	Başkanın Malarya Girişimi
SACU	:	Güney Afrika Gümrük Birliği
SOFA	:	Kuvvetlerin Statüsüne Dair Anlaşma
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TIDCA	:	Ticaret, Yatırım ve Kalkınma Anlaşması
TIFA	:	Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşmaları
TPP	:	Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması
TSCTP	:	Trans Sahra Terörle Mücadele Ortaklığı
UEMOA	:	Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
UNITA	:	Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik
USAID	:	ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı
US-CENTCOM	:	ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı
US-EUCOM	:	ABD Avrupa Komutanlığı
US-NORTHCOM	:	ABD Kuzey Komutanlığı
US-PACOM	:	ABD Pasifik Komutanlığı
US-SOUTHCOM	:	ABD Güney Komutanlığı
US-STRACOM	:	ABD Stratejik Komutanlığı
WTO	:	Dünya Ticareti Örgütü

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. AGOA Kapsamında ABD'nin Afrika'dan Gerçekleştirdiği İthalat Verileri: 2001-2009.....	104
Şekil 2.2. ABD'nin Afrika'dan Petrol Dışındaki Ürünlere İlişkin İthalat Verileri	105
Şekil 2.3. 2008 Yılında ABD'nin Sahraaltı Afrika Ülkelerinden İthalat Oranları	106
Şekil 2.4. 2008 Yılında ABD'nin Sahraaltı Afrika Ülkelerine İhracat Oranları	107
Şekil 2.5. Petrol Üretim ve Tüketim Miktarları	109
Şekil 2.6. Doğalgaz Üretim ve Tüketim Miktarları	109
Şekil 2.7. Kömür Üretim ve Tüketim Miktarları	110
Şekil 2.8. Toplam Enerji Üretim ve Tüketim Miktarları	110
Şekil 2.9. ABD'nin Afrika Kıtasından İthal Ettiği Petrol Yüzdeleri: 2000-2007	112
Şekil 2.10. ABD'nin Afrika Kıtasından İthal Ettiği Doğalgaz Yüzdeleri: 2000-2007	112
Şekil 2.11. Bush Döneminde Çin-Afrika Ticareti: 2002-2008	127
Şekil 2.12. Çin'in Afrika'ya Yönelik Olarak Gerçekleştirdiği Dış Yardım Miktarı: 2002-2009.....	128
Şekil 2.13. Küresel Aktörlerin 2000-2008 Yılları Arasında Afrika'ya Yaptıkları Yardım Miktarı.....	132
Şekil 2.14. 2000-2008 Yılları Arasında Sahraaltı Afrika'nın Ticaret Ortakları.....	132
Şekil 3.1. AGOA Ülkeleri İle ABD Arasındaki Toplam Ticaret Hacmi ve Dengesi.....	180
Şekil 3.2. ABD-Sahraaltı Afrika Ticareti: 2000-2015.....	180
Şekil 3.3. ABD'nin Afrika'da İhracat Alanındaki Ortaklarının Oransal Dağılımı: 2015.....	184
Şekil 3.4. ABD'nin Afrika'da İthalat Alanındaki Ortaklarının Oransal Dağılımı: 2015.....	184
Şekil 3.5. ABD'den Sahraaltı Afrika'ya İhraç Edilen Başlıca Ürünler: 2015.....	185
Şekil 3.6. ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan İthal Ettiği Başlıca Ürünler: 2015.....	185

Şekil 3.7. Üç Büyük Aktörün Sahraaltı Afrika'ya Yönelik İhracat İçerisindeki Payı:	
2000-2015.....	186
Şekil 3.8. Üç Büyük Aktörün Sahraaltı Afrika'dan Gerçekleşen İthalat İçerisindeki Payı:	
2000-2015.....	186
Şekil 3.9. Bush ve Obama Dönemlerinde ABD'nin Afrika'daki Dış Yatırım Miktarı:	
2000-2016.....	187
Şekil 3.10. Obama Döneminde ABD'nin Enerji Üretimi.....	189
Şekil 3.11. Obama Döneminde ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan Petrol İthal Ettiği Ülkeler....	192
Şekil 3.12. Elektriğe Erişim Oranları.....	195
Şekil 3.13. Kırsalda Elektriğe Erişim Oranları.....	195
Şekil 3.14. Kişi Başına Elektrik Tüketimi.....	196
Şekil 3.15. ABD'nin Dış Yardımlarının Kıtalar Göre Oransal Dağılımı:	
1995, 2005, 2015.....	206
Şekil 3.16. Obama Döneminde Çin-Afrika Ticaret Hacmi.....	210
Şekil 3.17. Obama Döneminde ABD-Afrika Ticaret Hacmi.....	210
Şekil 3.18. Çin'in Afrika'dan Gerçekleştirdiği İthalat Kalemleri (2010).....	214
Şekil 3.19. Çin'in Afrika'ya Gerçekleştirdiği İhracat Kalemleri (2010).....	215
Şekil 3.20. Çin'in Afrika Kıtasına Yönelik Resmi Dış yardımları: 2009-2016.....	216
Şekil 3.21. Çin'in Afrika'daki Yatırım Alanları: 2011.....	218
Şekil 3.22. Afrika Ülkelerinde Çin Etkisinin Pozitif Olarak İfade Edilme Oranı.....	219

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. ABD Dış Politikasında İzolasyoncu Ve Uluslararası Güdüler Arasında Dönüşüm	17
Tablo 2.1. ABD'nin Afrika Kıtası Ülkeleri İle Olan Toplam Ticaret Hacmi: 2001-2008	102
Tablo 2.2. ABD-Afrika Ticaret Açığı: 2001-2009	103
Tablo 2.3. ABD'nin İthal Ettiği Toplam Petrol Miktarı: 2000-2005	112
Tablo 2.4. ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya Yönelik 2000 ve 2004 Yıllarındaki Resmi Kalkınma Yardımları	119
Tablo 2.5. ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya Yönelik 2000 ve 2004 Yıllarındaki Toplam Yardımları.....	119
Tablo 2.6. ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya Yönelik 2008 Yılı Toplam Yardım Miktarı	124
Tablo 3.1. Bush ve Obama Dönemlerinde ABD'nin Bazı Ülkeler Üzerindeki İmajı	135
Tablo 3.2. 2009 ve 2010 Yılı Federal Bütçe Tasarıları: Yabancı Askeri Finansman	166
Tablo 3.3. 2009 ve 2010 Yılı Federal Bütçe Tasarıları: Uluslararası Askeri Öğretim ve Eğitim Programları	167
Tablo 3.4. 2009 ve 2010 Yılı Federal Bütçe Tasarıları: Barışı Koruma Operasyonları	168
Tablo 3.5. 2009 ve 2010 Yılı Federal Bütçe Tasarıları: Uluslararası Narkotik Kontrolü ...	168
Tablo 3.6. 2009 ve 2010 Yılı Federal Bütçe Tasarıları: Terörle Mücadele Programları	169
Tablo 3.7. Obama'nın İlk Döneminde AFRICOM Operasyon ve Bakım Bütçesi	172
Tablo 3.8. Kongre'ye Gönderilen Bütçe Önerilerinde Komutanlıklar İçin Talep Edilen Kaynak Miktarı: 2014-2016	173
Tablo 3.9. ABD-Afrika Ticaret Hacmi: 2009-2016	181
Tablo 3.10. ABD- Afrika Dış Ticaret Dengesi: 2009-2016	182

Tablo 3.11. 2010 ve 2011 Yıllarında ABD’nin Sahraaltı Afrika’dan En Fazla İthal Ettiği 10 Ürün	191
Tablo 3.12. ABD’nin Obama Döneminde PEPFAR Kapsamında Gerçekleştirdiği Dış Yardımlar.....	199
Tablo 3.13. Obama Döneminde ABD’nin Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardım Miktarı ...	201
Tablo 3.14. ABD Dış Yardımlarında Ön Plana Çıkan Ülkeler: 1995, 2005, 2015	203
Tablo 3.15. Obama Döneminde Dış Yardım Miktarının Ülkelere Göre Dağılımı	204
Tablo 3.16. ABD ve Çin’in Sahraaltı Afrika’ya Yönelik Ticaret Verileri	211

GİRİŞ

Dinamik genç nüfusu, zengin yeraltı ve yer üstü kaynakları ile ön plana çıkan Afrika kıtası, günümüzde başat bir güç olma iddiasındaki herhangi bir devletin görmezden gelemeyeceği bir kıta durumundadır. Kıtanın bu duruma ulaşması, kökü yüzlerce yıl öncesine dayanan hazin bir sürecin ürünüdür. Söz konusu sürecin başlangıç noktasını coğrafi keşiflerle birlikte 15. yüzyıldan itibaren Afrika topraklarına gelen Avrupalıların giriştikleri faaliyetler oluşturmaktaydı. 15. yüzyılda sınırlı keşif hareketleri ile başlayan bu faaliyetler Portekiz, İspanya, Fransa ve Britanya İmparatorluğu başta olmak üzere kıtanın hammadde temini ve pazar potansiyelini fark eden çeşitli Avrupalı devletlerin, 20. yüzyılın ortalarına kadar Afrika'nın her türlü zenginliğini aleni bir şekilde sömürmesi ve kıta Avrupa'sına aktarması ile neticelendi. Sömürge edinmiş olmanın büyük güç olmanın ilk şartlarından biri olarak kabul edildiği söz konusu zaman diliminde, küresel olma iddiasındaki güçler kıtanın sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik (vs.) sistemini kendi çıkarları doğrultusunda tahrip ettiler.

Sömürgecilerin arzuları doğrultusunda, Afrika'nın gerçek sahipleri tarafından belirlenmiş yüzlerce yıllık sınırlar masa başında keyfi uygulamalarla bölünerek aynı kökenden gelen insanlar farklı devletlerin yapay sınırları içerisinde yaşamaya mahkûm bırakıldılar. Bu kapsamda, kıtanın kendine özgün bir biçimde olgunlaşmaya çalışan siyasi sistemleri ortadan kaldırılarak yerlerine Avrupa merkezli sistemler ile Batı tipi siyasi pratikler yerleştirilmeye çalışıldı ve doğal olarak uzun vadede bu girişimlerde başarısız olundu. Sosyal yapıları bozulmaya çalışılan ve ateşli silahların tahakkümü altında toprakları işgal edilen Afrikalılar “ne yaparlarsa yapsınlar” Beyaz Adamın hâkimiyetinden kurtulamayacakları yönünde bir “öğrenilmiş çaresizlik” sendromu ile karşı karşıya bırakıldılar. Kıtanın genç ve dinamik nüfusunun köle ticareti vasıtasıyla Avrupa'ya köle olarak götürülmesi ya da kendi topraklarında Beyaz bir efendinin hâkimiyetinde çalışmak mecburiyetinde bırakılması ve kıtanın zenginliklerinin yağmalanarak Avrupa'da müreffeh bir hayatın ortaya çıkarılması için bu kıtaya taşınması ise günümüzde sıklıkla ve art niyetli olarak vurgulanmaya çalışılan “yoksul ve yoksun kıta Afrika” imajının ortaya çıkarılmasına neden oldu. Anlaşılabileceği üzere sömürgecilik faaliyetleri kıta Afrika'sında ekonomiden sosyal hayata dek bütün yaşam alanlarını derinden etkiledi ve onarılması oldukça güç bir tahribatı da beraberinde getirdi. Oluşan bu tahribatın sonucunda dünyaya “Afrika'da medeniyete dair hiçbir emarenin bulunmadığı” yönünde bir mesaj verilmeye çalışılarak Avrupalıların kıtaya “medeniyet” götürdüğü iddia edildi ve böylece sömürgeciliğin kara yüzü türlü bahanelerle ve yalanlarla aklanmaya çalışıldı.

Deniz bitip, kara görünmeye başladığında ise Avrupalı sömürgeci devletler Afrika kıtasındaki sömürgeleri üzerindeki hâkimiyetlerinden -en azından görünüşte- vazgeçmek zorunda kaldılar. II. Dünya Savaşı'nın ardından mevcut dünya konjonktüründe ortaya çıkan gelişmeler, Avrupalıları bunu yapmaya mecbur bırakmışlardır. 20. yüzyılın ortalarında dünya siyaseti üzerine zuhur eden demokrasi cereyanı sömürgeci devletleri çok önemli bir tercihin eşiğine getirdi: "Afrikalılara bağımsızlıklarını vermek ya da Afrikalıları kendi ülkelerinin eşit birer vatandaşı olarak kabul edip onlara oy hakkı vermek". Afrikalılara oy hakkı verdikleri takdirde gerçekleşecek seçimlerde kıtada yüzyıllarca sömürdükleri insanların elde ettikleri oy gücüyle Avrupalıları ne kıta Afrika'sında ne de Avrupa'da rahatça barındırmayacağını farkına varan Avrupalılar, kıtadaki insanları kendi eşit vatandaşları olarak kabul edip oy hakkı vermek yerine, kıta ülkelere bağımsızlıklarını vermeyi tercih ettiler. Ayrıca her iki dünya savaşında da Avrupalıların saflarında çarpışan Afrikalıların ateşli silaha sahip olduğu ve doğru hedef alındığı takdirde Avrupalıların da mağlup edilebildiğini görmesi, "beyaz adamın yenilmezliği" mitine büyük bir darbe vurdu ve bilhassa II. Dünya Savaşı'nın ardından mevcut gelişmeler ile bütünleşerek Afrika'da ulusal bağımsızlıklar için çeşitli mücadelelerin ortaya çıkmasına neden oldu.

Afrikalıların bağımsızlıklarını kazanma sürecinde etkili olan bir diğer konjonktürel unsur ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında patlak veren ve bütün dünyayı etkisi altına alan Soğuk Savaş rekabetiydi. Sömürgecilerin birçoğunun ABD taraftarı Batı Bloğunda yer aldığı düşünüldüğünde, SSCB kendisinden beklenildiği gibi Afrikalı Devletlerin bağımsızlığına ilişkin çabaları destekledi. Böylece, Avrupalı devletlerin Afrikalı sömürgelerine bağımsızlıklarını vermesinde komünist SSCB'nin kendisini "özgür dünya" olarak tanımlayan Batı Bloğu ülkelere yönelik "sömürge" eleştirisi de önemli rol oynadı. Sonuç olarak, kıtadan alabilecekleri hemen her şeyi aldığını düşünen Avrupalılar ortaya çıkan bu gibi nedenlerin de etkisiyle Afrika'daki sömürgelerini tasfiye etme yoluna gittiler. Afrikalıların bağımsızlığını kazanması ve kıtada sömürgeciliğin sona ermesi ise kıtadaki Avrupalı nüfuzunun tam anlamıyla sona ermesi anlamına gelmemekteydi. Gerek kıtada kurdukları ekonomik ve siyasi nizamın yol açtığı olumsuzluklar vasıtasıyla, gerekse bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrikalı Devletlerin başına gelen -ya da getirilen- Avrupa taraftarı devlet liderleri vasıtasıyla Avrupalılar, Afrika üzerindeki nüfuzunu günümüze kadar bir şekilde devam ettirmeyi başaramadı.

Sömürgecilik döneminin sona ermesinin ardından ise Afrikalı uluslar bağımsız bir devlet olarak uluslararası sistemde boy gösteriyor olmanın farkına varamadan kendilerini

birdenbire -ve üstelik normal koşullar altında kendileri ile hiçbir bağlantısı olmayacak olan- yeni bir rekabet ortamının içerisinde buldular. Soğuk Savaş adı verilen bu yeni rekabet ortamı, ABD'nin ve SSCB'nin başını çektiği iki ayrı kampın dünya üzerinde nüfuz sahibi olma arayışındaydı. Uluslararası sistemin iki başat gücü arasında patlak veren bu rekabet, bağımsızlığın ardından Afrika kıtasına kadar uzandı. Bağımsızlıklarını yeni kazanan birçok Afrikalı ulusun ekonomik ve siyasi olarak kendilerinden önceki sömürgeci yönetimlerden oldukça kötü bir mirası devralması da maddi ve manevi destek arayışındaki kıta ülkelerini Soğuk Savaş atmosferine müdahil olma yoluna itti. Her ne kadar bazı Afrikalı ülkeler, “Bağılantısızlar Hareketi” olarak adlandırılan ve bu mücadelenin taraflarından birine katılmayı reddeden anlayışa meylettiği görülse de, Soğuk Savaş döneminde en dikkat çeken husus nispeten nüfuzlarını korumalarına rağmen eski sömürgeciler Fransa ve İngiltere gibi devletlerin yerine, ABD ve SSCB gibi devletlerin kıta ülkelerini etkisi altına almayı başaramamış olmalarıydı. Bundan ötürü sömürgeciliğin bitip Soğuk Savaş'ın başlaması “bir tahakküm sona ererken yeni bir tahakkümün ortaya çıkması” olarak yorumlanmaktaydı. Üstelik Soğuk Savaş dönemi uygulamaları da, kıta ülkelerine sömürgecilik dönemi uygulamaları kadar zarar verdi. Bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrikalı uluslar kendi özgün pratiklerini hayata geçirme arayışına girişmeden ABD ya da SSCB'nin pratiklerini benimseme yoluna gitti. Sömürgecilik döneminin sosyal, siyasi ve ekonomik olarak Afrikalı ulusların geçmişteki kazanımlarının altını oyan yapısı düşünüldüğünde, Afrikalılar kendi başlarına bırakılsa dahi yeni ve istikrarlı bir nizam için oldukça fazla yol kat etmeleri gerekecekti. Soğuk Savaş'ın sıcak atmosferinin Afrika'nın üzerinde belirmesi ise kıta ülkelerinin kendi özgün modellerini oluşturabilmek adına kat etmeleri gereken yolu uzatmaktan başka bir işe yaramadı.

Avrupa'dakinin aksine Soğuk Savaş, Afrika'da Angola örneğinde olduğu gibi oldukça kanlı mücadelelere sahne oldu. Çoğu zaman aynı kökenden ve aynı dinden insanlar Washington'un ve Moskova'nın “birbirlerinin dostlarını azaltma, rakiplerinin ise düşmanlarını çoğaltma” olarak özetlenebilecek Soğuk Savaş politikaları neticesinde birbirleriyle kanlı mücadelelere girişti. Bu yolla Doğu ve Batı blokları Afrika'nın zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına daha kolay bir yolla ulaşırken, Soğuk Savaş'ın Afrika kıtasına faturası yalnızca yitirilen canlar ve kıta dışındaki aktörler tarafından elde edilen zenginliklerle sınırlı kalmadı. Zira Soğuk Savaş kıtada kendine münhasır bir savaş ekonomisi oluşturmuştu. Batılılar müttefiklerine silah satıyor, zaten ekonomik olarak zor durumda kalan Afrikalılar satın almak zorunda hissettirildikleri bu silahlar yüzünden dış borç altına giriyordu. Nihai olarak, Soğuk Savaş'ın Afrika kıtasında da karşılıklı bulması kıta ülkelerinin bağımsızlık

sonrası karşı karşıya kaldıkları siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntıları tetikleyici bir rol üstlendi. Gelineen noktada tıpkı sömürgecilik döneminde olduğu gibi, ABD'nin ve SSCB'nin kendi çıkarlarını önceleyen Soğuk Savaş politikaları kıtada bölünmüşlüğü, iç savaşları, yolsuzluğu ve borçlanmayı arttırdı. Ortaya çıkan bu tablo, Afrika kıtasının çağın gereklerine ayak uydurma konusunda bir kez daha yavaşlatılması, yolunun kesilmesi anlamına geliyordu.

1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla ABD ve bu ülke arasında kırk yılı aşkın bir süredir devam eden siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel (vs.) rekabet sona ermiş, Soğuk Savaş tarihe karışmıştı. Bu rekabet ortamının sona ermesi hemen her küresel değişiklikte olduğu gibi Afrika kıtasını derinden etkiledi. Soğuk Savaş yıllarında SSCB'yi ve onun hamisi olduğu Doğu Bloğu'nu destekleyen Afrikalı uluslar, SSCB'nin olmadığı bir dünyada tek süper güç olarak kalan ABD tarafından çeşitli ambargo ve yaptırımlarla karşı karşıya kaldı. Dahası tamamen Soğuk Savaş Şartları altında olgunlaşan ve 2002 yılına kadar süren Angola İç Savaşı örneği, bu mücadelenin kendisinin sona erse de etkilerinin henüz sona ermediğini göstermekteydi. SSCB'nin yıkılışı ile kıtada ABD ve onun destekçisi olduğu Batılı dünya görüşü kıtada rakipsiz kalmıştı. Bu durum ise Afrikalı ulusların küresel ekonomik ve siyasi sisteme tam anlamıyla entegre edilmesi fikrini ortaya çıkardı. Söz konusu fikir kulağa hoş gelen fakat Afrikalılara bir kez daha özgün bir sistem inşa etme imkânı sunmayan bir yaklaşımın habercisiydi.

Bilindiği üzere Avrupa'nın iktisadi ve siyasi yönden günümüz şartlarına erişmesi, 1648 yılında imzalanan ve kıta Avrupası'ndaki ihtilafların bir süre için halının altına süpürülmesi anlamına gelen bir dizi anlaşmaya dayanan Vestfalya Antlaşması'ndan sonra aşama aşama gerçekleşmişti. 15. yüzyılda Avrupalılar, bu antlaşma aracılığıyla geçici bir süreliğine barışırken, Avrupalı devletlerin birbirleriyle olan kanlı çekişmeleri sömürgecilik aracılığıyla Afrika'ya taşınmıştı. Takip eden yüzlerce yıl boyunca Avrupa kıtası ülkeleri iktisadi, siyasi, sosyal, kültürel (vs.) yönlerden bir gelişme içerisine girerken, Afrikalıların kendi özgün pratiklerini geliştirmesine izin verilmemişti. Belirtildiği gibi Soğuk Savaş atmosferi de Afrikalıların bu tarz bir gelişme içerisine girmesini engellemişti. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ise, Batılılar Afrikalıların sorunlarına kıtadaki uluslara danışmadan Batı tipi bir reçete yazma eğilimindeydi. Bu yönde bir eğilim ise Afrikalıların yaralarına merhem olmak bir yana, kıta üzerinde yeni bir tahakküm arayışı ve kıtanın çağdaş bir şekilde sömürülmesi anlamına gelecekti.

Soğuk Savaş'ın ardından Afrika'ya yönelik olarak uluslararası siyasi atmosfere hâkim olan tahakküm ve sömürü düzeni, ABD'nin ve Avrupalı ortaklarının Afrika ile olan

ekonomik ilişkilerinde kendisini kolaylıkla gösterebilmekteydi. Ekonomik olarak zor durumdaki devletler, Avrupalı eski sömürgecilerinden ya da ABD’den borç veya kredi alabilmek için onların öne sürdüğü şartlara (demokrasi, serbest pazar, iyi yönetim vs.) harfiyen uymak zorundaydı. Söz konusu bir uyumsuzluk, Afrikalıların dış yardım alamaması ve zaten zor durumda olan ulusal bağımsızlıklarını kendi ayakları üzerinde sürdürememesi ile eşdeğerdi. Kıta ülkelerini çoğu kez çıkmaza sürükleyen bu durum, 2000’li yılların ardından Çin Halk Cumhuriyeti’nin Afrika’da yeni ve etkili bir aktör olarak sivrilmesiyle değişti. Çin Avrupalıların aksine, borç veya kredi verirken ve yatırım yaparken hiçbir önkoşul gözetmiyor, aksine herhangi bir önkoşul ileri sürmeyi Afrikalı ulusların egemenlik haklarına bir saldırı olarak ifade ediyordu. Çin’in bu tavrı Batılıları kızdırsa da, Afrikalıların elini nispeten rahatlattı. Ülkenin bu tavrında, şüphesiz bilhassa petrol olmak üzere Afrika’nın zengin kaynaklarına duyduğu ihtiyacın önemi büyüktü. Gelenen noktada Afrika’daki yeni nüfuz mücadelesi Çin ve ABD ile arasında cereyan edecekti.

Bu çalışmaya “ABD’nin Afrika’ya Yönelik Dış Politikasında Temel Yaklaşımlar (2001-2106)” başlığının uygun görülmesi iki önemli soruyu akla getirmektedir. İlk soru, dünya üzerinde yedi kıta varken, bu çalışmada neden bilhassa Afrika kıtasına odaklanıldığı ile alakalıdır. Bu sorunun yanıtı Afrika’nın uluslararası siyasette artan önemini içerdiği kadar, ülkemizin yaklaşık son yirmi yılda Afrika’ya yönelik artan farkındalığını ve bu yönde uyguladığı dış politika anlayışını da içermektedir. Afrika kıtası günümüzde çeşitli özellikleri vesilesiyle ön plana çıkmaktadır. Bu özelliklerin ilki, kıtanın sahip olduğu zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları ile ilişkilidir. Dünya topraklarının altıda birinden fazlasını ve dünya nüfusunun neredeyse dörtte birini bünyesinde barındıran Afrika kıtası petrol, kobalt, platin, krom, altın, uranyum, koltan ve elmas gibi zengin kaynakları ile dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, kıtada yetişen ürünler de Avrupalılar başta olmak üzere dünya pazarının ihtiyaçlarını karşılama noktasında önem arz etmektedir. Afrika’nın ön plana çıkmasına vesile olan bir diğer özelliği ise kalabalık nüfusu ve geniş toprakları ile ileri derecede sanayileşmiş devletler için ham madde olanağına sahip olduğu kadar pazar olanağına da sahip olmasıdır. Bu durum Çin başta olmak üzere küresel aktörlerin ilgisini cezbetmektedir. Kıtanın genç ve dinamik nüfusu da iyi eğitilebildiği ve iyi yönlendirilebildiği takdirde Afrika için müthiş bir potansiyeli barındırmaktadır. Kıtanın nüfusunun neredeyse yarısının istihdamı yönlendirebilecek nitelikte genç nüfus olduğu düşünüldüğünde, bu meselenin önemi daha iyi anlaşılabilir. Afrika ile ilgili diğer bir önemli özellik ise tek başına hareket pek bir anlam ifade etmeyen bir görüntü veren Afrikalı ulusların, birlikte hareket ettiğinde

uluslararası siyaseti etkileyebilme gücüne sahip olduğu gerçeğidir. Örneğin Birleşmiş Milletler (BM)'in yapısı düşünüldüğünde bu durum daha iyi idrak edilebilmektedir. Zira dünya üzerindeki 194 ülkenin 54'ü Afrika kıtasındadır. Bu sayı BM genel kurulundaki toplam oy hakkının neredeyse dörtte birinden fazlasına karşılık gelmektedir. Afrikalı uluslar birlikte hareket ettiğinde, BM Genel Kurulu'ndan istemedikleri bir neticenin çıkmasını engelleyebilecek ya da istedikleri bir neticeyi elde edebilecek potansiyele sahiptir. Çin, Tayvan'ın yerine BM'ye alınma oylamasında Afrikalı ulusların bu yönünü keşfetmiş ve Afrikalı oyların desteği ile BM'de Tayvan'ın yerine geçebilmiştir. Kıtanın sayısal gücünü lehine kullanabilen bir başka ülke ise Türkiye'dir. Ülkemiz 2009-2010 yılları için BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği oylamasında 54 ülkenin 51'inin oyunu olarak bu pozisyonu elde etmiştir. Özetle ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel özellikleri ile Afrika kıtası günümüzde uluslararası siyasette her geçen gün etkisini arttıran bir konumdadır.

Çalışmamızın başlığı ile ilgili akla gelebilecek ikinci soru ise dünya üzerinde 194 ülke varken neden ABD'nin seçildiği ve bu ülkenin Afrika politikasına odaklanıldığı ile alakalıdır. Bu sorunu yanıtı, ülkemizin uluslararası siyasetteki hedef ve beklentileri ile doğrudan ilişkilidir. Ülkemiz bin yılı aşkın bir süredir uluslararası siyasette etkin bir güç olma arzusundaki bir medeniyetin mirasçısıdır. Bu medeniyetin son temsilcisi olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de küresel bir güç olma arayışındadır. Küresel bir güç olma iddiasındaki herhangi bir devletin, her şeyden önce dünya üzerinde işbirliği yapabileceği ya da mücadeleye gireceği devletlerin yapısal özelliklerini ve uyguladıkları politikaları iyi bilmek, hamlelerini bu bilgiler doğrultusunda geliştirebilmek mecburiyeti vardır. Mirasçısı olduğu medeniyetlerin Afrika ile doğrudan ya da dolaylı olarak tesis ettiği ilişkiler düşünüldüğünde, Türkiye'nin de bilhassa son yirmi yıldır yüzünü Afrika'ya dönmesi yadırganmamaktadır. Ülkemiz günümüzde kıtada adı geçen önemli devletlerdendir. Bu kapsamda, 20. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası siyasette hızla sivrilen bir güç olarak karşımıza çıkan ve II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB ile birlikte dünyanın iki süper gücünden biri olan ABD'nin 21. yüzyılda Afrika'da uyguladığı politikaların bilinmesinin, ülkemizin bu kıtadaki faaliyetlerine olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmanın konusu belirlenirken bizi bize anlatmak olarak nitelendirilebileceğimiz "Türkiye'nin Afrika Politikası" yerine, her ne kadar son 15 yıl içerisinde Afrika'daki etkinliği görece zayıflasa da, küresel rekabetin önemli güçlerinden birini bize anlatmak olarak nitelendirebileceğimiz ABD'nin -ağırlıklı olarak- 21. yüzyıldaki Afrika politikası belirlenmiş ve bu konuya odaklanılmıştır. Böylece

ortaya konulan bu çalışma ile ülkemizin geleceği için başarısı elzem olan Türk Dış Politikası'na ve akademik hayatımıza naçizane bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Kısaca George Walker Bush ve Hussein Barack Obama dönemlerinde ABD'nin Afrika'ya yönelik olarak uyguladığı dış politika anlayışının mukayese edilmesi olarak özetleyebileceğimiz bu çalışma temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. “George W. Bush Dönemine Kadar ABD'nin Afrika Politikası” adlı birinci bölümde, bu ülkenin Afrika'ya olan ilgisini aşamalı olarak arttırmaya başladığı Soğuk Savaş döneminden itibaren Bush'un Beyaz Saray'a çıktığı 2001 yılına kadar olan süreçte ABD'nin Afrika'ya yönelik olarak uyguladığı dış politika anlayışı ele alınmaktadır. Bu bölüm kendi içerisinde “ABD Dış Politikasında Temel Parametreler”, “Soğuk Savaş Dönemi ABD Dış Politikası” ve “Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Afrika Politikası”, “Soğuk Savaş'ın Ardından ABD Dış Politikası” ve “Soğuk Savaş'ın Ardından G. W. Bush Dönemine Kadar ABD'nin Afrika Politikası” isimli beş alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde ABD'nin Dış Politikasında uyguladığı temel eğilimlerin ne olduğu, söz konusu temel eğilimlerin bu ülkenin Afrika politikasını nasıl etkilediği, Soğuk Savaş'ın ve bu süreçte ABD'nin Afrika politikalarının kıtaya etkisi ve Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde ABD'nin Afrika'yı yeni dünya düzenine entegre etme çabaları ortaya konulacaktır.

ABD'nin Afrika politikasının arka planının ifade edildiği birinci bölümün ardından, tezin ana gövdesini ise ikinci ve üçüncü bölümler teşkil etmektedir. Bu iki bölüm itibarıyla ABD'nin Afrika politikası Beyaz Saray'daki görevini tamamlayan son iki başkanın nezdinde karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmektedir. İkinci ve üçüncü bölümler toplamda sekizer alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıklarda her iki ABD başkanının genel dış politika yaklaşımları, ikinci alt başlıklarda ise dönemlerinde yayınlanan ulusal güvenlik stratejilerinde Afrika'nın önemi vurgulanacaktır. Üçüncü alt başlıklarda her iki başkanın demokrasinin teşviki yönünde ortaya koyduğu vizyonun değerlendirmesi yapılırken, dördüncü alt başlıklarda ABD başkanlarının kıtadaki güvenlik politikaları ele alınacaktır. Son iki başkanın karşılaştırıldığı son ikinci bölümü beşinci alt başlıklarında başkanların döneminde ABD'nin Afrika ile yürüttüğü ticaretin muhteviyatı işlenirken, altın alt başlıklarda bu ülkenin Afrika'ya yönelik olarak izlediği enerji politikası başkanlar özelinde irdelenmektedir. Her iki bölümün son iki alt başlığında ise sırasıyla başkanların Afrika'ya yönelik dış yardım politikaları ve kıtada Çin ile giriştikleri nüfuz mücadelesi değerlendirilecektir. Sonuç olarak bu çalışmada ABD'nin 21. yüzyılda Afrikaya yönelik olarak uyguladığı dış politika yaklaşımı ile ilgili aşağıda belirtilen sorulara cevap aranacaktır:

- ABD'nin dış politikasında Afrika'nın önemi nedir? Bu ülkenin 21. yüzyılda kıtaya yönelik dış politikasındaki temel yaklaşımları ne şekildedir?
- Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında yaşananların ABD dış politikasına ve bu ülkenin Afrika'ya yönelik olarak uyguladığı politikalara etkisi ne yönde olmuştur?
- Afrika kıtası 15. yüzyıldan günümüze kadar kaynakları ve insan gücü sömürülmeye çalışılan bir kıta olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD kıtaya yönelik bu sömürü çabalarının neresindedir?
- Bush ve Obama döneminde uygulanan genel dış politika pratiklerinin kıtaya yansımaları ne şekildedir?
- ABD'nin Bush (2002-2006) ve Obama (2010-2015) dönemlerinde yayınladığı ulusal güvenlik stratejilerinde Afrika nasıl vurgulanmıştır? Afrika'ya yönelik hayata geçirilmesi planlanan hedefler nelerdir?
- Demokrasinin teşvik edilmesi kavramı Bush ve Obama için ne ifade etmektedir? Bu kavramın her iki başkanın dönemlerinde Afrika'ya yönelik yansımaları nelerdir?
- Afrika kıtası Bush ve Obama dönemlerinde ABD'nin ulusal güvenliği için ne ifade etmektedir? Her iki başkanın kıtaya yönelik olarak uygulamaya koyduğu güvenlik politikaları ve -varsa- bu politikaların birbirlerinin uyguladığı politikalardan farkları nelerdir?
- Bush ve Obama dönemlerinde ABD ile Afrika'nın ticari ilişkilerinin boyutu nedir? Söz konusu ticaret hangi ürünler etrafında dönmektedir? ABD'nin Afrika'ya yönelik ticari politikaları nelerdir? ABD ile Afrika arasındaki mevcut ticaret kimin lehine işlemektedir?
- Afrika'ya yönelik enerji politikalarının ABD için önemi nedir? Bush ve Obama enerji temini ve enerji geçiş yollarının korunması noktasında kıta ile ilişkili olarak nasıl bir dış politika vizyonu sergilemişlerdir?
- Bush ve Obama dönemlerinde ABD'nin Afrika'ya yönelik olarak gerçekleştirdiği dış yardımların boyutu nedir? Her iki başkanın dış yardım politikaları hangi yaklaşımlar çerçevesinde şekillenmiştir? Bu yardımların Afrika için anlamı nedir?
- 21. yüzyılda ABD Afrika'da Çin karşısında neden nüfuz ve alan kaybetmiştir? Bu ülkeyi Pekin yönetimi karşısında gerilemeye iten faktörler nelerdir? Çin'i Afrika'da ABD'nin önüne geçiren politikaların sınırları nelerdir? ABD ile Çin'in kıtadaki varlıkları ve nüfuz mücadeleleri Afrika'nın lehine midir?

- ABD'nin Afrika politikası bir devlet politikası niteliğinde mi işlemektedir? Yoksa gelen her başkan kendine özgü dokunuşlarla kıtaya yönelik olarak yeni bir dış politika vizyonu mu çizmeye çalışmaktadır?

BİRİNCİ BÖLÜM

GEORGE W. BUSH DÖNEMİNE KADAR ABD’NİN AFRİKA POLİTİKASI

1.1. ABD DIŞ POLİTİKASINDA TEMEL PARAMETRELER

Uluslararası İlişkiler disiplini açısından, devletlerin dış politika faaliyetlerinin kapsamı yıllardır süregelen bir tartışma konusudur. Disiplin içerisinde söz konusu tartışmayı realizm ve neo-realizm, oyun teorisi, jeopolitik teori ve Marksist teori gibi “ulusların çıkarlarının çatışması” ekseninde ele alan teoriler mevcut olduğu gibi, liberalizm ve muadilleri üzerinden yola çıkarak tartışmayı “ulusların işbirliğine olan gereksinimi” doğrultusunda yorumlayan teoriler de mevcuttur. Çatışma unsurunu ön plana çıkaran teoriler ulusların güç kazanma mücadelesine atıf yaparak uluslararası sistemde “üstün bir otoritenin eksikliği” olarak tanımlayabileceğimiz anarşi durumu nedeniyle gücü elde etmek isteyen devletler arasındaki rekabetin neredeyse “kaçınılmaz” olduğunu belirtmektedirler.¹ Öte yandan sistemin yapısındaki üstün otorite eksikliğini kabul eden liberalizm ve muadilleri ise belirtilen eksikliğin uluslararası alanda devletlerin çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığıyla kuracağı sağlam bir işbirliği temelinde aşılabileceği inancını taşımaktadırlar.²

Belirtilen teorik tartışmanın kesin bir kazananının olmaması ve zamanla “çatışmayı” ve “işbirliğini” temel alan teorilerin sistemin yapısındaki değişiklikleri açıklamada yetersiz kalması gibi nedenler alternatif teori arayışlarını disiplinin merkezine yerleştirdi. Öyle ki ilgili arayışlar bir süre sonra disiplinin ana-akım teorileri olarak kabul edilen realizm ve liberalizm gibi uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik sarsıcı eleştirilerde bulundular. Bu arayışlardan bir tanesi ise 1980’li yıllarda disiplinde alternatif bir teori olarak görülmeye başlanan ve 1990’lı yıllara gelindiğinde üçüncü büyük tartışma³ ile ilişkilendirilecek kadar etkili olmaya

¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. Basım, Bursa, MKM Yayıncılık, 2013, s. 141.

² Arı, a.g.e., s. 308

³ Genel olarak üzerinde uzlaşıldığı itibarıyla uluslararası ilişkiler disiplinde üç büyük tartışma (great debates) mevcuttur. Bunlardan ilki, disiplinin kurucu tartışması olarak kabul edilen ve bilhassa iki savaş arası dönemde etkisini hissettiren idealizm-realizm tartışmasıdır. Söz konusu tartışma uluslararası ilişkileri çıkarlar ve değerler üzerinden yorumlayan iki ayrı grubun tartışmasıdır. *İdealistler* ve *Realistler* olarak nitelendirilen bu iki sınıf yaklaşım ‘Geleneksel Uluslararası İlişkiler teorileri’ olarak adlandırılmaktadır. Disiplindeki ikinci büyük tartışma, özellikle II. Dünya Savaşı’nın ardından ortaya çıkan ve doğa bilimlerindeki yöntemlerin sosyal bilimlerde de kullanılabileceğini öne sürerek metodolojik bir yaklaşım sunan ‘Davranışsalcılar’ ise Uluslararası İlişkiler disiplininin temelindeki eski eğilimleri savunan ‘Gelenekselciler’ arasında yaşanmıştır. Yaygın kanıya göre üçüncü büyük tartışma olarak kabul edilen tartışma ise disiplinin temelindeki pozitivist anlayışa eleştiri getiren Post-pozitivistler ile disiplinin temel yapısını savunan Pozitivistler arasında gerçekleşmiştir. Özellikle üçüncü büyük tartışma ile birlikte Uluslararası İlişkiler disiplini kapsam ve

başlayan konstrüktivizm (sosyal inşacılık)'dir.⁴ Nicholas Onuf, Frantisek Kratochvil, Emanuel Adler, Peter Katzenstein, Alexander Wendt gibi isimler aracılığıyla sesini duyurmaya başlayan teori “kimlik” kavramını çerçeve edinerek dış politikanın ve uluslararası ilişkilerin sosyal bir inşa süreci olduğunu iddia etmektedir.⁵ Bunun anlamı, dış politikanın toplumsal olarak oluşturulduğu ve toplumların normlarının ve değer yargılarının zamanla gerek devletlerin dış politika faaliyetleri üzerinde gerekse uluslararası sistemin yapısında etkili olmaya başladığı fikriydi.⁶ Özet olarak, konstrüktivist bir bakış açısı ile düşünüldüğünde, uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletlerin kimlik ve hırsları toplumun ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda dizayn edilmekte ve bu dizayn sürecinin bir parçası olarak devletlerin aidiyetleri ve çıkarları dış politikalarını belirlemektedir. Anlaşılacağı gibi konstrüktivistler devletin siyasi, sosyal ve kültürel yapıları ile dış politika tercihleri arasındaki “derin” ilişkiye odaklanmaktadır.

ABD örneği düşünüldüğünde, ülkedeki iç dinamiklerin dış politika üzerindeki etkisi diğer birçok ulusta olduğundan fazladır. Bu durum büyük oranda ABD'nin kendi değerlerine yönelik aşırı güveninden kaynaklanmaktadır. Zira devletin bağımsızlığını kazanma aşamasında etkili olan fikir ve pratikler, günümüzde dahi Birleşik Devletlerin dış politika kültürü üzerinde özgün bir ağırlığa sahiptir.⁷ Bu nedenle “ABD Dış Politikasının Temel Parametreleri” isimli bu bölümde ilk olarak, bu ülkenin bağımsızlığını kazandığı günden bu yana süregelen “farklı ülke olma vurgusu” Amerikan istisnacılığı kavramı üzerinden ele alınacaktır. Daha sonra ABD'nin istisnai yanının “korunması” ve “diğer uluslara aktarılması” ile ilgili fikir tartışmasını içeren “izolasyonculuk- uluslararasııcılık” ikilemi açıklanmaya çalışılacaktır. Söz konusu ikilemin açıklanmasının ardından, ABD'nin dış politika yaklaşımı üzerinde etkili olan “3 büyük strateji” ve bu stratejiler doğrultusunda “ABD dış politikasının bileşenleri” karşılaştırmalı olarak ortaya konulacaktır. Böylece bölümün sonuna gelindiğinde bu ülkenin dış politikadaki eylemlerini idrak edebilmek için gerekli olan “karakteristik yapı” ifade edilmiş olacaktır.

içerik bakımından genişlemiştir. (Söz konusu üç büyük tartışma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Erdem Özlük, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 17, 2009, s. 250-254.)

⁴ Sezgin Kaya, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.: 63, S.: 3, 2008, s. 87-88.

⁵ Davut Ateş, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, Haziran 2008, s. 226.

⁶ Scott Burchill vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İkinci Basım, İstanbul, 2013, s. 294-295.

⁷ Gültekin Sümer, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S. 18, Güz 2008, s. 122.

1.1.1. Amerikan İstisnacılığı

İngilizce “American exceptionalism” kavramının Türkçe karşılığı olarak ifade edilebilen “Amerikan istisnacılığı” farklı anlam ve sonuçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. İlgili kavram ABD’nin dünya siyasetine gözle görülür bir giriş yapmasının ardından birçok kimse tarafından “olumlu” ya da “olumsuz” yönde vurgulanarak kullanılmıştır. Bu sebeple, başlangıçta söz konusu kavramın tanımlanması oldukça elzemdir.

Kelimenin kökeninden de anlaşılabileceği gibi söz konusu istisnacılık ABD’nin çeşitli yönleriyle diğer devletlerden farklı olduğu iddiasını çağrıştırmaktadır.⁸ Bu kavram ile birlikte, ülkenin kurucu babalarının ortaya koyduğu kuruluş felsefesinde yer alan “aydınlanma çağı filozoflarının fikirlerine” ve bağımsızlık bildirgesine atıf yapıldığı gibi, ABD’nin siyasi, ekonomik sosyal ve kültürel yapısının “eşsizliği” de vurgulanmaktadır. Ülkenin kurucu babalarının ve ilk yöneticilerinin zihninde ABD’nin kuruluşu ve bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira bu isimlerden Thomas Jefferson ülkeyi “Tanrı tarafından seçilmiş ulus” olarak nitelendirirken, James Madison ülkenin bağımsızlığından önceki dönemi “kaba kuvvetin egemen olduğu karanlık bir çağ” olarak ifade etmiştir.⁹ Bu ifadeler doğrultusunda düşünüldüğünde, geçmişteki ulusların hatalarından kendince fevkalade dersler çıkaran ve ulusal sistemini bu dersler doğrultusunda inşa eden bir ülkenin (ABD’nin) günümüz şartlarında oluşturulabilecek en iyi ulus modelini oluşturduğu öne sürülmektedir ve en iyi modeli teşkil eden ülkenin de dünyanın geri kalan uluslarına model bir ülke olarak ön plana çıkması ve -hatta zaman zaman daha da ileri gidilerek- bu modelin onlara dayatılması kaçınılmaz görünmektedir.¹⁰

Amerikan istisnacılığı kavramı üzerinde dini eğilimlerin etkisinden de söz edilebilmektedir. Kuruluş dönemi itibarıyla o dönemde yaşayan diğer pek çok ulusun aksine ABD’nin dini özgürlükler ile siyasi özgürlükleri bir potada eritip, içselleştirdiği görülebilmektedir.¹¹ Burada, kıtada yaşayanların önemli bir bölümünün Avrupa’daki dinsel

⁸ Sümer, *Uluslararası İlişkiler*, s. 122.

⁹ Bülent Şener, “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: Amerikan İstisnacılığı ya da Açık/Kaçınılmaz Yazgı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 26, Yaz 2014, s. 412.

¹⁰ Ozan Örmeci, “Amerikan İstisnacılığı”, *Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2015/10/20/amerikan-istisnaciligi/>, 2015, [Erişim: 19.12.2017].

¹¹ Arlin M. Adams ve Charles J. Emmerich, *Din ve Özgürlük: ABD’de Dini Özgürlüğün Anayasal Tarihçesi*, Latif Boyacı(Çev.), İstanbul, 1. Basım, 1999, s. 15-17.

baskılardan kaçıp gelenler olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.¹² Kuruluşundaki dinsel misyonun ülkenin Jefferson tarafından ortaya atılan Tanrı tarafından seçilen ulus refleksi ile hareket etmesini kolaylaştırabildiği görülebilmektedir. Bu reflekse göre ABD, insanlığa ait iyi değerlerin yeryüzüne yayılması ve bu yolla yeryüzünün değiştirilmesi; hatta bunu yaparken kötülüğü ve/veya şeytanı temsil eden herhangi bir engelle karşılaşılması durumunda o engelle mücadele edilmesi hususunda Tanrı tarafından özel olarak vazifelendirilmiştir. İlk kez John O. Sullivan tarafından kullanılan, dini ve ırksal motiflerle süslü “Açık Yazgı (Manifest Destiny)” kavramına göre de ABD demokrasi ve özgürlükler başta olmak üzere kendine özgü bütün değerlerini –gerekirse yayılcılık yoluyla- başta Kuzey Amerika olmak üzere dünyanın geri kalanına da benimsetmekle yükümlüdür.¹³ Söz konusu yükümlülük, Tanrı tarafından seçildiğine inanılan ulusa Tanrı tarafından biçilmiş bir görevdir. Ülkenin bu vazifeden kaçması Tanrı’nın buyruğunun yadsınması, ülkeye bu vazifesini gerçekleştirirken karşı çıkılması ise Tanrı’ya karşı çıkılması olarak algılanmaktadır.¹⁴ ABD’nin bu dini misyonu ile Hristiyanlık inancında kendine önemli bir yer edinen “tepenin üzerindeki şehir” algısı arasında derin bir ilişki mevcuttur.

ABD’nin en iyi model olduğu güzellemesi, ilk kez John Winthrop tarafından kullandığına inanılan ve daha sonra eski başkanlardan Ronald Reagan tarafından da alıntılanan “city on a hill” kavramı ile desteklenmiştir.¹⁵ İlgili kavram ülkenin mistik ve ilahi yönüne işaret etmektedir. “Bir tepenin üzerindeki şehir” olarak ifade edilebilecek söz konusu kavram bu ülkenin ulaşması gereken hedefi ifade etmesi itibarıyla dikkat çekmektedir. İncil’de kendisine yer bulan ve Hristiyanlık teolojisi temelinde Hz. İsa’nın kendisini takip eden havarilerine işaret ettiğine inanılan bu şehir, bir tepenin üzerinde bulunmak suretiyle parlamakta ve cazibesiyle tüm dikkatleri üzerine çekmektedir. Tıpkı bunun gibi, ABD’nin de nicel ve nitel yönleriyle parlaması ve insanlığın cazibe merkezi olarak önde gelen uluslarından biri -ve belki de birincisi- olması beklenmektedir.¹⁶

Geçmişte görev yapmış ABD başkanlarının ve Immanuel Kant gibi liberal düşünürlerin ortaya attığı fikirlerin benimsenmesi de Amerikalıların kendilerini farklı bir ulus

¹² Mustafa Tüter, “Amerika’daki Milliyetçilik: Amerikan Misyonundan Beyaz Ulusalcılığa”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2009, s. 17.

¹³ Godfrey Hodgson, *The Myth of American Exceptionalism*, Yale University Press, New Haven, 2008, s. 52.

¹⁴ Sümer, *Uluslararası İlişkiler*, s. 123.

¹⁵ Ronald Reagan’ın konuşmalarında söz konusu kavrama yaptığı vurguyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.nytimes.com/books/first/r/reagan-city.html>, [Erişim: 19.12.2017].

¹⁶ Cemal Tunçdemir, “İki Amerika’nın Hikayesi”, *Amerika Bülteni*, <http://amerikabulteni.com/2016/03/21/iki-amerikanin-hikayesi/>, 2016, [Erişim: 19.12.2017]

olarak görmelerinde etkili olmuştur. Örneğin ülkenin kurucu babalarından biri olarak kabul edilen George Washington'un görevi bırakırken Farawell'de yaptığı konuşma ve Başkan James Monreo'nun 1823 yılında ilan ettiği, kendi adıyla anılan doktrin ülkede uzun yıllar tartışılmış ve gerek Amerikan istisnacılığı kavramının gelişmesinde gerekse ABD dış politikası üzerinde hayli etkili olmuştur. Farawell'de yaptığı konuşmada başkan Washington Amerikalıları Avrupa'nın kaotik ittifaklarından ve güç dengesi sisteminden uzak durmaları gerektiği konusunda uyarmıştır.¹⁷ Bilindiği üzere o dönemde Avrupalılar 1815 yılında gerçekleşen Viyana Kongresi'nden itibaren sonu 1914 yılında patlak verecek olan I. Dünya Savaşı'na kadar gidecek çeşitli ittifaklar ve güç dengesi sistemi ile meşguldü. Başkan Washington'un kendi halkını uyardığı gibi, Başkan Monreo da Avrupalıları Latin Amerika konusunda uyarmıştır. Monreo'nun savunduğu fikre göre ABD'nin arka bahçesi olarak telakki ettiği Latin Amerika'ya yönelik herhangi bir Batılı müdahale kabul edilemezken, ABD de Avrupalıların yörüngesinde bulunan topraklara müdahalede bulunmamayı taahhüt edecekti.¹⁸ Immanuel Kant gibi düşünürlerin fikirleri de Amerika'nın istisnai misyonunun oluşmasında eylem ve söylem bazında önemliydi. Örneğin Kant'ın Demokratik Barış Teorisi'nde dile getirdiği demokrasinin yaygınlaştırılması, uluslararası karşılıklı ticaretin -ve dolayısıyla karşılıklı bağımlılığın- arttırılması ve uluslararası kurumların ön plana çıkarılması gibi fikirleri¹⁹ ABD'nin evrensel misyonunun bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu ülkenin dış politika faaliyetlerinde etkisini hissettirmiştir. Bu doğrultuda ABD kendisini dünya üzerinde demokrasinin öncüsü ve koruyucusu olarak telakki etmiş ve karşılıklı ticaret ile bağımlılık atmosferinin oluşabilmesi için çeşitli kurumların kurulmasına önayak olmuştur. Böylece ülke, bir yandan Kant'ın belirttiği model üzerine odaklanan bir dünya sistemi inşa etmeye çalışırken, diğer yandan tesis edilen bu yeni sistemin öncülüğünü yapma ve kilidinin anahtarını elinde bulundurma çabasına girişmiştir.

İlginçtir ki, ABD'nin ulusal çıkarlarını sağlama ve koruma noktasında bir mit haline getirilen Amerikan istisnacılığı kavramını Fransız yazar Alexis de Tocqueville'den sonra siyasi olarak ilk kullananlardan biri, 1929 yılında bu tabiri kullanan dönemin SSCB lideri Joseph Stalin'dir.²⁰ Söz konusu kavram, Amerikan rüyası olarak ifade edilen Amerika'nın kendine has yapısının devam ettirilme çabası olarak görülüp övülmekle beraber, bu devlete kuşkulu yaklaşan kimselerce Amerikan emperyalizminin bir aracı olduğu iddiasıyla

¹⁷ Söz konusu konuşmanın tam metni için bkz: "Farewell Adress – Transcription", http://gwpapers.virginia.edu/documents_gw/farewell/transcript.html#top, [Erişim: 19.12.2017].

¹⁸ Sümer, *Uluslararası İlişkiler*, s. 123.

¹⁹ Demokratik Barış Teorisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Arı, a.g.e., s. 315-321.

²⁰ Örmeci, *Politika Akademisi*, a.y.

yerilebilmektedir. ABD'nin tarihi bir misyonu olduğu fikrinden türetilen bu kavram, Vladimir Putin tarafından da “insanların zihnine istisna oldukları fikrinin yerleştirilmesinin tehlikeli olduğu” şeklinde eleştirilmiştir. Zira Putin ABD eski başkanı Obama'nın ilgili kavramı kullanması üzerine yaptığı bir konuşmasında “her türlü istisnacılık fikrinin varılacak nihai noktada bütün insanlığa büyük zararlar getirebileceği” endişesini dile getirmiştir.²¹

Türkkaya Ataöv'ün kitabında John Fiske'den aktardığı aşağıdaki satırlar Amerikan istisnacılığı hususundaki endişelerin nedenini özetler nitelikte olması itibarıyla önemlidir:

“Yeryüzünde her toprak diliyle, diniyle, siyasal alışkanlıkları ve gelenekleriyle ve büyük ölçüde halkının kanıyla da (Anglo-Saxon anlamında) İngiliz oluncaya kadar, İngiliz ırkının Kuzey Amerika'yı kolonileştirince başladığı iş sürüp gidecektir.”²²

Huntington'un “Beyaz, Anglo-Saxon ve Protestan” olarak ifade ettiği²³, Amerikan rüyasının ve dolayısıyla ABD'nin istisnai yapısının korunmasının ve diğer uluslara aktarılmasının nasıl gerçekleştirileceği noktasında tartışmalar mevcuttur. Ülke siyasetindeki bu tartışmalar izolasyonculuk fikri ile uluslararasılık fikri etrafında cereyan etmektedir.

1.1.2. İzolasyonculuk – Uluslararasılık Tartışması

ABD dış politika anlayışında ve istisnacılık algısını odak noktasına yerleştirerek ulusal hedefleri gerçekleştirmeye yönelik eylemlerinde iki ana eğilim göze çarpmaktadır: İzolasyonculuk ve Uluslararasılık. İzolasyoncu güdü, ABD'nin dünya olaylarından ve bilhassa Avrupa'nın kaosa son derece elverişli atmosferinden elini eteğini çekmesi ya da bunlara mümkün olan en az düzeyde müdahil olması gerektiğini ifade etmektedir.²⁴ “Örnek istisnacılık” olarak da adlandırılan bu yaklaşım ABD'nin siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik yapısının diğer ülkelere örnek olarak ortaya konulması esasına dayanmaktadır.²⁵ Bu yaklaşımın en önemli kaynağı ülkenin eski başkanlarından George Washington'un görevi sona erdiği esnada Farawell'de gerçekleştirdiği konuşmadır. Ayrıca bu yaklaşım

²¹ Vladimir Putin's Speech, “A Plea for Caution From Russia”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html>, 11.09.2013, [Erişim: 19.12.2017]

²² Türkkaya Ataöv, *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, 1. Basım, Doğan Yayınevi, Ankara, Eylül 1968, s. 33.

²³ Samuel P. Huntington, *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, İstanbul, Global Yayın Ajansı, 2004, s. 10. (Aktaran: Helin Sarı Ertem, “Geleneksel Amerikan Kimlik ve Güvenlik Algısının 11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkileri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2010, s. 96.

²⁴ Bear F. Braumoller, “The Myth of American Isolationism”, *Foreign Policy Analysis*, C. 6, S. 4, Ekim 2010, s. 352.

²⁵ Örmeci, *Politika Akademisi*, a.y.

doğrultusunda gerçekleştirildiği iddia edilebilecek diğer olaylar ise 1823 yılında Başkan Monreo'nun Latin Amerika'dan Avrupalıları uzak tutmak amacıyla ilan ettiği Monreo Doktrini, Başkan Woodrow Wilson'un çabalarıyla kurulan Milletler Cemiyeti'ne katılımın 1919 yılında kongre tarafından reddedilmesi ve 1930'lu yıllar boyunca bilhassa Avrupa'nın karmaşık siyasi atmosferine yönelik sürdürülen aktif tarafsızlık politikasıdır.²⁶ Görüldüğü gibi, ABD dış politikasında belirtilen dönemlerde bu ülkenin çıkarları nispetinde izolasyon politikası ön plana çıkmıştır.

Uluslararasılar -ya da diğer bir tabirle müdahaleciler- ise aktif bir dış politika vurgusu yapmaktadırlar. Buna göre, ABD'nin dünya olaylarından tamamen kaçması mümkün değildir. Bunun yerine, söz konusu devlet dünya üzerinde kendi çıkarlarını savunmalı ve dış politikasını bu doğrultuda oluşturmalıdır.²⁷ “Misyoner istisnacılık” olarak da adlandırılan bu yaklaşımı savunanlar için Amerika'nın istisnai yapısını bir model olarak sunmak yeterli gelmemektedir. Aksine, ABD gerçekleştireceği çeşitli müdahalelerle dünyayı kendi olumlu modeli çerçevesinde şekillendirebilmelidir.²⁸ Bu doğrultuda ucu emperyalizme kadar varabilecek dış politika faaliyetleri de meşrulaştırılabilmektedir. ABD dış politikasında uluslararası yaklaşımın hâkim olduğu olaylara II. Dünya Savaşı'nın ardından nispeten barışçıl (!) bir uluslararası çevre yaratmak amacıyla kurulan BM'te kurucu üye olarak katılmak, Sovyet yayılmacılığına karşı özgür dünyanın savunulması ve komünist bloğun ekonomik olarak çevrenmesi amacıyla Marshall Planı'nın uygulamaya konulması ve aynı bloğun askeri olarak çevrenmesi amacıyla NATO'nun kurulması, Kore ve Vietnam Savaşları örnek olarak verilebilir.²⁹

Belirtilen izolasyoncu ve uluslararası güdüler arasında herhangi statik bir denge bulunmamaktadır. Üzerinde ısrarla durulması gereken nokta, Amerikan istisnacılığı algısının ABD dış politikasının çıkarları doğrultusunda şekillendiğidir. Bunun anlamı, ABD dış politikada o günün şartlarında neye ihtiyaç duyuyorsa, söz konusu istisnacılık o yönde bir hareketi olumlamaktadır. Buradan hareketle izolasyoncu güdü ile uluslararası güdü arasında keskin bir sınır olmadığı öne sürülebilir. Yani ABD yönetimi izolasyoncu olarak nitelendirildiği dönemlerde dahi kendi sınırları dışında operasyonlar yapmaya devam etmiştir.

²⁶ Glenn P. Hastedt, *American Foreign Policy: Past, Present, Future*, Pearson Yayınları, 7. Basım, New Jersey, 2008, s. 58

²⁷ Ömer Kurtbağ, “Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi: Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakar Sağı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ankara, 2007, s. 234.

²⁸ Örmeci, *Politika Akademisi*, a.y.

²⁹ Hastedt, a.g.e., s. 58

Gerçekten de, 1798-1895 yılları arasında devlet yönetiminde izolasyoncu ya da uluslararası güdülerin baskın olması fark etmeksizin ABD tarafından çoğu Latin Amerika ülkelerine yönelik olmak üzere çeşitli ülkelerde 103 askeri müdahale gerçekleştirilmiştir.³⁰ Ülkenin çıkarları içe kapanmayı gerektirdiğinde devlet yönetimi izolasyoncu bir yapıya bürünmekte, dışa açılmayı gerektirdiğinde ise uluslararası anlayış devlet yönetimine egemen olmaktadır. Frank Klienbergl'e göre izolasyoncu ve uluslararası yaklaşım arasında yaklaşık olarak 20-30 yıllık bir süreç içerisinde dönüşüm yaşanmaktadır. Klienbergl'in belirttiğı dönüşüm aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1.1. ABD Dış Politikasında İzolasyoncu ve Uluslararası Güdüler Arasındaki Dönüşüm:³¹

İzolasyoncu	Uluslararası
1776-1798	1798-1824
1824-1844	1844-1871
1871-1891	1891-1918
1918-1940	1940-1967
1967-1987	1987-2014

Tabloya göre, 2014 yılı sonrasında izolasyoncu anlayışın devlet yönetiminde tekrar ön plana çıktığı belirtilmekte ve henüz ilk aylarını yaşayan Trump yönetiminin de bu doğrultuda hareket etmesi beklenmektedir. Fakat yine de gözden kaçırılmaması gereken nokta gerek izolasyon taraftarlarının gerekse uluslararası sisteme aktif müdahale taraftarlarının ortak beklentisinin, Amerikan rüyasının devam ettirilebilmesi olduğu gerçeğidir. Bu doğrultuda izolasyoncu güdü Amerikan rüyasının devamını ABD'yi dış ulusların zararlı sayılabilecek etkilerinden korumaya çalışarak sağlamaya gayret ederken, uluslararası güdü ise bu rüyayı ABD için daha arzu edilebilir bir uluslararası çevre yaratarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Hem izolasyoncular tarafından hem de uluslararasılar tarafından ortaya konan ortak hedefe ulaşmak için, ABD dış politikasındaki “büyük stratejiler” son derece önemlidir.

³⁰ Belirtilen dönemde Amerika'nın müdahale ettiği ülkelerden bazıları şu şekildedir: Arjantin, Nikaragua, Uruguay, Paraguay, Meksika, Hawaii, Çin, Angola, Benin, Şili, Panama, Kore, Haiti. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Haluk Gerger, *Kan Tadı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 33.)

³¹ Frank Klienbergl, *Positive Expectation's of America's World Role*, Lanham, University Press of America, 1996. (Aktaran: Hastedt, a.g.e., s. 59.)

1.1.3. Büyük Stratejiler (Grand Strategies)

Bir devletin ulusal çıkarlarına ulaşmak için ortaya koyduğu dış politika vizyonu olarak adlandırılabilir büyük stratejiler, ABD dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır.³² Genel olarak kabul gören kanıya göre ABD Dış politikasında ön plana çıkan üç büyük stratejinin varlığından bahsedilmektedir: Liderlik(Primacy), Liberal Uluslararasıılık(Internationalism) ve Offshore Balancing

1.1.3.1. Liderlik (Primacy)

Soğuk Savaş'tan bu yana ABD'nin dış politika anlayışında en etkili büyük strateji olarak göze çarpan liderlik stratejisi bu devletin “dünyanın önde gelen gücü” olması gerektiği fikrine dayanır.³³ ABD'nin küresel anlamda tartışmasız üstünlüğünü ön plana çıkaran bu anlayış karşısında Soğuk Savaş yıllarında SSCB oldukça büyük bir engel teşkil etmekteydi. Soğuk Savaş'ın ardından ise, SSCB kadar zorlu bir rakip olmamakla beraber uluslararası terörizm algısı ve Çin'in devasa sayılabilecek yükselişi, bu devletin üstünlüğünü tehdit eden unsurlar olarak öngörülebilir. Bu stratejiyi benimseyenlere göre ABD'nin en önemli amacının yeni büyük güçlerin ortaya çıkıp dünya düzeni üzerinde hegemonya kurmasını engellemek için askeri, siyasal, ekonomik (vs.) bütün güçleri kullanmak gerekmektedir.³⁴ “Saldırgan Realizm” ile de ilişkilendirilebilecek bu stratejinin temel amacı Amerikan üstünlüğünün ve rüyasının devamını garanti altına almaktır. Bu strateji uluslararası kurumların varlığını da hoş karşılamamaktadır. Zira 2003 yılında gerçekleşen Irak savaşı sırasında BM'nin rolü örneğinde olduğu gibi uluslararası kurumlar bazen ABD'nin çıkarları doğrultusunda tek taraflı hareket etmesini engelleyebilmekte veya geciktirebilmektedir.³⁵ Katı bir realist anlayışla şekillenen bu yaklaşımın yakın tarihte siyasi arenadaki en büyük temsilcisi George W. Bush ve onun ileri sürdüğü “Terörle Savaş(War on Terror)” doktrindir.³⁶ Öyle ki, bu doktrin çerçevesinde Bush,

³² Yuan-Kang Wang, “China's Grand Strategy and US Primacy: Is China Balancing American Power?”, *Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/wang2006.pdf>, Haziran 2006, s. 3.

³³ Richard N. Haass, “Foreign Policy in the Age of Primacy: An overview”, *Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/articles/foreign-policy-in-the-age-of-primacy-an-overview/>, 1 Eylül 2000, [Erişim: 19.12.2017].

³⁴ Micheal Cox ve Dough Stokes, *Us Foreign Policy*, Oxford University Press, New York, 2012, s. 16.

³⁵ BM'nin ABD'nin 2003 yılında Irak'a yönelik olarak gerçekleştirdiği askeri operasyonun öncesinde ve sonrasında takındığı tavır ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ece Göztepe, “Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 59, S. 3, 2014, s. 85-88.

³⁶ Bu doktrin için farklı akademik kaynaklarda “Terörle Savaş”, “Teröre Karşı Savaş”, “Terör Üzerinde” Savaş (vb.) birden fazla çeviri kullanılabilmektedir. Söz konusu doktrin ile ilgili ayrıntılı

diğer ulusları “ya ABD ile ya teröristlerle” birlikte olmakla itham etmiştir.³⁷ Özetle liderlik stratejisi Amerikan’ın küresel hegemonya fikrinin en önemli ideolojik yansıması konumundadır.

1.1.3.2. Liberal Uluslararasıılık

Liberal Uluslararasıılık stratejisini benimseyenler liderlik stratejisini benimseyenler ile ABD’nin dünya siyasetinde öncü güç olması gerektiği konusunda hemfikir olmakla beraber, belirtilen öncü güç olma durumunun nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda onlardan ayrılmaktadırlar. Liberal uluslararasııcılar da ABD’nin dünyanın önde gelen devleti olması gerektiğini fakat bir numarası olmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu stratejiyi benimseyenler, Bush’un tek taraflı “Önleyici Savaş (Preemptive War)” doktrinine ve bilhassa Irak Savaşı sırasında birçok devletin sahnenin dışında bırakılmasına karşı çıkmışlardır.³⁸ Bu durumun devletin uluslararası alandaki prestijine zarar verdiğini savunan liberal uluslararasııcılar, bunun yerine ABD’nin tıpkı Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi oluşturulacak bir cephenin öncüsü ve özgür dünyanın lideri olarak örnek teşkil etmesi gerektiğini ifade etmektedirler. John Ikenberry’e göre, BM’nin kuruluşu, Bretton Woods sisteminde olduğu gibi ekonomik şeffaflık anlayışı ve NATO gibi çeşitli uluslararası kurumlar bu strateji içerisinde kendisine önemli yer bulmaktadırlar.³⁹ Zira liberal uluslararasııcılığın savunucularına göre Amerikan rüyasının devamı için bu gibi sistem ve kurumların oluşturulmasına öncelik verilmeli, ülkenin kurumsallığa önem veren, meşru ve demokratik yapısı korunmalıdır. Bu noktadan hareketle Ikenberry başta olmak üzere liberal uluslararasııcılar bu gibi gerekçeler üzerinden Bush yönetimini eleştirmektedirler.⁴⁰ Immanuel Kant ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürlerin fikirleri bu stratejide özel olarak vurgulanmaktadır.⁴¹ Örneğin, liberalizm fikri ile yakın ilişki içerisinde bulunan liberal

bilgi için bkz: Murat Toman ve Halil Akman, “Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrininin Oluşumu ve Ortadoğu’ya Yansımaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 35, Aralık 2014, s. 299-307.

³⁷ George W. Bush’un 11 Eylül saldırılarının ardından yaptığı ilgili konuşması için bkz: “either you are with us, or you are with the terrorists”, <https://www.youtube.com/watch?v=pyTdMgBMam0>, 49 sn., ABD, CNN News, 2015.

³⁸ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 17-18.

³⁹ Gilford John Ikenberry, “Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, *Perspectives on Politics*, C. 7, S. 1, Mart 2009, s. 76.

⁴⁰ Gilford John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton, Princeton University Press. (Aktaran: Cox ve Stokes, a.g.e., s. 18.)

⁴¹ Tim Dunne ve Math McDonald, “The Politics of Liberal Internationalism”, *International Politics*, C 50, S 1, s. 6.

uluslararasılık anlayışı tıpkı Kant'ın Demokratik Barış Teorisi'nde vurguladığı gibi demokrasiyi, uluslararası kurumların varlığını ve karşılıklı ticareti savunmaktadır.

1.1.3.3. Offshore Balancing

Amerikan rüyasının ve bu devletin uluslararası alandaki liderliğinin devamını savunan bir diğer strateji olan offshore-balancing anlayışına göre, ABD'nin milli güvenliği tek kutuplu bir dünyadan ziyade çok kutuplu bir dünya algısında yatmaktadır.⁴² Bu anlayış savunmacı realistlerin üzerinde özel olarak durduğu uluslararası sistemde hegemonya kurmaya çalışan bir devletin karşısında diğer devletlerin birleşeceği fikri doğrultuda vücut bulan “güçler dengesi” teorisi ile temellendirilmiş durumdadır.⁴³ Bu anlayışı savunanların başında yer alan Mearsheimer, ABD'nin coğrafi avantajının üzerinde özel olarak durmaktadırlar.⁴⁴ Zira bu devletin etrafı kendisine rakip olmaktan çok uzak sayılabilecek devletlerle sınırlıdır ve tarihteki birkaç istisna haricinde (Pearl Harbor Baskını⁴⁵ ve 11 Eylül Saldırısı gibi) bu devletin saldırıya uğraması ihtimali oldukça düşüktür.

Offshore balancing anlayışının en önemli vurgusu ABD'nin oluşturulacak bir ittifakın öncü gücü olarak ortaya atılması değil, ittifakın içerisindeki bütün devletleri kontrol edebilme yetisine sahip olması ve böylece Amerikan rüyasının devamlılığını sağlayabilmesidir.⁴⁶ Offshore balancing stratejisi genel olarak aşağıda belirtilen temel prensiplere sahiptir:⁴⁷

⁴² Cox ve Stokes, a.g.e., s. 18.

⁴³ Savunmacı realistler de tıpkı diğer realistler gibi uluslararası sistemdeki anarşik yapı üzerinde durmakta ve söz konusu ortamda devletlerin güvenliklerini sağlama gereksinimlerini özel olarak vurgulamaktadırlar. Buna göre, savunmacı realistler devletlerin tehlikeyi üzerlerine çekmektenense onu dengeleme arayışı içerisinde olduklarını belirtmektedirler. Savunmacı realistlere göre tehdit algısından kaynaklı savunma ihtiyacı nedeniyle güçler dengesi kavramı ön plana çıkmaktadır. Bir devletin saldırgan olması durumunda bu devletin diğerlerinin tepkisini çekebileceğini ve diğerlerinin bu devlete karşı bir ittifak arayışı içerisinde olabileceğini varsayan savunmacı realistler, revizyonist eğilimlerden ise statükodan yana tavır almaktadır. Savunmacı realizm ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Arı, s. 167-168.

⁴⁴ John J. Mearsheimer ve Stephen J. Walt, “The Case for Offshore Balancing: A Superior US Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, <http://johnmearsheimer.uchicago.edu/pdfs/Offshore%20Balancing.pdf>, Haziran, 2016, s. 83, [Erişim: 23.12.2017].

⁴⁵ Japon İmparatorluğuna ait deniz kuvvetlerinin 7 Aralık 1941'de ABD'ye ait Hawaii adalarında bulunan Oahu adasındaki Pasifik Filosu ve Pearl Harbor askeri üssüne yönelik olarak gerçekleştirdiği bu baskın şeklindeki saldırı, II. Dünya Savaşı'nın gidişatı açısından bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Bu saldırı ile birlikte tarihinde ilk kez kendi toprakları üzerinde bir saldırıya uğrayan ABD kamuoyu büyük bir şok yaşamış ve bu durum ülkenin II. Dünya Savaşı'na girişini hızlandırmıştır.

⁴⁶ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 18.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hal Brands, *The Limits of Offshore Balancing*, Strategic Studies Institute ve U.S. Army War Colleges Press, Eylül 2015; Stephen M. Walt, “Offshore Balancing: An idea whose time has come”, *Foreign Policy*, <http://foreignpolicy.com/2011/11/02/offshore-balancing-an-idea-whose-time-has-come/>, 2 Kasım 2011, [Erişim: 23.12.2017]; Cristhoper Layne, “Offshore Balancing

- ABD, batı yarımkürede tek büyük güç olmalıdır.
- ABD, Avrupa, Asya ve Basra Körfezi'nde güçler dengesinin korunmasına yardım etmelidir.
- ABD, bölgesel ittifaklara yönelmeli ve gerektiğinde bu ittifakları desteklemelidir.
- ABD tarafından gerçekleştirilecek askeri müdahaleler yalnızca güçler dengesi sistemi tehlikede iken gerçekleştirilmelidir.
- ABD, asla başka bir ülkenin rejimini devirmek, orada yeni bir ulus inşasına girişmek ve diğer sosyal mühendislik yaklaşımlarına el atmamalıdır.
- Offshore nancing yaklaşımı bir izolasyon politikası ya da radikal bir silahsızlanma hamlesi olarak düşünülmemelidir.

Sonuç olarak, bu anlayışı savunanlar bu ülkenin dünyadaki gelişmeler karşısında doğrudan müdahale eder bir tavır göstermesini değil, arka planda söz konusu gelişmeleri kontrol etmesini önermektedirler. Amerikan rüyasının korunması söylemi ile ortaya atılan bu büyük stratejilerin varlığı, belirtilen eylemin hangi yollarla gerçekleştirilmesi gerektiği sorusunu ortaya çıkarmakta ve sorunun cevabı olarak ise ABD dış politikasına yerleşen temel bileşenler ön plana çıkmaktadır.

1.1.4. ABD Dış Politikasının Bileşenleri

Amerikan rüyasının devam ettirilmesi için ABD dış politikasında izlenilmesi gerekli görülen temel bileşenler tek yanlılık (unilateralism), ahlaki faydacılık (moral pragmatizm) ve kanunculuk (legalism) olarak ifade edilebilir.

1.1.4.1. Tek Yanlılık (Unilateralism)

Tek yanlılık fikri söz konusu olduğunda temel amaç ABD'nin dünya meselelerinin dizayn edilmesinde ve sorunların çözümünde liderlik pozisyonunda yer almasıdır.⁴⁸ Bu noktada gerek izolasyoncu gerekse uluslararası yaklaşımın devlet yönetiminde ön plana çıktığı hemen her dönemde, tekçi anlayışın izleri görülebilmektedir. Dolayısıyla her iki akımın egemen olduğu dönemde de dış politika pratikleri belirlenirken öncelikle ABD'nin herhangi bir etkenin etkisi altında kalmadan hareket edebilmesi hususuna önem verilmiştir. Bu devletin ulusal çıkarları düşünüldüğünde de, “güçler dengesi” yaklaşımından ziyade, “tek

Revisited”, *The Washington Quarterly*, C. 25, S. 2, Bahar 2002 ; Cristhoper Layne, “From Preponderance to Offshore Balancing: America’s Future Balance Strategy”, *International Security*, C. 22, S.1, Yaz 1997, ss. 86-124.

⁴⁸ David M. Malone ve Yuen F. Khong, “Unilateralism and US Foreign Policy: International Perspectives”, <https://www.riennet.com/uploads/47d832b1257af.pdf>, Haziran 2003, s. 3, [Erişim: 23.12.2017].

yanlı” yaklaşım öne çıkmaktadır.⁴⁹ Bilindiği üzere güçler dengesi yaklaşımında devletlerin hareket kabiliyetleri ve dış politika kararları üzerinde diğer başka devletler şartları ve gücü nispetinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle ABD’li karar vericiler söz konusu yaklaşıma sıcak bakmamaktadırlar. Örnek olarak, Wilson gibi liberal söylemleri dilinden düşürmeyen bir devlet başkanının dahi, Amerikan çıkarlarının devamı doğrultusunda özellikle Latin Amerika’da çeşitli askeri müdahalelere giriştiği bilinmektedir.⁵⁰

Tek yanlılık fikrini gerçekleştirmenin tek bir yolu bulunmamaktadır. Bu anlayış izolasyonculuğu, aktivizmi, tarafsızlığı ya da müdahaleciliği kapsayabilmektedir. Burada temel mesele sürekli değinildiği gibi Birleşik Devletlerin ulusal menfaatleridir. Bu menfaatleri gereği Birleşik Devletler iki savaş arası dönemde olduğu gibi tarafsız kalabilmekte, I. Dünya Savaşı’nın hemen ardından kabuğuna çekildiği gibi dünya meselelerine uzak durabilmekte, bir yandan tarafsızlık politikasını sürdürürken diğer yandan İngiltere’ye silah satışı yapabilmektedir. Yani Birleşik Devletler dış politikası söz konusu olduğunda dikkat çeken nokta o günün şartları ve ilgili şartların getirdikleridir.

Özet olarak, ABD’nin tek yanlılık algısına 1823 yılında Latin Amerika’da İspanyollar başta olmak üzere Avrupalıların yayılmacı emellerinden endişe edilerek ilan edilen Monreo Doktrini, 1959 yılında Küba’da iktidarı ele geçiren Fidel Castro’yu devirmek için girişilen Domuzlar Körfezi Çıkarması, Küba Nükleer Krizi sırasında Türkiye ve diğer Batılı müttefiklerinin bilgisi olmaksızın SSCB ile Türkiye’ye ve Küba’ya yerleştirilen füzelerin sökülmesiyle sonuçlanan anlaşma, Panama ve Dominik Cumhuriyeti’nin bu devlet tarafından defalarca işgali, Milliyetler Cemiyeti’ne katılma kararının kongre tarafından reddedilmesi gibi durum ve olaylar örnek olarak gösterilebilir.⁵¹

1.1.4.2. Ahlaki Faydacılık (Moral Pragmatism)

ABD dış politika anlayışının bir diğer bileşeni olarak öne çıkan ahlaki faydacılık, bu devletin ahlaki eylem ve söylemlerinin dış politikaya yansıtılmasını ifade etmektedir.⁵² Bunun anlamı Tanrı tarafından seçildiğine inanılan bu ulusun, eylemlerinde “ahlaki olarak doğruluğu” ve “hukuki olarak ise meşruluğu” esas alması gerektiğidir. Bu doğrultuda ABD,

⁴⁹ George Schild, “American Foreign Policy between Unilateralism and Multilateralism”, *Atlantic Community*, <http://archive.atlanticcommunity.org/app/webroot/files/articlepdf/American%20Foreign%20Policy.pdf>, Temmuz 2002, s. 7, [Erişim: 23.12.2017].

⁵⁰ Mathew Hassett, “Consolidating Empire: The United States in Latin America, 1865-1920”, North Caroline Üniversitesi Tarih Bölümü, *Yüksek Lisans Tezi*, North Caroline, 2007, s. 1.

⁵¹ Hastedt, a.g.e., s. 63-64.

⁵² Derek Chollet ve Tod Linberg, “A Moral Core for U.S. Foreign Policy”, *Hoover Institution*, 1 Aralık 2007, <https://www.hoover.org/research/moral-core-us-foreign-policy>, [Erişim: 23.12.2017].

çeşitli eylemlerini farklı söylemlerle sunmaktadır. Örneğin Panama'ya yapılan bir müdahale, demokrasinin korunması fikri ile meşrulaştırılabilmektedir.⁵³ Birleşik Devletler örneği söz konusu olduğunda, var olan -ya da yaratılan- bir kötüye karşı iyi ve hakkaniyetli olanı savunma dürtüsü her zaman ön plandadır. Bilinen örneğiyle Soğuk Savaş boyunca çevreleme politikası ile kötü olarak telakki edilen Sovyetler Birliği sınırlandırılmış, Soğuk Savaş sonrasında ise kötü olma vasfı uluslararası terörizme atfedilmiştir. Amerikan istisnacılığında da önemli yer tutan ahlaki faydacılık olgusunun içerisindeki değerlerin ve ahlaki standartların statik olmadığı, normların ve beklentilerin yeniden şekillenip güncellenebildiği görülmektedir. Örnek olarak, Afganistan'da Sovyetler Birliği ile mücadele doğrultusunda radikal olarak ifade edilen mücahitler (ki mensupları büyük oranda bugünkü Taliban'ı oluşturmaktadır) desteklenebilmekte, daha sonra ise değişen şartlar neticesinde bu radikal gruplarla demokrasi adına savaşa tutuşulabilmektedir. Burada yaklaşımı itibariyle ABD'nin belirli bir dönemde müttefik olarak gördüğü ve/veya desteklediği bir aktörü, koşullar değiştiğinde kolayca karşı tarafta konumlandırabildiği gerçeği oldukça önemlidir. Ayrıca, ABD'nin Saddam Hüseyin örneğinde olduğu gibi, diğerleri için çok da sorun olarak görülmeyen uç bir örneği, sorun olarak görüp üzerine gittiği de görülebilmektedir. Monreo Doktrini de Batılı devletleri Latin Amerika konusunda uyarmasından hareketle zaman zaman ABD'nin ahlaki faydacılığı çerçevesinde sunulabilmektedir.

1.1.4.3. Yasalara Uygunluk(Legalism)

Amerikan istisnacılığının bileşenlerinden üçüncüsü ise Yasalara Uygunluk (legalism) meselesidir. ABD bu yolla küresel kurumlar ve kurallar bütünü oluşturarak anlaşmazlıkların barışçıl yolla çözümünü arama yoluna gitmektedir. Bu noktada ABD dış politikası üzerindeki liberalizm ve Kant etkisi açıkça görülmektedir. Fakat bu kurumların yapısı konusunda bir husus gözden kaçırılmamalıdır. Liberal ve demokratik vurgulara rağmen, bu kurumların kuruluşunda ve işleyişinde ana aktörün ABD olması gerekmektedir.⁵⁴ Ne var ki, 2003 yılında gerçekleşen Irak savaşı örneğinde olduğu gibi, bu devletin çıkarları uluslararası söz konusu kurum ve kuruluşların kararları ile çeliştiği anda, ABD söz konusu kurum ve kuruluşlardan bağımsız hareket edebilmektedir. Burada da ABD'nin tek yanlı algısının işlediği görülmektedir. ABD'nin bu doğrultuda kurulmasına öncülük ettiği kurumlar arasında, BM, Milletler Cemiyeti, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Dünya

⁵³ Kerem Batır, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 9, S. 1, 2011, s. 121.

⁵⁴ Hastedt, a.g.e., s. 65- 67.

Bankası (WB) gibi kurumlar yer almaktadır. Çin'e yönelik Açık Kapı Politikası (Open Door Policy), Kellog-Briand Paktı, Salt I ve Salt II anlaşmaları da bu kapsamda değerlendirilmektedir.⁵⁵

Görüldüğü gibi söz konusu üç bileşenin -tek yanlılık, ahlaki pragmatizm, yasalara uygunluk- iç içe geçtiği ve birbirlerinden ayrı düşünülmesinin çok da mümkün olmadığı, aynı örneğin birbirinden farklı bileşenler dahilinde sunulabileceği bariz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik burada kişileri ve kurumları harekete geçiren esas dürtünün ABD'nin milli çıkarları olduğu düşünülürse, belirtilen durum ülkenin iç politikasında bir çelişki unsuru olarak görülmemekte, aksine başarılı olduğu müddetçe siyasetçiler ve kamuoyu tarafından takdir edilmektedir.

1.1.5. ABD Dış Politika Kültürünün Karakteristik Özellikleri

ABD dış politikasının genel nitelikleri değerlendirildiğinde nispeten alışlagelmişten farklı bir manzara ile karşılaşilmektedir. Kuruluşundan bu yana temel amacı diğerlerinden farklı olmak olarak ifade edilen siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını hem içte hem de dışta muhafaza etmek ve diğer ulusların da bu yapıyı benimsemesini sağlamak olan söz konusu devlet, bünyesinde görece zengin ve çok boyutlu öğeler barındıran bir dış politika anlayışına sahiptir. Bu anlayışta en dikkat çeken nokta ise liberal değerler ile realist gerçekler arasındaki bitmek bilmeyen ihtilaflardır.⁵⁶ Ne var ki, ister liberal isterse realist değerleri benimsesin, ABD'li siyasilerin neredeyse hepsi ülkenin ulusal menfaatlerinin ve bir rüya olarak tasvir ettikleri sistemlerinin korunmasından yana tavır sergilemektedirler.⁵⁷ Ülke dış politikasında söz konusu amaçlara ulaşabilmek için izolasyoncu anlayış ile uluslararası anlayış, ahlaki davranma dürtüsü ile çıkar sağlama beklentisi, faydacılık unsuru ile tutarlı bir dış politika arayışı, çok taraflı bir uluslararası sistem beklentisi ile tek-taraflı bir uluslararası sistem arzusu, özgürlüklerin savunuculuğu ile statükonun devam ettirilme çabası sürekli bir rekabet halindedir.⁵⁸ Belirtilen rekabet hali ise ülkenin dış politikasında ikilemler yarattığı şeklinde

⁵⁵ Hastedt, a.g.e., s. 68.

⁵⁶ Füsün Türkmen, "ABD Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim", *Doğu Batı*, C. 8, S. 32, 2005, s. 158.

⁵⁷ Mustafa Kocakınar, "Amerikan Dış Politikasında İdealizm Realizm İlişkisi: Çatışma mı İşbirliği mi?" *Tasam*, 5 Ağustos 2015, s. 11, [Erişim: 24.12.2017].

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ramazan Gözen(Editör), *Amerikan Dış Politikası*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, http://uluslararasıgundem.com/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/18_2014-07-09.PDF, Yayın Sayı 1553, s. 107-113, [Erişim: 24.12.2017].

yorumlansa da, bu halin kazananı Amerikan ulusal çıkarlarıdır. Zira burada bahsedilen kavramlar, ABD dış politikası çerçevesinde kendi içerisinde tutarlı bir yapı arz etmektedir.

Önceki bölümlerde belirtildiği üzere, her ne kadar ABD dış politikasında izolasyon yanlısı görüşler ile uluslararası sisteme müdahale yanlısı görüşler rekabet halinde olup birbirini takip eder bir biçimde devlet yönetiminde hakim görüş haline gelse de, bu devletin dış politikasında çoğunlukla müdahale yanlısı güdüler baskın ağırlığını korumaktadır. Bunun anlamı, müdahale yanlısı görüşün daima devlet yönetiminde ve dış politikasında söz sahibi olduğu değildir. Aksine, izolasyoncu güdülerin devlet yönetiminde hüküm sürdüğü süreçlerde dahi, devletin gerektiğinde dış müdahalede bulunduğu gerçeğidir. İzolasyonculuğun “temel manifestosu” olarak tanımlayabileceğimiz Monro Doktrini’nin ilan edildiği yıllarda komşu ülkelere yapılan askeri ve siyasi müdahaleler, devletin nispeten kendini geri planda tuttuğu II. Dünya Savaşı’nın başlangıç yıllarında aktif bir tarafsızlık politikası kapsamında her iki tarafa da silah satışı gerçekleştirilmesi ve Amerikan ulusal çıkarlarının tehlikede görüldüğü anda I. ve II. Dünya Savaşlarına girilmesi bu durumun en önemli örneklerini oluşturmaktadır.⁵⁹

Ülkenin kuruluşundan bu yana ABD’li politika yapıcılarının her türlü değer yargılarını barındıran söylemlerine rağmen pragmatist bir dış politika izlediği söylenebilir.⁶⁰ Bu bağlamda değer yüklü söylemler ile çıkarlar arasında bir uyumsuzluk olması durumunda - hemen hemen birçok devlet yöneticisinde olduğu gibi- ABD’li karar vericiler de çıkarlardan yana tercihte bulunmaktadır. Belirtilen durumun en bariz örneği Afrikalı ulusların bağımsızlık mücadelesi aşamasında yaşanmıştır. Tezin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı işleneceği üzere, özgürlük ve demokrasi ile ilgili söylemleri her fırsatta dile getiren ABD yönetimi, o günün şartlarında bazı Afrika ülkelerinin bağımsızlık isteklerini -kendi çıkarları doğrultusunda- desteklerken; diğer bazılarının bağımsızlık talepleri söz konusu olduğunda ise mevcut statükoyu korumak adına ilgili talebe çekimser kalmış ya da karşı çıkmıştır. Bu noktada, ABD’nin mutlak doğru anlayışıyla hareket etmekten ziyade “dün dündür, bugün bugündür” vecizesinde belirtildiği gibi duruma göre değişen ve ülke çıkarları ile uyum içinde olan doğru anlayışı çerçevesinde hareket ettiği görülebilmektedir.

Ülkenin dış politika vizyonunun en önemli özelliklerinden birisi de “ötekileştirme” konusundaki başarısıdır. Bağımsızlığının hemen ardından bölgedeki Kızılderilileri Amerikan’ın özgürlük rüyasının ve uygar dünyanın değerlerinin karşısındaki en büyük tehdit

⁵⁹ Hastedt, a.g.e., s. 58.

⁶⁰ David Milne: “Pragmatism or what? The future of Us foreign policy”, *International Affairs*, C. 88, S. 5, 2012, s. 936.

olarak algılayan ve bu tehdidi bertaraf etmek adına kanlı savaşlardan Kızılderililerin yaşadıkları bölgelere hastalık yayma eylemlerine kadar her yolu deneyen Birleşik Devletler, bu anlayışını daha sonraki dönemlerde de sürdürmüştür. Örneğin, ABD Soğuk Savaş yıllarında özgürlüklerin baş düşmanı olarak nitelendirdiği despot bir komünist rejime karşı kendisini özgür dünyanın savunucusu olarak sunmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından ise uluslararası terörizm ve haydut devletler ile mücadeleye giriştiğini iddia eden bu devlet Usame bin Ladin, Saddam Hüseyin, Kim Jong Un gibi çeşitli terörist organizasyonların, ideolojik grupların ya da devletlerin liderlerini özgür dünyanın ve Amerika'nın eşsiz ideallerinin düşmanı olarak hedef tahtasına oturtmuştur.⁶¹ Görüldüğü gibi ABD kendisini özgürlüğün savunucusu olarak görmekte ve özgürlük ile kendi ulusal güvenliğini ilişkilendirerek kendisine karşı girişilen faaliyetleri özgür dünya değerlerine karşı eylemler olarak yorumlayıp gerektiğinde güç kullanmaktan kaçınmamaktadır. Fakat ülkenin bu tavrı, zaman zaman Amerikan ulusal çıkarlarına ve emperyalizm anlayışına meşruiyet kazandırma çabası olarak değerlendirilmekte ve sıklıkla eleştiri konusu olmaktadır.

Son olarak ABD'nin dış politikasının önemli özelliklerinden biri bünyesinde barındırdığı süreklilik unsuru ve tamamlayıcı özellikler gösteren anlayışdır.⁶² Bu nedenle ülkenin dış politikasında bazı toplumlarda sıklıkla görülen “geçmişle hesaplaşma” durumuna nadiren rastlanmaktadır. Ülke siyasetçileri neticesi ne olursa olsun eski liderlerin dış politikadaki eylem ve söylemlerine genellikle sahip çıkmaktadır.⁶³ Tamamlayıcılık unsuru olarak bahsedilen şey ise ülkenin vatandaşlarının, çeşitli sivil toplum ve düşünce kuruluşlarının ve kamu kurumlarının dış politikada ulusal çıkarlar doğrultusunda bir bütün olarak hareket edebilme potansiyeline sahip olmasıdır.⁶⁴ Örneğin öncesinde her ne kadar eleştirilirse eleştirilsin, herhangi bir askeri ve/veya siyasi müdahale, başarılı olduğu müddetçe Amerikan toplumu ve diğer siyaset dışı aktörler tarafından büyük oranda desteklenmektedir. Kamuoyu tepkisi ise ancak Vietnam örneğinde⁶⁵ olduğu gibi başarısızlığın söz konusu olduğu

⁶¹ Ertem, a.g.e., s. 125-126.

⁶² Sümer, *Uluslararası İlişkiler*, s. 132.

⁶³ ABD dış politikasında neredeyse bir teamül haline gelen bu durum Trump dönemi ile birlikte yavaş yavaş aşınmaya başlamıştır. Seleflerinin aksine Donald Trump, yalnızca seçim meydanlarında değil, seçimi kazandıktan sonraki eylem ve söylemlerinde de eski başkan Obama'yı yoğun olarak eleştirebilmektedir.

⁶⁴ Sümer, *Uluslararası İlişkiler*, s. 135.

⁶⁵ ABD'nin Vietnam'daki iç savaşa müdahil olduğu 1961 yılından, askerlerini bu ülkeden çektiği 1975 yılına kadar 56 bin 555 Amerikan askeri bu ülkede yaşamını yitirdi, 303 bin 654 Amerikan askeri ise yaralandı. Başlangıçta kamuoyundan oldukça geniş bir şekilde destek gören ABD hükümetleri ise, savaş ilerledikçe Vietnam'da yaşananların ve artan kayıpların medyaya yansımaları üzerine oldukça sert eleştirilere maruz kaldı ve tabiri caizse şimşekleri üzerine çekti. Hükümetlerin

durumlarda yükselmektedir. Özet olarak belirtmek gerekirse, ABD dış politikasının karakteristik özelliklerini pragmatist ve faydacı dış politika anlayışı, zamana ve çıkarlara göre değişen doğrular, Amerikan çıkarlarının karşısında yer alan devletlerin ya da devlet adamlarının ötekileştirilerek hedef tahtasına oturtulması, süreklilik unsuru taşıyan ve tamamlayıcı özellikler gösteren bir dış politika anlayışı ve her ne kadar olumsuz bir durum gibi algılansa da ülkenin ulusal güvenliğine ve çıkarlarına ulaşılması noktasında son derece mühim bir rol oynayan ikilemler oluşturmaktadır.

1.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ABD DIŞ POLİTİKASI

II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin başat güçleri ve bu güçlerin etrafında toplanan devletler açısından geçmişe nispeten farklı bir ilişkiler ağı söz konusuydu. Henry Kissenger bu dönemin başlangıcını güç boşluğu kavramından yola çıkarak ifade etmekteydi:

“Nazi Almanyası'nın çöküşü ve bunun sonucunda ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması gereksinimi, savaş ortaklığının (SSCB ve ABD arasındaki) dağılmasına neden oldu. Müttefiklerin amaçları çok farklıydı. Churchill, Sovyetler Birliği'nin Orta Avrupa'yı hegemonyası altına almasını önlemek peşindeydi. Stalin, Sovyet askeri zaferleri ve Rus halkının çektiği acıların karşılığının toprak şeklinde ödenmesini istiyordu. Yeni Başkan Harry S. Truman, Roosevelt'in miras bıraktığı ittifakın devamı için çaba harcadı. Başkanlık döneminin sonunda, savaş zamanı uyumlu çalışmasından hiç iz yoktu. Dünyanın iki ucunda iki dev, ABD ve Sovyetler Birliği şimdi tam göbeğinde karşı karşıyaydılar.”⁶⁶

İlerleyen yaşına rağmen uzun yıllardan beri ABD'nin dış politika hedeflerine hizmet eden Kissinger'ın başlangıcını yukarıdaki paragraf ile anlattığı Soğuk Savaş kavramı kısaca iktisadi ve siyasi olarak komünizme ve kapitalizme inanmış iki ayrı kamp arasında yaklaşık 40 yıldan fazla bir süre cereyan eden silahsız mücadeleye -en azından Avrupa kıtasında- ithafen kullanılmaktadır.⁶⁷ Gerçekten de yaklaşık 60 milyon asker ve sivilin hayatını kaybettiği dehşetengiz bir dünya harbinden sonra, sistemin iki başat gücünün önderliğinde ortaya çıkan bu yeni düzen, getirdiği gergin atmosfere rağmen önceki kırk yıla nispeten “Avrupa kıtasında” daha az kanın akmasıyla neticelenmişti. Soğuk Savaş boyunca en dikkat

üzerindeki baskının her geçen gün artması üzerine, 1975 yılında ABD Vietnam'da başarısızlığı kabul ederek bu ülkeden çekilmek zorunda kaldı. Söz konusu savaş ile ilgili medyanın rolü ve halkın tepkisi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz: Nejdet Atabek, “SAVAŞ ve MEDYA: ABD'nin Vietnam ve Körfez Savaşlarındaki Medya Politikaları”, *Kurgu Dergisi*, S. 13, 1995, ss. 185-201.

⁶⁶ Henry Kissenger, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Basım, İstanbul, Şubat 2012, s. 404-405.

⁶⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1984*, İmge Kitabevi, 5. Basım, Ankara, 1996, s. 202.

çeken hususlardan biri güç unsurunun ön plana çıkması ve dolayısıyla iki kamp arasında kesilen ya da en aza inen ilişkiler neticesinde diplomasi kavramının görece önemini yitirmesiydi.⁶⁸ Her iki bloğun takipçileri de, kendilerini bir anlamda daha önce pek de alışık olunmayan bir savaş türünün, Soğuk Savaş'ın ortasında buldular. Herkesin farklı bir şekilde tanımlamaya çalıştığı ve hatta bazı dünya liderlerinin özlediğini itiraf ettiği Soğuk Savaş'ı ortaya çıkaran nedenleri, kapsamı ve Soğuk Savaş'ın esas sorumlusunun kim olduğu sorunsalı Soğuk Savaş sona erdikten sonra dahi ciddi tartışmalara konu olmuştur.

1.2.1 Soğuk Savaş'ın Nedenleri ve Kapsamı

1.2.1.1. Güç Boşluğu

Soğuk Savaş'ın kaynağı ve nedenleri hakkında çeşitli senaryolar mevcuttur. Kissinger'ın da belirttiği gibi Soğuk Savaş'ın ortaya çıkmasına dair ileri sürülen en güçlü senaryo, II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemin yapısında görülen güç boşluğudur. Almanya'nın büyük oranda pasifize edildiği, Fransa'nın galip devletlerin safında yer almasına karşın yıllarca Naziler tarafından işgal altında tutulduğu, İngiltere'nin savaştan galip çıkmasına rağmen eski gücüne bir türlü ulaşamayarak zamanla sömürgelerini tasfiye etmek zorunda kaldığı ve Sovyetler Birliği'nin milyonlarca insanını Nazi saldırısını durdurmak amacıyla kaybedip demografik ve ekonomik olarak büyük bir yükün altına girdiği II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan atmosfer, Avrupa'da güç dengesini oldukça ilginç bir hale getirdi. Oluşan boşluğun sonucunda uluslararası ilişkiler sisteminde güç dengelerini etkileyebilecek iki yeni devlet ön plana çıktı: Okyanusun öteki tarafında bulunan, savaştan mümkün olan en az zararlı çıkan ABD ile savaştan askeri ve ekonomik kayıpla ayrılmasına rağmen hala kıta Avrupa'sındaki en güçlü devlet olarak ön plana çıkan Sovyetler Birliği.⁶⁹ Bu nedenle, güç boşluğu kavramından yola çıkan görüşler, Soğuk Savaş'ın dünyanın bu iki yeni devinin arasındaki hegemonya yarışından kaynaklandığını ileri sürmekteydiler.⁷⁰

1.2.1.2. İdeolojik Rekabet Unsuru

İdeolojik rekabetin Soğuk Savaş'ın bir ürünü mü yoksa Soğuk Savaş'ı hazırlayan bir etken mi olduğu meselesi, üzerinde bugün dahi uzlaşmaya varılamayan muğlak bir konudur. Yukarıda ifade edilen güç boşluğu teorisinden hareketle, söz konusu rekabetin hegemonya kurmak isteyen iki büyük gücün işini kolaylaştırdığı iddia edilebilir. Fakat her ne olursa olsun,

⁶⁸ Sander, a.g.e., s. 202.

⁶⁹ Kissenger, a.g.e., s. 205.

⁷⁰ Klevis Kolasi, "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 68, S. 2, 2013, s. 154.

belirtilen süreçte ABD'nin özgür dünyası ile SSCB'nin demir perdesinin sert bir çatışma yaşadığı kesindir.⁷¹ Bu çatışmada ABD dünyaya ideal düzen olarak sunmaya çalıştığı demokrasiyi, serbest pazarı, uluslararası ticareti ve uluslararası kurumları içeren kapitalist anlayışı ön plana çıkarırken, SSCB ise sınıf çatışması vurgusu yapması ve dünya çapında vücut bulan sömürü düzeni eleştirisi ile komünizmi sahipleniyordu.⁷² Doğası gereği birbiri ile hiç uyuşamayacak iki ideolojinin dünyanın iki büyük süper gücü olmaya aday ülkelere benimsenmesi ise, aralarında uzun yıllar sürecek ekonomik, siyasi, askeri ve hatta toplumsal rekabetin temelini oluşturuyordu. İdeolojik rekabet fikri doğrultusunda düşünüldüğünde varılan noktada rekabetin kaçınılmaz olduğu ve söz konusu rekabetin Soğuk Savaş mefhumunu ortaya çıkardığı söylenebilir.

1.2.1.3. Sovyet Yayılmacılığı

Sovyetler Birliği'nin yayılmacı güdülerinin Soğuk Savaş'ı tetiklediği fikri/iddiaları, ABD'yi yadsıyarak söz konusu rekabetin bütün sorumluluğunu Sovyetler Birliği'nin üzerine yıkmaktadır.⁷³ Başta George Kennan olmak üzere birçok kimse tarafından dillendirilen bu iddiaya göre, Sovyetler Birliği Rus Çarlığı'ndan bu yana süregelen amansız bir genişleme tutkusuna sahipti ve II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler tarafından Nazi işgalinden kurtarılan yerlerin savaşın sona ermesinin ardından komünistleştirilmesine yönelik olarak sergilenen çabaları da Rusların bitmeyen tarihsel tutkusunun bir işaretiydi.⁷⁴ Geleneksel ya da Ortodoks açıklama olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre Sovyetlerin Doğu Avrupa başta olmak üzere dünya üzerindeki emelleri büyük oranda sınıf çatışmasını esas alan Marksist-Leninist bir kimliğe bürünen Rus emperyalizminin yeniden canlanması fikri ile ilişkiliydi.⁷⁵ Ek olarak, SSCB'nin İran ile Türkiye üzerindeki baskıları ve Berlin Krizi sırasında takındığı uzlaşmaz tavır da Soğuk Savaş'ın "Sovyet yayılmacılığına karşı ABD'nin mücadele etme çabasının" bir eseri olduğunu savunanların ortaya sürdüğü en önemli gerekçeleri teşkil etmektedir.⁷⁶

⁷¹ Mohd. Noor Mat Yazid, "The Cold War, Bipolarity Structure and Power Vacuum in the East and Southeast Asia after 1945", *Journal of Global Peace and Conflict*, C. 2, S. 1, Haziran 2014, s. 125.

⁷² Ozan Örmeci, "Soğuk Savaş'ın Temelleri", 11 Kasım 2015, *Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2015/11/11/soguk-savasin-temelleri/>, [Erişim: 25.12.2017].

⁷³ Ayça Ülker Erkan, "Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında ABD Dış Politikası", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, Yıl 2010, s. 192.

⁷⁴ George Kennan, "The Source of Soviet Conduct", <http://www.historyguide.org/europe/kennan.html>, [Erişim: 25.12.2017].

⁷⁵ Thomas M. D. Hemsley, "Did the Us or the Soviet Cause the Cold War Between 1945-1948?", *Owlcation*, <https://owlcation.com/humanities/Cold-War-Historiography-Who-cause-the-Cold-War-The-USA-or-the-Soviets-1945-1948>, 5 Kasım 2016, [Erişim: 25.12.2017].

⁷⁶ Hemsley, *Owlcation*, a.y.

1.2.1.4. ABD'nin Hegemonya Dürtüsü ve Ekonomik Yapısı

Revizyonist yaklaşım olarak adlandırılan ve Soğuk Savaş'ın kökenlerine ekonomik pencereden yaklaşan bir görüş ise, Soğuk Savaş'a kimin neden olduğu sorusunun cevabı olarak ABD'yi işaret etmektedir. Bu yaklaşıma göre, Sovyetlerin II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından giriştiği eylemler bir saldırı mekanizmasının değil savunma refleksinin neticesinde gerçekleşmişti. Zira iki dünya savaşında da karşısında Almanya'yı gören ve bilhassa ikincisinde oldukça büyük kayıplar veren bu yeni süper güç, artık karşısında nispeten güçsüz bir Almanya görmeyi arzulamaktaydı. Bu nedenle kendi güvenliğini sağlamak için Batı ile arasında güvenli bir tampon bölge oluşturmayı amaçlayan SSCB'nin Doğu Avrupa'daki komünizm menşeli faaliyetleri ve Almanya'da izlediği siyaset ABD tarafından yanlış yorumlanmıştı.⁷⁷

Bu görüşe göre, Soğuk Savaş'ın ardından ABD'li siyasetçilerin amacı bir rüya olarak betimledikleri Amerikan sisteminin dünyanın -özellikle Avrupa'nın- diğer ulusları tarafından da benimsenmesi ve bu ülkenin kapitalist anlayışının diğer pazarlara rahatlıkla girebilmesiydi. Yani ABD'nin ekonomik çıkarları ve yayılma güdüsü, komünizm aleyhtarlığı noktasında önemli bir dayanak teşkil etmekteydi.⁷⁸ Her dönemde kendi değerleriyle çelişen bir öteki yaratmayı çok iyi başaran ülke, bu sefer de komünizmi ötekileştirerek Avrupa başta olmak üzere bütün dünyayı ekonomik, askeri ve siyasi olarak kendi yörüngesinde tutmak istiyordu. Komünist ideolojinin Avrupa topraklarında güç kazanması durumunda ise böyle bir olasılık kalmayacaktı. Bu hususta en kritik nokta ABD'nin ekonomik sistemidir. Bilindiği gibi ABD'nin kapitalist ekonomi anlayışı doğrultusunda var olan pazarların korunması ve yeni pazarların bulunması ihtiyacı günümüzde bile önemini korumaktadır. O günlerin Avrupa'sında kapitalist ideolojiden hiç haz etmeyen komünizmin yayılması ise ABD'nin Avrupa başta olmak üzere dünya genelindeki ekonomik çıkarları için engel teşkil etmekteydi.⁷⁹ Bu durumda ABD, SSCB'yi ve onun rejimini şeytanlaştırarak bu devlete karşı bir mücadeleye girişmek zorunda kalmıştır ve bunu da gerçekleştirmiştir.

Görüldüğü üzere, ABD ve SSCB arasındaki jeopolitik, ekonomik ve ideolojik rekabet olarak tanımlanabilecek Soğuk Savaş'ın nedeni ya da kökeni hakkında kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Gerek ortodoks gerekse revizyonist açıklamalar Soğuk Savaş

⁷⁷ J. L. Richardson, "Cold-War Revisionism: A Critique", *World Politics*, C. 24, Sayı 4, Haziran 1972, s. 587.

⁷⁸ Richardson, *World Politics*, s. 597.

⁷⁹ Sander, a.g.e., s. 206.

gerçeğini ifade etmekten ziyade büyük oranda ideolojilerin değirmenine su taşımışlardır. Zira ortodoks yaklaşım katı bir Sovyet aleyhtarlığı üzerine kurulmuş, revizyonist yaklaşım ise bilhassa komünizmi benimseyen yazarlarca ABD'yi eleştirmek için ortaya konulmuştur. Bu noktada, güç boşluğu yaklaşımı uluslararası ilişkiler alanında çalışma yapan birçok kişinin öncelikli olarak değerlendirdiği açıklama olmuştur. Nedeni her ne olursa olsun, Soğuk Savaş sırasında ortaya çıkan rekabet, Amerikan dış politikasında Sovyetlerin ve onun ideolojisinin yayılmasını engelleme, onu ekonomik, askeri, siyasi ve ideolojik yöntemlerle çevreleme ihtiyacını doğurmuştur.

1.2.2. Çevreleme Politikası ve Unsurları

Çevreleme politikası genel olarak ABD'nin Soğuk Savaş boyunca SSCB'ye karşı sürdürdüğü dış politika stratejisini ifade etmek için kullanılır. Kırk yılı aşkın süre boyunca söz konusu politika farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldıysa da, bu politikanın temel amacı Sovyet gücünün ve ideolojisinin yayılarak yeni nüfuz alanları elde etmesini engellemektir.⁸⁰ Çevreleme politikasının temel prensipleri ve dolayısıyla ABD'nin Soğuk Savaş dönemi dış politikasının fikri arka planı Rusya'da görevli ABD'li bir diplomat olan George Kennan tarafından oluşturulmuştur. Fikir dünyasında hararetli bir komünizm aleyhtarlığı göze çarpan Kennan'ın, Washington yönetimine çektiği 8.000 kelimelik uzun telgrafi (Long Telegram) "The Source of Soviet Conduct (Sovyet Davranışının Temeli/veya Kaynağı)" başlığı ile genişletilerek *Amerikan Foreign Affairs* dergisinde yayınlanmıştır. Yazarının ABD'li bir diplomat olması nedeniyle "Mister X" takma adı ile yayınlanan ve oldukça ses getiren yazıda Kennan, SSCB'nin kendi totaliter rejimini ve ideolojisini yayabilmek için Rus Çarlığı'ndan bu yana sürekli devam eden yayılma arzusunu devam ettirdiğini belirterek, bu devlete karşı iyi niyetli müzakereler yürüterek bir yere varılamayacağını belirtmiş, SSCB yönetiminin yalnızca kaba kuvvetten anladığını iddia etmiştir. Bu fikrinden hareketle Kennan, Sovyetlerin uluslararası politikadaki gücünün bir şekilde sınırlandırılması ve bu devletin fiziki sınırlarının ve ideolojik gücünün yayılmasının engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸¹ Bu anlayış ABD'nin dış politikasında Soğuk Savaş boyunca etkisini göstermiş olup, söz konusu politikanın ekonomik, askeri ve siyasi unsurlarına dair örnekler aşağıda belirtilmiştir

⁸⁰ Muhittin Ataman ve Özkan Gökcan, "Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı Yayılmacılık Denemesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 7, S. 2, 2012, s. 207.

⁸¹ Kissenger, a.g.e., s. 428-430.

1.2.2.1. Truman Doktrini

Kennan'ın Sovyet aleyhtarı fikirleri Soğuk Savaş'ın başlangıcından sonuna dek, ABD'nin ulusal stratejisini derinden etkilemişti. Fakat çevreleme politikası adı verilen bu yeni politikanın nasıl hayata geçirileceği başlangıçta muğlak bir yapıdaydı. Başkan başta olmak üzere ABD'li karar vericiler çevreleme politikasının kapsamının nerede başlayıp nerede biteceği ve hangi alanların çevreleme politikası kapsamında ele alınacağı konusunda kararsızdılar.⁸² ABD'nin bu politika kapsamında attığı ilk adım, birçok tarihçi ve yazar tarafından Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak kabul edilen Truman Doktrini'dir.⁸³ Yunanistan'da süren iç savaş ve Türkiye'nin Sovyet tehdidine maruz kalması gibi nedenlerle ortaya çıkan doktrin, ABD'nin Avrupa'da komünizmin yayılması ihtimaline karşı duyduğu endişeyi göstermekteydi. Zira Yunan iç savaşının komünistler tarafından kazanılması ve Türkiye'nin SSCB yörüngesine girmesi durumunda komünist tehdidin Avrupa'nın bütününe yayılması ciddi bir olasılığa dönüşecek ABD kendisi için stratejik olarak oldukça mühim bir bölgeyi kaybedecekti.⁸⁴

Komünizmin Avrupa'ya yayılması ihtimalinden duyulan endişe nedeniyle Başkan Truman, 12 Mart 1947'de kongrede gerçekleştirdiği konuşmasında Türkiye ve Yunanistan'ın stratejik önemini ve bu devletlere yardım edilmemesinin yol açacağı sonuçları ifade ettikten sonra Kongre'den iki ülkeye yönelik toplamda 400 milyon dolarlık askeri yardım talebinde bulunmuştur. Talebi kongre tarafından kabul edilen Truman'ın konuşmasındaki en can alıcı cümle, Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak kabul edilen aşağıdaki satırlardır:

“Kanımcı, silahlı azınlıkların boyunduruğuna ve dış baskılara direnen hür halkları desteklemek ABD'nin siyaseti olmalıdır.”⁸⁵

Truman doktrini ile ABD'den alınan 400 milyon dolarlık askeri yardımın 300 milyon doları Yunanistan'a, 100 milyon doları ise Türkiye'ye verilmiştir.⁸⁶ İlgili yardım bu iki ülkeyi ABD'ye ve ABD'nin liderliğinde kurulacak olan Batı Bloğu ittifakına daha da yakınlaştırmıştır. Fakat burada bir nokta gözden kaçırılmamalıdır. Her ne kadar yalnızca iki ulusa askeri yardım yapılmışsa da, Truman Doktrini komünizmin çevrelenmesi hususunda

⁸² Kissenger, a.g.e., s. 428.

⁸³ Erkan, *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 188-189.

⁸⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, İletişim Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2002, s. 528.

⁸⁵ “The Truman Doctrine, 1947”, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine>, 12 Mart 1947, [Erişim: 25.12.2017].

⁸⁶ Barış Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 21, Haziran 2009, s. 388.

gerçekleştirilen ilk eylem olması ve Avrupa’da herhangi bir komünist yayılcılık dürtüsüne izin verilmeyeceği algısını oluşturması itibarıyla önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Truman Doktrini’nden üç ay sonra çıkarılacak olan Marshall Yardım Planı da, bu doktrinin tamamlayıcısı hükmündedir.

1.2.2.2. Marshall Planı

Çevreleme politikası doğrultusunda atılan ikinci önemli adım ise Haziran 1947’de ilan edilen ve temel olarak savaştan zarar gören Avrupa’nın yeniden inşasını amaçlayan Marshall Yardım Planı’dır. Söz konusu planın bir diğer önemli amacı ise ekonomik olarak büyük bir yıkımın eşiğinde bulunan Avrupa ülkelerini olası bir komünizm etkisinden uzak tutmaktır.⁸⁷ Plan başlangıçta ABD’nin kıta üzerinde ayırım gözetmediğini ya da ikilik yaratmak istemediğini göstermek için bütün Avrupa ülkelerine yönelik olarak önerilmişse de, sonradan Doğu Bloğu ülkeleri olarak adlandırılacak SSCB yörüngesine girmeye başlayan devletler - büyük oranda Moskova’nın baskısıyla- planı kabul etmemiştir. Dolayısıyla yardımların en dikkat çeken sonucu da, her ne kadar ABD böyle bir niyeti olmadığını göstermeye çalışmışsa da, oluşan atmosfer sonucunda Avrupa’nın ABD’yi destekleyen Batı Bloğu ülkeleri ile SSCB’yi destekleyen Doğu Bloğu ülkeleri arasında suni bir şekilde bölünmesi ve kamplara ayrılmasıdır.⁸⁸ Sonuç olarak Marshall Yardım Planı çerçevesinde ABD aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 16 Avrupa ülkesine ekonomik yardımda bulunmuştur.⁸⁹ SSCB ise Marshall Yardım Planı’na karşılık Molotov Yardım Planı’nı⁹⁰ ortaya atmış ve kıtanın doğusu ile batısı arasındaki ilişkiler tamamen donmasa bile büyük ölçüde zedelenmiştir. Fakat sonuç itibarı ile Marshall Planı, çevreleme politikasının en ciddi örneklerindendir.

1.2.2.3. NATO’nun Kurulması

1948 yılında Çekoslovakya’da komünistlerce gerçekleştirilen Prag darbesi ile Moskova’nın fikirlerinin Avrupa’da iktidarları zapturapt altına alacak kadar etkili olmaya

⁸⁷ Fahir Armaoğlu, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, Alkım Yayınevi, 11. Baskı, 2010, s. 227.

⁸⁸ Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulamalarıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 1, s. 280.

⁸⁹ Marshall Planı’ndan yararlanan 16 Avrupa ülkesi şu şekildedir: Avusturya, Belçika ve Lüksemburg, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya ve Trieste, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye ve Birleşik Krallık.

⁹⁰ Molotov Yardım Planı, ABD tarafından hayata geçirilen Marshall Planı’nın SSCB tarafından ortaya atılan alternatifi hüviyetindedir. Plan ismini Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Vyacheslav Molotov’dan almaktadır. Bu plan ile öncelikli olarak Doğu Avrupa başta olmak üzere Avrupa kıtasında olası bir ABD güdümünün engellenmesi ve SSCB’nin uydu ülkeleri konumunda olan Doğu Bloğu ülkelerine silah ve para yardımı yapılması hedeflenmiştir. SSCB’nin ABD’ye karşı yürüttüğü ideolojik mücadelenin en önemli araçlarından biri olması beklenen plan doğrultusunda arzu edilen başarı ise yakalanamamıştır.

başlaması NATO (Kuzey Atlantik Örgütü)'nun kurulmasına giden süreci hızlandırmıştır.⁹¹ SSCB ile ABD'nin müşterek bir çizgide hareket etmesinin artık neredeyse imkânsız olduğunu işaret eden darbe, ABD'li politika yapıcılarının nezdinde Kennan'ın "Sovyetler ancak kaba kuvvetten anlar!" minvalindeki telkininin ağır basmasıyla neticelendi. Bu nedenle çevreleme politikasına ağırlık vermeye başlayan ABD belirtilen politika kapsamında Sovyet yayılcılığını ve ideolojisini gerekirse güç kullanarak durdurmak amacıyla, 4 Nisan 1949'da imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması ile 12 kurucu ülkeye sahip olan NATO'nun kurulmasına öncülük etti.⁹² SSCB de NATO'ya karşılık 14 Mayıs 1955 yılında "Doğu Bloğu Ülkelerinin NATO'su" olarak ifade edilebilecek Varşova Paktını hayata geçirdi.⁹³ Sonuç itibarıyla NATO ve Varşova Paktı'nın kurulmasının ardından henüz ilk yıllarını yaşayan Soğuk Savaş daha da gergin bir atmosfere bürünürken, iki blok arasındaki huzursuzluk ve kutuplaşmalar da arttı.

NATO'nun aşağıda belirtilen 5. Maddesi, bu örgütün kuruluş amacını açık bir şekilde ifade etmektedir:

"Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir." ⁹⁴

Yukarıdaki maddeden de anlaşılacağı gibi NATO, Sovyet yayılcılığına karşı bir bütün olarak karşı koymak amacıyla kurulmuş bir örgüt olup, başta Kore Savaşı olmak üzere

⁹¹ Nejat Doğan, "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 60, S. 3, 2005, s. 72.

⁹² NATO'nun kurucu üyeleri şu şekildedir: Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Norveç, İtalya, Kanada, Birleşik Krallık, Portekiz, Hollanda, İzlanda, Belçika, Danimarka ve Lüksemburg.

⁹³ Soğuk Savaş'ın ideolojik kutuplaşması içinde NATO'ya karşı bir alternatif olarak kurulan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber tarihe karışan Varşova Paktı'nın kurucu üyeleri şu şekildedir: SSCB, Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Demokratik Almanya(Doğu) ve Polonya.

⁹⁴ "The North Atlantic Treaty (1949)", NATO, https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf, [Erişim: 26.12.2017].

birçok anti-komünist müdahalede ABD'nin çevreleme politikası anlayışına uygun olarak hizmet vermiştir. Örgüt, her ne kadar bağımsız kişi ve kurumlara sahip olsa da, kurulduğu dönemde Soğuk Savaş'ın yapısı itibariyle ABD sisteme hâkim unsur hüviyetindedir.

1.2.2.4.. NSC 68 Belgesi

Amerikan Milli Güvenlik Konseyi'nin 68 numaralı belgesinin kısa ismi olan NSC-68 ABD tarafından yayınlanan ve komünizm tehlikesine resmi olarak dikkat çekilen ilk belgelerden biri olması itibariyle önemlidir. 1950 yılının başında yayınlanan raporda, SSCB bir tehdit unsuru olarak ön plana çıkarılmıştır. Raporun hazırlanmasında SSCB'nin komünist ideolojisi kadar atom bombasını elde etmesinin rolü de büyüktür. Daha önce atom bombasının tekeli elinde bulunduran ABD, SSCB tarafından da bu denli tahrip gücü yüksek bir bomba üretilmesi üzerine komünist tehdidin üzerine daha yoğun eğilme ihtiyacı duymuştur. Söz konusu belge ile birlikte çevreleme politikası artık bir resmiyet kazanmış olup, bu belgede ABD'nin nihai amacı Amerikan sisteminin canlılığını ve başarısını dünyaya göstermek olarak ifade edilmiştir. NSC 68 ile çevreleme politikası askeri bir nitelik kazanmış ve gerektiğinde komünist yayılmayı engellemek için silahlı müdahale kaçınılmaz olarak nitelendirilmiştir. Bu aşamadan sonra bilhassa dış politikada askeri müdahale evresine geçilmiş olması oldukça dikkat çeken bir ayrıntıdır. Zira Kore Savaşı başta olmak üzere pek çok olayda, ABD askeri güç kullanmaktan çekinmemiş ve bunun neticesinde çevreleme politikasının etki alanı ve Soğuk Savaş hızla Avrupa'yı aşarak küresel bir nitelik kazanmıştır.⁹⁵

1.2.2.5. Domino Taşı Teorisi

ABD'nin çevreleme politikasının en önemli unsurlarından biri de Domino Taşı teorisi olarak ifade edilen yaklaşımdır. Bu teori adım adım küreselleşmeye başlayan Soğuk Savaş'ın o günün koşullarında Üçüncü Dünya olarak betimlenen Asya ve Afrika ülkelerine yayılması konusunda mihenk taşı işlevi görmüştür. Teoriye göre, bir kıta ya da bölgede herhangi bir devletin komünist rejimi benimsemesi bu ülkenin komşuları için de örnek oluşturacaktır.⁹⁶ Komünist olan bir ulusa yıkılan bir kale nazarıyla bakıldığında ise o ulus tıpkı yıkılan bir domino taşının diğerlerini de devirmesi gibi etrafındaki diğer ulusları da komünistleştirebilecektir. Bu teori -ya da korku- Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin Asya ve

⁹⁵ Söz konusu belgenin tam metni için bkz: "National Security Council Report, NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security", <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116191.pdf?v=2699956db534c1821edefa61b8c13ffe>, 4 Nisan 1950, s. 1, [Erişim: 26.12.2017].

⁹⁶ Luke Butterly, "Rhetoric and Reality: A History of Formation of the Domino Theory", *History Studies*, C. 13, s. 28.

Afrika'ya yönelik pek çok siyasi ve askeri müdahalesinde kendini göstermiştir.⁹⁷ Çevreleme politikası ve domino taşı teorisinin oluşturduğu bütün ABD'nin komünizmin ve Sovyetlerin etki alanının genişlemesini engellemek için Kore ve Vietnam örneklerinde olduğu gibi gerek NATO'yu kullanmasına, gerek kendi askerlerini savaşa göndermesine, gerekse vekâlet savaşları aracılığıyla belirtilen ülkelerde komünist eğilimleri dizginlemeye çalışmasına neden oldu.⁹⁸ Her ne kadar istenilen başarı yakalanamamış ve üçüncü dünya olarak ifade edilen bölgelerdeki halklarda Amerikan karşıtlığı ciddi oranda artmış olsa da, bu savaşlarla beraber ABD'nin çevreleme politikası SSCB'yi yalnızca kendi topraklarının etrafında kuşatmakla kalmamış, dünyanın genelinde komünizmi çevreleme hareketine dönüşmüştür.

Sonuç olarak, çevreleme politikası ABD'nin Soğuk Savaş dönemi dış politikasını yansıtmayı itibariyle önemlidir. Belirtilen dönemde Birleşik Devletler ve SSCB zaman zaman Küba Füze Krizi örneğinde olduğu gibi savaşın eşiğine gelmiş, zaman zaman Soğuk Savaş'ın gerginliğini yumuşatarak Salt I ve Salt II örneklerinde olduğu gibi silahsızlanma anlaşması çabalarına girişmiştir. Soğuk Savaş Dönemi boyunca, ABD'nin SSCB'ye yönelik tehditleri de farklılık arz etmiştir. Atom bombasının ve nükleer gücün tekelinin bu devletin elinde bulunduğu dönemlerde ABD, Batı bloğu ülkelere yönelik herhangi bir SSCB saldırısına NATO'nun kitlesel karşılık doktrini⁹⁹ ile cevap vereceğini net olarak belirtmiş; nükleer güç tekelinin kırılması ve Soğuk Savaş'ın yumuşama emareleri göstermesiyle beraber ise ABD, herhangi bir Sovyet Saldırısına NATO'nun esnek karşılık doktrini¹⁰⁰ ile cevap vereceğini açıklamıştır. Doktrinlerin içeriği ve Soğuk Savaş döneminde yaşanan olaylar sürekli farklılık arz etse de, ABD'nin dış politikası temel olarak Sovyetlerin dünya genelinde kuşatılması ve komünizmin çevrelenerek sona erdirilmesi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Çevreleme politikası olarak ifade edilen bu politika, Soğuk Savaş Dönemi boyunca ABD'nin dünyanın

⁹⁷ Peter T. Leeson ve Andrea M. Dean, "The Domino Theory: An Empirical Investigation", http://www.peterleeson.com/domino_theory.pdf, [Erişim: 26.12.2017].

⁹⁸ Butterly, *History Studies*, s. 26-28.

⁹⁹ 1957 yılına kadar dillendirilen "kitlesel karşılık doktrini" ile ifade edilmek istenen şey, NATO'nun ABD ve müttefiklerine yönelik herhangi bir saldırı durumunda, ABD'nin saldırının türüne bakmaksızın SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin önemli endüstri merkezlerine nükleer saldırı düzenleyeceğine yönelik söylem idi. Söz konusu doktrinin zamanla inandırıcılık ve caydırıcılık unsurlarından mahrum kalması ve SSCB'nin uzun menzilli nükleer füzeler geliştirerek cevap verme kapasitesini geliştirmesi gibi nedenlerden ötürü bu stratejiden vazgeçilmiştir.

¹⁰⁰ 1957 yılında SSCB'nin Sputnik uydusunu uzaya göndermesinin ardından kitlesel karşılık doktrininden vazgeçilmesi neticesinde dillendirilmeye başlanan "esnek karşılık doktrini" NATO üyesi ülkelerin uğrayacağı herhangi bir saldırıya cevap olarak üç aşamalı bir planı öngörmekteydi. Burada kitlesel karşılık doktrininde olduğu gibi her türlü saldırıya nükleer silahla karşılık verilmekten ziyade, saldırının türüne göre bir eylem planı belirlenmesi durumu söz konusuydu. Belirtilen bu yeni doktrin Türkiye başta olmak üzere birçok NATO üyesini güvenlik endişesine ve ABD'ye yönelik derin bir güven bunalımına sevk etti.

diğer bölgelerinde olduğu gibi Afrika’da izlediği dış politikayı açıklamak için de kullanılmaktadır.

1.3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ABD’NİN AFRIKA POLİTİKASI

ABD’nin Soğuk Savaş döneminde Afrika’ya yönelik olarak ortaya koyduğu dış politika anlayışı, bu dönemde dünyanın diğer bölgelerinde uyguladığı dış politika faaliyetleri ile büyük oranda benzerlik taşımaktadır. 1840 yılında Liberya’nın kurulması sırasında önemli katkılarda bulunmasının dışında, kuruluşundan itibaren bu devletin Afrika’ya yönelik ilgisinin çeşitli dönemlerde oldukça sınırlı olduğu bilinmektedir. Robert Cox ve Dough Stokes’un, John Carson’dan aktardıklarına göre, Afrika kıtasıyla ilgili meseleler ABD’nin kuruluşundan Soğuk Savaş’ın başlangıcına kadar ABD dış politikasında hiçbir zaman öncelikli bir tercih olmamıştı.¹⁰¹ Gerçekten de Peter Schraeder’in ifadesiyle, ABD’nin dünyadaki diğer bölge ve kıtalara tahsis ettiği kaynak miktarı ve ayırdığı zaman düşünüldüğünde Afrika kıtasını önemli ölçüde ihmal ettiği, bu kıtaya daha az ekonomik ve askeri yardımda bulunduğu ve zamanının çoğunu Afrika kıtasında yer alan ülkelerin sorunları dışındaki meselelere ayırdığı bilinen bir gerçektir.¹⁰² Fakat bütün bu tarihsel ve alışlagelmiş kayıtsızlığa rağmen, Soğuk Savaş’ın başlangıcı ABD-Afrika ilişkilerinde yeni ve oldukça farklı bir döneme işaret etmekteydi. SSCB ile girişilen çok yönlü ideolojik mücadele, ABD’nin dünyanın geneline olduğu gibi Afrika kıtasına yaklaşımını da derinden etkiledi.

Soğuk Savaş yıllarında söz konusu kıta ülkeleri gerek ABD’nin gerekse SSCB’nin dış politikalarında birbirlerinin gücünü ve etki alanlarını dengelemek ve birbirlerine karşı üstünlüklerini kanıtlamak amacıyla kullandıkları birer araç olmaktan öteye gitmedi.¹⁰³ Bu dönemde iki süper gücün küresel rekabet ve hegemonya isteklerini ortaya koydukları bir çarpışma alanı olmaktan farklı bir anlam taşımayan Afrika kıtasında, dönemin büyük güçleri ABD ve SSCB dış politikalarını oluştururken kıtanın ve kıta insanının ihtiyaçlarına göre değil, Soğuk Savaş teamüllerine göre hareket ettiler. ABD dış politikası kapsamında bakıldığında da, bu devletin Soğuk Savaş atmosferi içerisinde Afrika ülkelerine “seçici angajman”

¹⁰¹ John, J. Carson, “US’ Priorities of Sub-Saharan Africa”, <https://2009-2017.state.gov/p/af/rls/rm/2010/143144.htm>, Washington DC, 14 Haziran 2010, [Erişim: 26.12.2017].

¹⁰² Peter J. Schraeder, “Reviewing the Study of US Policy Towards Africa From Intellectual ‘Backwater’ to ‘Theory Construction’”, *Third World Quarterly*, C. 14, S. 4, 1993, s. 776.

¹⁰³ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 299.

politikası kapsamında yaklaştığını ve SSCB ile olan küresel rekabetinde kullanılabilir araçlar olmaktan başka bir anlam yüklediği görülmektedir.¹⁰⁴

ABD'nin Soğuk Savaş yılları boyunca Afrika'da izlediği dış politikanın, çevreleme politikasının Afrika ayağı olarak nitelendirilebilecek “Washington’un dostlarını arttırmak, Moskova’nınkileri ise azaltmak” anlayışı ekseninde şekillendiği söylenebilir. Belirtilen dönemde bu ülkenin kıtaya yönelik askeri ve ekonomik yardımları göz önüne alındığında bu durum daha net ortaya çıkmaktadır. Çünkü ABD yardımlarını gerçekleştirirken oldukça seçici davranmış ve doğrudan kritik ittifaklar kurarak yardımda bulunmaya özen göstermiştir. Bu dönemde ABD, kıtada anti-komünist olarak tanımlanabilecek ya da SSCB’yi ve onun Afrikalı dostlarını çevrelemek için iyi bir müttefik olduğunu düşündüğü Zaire, Etiyopya, Güney Afrika gibi devletler ile Angola’daki SSCB ve Küba destekli hükümeti devirmeye çalışan UNITA ve FNLA gibi örgütleri ekonomik ve askeri yardımlarla desteklemiştir.¹⁰⁵ Bu dönemde ABD’nin kıtadaki dostluk ya da düşmanlık ilişkilerinin de kalıcı olmadığı görülmektedir. Örneğin, 1974 yılında Etiyopya’da gerçekleştirilen devrimin ve yönetim değişikliğinin ardından ise SSCB ile yakınlaşan Etiyopya’nın yerine komşusu Somali ile yakın ilişki içerisine girilmiştir.¹⁰⁶ Görüldüğü gibi bu dönemde ABD’nin ikili ve çoklu ilişkileri, Sovyet karşıtlığı üzerine temellendirilmiştir. Bu noktada, Soğuk Savaş sırasında Güney Afrika ve Angola’da yaşananlarla, Etiyopya-Somali rekabeti üzerinden Amerikan-Sovyet rekabetine özel olarak değinmekte fayda görülmektedir.

1.3.1. Güney Afrika’da Aphertheid Rejimine Destek

ABD’nin Soğuk Savaş döneminde Afrika ülkeleri üzerindeki faaliyetleri arasında en dikkat çeken -ve muhtemelen içte ve dışta en çok tartışılıp eleştirileni- Güney Afrika’daki ırkçı Aphertheid rejiminin ekonomik, siyasi ve askeri olarak desteklenmesidir. Yönetimin beyaz azınlığın elinde bulunduğu Güney Afrika’da, siyah azınlık yasal olarak dahi ayrıma tabi tutulmakta ve bu durumun yarattığı doğal bir sonuç olarak SSCB ve sosyalist ülkeler nezdinde eylem ve söylem bazında teveccüh görmekteydi. Güney Afrika’nın sınırlı beyaz eliti ise mevcut ayrıcalıklarını korumak için anti-komünist bir çizgide varlık göstermekteydi.¹⁰⁷ Bu

¹⁰⁴ Edmon K. Jeller, “Afrika and the United States: Meeting the Challenges of Globalization”, içinde Donald Rothcild ve Edmond J. Keller, *Africa-US Relations: Strategic Encounters*, Lynne Rienner Publishers, Colarado, 2006, s. 3-4.

¹⁰⁵ Buğra Sarı, “Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, Bahar 2012, s. 98-99.

¹⁰⁶ Peter, J. Schraeder, *United States Foreign Policy Toward Africa: Incrementalism, Crisis and Change*, Cambridge University Press, New York, 1994, s. 142.

¹⁰⁷ Schraeder, “*United States Foreign Policy ...*”, 189, 193-194.

ülkenin komünizm karşıtı çizgisi, ABD tarafından Afrika’da sıkı bir şekilde desteklenmesi ile neticelendi. Uygulamaya koyduğu yoğun baskı içeren ve ırk ayrımcılığını gözetken politikaları nedeniyle uluslararası toplumdan büyük tepki alan ve zaman zaman yaptırımlara maruz kalan Güney Afrika rejimi ise ancak ABD’nin güçlü desteği ile ayakta durabiliyordu. Gerçekten de ABD, bu dönemde özellikle BM’deki veto yetkisini kullanarak, Güney Afrika’ya yönelik uygulanmak istenen ve nihayetinde muhtemelen iktidardaki ırkçı rejimi devirmeyi amaçlayan birçok yaptırım girişimini engelledi. 1979-84 yılları arası dönemde ABD, Apartheid rejimine yönelik çeşitli askeri, ekonomik, nükleer konularla ilgili yaptırım girişimlerini ve bu rejimin Namibya’yı işgali ile Seyşeller’deki darbe girişimini kınama çabalarının önüne geçti.¹⁰⁸

Zamanla içte ve dışta artan baskılar neticesinde, 1986 yılında ABD yönetimi de Güney Afrika’daki ırkçı rejime ekonomik ve askeri yaptırım uygulama kararı aldı ve söz konusu yaptırımı kaldırmak için içerisinde o zaman tutuklu bulunan Nelson Mandela’nın da serbest kalmasını içeren bir dizi şart öne sürdü.¹⁰⁹ Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, yaptırım kararının arkasında gerçekten içte ve dışta yükselen ahlaki tepkilerin mi yoksa SSCB’nin zayıflamaya başlamasının mı yattığı sorunsalıdır. Bilindiği gibi Soğuk Savaş’ın son yıllarına denk gelen bu dönemde, SSCB kendi ekonomik, siyasi ve askeri sorunlarıyla uğraşmakta ve Afrika kıtasına olan ilgisi görece azalmış durumdaydı. Bu durum, genel olarak ABD’nin Apartheid rejiminden desteğini çekmesinin ana nedeni olarak sunulmaktadır. Nedeni ne olursa olsun, ABD’nin desteğini çekmesi ile beraber uluslararası toplumda derin bir yalnızlık hissine kapılan Güney Afrika’daki ırkçı rejim ise Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından tarihe karıştı.

Güney Afrika’da olduğu gibi ırkçı, baskıcı ve demokratik olmayan bir rejime destek verilmesi ABD’nin siyasi tarihinde üzerine yapışan en büyük lekelerden biri olsa da, bu durum ülkenin dış politikasının karakteristik yapısını bilenler için şaşırtıcı değildir. Tarihi boyunca ABD, her türlü liberal söylemlerine rağmen ulusal çıkarları bu söylemleri yadsımayı gerektirdiğinde bunu kolaylıkla başarabilmektedir. Güney Afrika’daki ırkçı rejimin ABD tarafından yıllarca desteklenip daha sonra yüzüstü bırakılması da günün şartlarının gerektirdiklerinin ABD dış politikasına yansması ve bu ülkenin tarihinde benzerine sık sık rastlanan dış politikadaki pragmatist yaklaşımın bir ürünüdür.

¹⁰⁸ Dan McLaughlin, “Nelson Mandela, Ronald Reagan and the Cold War”, *The Federalist*, <http://thefederalist.com/2013/12/17/nelson-mandela-ronald-reagan-cold-war/>, 13 Aralık 2013, [Erişim: 26.12.2017].

¹⁰⁹ Söz konusu yaptırımın tam metni için bkz: “H.R.4868-Compherensive Anti-Apartheid Act of 1986”, <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/house-bill/4868>, [Erişim: 27.12.2017].

1.3.2. Soğuk Savaş'ın Balkanlaştırıcı Rolü: Angola Örneği

Soğuk Savaş döneminde Afrika ülkelerinin yaşadığı çeşitli iç sorunları ve devletlerarası çatışmaları yalnızca Afrika'nın iç meselesi olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Bu dönemde kıtada yaşanan ülke içi iktidar mücadeleleri ve ülkeler arasında silahlı çatışmaya kadar varan gerginlikler Soğuk Savaş'ın Afrika'daki izdüşümü olarak açıklanabilir. Nihai noktada, günümüzde kıtada yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik, askeri vs. sorunlar ile devletlerarası anlaşmazlıkların birçoğunun kökenlerini sömürgecilik dönemine kadar uzatmak mümkün olsa da, Soğuk Savaş'ın bölgeye taşınması da söz konusu olumsuzlukları tetikleyici/kuvvetlendirici bir rol üstlenmiştir. Afrika'nın Balkanlaştırılması, yani siyasi olarak parçalanılarak yabancı güçlerin müdahalesine açık olması durumu olarak ifade edilen bu durum¹¹⁰, Soğuk Savaş'ın genel olarak Afrika'da, özel olarak ise Angola'daki en ciddi yansımalarındandır.

Soğuk Savaş'ın Afrika'da etkisini en yoğun olarak hissettirdiği olaylardan biri olan Angola iç savaşının ömrü, Soğuk Savaş'ı da aşmıştır. Yaklaşık 27 yıl süren bu iç savaş, ulusal bir meselenin ekonomik, siyasi ve askeri vasıtalarla ve Soğuk Savaş faktörü nedeniyle uluslararası bir hale gelmesinin en bariz örneklerinden birini gözler önüne sermektedir. Söz konusu iç savaş Sovyetler Birliği, Küba ve diğer Doğu Bloğu ülkeleri tarafından desteklenen Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi (MPLA) ile ABD, Çin ve Zaire (yeni adıyla Demokratik Kongo Cumhuriyeti) tarafından desteklenen Angola Ulusal Bağımsızlık Cephesi (FNLA) ve ABD, Güney Afrika ve birçok Afrikalı lider tarafından desteklenen Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik (UNITA) arasında geçmiştir.¹¹¹

Sömürgecilik döneminde Angola'yı sömürgeleştiren Portekiz'in ülkeden çekilmesinin ardından SSCB ve Küba'nın yoğun ekonomik ve askeri desteğini arkasına alan MPLA bu ülkede iktidarı ele geçirdi. Buna karşın ABD ve onun Afrika'daki önde gelen işbirlikçilerinden biri olan ırkçı Güney Afrika rejiminin desteklediği UNITA ve FNLA iktidardaki MPLA ile silahlı çatışmaya girdi. Geline nokta da ülkedeki iç savaş hızla kıtasal ve hatta küresel bir boyut kazandı. Öyle ki, Güney Afrika, Angola'daki MPLA rejimini devirebilmek için Namibya'yı¹¹² ve Angola topraklarının %10'unu işgal edecek kadar ileri gitti. Şüphesiz burada Güney Afrika'nın temel amacı, bu iki işgal toprağı üzerinden

¹¹⁰ Baskın Oran, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 317.

¹¹¹ Mürsel Bayram, "Angola İç Savaşının Ana Aktörleri ve Uluslararası Ramifikasyonları", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 15, s. 366-369.

¹¹² Sarı, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, s. 99.

gerçekleştireceği askeri hareketlerle Angola'daki MPLA rejimini iktidardan indirmektir. Yıllarca süren çatışmalarda, Güney Afrika'nın ve FNLA-UNITA ittifakının Angola topraklarındaki etkinliğinin azalması ise Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve zamanla ABD'nin gerek UNITA'dan gerekse Güney Afrika'dan desteğini çekmesi neticesinde oldu. Her ne kadar ABD ve Güney Afrika'nın etkisinin azalmasıyla oluşan boşluğu Zaire doldurmaya çalışmışsa da, Angola iç savaşının tam olarak sona ermesi UNITA lideri Jonas Savimbi'nin ve bazı üst düzey komutanlarının öldürülmesine ve barışın sağlanacağı 2002 yılına kadar sürdü.¹¹³

Angola iç savaşı sürerken ABD'nin tavrı ilgi çekicidir. Başlangıçta SSCB ve Küba tarafından desteklenen MPLA'yı devirebilmek için bu örgütün karşısında yer alan UNITA, FNLA ve Güney Afrika ittifakına ekonomik ve askeri olarak destekleyen ve hatta bu ittifaka 30 milyon doların üzerinde askeri yardım yapan ABD¹¹⁴, 1976 yılında çıkarılan "Silah İhracatı Denetimi Yasası"na eklenen bir ek madde (Clark ek maddesi) ile bu örgütlere yardım etmesi yasaklanınca devreye İsrail'i sokmuş ve yardımlarını İsrail üzerinden göndermişti.¹¹⁵ Uzun bir süre, savaşan gruplara doğrudan yardım yapamasa da vekâlet savaşları aracılığıyla dolaylı olarak yardımını sürdüren ülkede, 1985 yılında söz konusu ek madde ile konulan yasak kaldırıldı.¹¹⁶ Reagan döneminde UNITA'yı açıkça destekleyen ve lideri Jonas Savimbi'yi Beyaz Saray'da ağırlayan ABD yönetimi, Soğuk Savaş'ın son yılları yaklaştıkça ve Sovyetler bölgeye yönelik ilgisini azalttıkça diplomatik görüşmeleri ön plana çıkardı¹¹⁷ ve Güney Afrika, FNLA ve UNITA'ya olan desteğini aşamalı olarak azalttı.

Angola iç savaşında ABD'nin tavrı ile ilgili en dikkat çeken nokta UNITA'nın tam anlamı ile anti-komünist olmaması ve hatta örgütün yapısında sosyalizme ait emarelerin bulunmasıdır. ABD'nin buradaki amacı, bünyesinde sosyalizmden esintiler taşıyan bir örgütü destekleme pahasına dahi olsa SSCB'yi ve onun Afrika'daki komünist dostlarını zor durumda bırakmaktır. Denilebilir ki, Angola iç savaşı Soğuk Savaş'ın gergin atmosferinin ve yöntemlerinin en iyi gözlemlenebildiği alanlardan biri olmuş, Angola ise bu durumun bedelini

¹¹³ Bayram, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, s.. 371, 377, 380.

¹¹⁴ Oran, "Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği", 318.

¹¹⁵ Jane Hunter, *Israeli Foreign Policy: South Africa and Central America*, South End Press, Boston, 1987, s. 59. (Aktaran: Bayram, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, s. 372.)

¹¹⁶ Brian Bissonnette, "The Angolan Proxy War: A Study of Foreign Intervention and Its impact on War Fighting", Faculty of the US Army Command and General Staff College, *Master's Thesis*, Ohio, 1991.

¹¹⁷ Oran, "Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği", 339-340.

2002 yılına kadar geciken bir barışla ve etkisini günümüze kadar sürdüren sosyal, ekonomik ve siyasi problemlerle ödemiştir.

1.3.3. ABD'nin Etiyopya ve Somali ile İlişkileri

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Afrika'ya yönelik dış politikasında göze çarpan bir başka unsur ise bu devletin Etiyopya ve Somali ile olan ilişkileridir. Etiyopya ve Somali'nin Afrika Boynuzu (Horn of Africa) olarak adlandırılan bölgedeki stratejik olarak son derece önemli konumları (enerji geçiş güzergâhlarına yakınlık vs. gibi nedenlerle) belirtilen dönemde Doğu Afrika'daki ABD-SSCB rekabetinin bu devletler üzerinden gerçekleştirilmesine neden oldu. Bu devletlerin stratejik önemlerine ek olarak iç politikalarındaki nevi şahsına münhasır yapılarına ve dış politikalarındaki arzu, istek ve beklentilerine, birbirleri ile olan savaşa ve savaşa kadar uzanan yoğun rekabet de eklenince Etiyopya ve Somali için büyük güçlerin desteğini aramak -özellikle ekonomik durum ve askeri güç ile ilgili meselelerde- kaçınılmaz bir hale geldi.¹¹⁸

ABD'nin Etiyopya ile olan ilişkileri, 1900'lü yılların başlarından itibaren takip eden yaklaşık 30 yıl boyunca iyi, 1930-74 yılları arasında ise çok iyi olarak ifade edilebilir. 1974 yılında Etiyopya imparatoru Hâile Selâsiye'nin bir darbe sonucu devrilmesi ise ABD-Etiyopya ilişkilerinde bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Darbenin ardından, SSCB'nin Etiyopya'yı askeri ve ekonomik yardımlarla desteklemesi, bu ülkenin ABD ile ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi ve iki ülke arasındaki ilişkiler neredeyse kopma noktasına geldi. Zira Etiyopya'da ABD varlığının yerini büyük oranda Sovyet varlığı almıştı. Bu durumda, ABD için Afrika Boynuzu bölgesindeki çıkarlarını korumak için Etiyopya'nın yerini alacak yeni bir devletin bulunması gerekti ve bu boşluk Somali ile dolduruldu.¹¹⁹

Afganistan'ın SSCB tarafından işgalini izleyen yıllarda, ABD tarafından Somali'ye 40 milyon dolar tutarında kredi verildiği ve 5 milyon dolarlık ekonomik yardımda bulunduğu bilinmektedir.¹²⁰ Aynı tarihlerde SSCB'nin de Etiyopya'ya silah yardımı yaptığı göze çarpmaktadır. Yani bu dönemde, Afrika Boynuzu olarak nitelendirilen bölgedeki Etiyopya-Somali rekabetinin hızla ABD-SSCB rekabetinden beslenir bir hal aldığı görülmekteydi. Nitekim Somali ve Etiyopya arasında 1977 yılında Somali'nin nüfusunun çoğunu Somali

¹¹⁸ Schreader, "United States Foreign Policy ...", 115.

¹¹⁹ Sarı, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, s. 98

¹²⁰ Elizabet Chebet Kigen, "The Impact of The Cold War on the Ethiopia-Somalia Relations, 1960-1990", University of Nairobi Institute of Diplomacy and International Relations, *Master's Thesis*, 2002, s. 55.

kökenli vatandaşların oluşturduğu Etiyopya toprağı olan Ogedan eyaletini işgal etmesi üzerine çıkan ve 1978 yılına kadar süren savaşta söz konusu rekabet daha iyi ortaya çıkmaktadır. O günlerde Somali ile arası iyi olmasına -ya da henüz tam anlamıyla bozulmamış olmasına- rağmen SSCB ve Latin Amerika'nın önde gelen komünist ülkesi Küba, ABD'nin Somali ile gün geçtikte artan ilişkisi nedeniyle Etiyopya'yı destekledi. Bu durum ise gerek Somali ordusunun geri püskürtülmesine, gerekse Somali'nin SSCB ile olan ilişkisinin tamamen bozulmasına yol açtı. Ortaya çıkan yeni tabloda ABD, SSCB ile ilişkileri bozulan Somali'ye desteğini daha da arttırdı.¹²¹ Neticede Etiyopya ile Somali arasında kalması gereken bir rekabet, Soğuk Savaş faktörü nedeniyle hızla iki devlet arasındaki basit bir sınır kavgasını aşan bir hale büründü. Bu durum gerek ABD dış politikasının ve gerekse Soğuk Savaş'ın kıtaya yansımalarının en önemli örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.4. Soğuk Savaş Politikalarının Afrika'ya Etkisi

Soğuk Savaş yılları Afrikalı devletlerin bağımsızlığı için oldukça verimli yıllardı. SSCB bu dönemde bahse konu devletlerin bağımsızlık hareketlerini eylem ve söylemleri itibariyle desteklerken, ABD ise bazı çelişkili davranışlarda bulundu. Her zaman olduğu gibi pragmatist bir dış politika anlayışı ile hareket eden bu devlet, demokrasi ve özgürlük ile süslü söylemlerine rağmen 1960 yılında BM'de görüşülen "Sömürge İdaresi Altındaki Ükelere ve Halklarına Özgürlük Verilmesine İlişkin Karar Bildirisi" konusunda çekimser kaldı.¹²² ABD'nin bu tavrı ile o günlerde kendisi için oldukça gerekli olduğuna kanaat getirilen mevcut uluslararası statükonun korunmasını Afrikalı ulusların bağımsızlık taleplerine tercih ettiği söylenebilir.

Aslında, ABD açısından bakıldığında böyle bir tavrın ne denli rasyonel ve yerinde olduğu zamanla ortaya çıktı. Soğuk Savaş sırasında cereyan eden rekabet atmosferi içerisinde 47 Afrika ülkesi bağımsızlığına kavuştu. Yalnızca 1960'lı yıllarda bağımsız olan Afrikalı ülke sayısı 30'un üzerindedir.¹²³ ABD ve SSCB'nin belirtilen dönemin şartları doğrultusunda, yeni

¹²¹ Mohamed İbrahim Shire, *Somali President Mohammed Siad Barre: His Life and His Legacy*, Cirfe Publications, Londra, 2011. (Aktaran: Mehmet Özkan, *Doğu Afrika Politikası ve Türkiye'nin Somali Politikası*, Seta Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2014, s. 19.)

¹²² Söz konusu bildirinin tam metni için bkz: "Sömürge İdaresi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri", *BM Enformasyon Merkezi: UNIC*, http://uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilisoz/bm/bm_38.pdf, 12 Mart 2002, [Erişim: 27.12.2017].

¹²³ Soğuk Savaş yılları içerisinde bağımsızlığını kazanan Afrikalı devletlerin 7'si 1955-1959 yılları, 31'i 1960-1969 yılları, 8'i 1970-1979 yılları ve 1'i 1980-1989 yılları arasında bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından 1990-1999 yılları arasında bağımsız olan Afrikalı devletlerin sayısı ise 2'dir. Ayrıca Güney Afrika Cumhuriyeti 1910'da, Mısır 1922'de ve

bağımsız olan, siyasi, ekonomik ve askeri (vs.) tavsiyeye ihtiyaç duyan Afrika ülkelerinde görece geniş bir hareket sahası bulunduğu söylenebilir. Soğuk Savaş yıllarında Avrupa'nın dışında Asya ve Afrika'da da komünist rejimler görülmüştü. Fakat bunların en dikkat çekenleri Afrika'da olanlar oldu. Zira Afrika'da yeni bağımsız olan devletlerin siyasi istikrarsızlık, ekonomik sorunlar, batıya olan güvensizlik gibi sorunlarla boğuşması ve SSCB'nin sömürgecilik karşıtı söylemleri ile sınıf mücadelesi tezi, yeni-bağımsız ülkeleri komünizmin etki alanına açık hale getirdi.

Bilhassa Sovyetlerin küresel düzeyde sınıf mücadelesine dayanan söylemleri, ekonomik ve siyasi sıkıntılarla boğuşan yeni bağımsız bu ülkeler için oldukça ilgi çekiciydi. Bu doğrultuda, Marshall Planı'nın neden uygulamaya konulduğunun tekrar hatırlanması, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Afrika kıtasındaki dış politikasını anlayabilmek adına önemlidir. Ekonomisi kırılgan ve siyaseten istikrarsız Batı Avrupalı devletlerin komünizmin yörüngesine girmemesi için uygulamaya konulan plan, ulusların kötü yaşam koşullarının komünizme davetiye çıkaracağı korkusu ile gündeme gelmişti. Afrika'da da kötü yaşam koşullarının Sovyetlere ve onun komünist ideolojisine sempatiyi arttırdığı açıktı. Bundan dolayı ABD, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi komünizme karşı birlikte mücadele edebileceğine inandığı devletleri, devlet adamlarını ve hatta şiddet eylemlerine bulaşan örgütleri Marshall Planı kadar net bir plan dâhilinde olmasa da askeri ve ekonomik yardımlarla destekledi.¹²⁴ Burada dikkat çekilmesi gereken husus ise, Marshall Planı'nda başlangıçta bütün kıtaya daha sonra ise kıtanın batı kısmına yardım yapılması öngörülürken, Afrika'da böyle bir bütünlük olmaması ve ABD'nin seçilmiş müttefiklere yönelmesiydi.

Ne var ki ABD'nin özgürlük içeren ve SSCB'nin anti-emperyalist söylemlerine rağmen, her iki devlet tarafından da Soğuk Savaş şartlarında bağımsızlıklarını kazanan Afrikalı devletlere kendi hükümetlerini ve ekonomik, siyasi, askeri (vs.) alanlarda kendi sistemlerini oluşturma imkânı tanınmadığı görülmektedir. Bu noktada, Afrikalıların bağımsız olur olmaz kendilerini küresel bir rekabetin içerisinde buldukları net bir şekilde görülmektedir. Burada büyük güçlerin kendi bencil çıkarlarına odaklandığı, Afrika'ya yardımdan ziyade, kendi küresel ve bölgesel çıkarları doğrultusunda hareket ettiği gerçeği bir kez daha yinelenabilir. ABD ve SSCB'nin kendilerince ortaya koyduğu kısa ve uzun vadeli çıkarlar, günümüzde dahi kıta ülkeleri arasındaki çeşitli sorunların temel nedenini

Güney Sudan 2011'de bağımsızlıklarını ilan ederken, iki istisna olarak Etiyopya ve Liberya sömürgeleştirilemeyen ülkelerdendir.

¹²⁴ Sarı, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, s. 96.

oluşturmaktadır. ABD'nin ve SSCB'nin -ve dolayısıyla ABD ve Sovyet taraftarı devletlerin- bölgedeki rekabetinin sertliğinin seviyesini ise Soğuk Savaş koşullarının belirlediği su götürmez bir gerçektir. Soğuk Savaş iki blok arasında sert bir şekilde yaşanmaya devam ederken, Afrika'daki rekabet de sert bir atmosferde sürmekteydi. İki blok arasındaki ilişkiler yumuşadığında ise, bu yeni durumun Afrikalı devletler arasındaki ilişkilere de yansdığı ve Afrikalıların bölgede Amerikan çıkarlarına yönelik hareket etmek durumunda kaldığı görülmektedir.¹²⁵

ABD'nin Afrika'da SSCB'yi ve onun ideolojisini çevrelemek için giriştiği mücadele bu ülkenin kurumlarına da sirayet etmiştir. Soğuk Savaş yıllarında ABD, Sovyetler ile kıtada daha etkili mücadele edebilmek adına bazı kurumlar kurdu. Örneğin, 1958 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Afrika İşleri Bürosu (Bureau of African Affairs) ya da 1960 yılında ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı(CIA)'nın operasyon biriminde özel olarak kurulan bir Afrika bölümü gibi. Bunlar ve benzeri yeni kurumlar, kıtada komünizmle mücadelenin kurumsal düzleme de aktarılabilmesi ve daha sistemli bir hale getirilebilmesi için oldukça önemli bir işlev gördü.¹²⁶

Demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gibi değerler üzerinden kendisine has bir siyasi üslup geliştiren ABD'nin, bu yöndeki söylemlerine karşın Soğuk Savaş Afrika'sında ırkçı, baskıcı ve anti-demokratik rejimleri desteklediği görülmektedir. Yani ABD, 1976 yılında çıkardığı "Dış Yardım Yasası"na kadar yukarıdaki değerleri resmi ya da gayri resmi düzeyde önemsememiş, sonrasında ise zaman zaman çeşitli yollarla çıkarılan bu yasanın etrafından dolanmanın bir yolunu bulmuştur. Bu dönemde ABD Kenya, Sudan, Somali, Liberya, Zaire ve Etiyopya (1974'e kadar) başta olmak üzere çeşitli müttefik ülkelerde yaşanan yoğun insan hakları ihlallerine rağmen bu ülkelere yönelik olarak artan askeri ve ekonomik desteğini sürdürmüştür.¹²⁷ Söylem ve çıkar uyumsuzluğunun görüldüğü bu örneklerde, ABD pragmatist faaliyetlerini sürdürmek yönünde tavır almıştır. En temel gerekçe ise bu ülkenin SSCB ile daha etkili mücadele etme ihtiyacıdır. Fakat ABD'nin bu tavrı gelecekte söz konusu ülkelerde görülecek ekonomik, siyasi ve sosyal sıkıntıların hazırlayıcısı olması nedeniyle günümüzde dahi sıklıkla eleştirilmektedir.

Soğuk Savaş döneminde Doğu ya da Batı bloklarından birine katılmayı reddederek, kendi bağımsız politikalarını oluşturmak istediklerini ilan eden Bağılantısızlar Hareketi ise o

¹²⁵ Schreder, "United States Foreign Policy ...", 33.

¹²⁶ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 299.

¹²⁷ Sarı, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, s. 98.

dönemde ABD'yi rahatsız etti. Sönmezoğlu'nun aktardığına göre, Soğuk Savaş dönemi ABD Dışışleri bakanlarından biri olan John Foster Dulles söz konusu hareketi “uluslararası ahlaka aykırı ve dar görüşlü bir tavır” olarak tanımladı.¹²⁸ Dulles'ın bu hareketi eleştirme nedeni ABD'nin o dönemki dış politikası olarak ifade edilen komünizmi çevreleme prensibine uymamasıdır. Oysa yeni bağımsız olan Afrika ülkeleri açısından düşünüldüğünde, bu hareketin gerek ahlaki/moral yanı itibarıyla önemli olduğu, gerekse daha bağımsız bir hareket olduğu ifade edilebilir. Bir anlamda, Bağlantısızlar Hareketi bir başkasının savaşı için silah ateşlemeyi ve onun ideolojisi uğruna can vermeyi mesnetsiz bir çaba olarak gördüğü için ABD'li bakanın tepkisini çekmişti. Fakat bütün bu bağımsızlık yanlısı söylemlere rağmen, Bağlantısızlar Hareketinin içinde yer alan Cemal Abdünnâsır ve pek çok Afrikalı liderin SSCB ile yakın ilişki içerisinde olması, bir bakıma ABD'nin huzursuz tavrının nedenini de açıklamaktadır.

Sonuç olarak, belirtilen dönemde ABD'nin Afrika'ya yönelik dış politikasında bir tutarlılık söz konusudur. Zira bölümün başında da belirtildiği gibi, Afrika ABD için yalnızca Soğuk Savaş öncesinde ya da sonrasında değil, hiçbir zaman -Avrupa örneğinde olduğu gibi- birinci dereceden önceliğe sahip bir dış politika meselesi olmasa da, o dönemde dünyada olduğu gibi bu kıtada da komünizmin yayılmasının engellenmesi yönünde hareket edildi. Belirtilen dönemde ABD stratejik bir güdü ile hareket ederek Afrika'da Angola, Mozambik, Etiyopya gibi Sovyet dostları ve Libya gibi ABD'nin dünya üzerindeki çıkarlarına engel olmaya çalışan devletlerle mücadele etti. Afrikalı devletler açısından bakıldığında ise, Soğuk Savaş döneminde Afrika'daki iç meseleler ya da devletlerarası meseleler Sovyet-Amerikan rekabetinden payına düşeni fazlasıyla almıştır. Bu rekabetin kıtaya yansması kıtada uzun yıllar sürecek sorunlara neden olurken, bu durum iki süper güçten birinden -ya da bazı durumlarda ikisinden- ekonomik ve askeri yardım alan yeni bağımsız Afrikalı devletlerin liderlerini nispeten memnun etmiştir. Sonuç olarak, Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin ve SSCB'nin Afrikalı devletleri birbirlerini dengelemek için siyasi maksatla kullandığı, Afrikalı devletlerin yöneticilerinin ise iktidarlarını sağlamlaştırmak ve sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri sorunlarını çözmek için ABD ve SSCB'den bilhassa askeri ve ekonomik olarak faydalanmaya çalıştığı söylenebilir. Yukarıda açıklanan üç ayrı başlık (Güney Afrika rejiminin desteklenmesi, Angola'nın Balkanlaştırılması ve Somali-Etiyopya İlişkileri üzerinden Soğuk Savaş) bu iddianın en somut göstergeleri hüviyetindedir.

¹²⁸ Öner Buçukcu, “Sistem Krizi mi Konjonktürel Yansıma mı:Yeni Dönemde Bağlantısızlar Hareketi”, *Stratejik Düşünce*, Ekim 2012, s. 54.

1.4. SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN ABD DIŞ POLİTİKASI

9 Kasım 1989'da Soğuk Savaş'ın sembolü haline gelen Berlin duvarı yıkıldı. Yaklaşık bir ay sonra, takvimler 3 Aralık 1989'u gösterdiğinde Malta'da buluşan ABD Lideri George H. Bush ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov (Mikhail Gorbachev) yaptıkları ortak bir açıklamayla Soğuk Savaş'ın bittiğini ilan ettiler. Malta görüşmesini izleyen iki yıl içerisinde ise SSCB parçalanarak tarih sahnesinden çekildi ve ABD ile SSCB arasında kırk yılı aşkın bir süredir devam eden rekabet sona erdi. Hakim görüşe göre, George Kennan tarafından ortaya atılan ve takip eden yıllarda ABD başkanları tarafından da bir dış politika pratiği olarak ısrarla sürdürülen Sovyetleri ve komünist dünyayı çevreleyerek etkisizleştirme politikası meyvesini vermiş, nihai noktada SSCB'nin mağlup edilmesi dolayısıyla ABD ve özgür dünya bu rekabetten zaferle ayrılmıştı. Her ne kadar Soğuk Savaş'ın ardından Çin, Kuzey Kore, Moğolistan vs. devletlerde komünist anlayış hâkim ideoloji olarak varlığını sürdürmüştü de, belirtilen devletlerin hiçbirinin SSCB'de olduğu gibi ideolojisini dünyaya yayma amacı yoktu ve bu durum ABD'nin o dönem için dünya siyasetinde tartışmasız tek süper güç olarak kalmasına -ya da öyle görünmesine- neden oldu.

İki süper güç arasında cereyan eden ve neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan söz konusu mücadelenin sonra ermesi uluslararası toplumun üyeleri için heyecan vericiydi. Amerikalılar ise bir yandan uzun yıllar süren bir mücadeleden galip olarak ayrılan taraf olmanın sevincini yaşarken, diğer yandan bundan sonra ne olacağı/yapılacağı sorusu ile meşguldü. Zira Soğuk Savaş sona ermişti. ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki konumunu Kissinger'ın ifadesiyle “eşitler arası birinci (primus inter parus)” olarak ifade etmek mümkündü.¹²⁹ Yanılacağı çok kısa bir süre sonra ortaya çıkan Fukuyama, “*Tarihin Sonu*” ismini verdiği makalesinde Amerikan sisteminin ve değerlerinin kesin ve nihai zaferini ilan etmiş, dünyanın artık liberal değerlerle ve büyük olasılıkla savaşız idare ettirileceğini iddia etmişti.¹³⁰ İslam'ın yeni düşman olarak komünizmin yerini almasına daha birkaç yıl vardı. NATO gibi Soğuk Savaş bakiyesi kurumların ne olacağı, cevabı muğlak bir tartışmanın konusuydu. ABD'nin nihai amacı, SSCB'nin yıkılışı ile rakipsiz kaldığı bir uluslararası çevrede, ABD'nin ve bu ülkenin değerlerinin varlığını devam ettirmektir. ABD, dış politikasını Soğuk Savaş sonrası düzene uyarlamaya çalışırken, dış politika yapımcıları arasında

¹²⁹ Kissinger, a.g.e., s. 786.

¹³⁰ Francis Fukuyama, “The End of the History?”, *The National Interest*, Sayı 16, Yaz 1989, s. 3.

izolasyonculuk ve uluslararasılık yaklaşımları üzerinden yürütülen tartışma yeniden gün ışığına çıkmıştı.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yürütülen tartışmalar ne olursa olsun nihai noktada bütün Amerikalı politikacıların üzerinde uzlaştığı nokta -tarih boyunca çok az devlete nasip olacak bir şekilde- ABD'nin dünya siyasetini dizayn etme fırsatını yakalamış olduğu gerçeği idi. Aslında söz konusu fırsat ABD'li politika yapıcılarının eline üçüncü defa geçiyordu. I. Dünya Savaşı'nın ardından Wilson'un olağanüstü gayretleri ile Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu bu fırsatlardan ilki idi. Fakat Wilson, kongreyi ikna edemeyince bu fırsat kaçırılmıştı. Üstelik iki savaş arası dönem olarak ifade edilen o yıllarda, ABD'nin bu fırsatı gerçekleştirmek konusunda karşısında engel olarak bulunabilecek ciddi rakipleri vardı. İkinci fırsat, II. Dünya Savaşı'nın ardından neredeyse bütün Avrupa'nın mahvolması ve güç dengesinin Avrupalı olmayan iki devlet tarafından -ABD ve SSCB- kontrol edilmesi neticesinde geldi. Bu dönemde de her ne kadar ABD, Avrupa ve küresel siyaseti yoğun olarak yönlendirmeye çalışmışsa da, SSCB'nin karşısında güçlü bir engel olarak bulunması bir noktadan sonra bu devletin planlarını bozdu. ABD'nin dünya siyasetini dizayn etme noktasında karşısına çıkan üçüncü ve belki de en önemli fırsat ise Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte geldi.¹³¹ Öyle ki, dış politikada tek süper güç olan ABD dünya siyasetini şekillendirme fikrine hiçbir zaman bu kadar yakın olmamıştı. Bunun nasıl gerçekleştirileceği ve Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikasının temel yönelimlerinin ne olması gerektiği konusunda ise iç kamuoyunda çeşitli görüşler ortaya atıldı.

1.4.1. Soğuk Savaş Sonrası Üzerine Varsayımlar

Soğuk Savaş sonrası dönemde bu ülkenin nasıl bir dış politika izlemesi gerektiği konusunda dört ayrı görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden ilki, ABD'nin özellikle kuruluş ve yükseliş yıllarında geleneksel dış politika anlayışı olarak ifade edilebilecek olan “izolasyon politikası” kapsamında şekillenmiştir. Soğuk Savaş sonrası ülke politikasında etkili olan Pat Buchanan gibi sağ eğilimli siyasetçiler ve Ralph Nader gibi sol eğilimli siyasetçiler komünizmin mağlup edilmesinin ardından ülkenin tıpkı 1945 yılında olduğu gibi izolasyoncu politikalara dönmesini ve deniz aşırı üstlerin kapatılarak buralara harcanacak olan meblağların ülke içinde değerlendirilmesini savunmaktaydılar. Belirtilen dönemde bu gibi tartışmalar zaman zaman gündemi meşgul etse de, ABD'nin dünyanın bir numarası olmaya bu denli

¹³¹ Kissinger, a.g.e., s. 782.

yaklaştığı bir dönemde söz konusu görüşler bu ülkenin dış politikasında net bir karşılık bulamadılar.¹³²

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası politikaları ile ilgili ikinci görüş ise, bu ülkenin dış politikasında özgül bir ağırlığa sahip olan Kissinger ve onun fikirlerini benimseyenler tarafından ileri sürülmüştür. Kissinger, ABD'nin belirtilen dönemde gücünün hiç olmadığı kadar arttığını ve eşitler arasında birinci konumuna yükseldiğini ileri sürdü. Deneyimli diplomat, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasındaki çıkarının ise güçler dengesi sisteminde yattığını düşünüyordu. Buna göre Kissinger, ABD'nin dünya çapında güçlü ittifaklar kurarak bir güç dengesi sistemi oluşturması gerektiğini, ekonomik gücünü ön plana çıkararak bu alanda bir mücadeleye girişmesini, Rusya'daki reform girişimlerini destekleyerek bu devletin demokratik bir yapı kazanmasını ve böylece ABD'nin karşısına tekrar bir tehdit olarak çıkmamasını, değerler ve çıkarlar dengesinde Niccolo Machiavelli'nin "amaç aracı aklar"¹³³ yaklaşımının benimsenmesini savunuyordu. Kissinger, ABD'nin dünya liderliğinin ancak bu yollarla sağlanabileceğine inanıyordu.¹³⁴

Soğuk Savaş sonrası ne yapılacağına dair üçüncü görüş ise, fikirleri ABD dış politika geleneğinin oluşmasında son derece etkili olan Immanuel Kant'ın "Demokratik Barış Teorisi" yaklaşımını benimseyenler tarafından ortaya atılıyordu. Son dönemlerde adından sıkça söz ettiren meşhur teorisyen Joseph Nye ve Graham Allison gibi bilim adamlarının başını çektiği bu görüşü benimseyenler, tıpkı Demokratik Barış Teorisi'nde olduğu gibi dünya uluslarının ABD tarafından demokratikleştirilmesini ya da diğer bir ifadeyle ABD'nin demokrasiyi diğer uluslara ihraç etmesini ve serbest pazar pratiklerinin yaygınlaştırılmasını fikri desteklenmekteydi. Buna göre, eğer diğer dünya ulusları da demokrasiyi ve serbest pazarı hakiki manada benimserse, ABD'nin dünyayı şekillendirme misyonunun kendiliğinden gerçekleşmiş olacağı öngörülmüyordu. Anlaşılabileceği üzere, bu görüşü savunanlar Soğuk Savaş

¹³² Özkan, a.g.e., s. 78-79.

¹³³ Bu söz günümüzde "amaç aracı haklı çıkarır" ya da "araç amacı meşru kılar" cümlelerinde de olduğu gibi oldukça farklı şekillerde ve geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Esasen Machiavelli'nin bu yaklaşımında nihai hedefin ortaya konulan amaca ulaşmak olduğu, bu yolda iyi ya da kötü olmanın çok bir öneminin bulunmadığı vurgulanmaktadır. ABD'nin dünya liderliği fikrini destekleyen bu grup da, tıpkı Machiavelli'de olduğu gibi Washington'un kendi seçilmiş karakterini ve değerlerini dünyaya uygulamak adına, dış politikada bu ülkenin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gerektiği fikrini savunuyordu. Bu bağlamda, iyiyi ve güzeli temsil ettiğine inanılan ABD'nin dünya liderliğinin sağlanması, kötü yollarla dahi olsa müspet bir gelişme olarak görülmüyordu.

¹³⁴ Kissinger, a.g.e., s. 786-787.

sonrasında bu ülkenin dış politikasında realizm ile liberalizm arasında ortaya çıkan rekabette, liberal değerlerden yana duruyorlardı.¹³⁵

Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikasının nasıl olması gerektiği konusunda ileri sürülen dördüncü ve belki de en etkili görüş ise, Amerikan siyasetinin “Şahinler” olarak isimlendirilen kanadı tarafından dillendirilen “Yeni Muhafazakâr Düşünce” idi. Paul Wolfowitz, Richard Perle, Zalmay Halilzad ve Robert Kohen gibi isimler tarafından desteklenen bu düşünceye göre, özgür dünyanın zaferinin ardından oluşan ortamda ABD rakipsiz kalmıştı. Küresel liderliğin sağlanması için uygun ortam mevcuttu ve ABD bunu gerçekleştirmek için yeterli güce sahipti. Bu noktada tek yapılması gereken ABD’nin dünya liderliği için uygun bir stratejinin ortaya konulması idi. Yeni muhafazakâr görüş, söz konusu uygun stratejiyi “Yeni ve ABD’nin küresel çıkarlarına engel olabilecek” bir rakibin ortaya çıkmasının engellenmesi olarak ifade ediyordu. Bu stratejinin uygulanması için ise askeri gücün bütün imkânlarının kullanılması ve siyasi güç unsurlarının da göz ardı edilmemesi gerektiği belirtiliyordu. Kimi zaman Pax-Americana olarak da adlandırılan bu görüş, ABD’nin son dönem dış politikasında ve bilhassa Soğuk Savaş’ın hemen ardından G. H. Bush döneminde son derece etkili olmuştur.¹³⁶

1.4.2. George H. Bush ve Yeni Dünya Düzeni

İdeolojilerin dünya siyasetindeki ağırlıklarını büyük oranda yitirmesiyle sonuçlanan Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyetlerin dağılarak iki kutuplu sistemin çökmesi birçok kimse tarafından ABD’nin ve onun kapitalist ekonomik sisteminin zaferi olarak lanse edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası ABD’nin dış politikasında ise “Yeni Muhafazakâr Görüş”ün etkisi altında kalan G.H. Bush (Baba Bush) döneminde “Yeni Dünya Düzeni” kavramı ön plana çıktı. Bush tarafından, “Herkes için adalet” ve “zayıf olanın hukukuna sonsuz saygı” olarak ifade edilen bu kavram ilk kez 1991 tarihli Amerikan Milli Güvenlik Stratejisi Belgesi’nde kullanılmıştır.¹³⁷ Yapısı itibarıyla tek kutuplu bir uluslararası sistemi ve ABD’nin dünya üzerindeki nihai liderliğini belirtmek için kullanılan bu söylem, Birleşik Devletlerin dünya liderliğinin bu ülkenin cezbeden siyasi yapısı ve milyonların Amerikan rüyasına olan inancı nedeniyle gönüllü olarak kabul edileceği varsayımına dayanıyordu. Bush’un bu yeni

¹³⁵ Özkan, a.g.e., s. 79.

¹³⁶ Özkan, a.g.e., s. 79-80.

¹³⁷ “The National Security Strategy of the United States of America”, *The White House*, Ağustos 1991, Önsözde, s. 6.

söylemi kendisinin Amerikan gücünün sınırlarını bildiği ve bu yönde uygulayacağı politikalar neticesinde ortaya çıkacak fırsatların farkında olduğu şeklinde yorumlandı.¹³⁸

Öte yandan, Kissinger başta olmak üzere birçok kimsenin “Yeni Dünya Düzeni”ne ve Soğuk Savaş sonrası Amerikan dış politikasına yönelik temel eleştirisi ise Kennan’ın Çevreleme Stratejisi’nde olduğu gibi bu döneme ait kapsamlı bir dış politika stratejisi olmadığı yönündeydi. Zira Soğuk Savaş dönemi boyunca Birleşik Devletler şeytanlaştırdığı komünizm ile mücadele doğrultusunda bütün imkânlarını seferber etmişti. Sovyetler Birliği’nin mağlup edilmesinden sonra ise kapsamlı bir strateji geliştirmek bir yana komünizm örneğinde olduğu gibi bir direniş noktası da geliştirilememişti.¹³⁹ Bundan dolayı “haydut devletler” kavramı ortaya atıldı. Haydut devletler, Amerikan çıkarlarının ve bu devletin dünya üzerindeki güvenliğinin karşısında engel olarak görülen devletler olmakla beraber, ABD tarafından tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi demokrasi ve insanlık karşıtı rejimler olarak sunuldu. İran, Irak, Suriye ve Kuzey Kore gibi devletler, dünya üzerindeki haydut devletler olarak adlandırıldı. Baba Bush ve Gorbaçov’un Soğuk Savaş’ı bitirdiklerini ilan ettikleri açıklamadan sonra Saddam’ın Kuveyt’i haksız yere işgal etmesine uluslararası bir tepki olarak ortaya çıkan Körfez Savaşı ise Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde haydut devletlerin komünizmin yerini almasını ve ABD’nin ötekileştirebileceği yeni bir şeytan bulmasını kolaylaştıran bir etken oldu.¹⁴⁰ ABD öncülüğünde toplanan bir uluslararası koalisyon tarafından Saddam’ın Kuveyt’ten çıkarılması ise bu ülkenin yeni dönemde de dünyanın bekçiliğine soyunacağını gösterdi. Nihai olarak yalnızca haydut devletler değil, Amerikan çıkarlarının karşısında yer alan potansiyel rakipler de, iç kamuoyu ve siyasilerce engellenmesi gereken potansiyel düşmanlar olarak algılandı. Böylece, bu dönemde ABD dış politikasına çok yönlü bir tehdit algısının yavaş yavaş yerleşmeye başladığı görülebilmekteydi.

Soğuk Savaş’ın mirası olan NATO gibi kurumların geleceği de 1991 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi’nde ve Amerikan kamuoyunda oldukça tartışılan meselelerin başında yer aldı. Bilindiği üzere, NATO 4 Nisan 1949’da komünist yayılmacılığa karşı askeri bir önlem oluşturmak amacıyla kurulmuştu. Sovyetlerin ve komünizmin mağlubiyetinin kesinleştiği bir ortamda ise NATO’nun gerekliliği sorgulamaya açıldı. Bu dönemde ABD’nin ve NATO müttefikleri birçok ülkenin tercihi ise NATO’yu

¹³⁸ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara, 2008, s. 332.

¹³⁹ Kissinger, a.g.e., s. 783.

¹⁴⁰ Özkan, a.g.e., s. 81-82.

tamamen lağvetmek değil, bu kurumun yeni oluşan uluslararası sisteme uyum sağlaması ve yeniden yapılandırılması oldu. Bu anlayışın bir ürünü olarak NATO'nun yapısında ve temel hedeflerinde önemli değişiklikler öngörüldü. Öncesinde büyük oranda SSCB ve komünizm tehdidine odaklanan NATO, Yeni Dünya Düzeni olarak ifade edilen dönemle birlikte kapsama alanını genişleterek insani müdahale, barış operasyonları, küresel terörle mücadele, göç ve göçmen sorunları gibi konuları da şemsiyesi altına aldı. Böylece, Soğuk Savaş'ın varisi olan anlayış ve kurumlar da Amerikan yönetiminin gayretleri neticesinde Soğuk Savaş sonrası düzene ayak uydurdu. NATO'nun Yeni Dünya Düzeni'nde ABD'nin en önemli hedeflerinden biri olan dünya hegemonyasını sağlamak ve sağlamlaştırmak için önemli rol oynayacağı öngörüldü.¹⁴¹

Yeni Dünya Düzeni ve George W. Bush dönemi ile birlikte ABD'nin değer yüklü söylemleri de yoğunluk kazandı. Soğuk Savaş'ın kazanılması ve komünist tehlikenin ortadan kaldırılmasının ardından bu devlet dünya üzerindeki bütün toplumları içine alacak şekilde demokrasi, özgürlük ve adalet vaadinde bulundu. Körfez Savaşı ise belirtilen vaatlerin ve uluslararası toplumun ortak savunma ve işbirliği mekanizmasının bir örneği olarak gündeme getirildi. Bu dönemde, Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik mücadele nedeniyle neredeyse karar alamaz duruma gelen BM Güvenlik Konseyi'nin uzun bir aradan sonra ilk defa birlikte hareket edebilmesi, gelecek için umutların artmasına neden oldu.¹⁴² Ne var ki ilerleyen süreçte, demokrasi ve insan hakları söylemlerinin büyük oranda lafta kaldığı görüldü. Tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, ABD'li politika yapımcıların temel amacı koruyucusu ve ana aktörü ABD olan bir uluslararası sistem yaratarak Amerikan sisteminin ve rüyasının devamını sağlamaktı. Geline nokta da ise, Soğuk Savaş'ın ardından da ABD'nin dış politikaya yönelik görüşlerinde bir değişiklik olmadığı ve bu devletin her türlü değer yüklü söylemlerine rağmen Baba Bush döneminde de -hemen her devlet gibi- çıkarlarını ön plana aldığı görüldü.

Olaylar özelinde bakıldığında ise G. H. Bush döneminde öne çıkan dış politika olayları kısaca şu şekildedir:

- Kasım, 1989: Berlin Duvarı yıkıldı.

¹⁴¹ “The National Security Strategy of the United States of America”, *The White House*, Ağustos 1991, s. 5-7.

¹⁴² İskender Karakaya, “Soğuk Savaş Sonrası ABD Dış Politikası: Süreklilik ve Değişim Bağlamında ABD'nin Küreselleşme, İşbirliği, Güvenlik Politikalarının Değerlendirilmesi”, *Academia*, https://www.academia.edu/18204650/Soğuk_Savaş_Sonrası_ABD_Dış_Politikası_Süreklilik_ve_Değişim_Bağlamında_ABD_nin_Küreselleşme_İşbirliği_Güvenlik_Politikalarının_Değerlendirilmesi, s. 3, [Erişim: 17.12.2017].

- Aralık, 1989: Başkan Bush, SSCB lideri Gorbaçev ile Malta’da bir araya geldi ve ikili Soğuk Savaş’ın bittiğini ilan etti.
- Ağustos, 1990: Saddam Hüseyin Kuveyt’i işgal etti.
- Ekim, 1990: Doğu Almanya ve Batı Almanya birleşti.
- Kasım, 1990: NATO ve Varşova Paktı üyeleri arasında “Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşması” imzalandı. Bu anlaşma ile tarafların Avrupa’da bulundurdıkları asker sayıları azaltıldı.
- Ocak, 1991: 1. Körfez Savaşı başladı.
- Şubat, 1991: Saddam Hüseyin Kuveyt’ten çekilmeyi kabul etti ve 1. Körfez Savaşı sona erdi.
- Temmuz, 1991: ABD ve SSCB arasında “START I” Nükleer silahsızlanma anlaşması imzalandı.
- Aralık, 1991: SSCB resmen dağıldı.
- Mart, 1992: Bosna Savaşı başladı.¹⁴³

Sonuç olarak Bush döneminde ileri sürülen ve Clinton döneminde ise değişik bir yapıda yeniden yorumlanarak benimsenen Yeni Dünya Düzeni vurgusu üç temel bileşen üzerinden değerlendirilebilir. İlk olarak, Yeni Dünya Düzeni’nin yapısal anlamda güvenliği sağlayacağı, özgürlükleri savunacağı, demokrasiyi teşvik edeceği ve hukukun üstünlüğünü uygulamaya koyacağı varsayılıyordu. İkinci olarak, belirtilen düzen içerisinde BM gibi diplomatik ve politik kurumların önemli rol üstleneceği öngörülmüyordu. Saddam’ın Kuveyt’ten çıkarılması sırasında BM’nin üstlendiği rol, bu öngörülerini kuvvetlendirdi. Üçüncü ve son olarak ise söz konusu düzenin oluşturulması ve sürdürülmesi aşamasında bir yandan ABD’nin kesin liderliğine ihtiyaç duyulurken, diğer yandan BM gibi kurumlar ile işbirliği yapılması arzu ediliyordu. ABD her zaman olduğu gibi sistemin oluşturulmasını ve işleyişini sağlayacak, fakat herhangi bir sürpriz duruma mahal vermemek için sistemin anahtarını elinde bulunduracaktı.¹⁴⁴ Fakat 1992 yılının sonu Bill Clinton’un iktidarını ve Şahinler olarak adlandırılan yeni muhafazakâr görüşün sandıktan çıkamayarak -geçici bir süre- ABD dış politikasından dışlanması sonucunu ortaya çıkardı. Bu dönemde devletin dış politika mekanizmaları arasında tam bir uyumun sağlanamaması ve dolayısıyla etkili bir dış politika

¹⁴³ “Infografik: ABD Başkanlarının 1945’ten beri İcraatları: G. H. Bush”, *Al Jazeera Türk*, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/infografik-abd-baskanlarinin-1945ten-beri-icraatlari>, 23 Ekim 2012, [Erişim: 14 Kasım 2018].

¹⁴⁴ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 300-301.

stratejisinin ortaya konulamaması nedeniyle ise söylem bazında oldukça etkili olan Yeni Dünya Düzeni kavramı, eylem aşamasında son derece sönük kaldı.¹⁴⁵

1.4.3. Bill Clinton Dönemi ve Liberal Yaklaşım: Yeni Dünya Düzeni Anlayışının Farklı Bir Tarzda Sürdürülmesi

Bill Clinton'un iktidara gelişi bir anlamda Soğuk Savaş'ın hemen ardından uygulamaya konulan yeni muhafazakâr anlayışın -bir süre için- iflas etmesi olarak değerlendirilmektedir. 1993-2001 yılları arası ABD başkanlığı görevini yürüten Clinton'un döneminde liberal söylemlerin ön plana çıktığı ve bu ülkenin liberal değerleri yaymak adı altında sık sık askeri müdahalelerde bulunduğu görülmektedir.¹⁴⁶ Başkan Clinton'un temel amacı liberal değerlerin ışığında ABD'nin iç ve dış politika kültürünün yapı taşlarını oluşturduklarına inanılan demokrasinin teşviki, insan haklarının garanti altına alınması, pazar ekonomisinin benimsenmesi gibi öğeleri dünyanın hemen her yanına yaymaktır. Bu nedenle Clinton'un başkanlığı dönemince küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık konularına özel olarak vurgu yaptığı bilinen bir gerçektir.¹⁴⁷ Başkan Amerika'nın çıkarlarını, bu gibi değerlerin teşvikinde ve yayılmasında görmüş olsa da, gerektiğinde askeri müdahalelerde bulunmaktan da kaçınmamıştır. Fakat aynı zamanda Clinton'un başkanlığı döneminde ABD'nin yalnızca askeri güç olarak ifade edebileceğimiz sert güce odaklanmadığı, Baba Bush zamanında sıklıkla unutilan ve oğul Bush zamanında da büyük oranda unutilacak olan yumuşak güç unsurlarını da benimsediği görülmektedir.¹⁴⁸

1996 yılında yayınlanan ulusal güvenlik stratejisi gerek Başkan Clinton'un hedeflerini içermesi gerekse onun dönemindeki dış politika anlayışını açıklaması itibariyle önemlidir. Söz konusu belgede Clinton döneminin dış politikadaki yaklaşım tarzı üç ayrı noktada sınıflandırılabilir. İlk olarak her türlü liberal söyleme rağmen sert güç unsuru olarak ifade edilen silahlı kuvvetlere özel önem atfedilmektedir. Gerek NATO'da G. H. Bush dönemimde ilk işaretleri görülen ve Başkan Clinton döneminde de devam ettirilen yapısal dönüşüm beklentisi ile gerekse ABD'nin silahlı kuvvetlerinin bu ülkenin çıkarlarını koruma noktasında her an hazır bir şekilde bulunması arzusu ile ulusal güvenlik stratejisinin ilk ayağı tamamlanmak istenmiştir. Clinton'un ulusal güvenlik stratejisinde dikkat çeken ikinci nokta

¹⁴⁵ Karakaya, "Soğuk Savaş Sonrası...", 3-4.

¹⁴⁶ Özkan, a.g.e., s. 81.

¹⁴⁷ İskender Karakaya, "ABD'nin Küreselleşme ve İşbirliği'ne Yaklaşımı: Bill Clinton(1993-2000) ve George W. Bush(2000-2008) Dönemleri", *Stratejik Öngörü*, C. 5, S. 14, 2009, s. 50-51.

¹⁴⁸ Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, 1. Baskı, New York, 2004, s. 11-17.

ise ekonomik hareketlilik. Söz konusu ekonomik hareketlilik Clinton'un açıkladığı stratejide küreselleşme ile birlikte ele alınmıştır. ABD bu dönemde Immanuel Kant ve Woodrow Wilson'dan esinlenen bir tutumla kendi ekonomik sistemini dünyaya yaymak arzusundaydı. Bu kapsamda, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması Clinton'un ekonomik hareketlilik fikrinin uygulamaya geçirilişinin en açık örneklerinden birini teşkil etmektedir. Clinton dönemi ulusal güvenlik stratejisinde dikkat çeken üçüncü nokta ise demokrasinin teşviki ve diğer uluslara ihracıdır. Aslında ABD'nin hemen her döneminde söylem bazında dillendirilen bu unsurun hayata geçirilmesi çabalarında, Clinton dönemi incelendiğinde diğerlerine nazaran görülen en büyük farkı ise, SSCB'nin yıkılışının ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerini ve birçoğu II. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsız olmasına rağmen çeşitli sorunlar ile boğuşan Afrikalı devletleri odak noktasına yerleştirmesiydi.¹⁴⁹

1996 Ulusal Güvenlik stratejisi ile birlikte “seçici müdahale” kavramı da literatüre girdi. Bunun anlamı ABD'nin önce diplomatik kanalları kullanması, eğer gerekirse daha sonra kuvvet kullanımı yoluna gitmesiydi. Bu tür süreçlerde kuvvet kullanılmasının da bazı şartları vardı. Örneğin, ABD'nin ulusal çıkarları ve söylemleri ile doğrudan ilişkili olmayan bir olayda, bu ülkenin müdahil olmaksızın tarafsız kalması daha beklenen bir durumdu.¹⁵⁰ Clinton döneminde, ABD için güvenlik tehdidinin algılanma biçiminin de ciddi bir değişime uğradığı görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde bir numaralı güvenlik tehdidi olan komünizmin yerini, bu dönemde sonraları daha da spesifik hale getirilip uluslararası terörizm ya da radikal terörizm olarak da anılacak olan küreselleşme karşıtları almıştı. Başkan Clinton döneminde ise küreselleşme karşıtları ile önce diplomasi yolu ile mücadele edilmesi, bu yolla başarılı olunmaması durumunda ekonomik ve siyasi yaptırımlar kanalıyla başa çıkılması öngörülmekteydi. Belirtilen dönemde, haydut devletler olarak adlandırılan İran, Irak, Kuzey Kore ve Libya'ya yönelik çeşitli yaptırımların uygulanması, bu durumun en açık göstergelerindendi.¹⁵¹

ABD dış politikasında Clinton döneminde göze çarpan hususlardan biri de, uyuşturucu ile mücadele, insani müdahale vb. gibi yeni konuların devletin gündemine daha yoğun olarak girmesi ve ABD'nin küresel anlamda söylemlerini gerçekleştirebilmek için BM gibi

¹⁴⁹ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, *The White House*, Washington, 1996, s. 5-23.

¹⁵⁰ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement” *The White House*, Washington, 1996, s. 5.

¹⁵¹ Karakaya, “Soğuk Savaş Sonrası...”, s. 9.

uluslararası kuruluşların öncülüğünde gerçekleştirilen barış operasyonlarına ve insani müdahalelere tam destek vermesiydi.¹⁵² Bu amaçla ABD, 1991 yılında Irak'a, 1992 yılında Somali'ye, 1993-1995 yılları arasında Bosna'ya ve 1996 yılında Ruanda ve Zaire'ye yönelik olarak gerçekleştirilen operasyonları gerek ekonomik, gerekse askeri olarak destekledi. Fakat söz konusu müdahalelerin çoğunda istenilen sonuç elde edilemedi. En trajik örnek olarak, Somali'nin başkenti Mogadişu'da bulunan 18 Amerikan askerinin öldürülmesi, bu ülkenin iç kamuoyunda şok etkisi yarattı ve sonrasında ABD'nin gerek Afrika'ya gerekse diğer sorunlu alanlara müdahale ederken daha titiz davranmasına yol açtı. Clinton döneminde ABD'nin Afrika kıtasına yönelik müdahaleleri ise kıtada istikrarın sağlanması bir yana, işlerin daha da karışmasına neden oldu. Bilhassa 18 Amerikan askerinin Mogadişu'da öldürülmesinden sonra ABD'nin kıtaya asker göndermek hususunda daha tereddütlü ve temkinli hareket etmesi, bozulan istikrarın neticesinde kıtada aşırılık yanlılarının nispeten güç kazanması ile sonuçlandı.

Sonuç olarak, Clinton da tıpkı G. H. Bush döneminde olduğu gibi ABD'nin dünya lideri olması gerektiğine ve dolayısıyla Pax-Americana idealine inansa da, onun meselelere yaklaşımı yeni muhafazakârlarla kıyaslandığında epey farklılık arz etmekteydi. Zira Clinton, yeni muhafazakârların sert güç algısına karşılık demokrasinin yayılmasını sağlamak ve yumuşak güç unsurlarını kullanmak gibi amaçlar taşımakta, fakat gerektiğinde askeri güç kullanmaktan da çekinmemekteydi. Kitle imha silahları ürettiği gerekçesiyle, Sudan'ın başkenti Hartum'da faaliyet gösteren bir fabrikanın bombalanması ya da el-Kaide terör örgütü ile mücadele amacıyla Afganistan ve Somali'ye yönelik operasyonlarda bulunulması bu durumun en açık örneklerindendi. Clinton'un yumuşak güç ve sert gücü birlikte kullanma odaklı yaklaşımı Bosna'da, Somali'de ve Kosova'da yaşanan olaylar ile İsrail ve Filistin arasında uzlaşma sağlama girişimlerinde de kullanıldı. Fakat ne var ki, ABD'nin iç kamuoyunda ülkenin tarihindeki en başarılı liderlerinden biri olarak kabul edilen Clinton'un dış politika eylemleri, gösterişli söylemlerini tam manasıyla yerine getirmek konusunda başarısız oldu.

Son olarak yaşanan olaylar üzerinden kuşatıcı bir bakış açısıyla mesele ele alındığında ise, Clinton döneminde öne çıkan başlıca dış politika olayları şu şekilde ifade edilebilir:

¹⁵² Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 56, Sayı 3, 2001, s. 81.

- Eylül, 1993: İsrail-Filistin sorununun çözümü amacıyla ABD'nin öncülük ettiği Oslo Anlaşması İsrail Devlet Başkanı İzak Rubin ile Filistin direnişinin lideri Yaser Arafat arasında Washington'da imzalandı.
- Şubat, 1994: Vietnam üzerindeki ticaret ambargosu kaldırıldı.
- Nisan, 1994: Ruanda'da iç savaş çıktı ve dehşetengiz bir soykırım faaliyetine girişildi.
- Ekim, 1994: ABD Başkanı Clinton'un arabuluculuk girişimi neticesinde İsrail ile Ürdün arasında ateşkes imzalandı.
- Temmuz, 1995: Vietnam ile ABD arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden tesis edildi.
- Temmuz, 1995: Sırp lar tarafından Boşnaklara yönelik Srebrenitsa katliamı gerçekleştirildi. ABD başta olmak üzere uluslararası toplum Bosna'da yaşanan faciayı engellemekte kayıtsız ve yetersiz kaldı.
- NATO'nun Bosna'daki katliamcı Sırlara saldırmasının ardından, ABD'de Dayton Anlaşması imzalandı ve Bosna Savaşı sona erdi.
- ABD, İsrail ve Filistin yönetimi arasında Batı Şeria'daki İsrail egemenliğini azaltan Wye River Protokolü imzalandı.
- NATO Sırbistan'a havadan operasyon düzenledi.¹⁵³

1.5 SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN G. W. BUSH DÖNEMİNE KADAR ABD'NİN AFRİKA POLİTİKASI

1.5.1 Yeni Dünya Düzeni Anlayışını Kıtaya Uyarlama Çabaları

Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi, bu dönemin sona ermesini izleyen ilk yıllarda da ABD'nin Afrika'ya yönelik uyguladığı dış politika pratiklerinde çeşitli gel-gitler ile karşılaşılabilir. Ülke içerisinde yaşanan olaylar, Afrika'da ABD'li diplomat ve askerlerin karşılaştığı sorunlar ve uluslararası sistemin durumu bu ülkenin Afrika politikalarının şekillenmesinde -ve zaman zaman kimi değişikliklere uğramasında- son derece etkili olmuştur. Komünizmin mağlup edilmesinin ardından, G. H. Bush tarafından Amerika'nın öncülüğünde yeni ve nispeten farklı bir dünya sistemi inşa etmek için oldukça ümitvar bir şekilde ortaya atılan ve Baba Bush'un halefi Clinton tarafından revize edilerek sahiplenilen “Yeni Dünya Düzeni” kavramının ABD dış politikasında uygulanmaya başlanmasının neticesinde, tüm dünyada olduğu gibi Afrika kıtasında da arzu edilen güçlü

¹⁵³ “Infografik: ABD Başkanlarının 1945'ten beri İcraatları: Bill Clinton”, *Al Jazeera Türk*, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/infografik-abd-baskanlarinin-1945ten-beri-icraatlari>, 23 Ekim 2012, [Erişim: 15.11.2017].

strateji oluşturulamadı ve öncekinden farklı bir dünya tasavvuru vücuda getirilemedi. Aslında, ABD'nin Sovyetlerin yenilgiye uğratılmasının ardından yeni bir başlangıç yapma çabasına girişerek “Yeni Dünya Düzeni” konseptini bu kıtaya uyarlamak için bazı faaliyetlerde bulunduğu bilinen bir gerçektir. Sovyetlerin zayıflaması ve ABD'nin tek süper güç olarak dünya siyasetinde belirginleşmeye başlayan rolü ile beraber bu ülkenin Afrika politikasına yönelik temel hedefleri genel olarak şu şekilde ifade edilebilir:

- Dünya genelinde olduğu gibi Afrika'da da demokrasinin teşvik edilmesi ve otoriter yönetimlere yönelik olarak diplomatik baskı uygulanması,
- Bölgesel güvenlik alanlarının inşası yönünde çaba harcanması,
- Serbest pazar fikrinin yaygınlaştırılması vasıtası ile ekonomik büyüme sağlanması,
- Kıta genelindeki çatışmaların çözümüne katkıda bulunulması,
- Çevresel problemlerin ve nüfus ile ilgili sorunların üzerine gidilmesi,
- Kıta ülkelerinin Sovyet emperyalizmi karşısında galibiyeti kesinleşen özgür dünyaya ve küresel ekonomik sisteme entegrasyonlarının sağlanması.¹⁵⁴

Gerçekten de ABD, sürecin başlangıcında Afrika'da etkili politikalar yürütmek ve yerel, bölgesel ve küresel gelişme ve dönüşümlerin Afrika ayağının gerçekleşmesine ön ayak olmak noktasında istekli bir görüntü çizmekte idi. 1993 yılında Mogadişu'da yaşanan ve 18 Amerikalı askerin öldürülerek sonrasında ABD'nin Afrika politikalarında tereddütlü yaklaşması ile neticelenen hadise yaşanana kadar, bu ülkenin Afrika'ya yönelik bazı istekli politikaları şu şekilde özetlenebilir:

- Rusya, Portekiz, Küba ve Güney Afrika ile birlikte hareket ederek, yıllardır süren ve Soğuk Savaş'ın küreselleştirilmesinin simgelerinden biri olan Angola İç Savaşı'nın diplomatik yollarla çözülmesi için çaba harcanması: Çatışmanın tarafları düşünüldüğünde, bu son derece yerinde bir hamle olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira sorunu diplomatik girişimlerle son erdirmek için çabalayan belirtilen ülkeler, Angola iç savaşına doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmuş; dolayısıyla Afrika'daki sıradan bir iç savaşın küresel bir sorun haline gelmesine neden olmuşlardır.
- Rusya ile birlikte hareket ederek Mozambik'teki iç savaşını sona erdirmeye çabaları
- BM ile birlikte hareket ederek Namibya'nın bağımsızlığının sağlıklı ve sistemli bir şekilde sağlanması için diplomatik girişimlerde bulunulması

¹⁵⁴ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, *The White House*, Washington, Şubat 1995, s. 31-32.

- Etiyopya’da siyasi reform yanlılarını destekleyerek, bu yöndeki girişimlere öncü olma yolunda çaba gösterilmesi
- Eritre’nin bağımsızlığı için BM destekli bir referandum fikrinin ortaya atılması ve diğer ülkelere de benimsetilmesi
- Fransa ve İngiltere ile birlikte hareket ederek kıtada demokrasiye olan yönelimi hızlandırmak için maddi yardımlarda bulunulması. Bu noktada ABD’nin pragmatist dış politika anlayışı dikkat çekmektedir. Zira 30 yılı aşkın bir süre içerisinde müttefiki olduğu Afrika ülkelerine komünizmle mücadele kapsamında ekonomik yardımda bulunan bu devlet, 1995 yılında söz konusu yardımların gerçekleştirilmesini sağlayan “Güvenlik Yardımı ve Ekonomik Destek Fonu”nu kongre aracılığıyla kaldırmıştır. Demokratikleşme konusunda isteksiz gördüğü bazı eski müttefiklerine yardımı kesen ülkenin, stratejik davranarak zengin petrol kaynaklarına sahip Nijerya, Güney Afrika, Angola ve Gabon gibi ülkeler ile birlikte demokratikleşme konusunda istekli gördüğü Etiyopya ve Mozambik gibi ülkelere ekonomik yardımda bulunması, ülkenin pragmatist dış politikasının bir yansıması niteliğindedir.
- Güney Afrika, Etiyopya ve Mozambik gibi ülkelerin demokratikleşme süreçlerine katkıda bulunulması.¹⁵⁵

Yeni Dünya Düzeni fikrinin tam olarak bir sonuca ulaşmadığı bu yıllarda ABD’nin dünya politikasında olduğu gibi Afrika’da da nispeten tutarsız davranışlar içerisinde olduğu görülmektedir. Zira ülke, bir yandan söylem ve eylemlerini kıtanın demokratikleştirilmesi fikri üzerinden gerçekleştirirken ve -örneğin- Sudan ile Nijerya gibi devletlerin demokratik bir yapı kazanması için çaba gösterirken, diğer yandan Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo-Brazzaville, Lesotho, Burundi gibi ülkelerde siyasi liberalleşme sonucu ortaya çıkan güvenlik problemleri ile karşılaştı. Ortaya çıkan güvenlik problemleri sonucunda, demokrasi ve güvenlik arasında ikilemde kalan ABD, her zaman olduğu gibi ulusal çıkarları doğrultusunda güvenlik faktöründen yana tavır aldı. Örneğin, Burundi’de güvenliği daha iyi sağlayabileceği gerekçesi ile darbe ile iktidara gelen Major Pierre Buyoyo’nun başında olduğu yönetim desteklendi ve ülkede istikrarın sağlanması adına önemli bir fırsat olarak lanse edildi. Diğer yandan bu dönemde ABD’nin insan hakları ihlalleri karşısında da tutarsız bir tavır içerisine girdiği söylenebilir. Zira bu devlet, bir yandan insan hakları ve demokrasiyi Afrika’da yaygınlaştırmak adına söylem düzeyinde çeşitli girişimlerde bulunurken, diğer yandan önemli

¹⁵⁵ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 301.

insan hakları ihlalleri ile karşımıza çıkan Nijerya'daki Abocha hükümetini destekledi.¹⁵⁶ Bu desteğin arkasında yatan en önemli nedenin ise iki ülke arasındaki petrol ticareti ve ABD'nin bu ticarete olan ihtiyacının olması dikkat çekiyordu. Anlaşılacağı üzere ABD, Soğuk Savaş'ın ardından Afrika'da dış politika enstrümanlarını icra ederken değerleri ile çıkarları arasında bir ikilemde kaldığı takdirde, her zaman olduğu gibi çıkarlarından yana tavır takınmakta zorlanmamıştı.

1.5.2 Mogadişu Etkisi ve ABD'nin Afrika'ya İlgisinin Azalması

ABD'nin Afrika kıtasına yönelik ilgisinin azalmasında ve kendi modelini Afrika'ya ihraç etmeye yönelik girişimlerinin sekteye uğramasında 1993 yılında Mogadişu'da 18 Amerikan askerinin öldürülmesi oldukça önemli bir dönüm noktasıdır.¹⁵⁷ 1991 yılında Somali'de merkezi hükümetin çökmesi sonucu ortaya çıkan ve 20 yılı aşkın bir süre devam eden iç savaş ortamı, ABD'yi ve uluslararası toplumu Afrika'da o güne kadar verdikleri en çetrefilli sınavlardan birinin içine soktu. Bu ülkede yaşanan problemlerin ve çatışmalara kadar varan gerginliğin temelinde ise sömürgecilik ve Soğuk Savaş sonrasında birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi sömürgecilerin çizdiği yapay sınırlar, Avrupalıların bu ülkelerde uygulamaya koyduğu yönetim pratikleri ve Soğuk Savaş döneminde kıtanın ve Somali'nin doğrudan doğruya bu savaşın bir tarafı haline getirilmesi vardı. Bütün bu nedenlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan istikrarsızlık ortamı ülkede çok güçlü olan kabilecilik algısı ile birleşince Somali'yi bir anda yıllarca sürecektir olan kaosa ve kanlı kıyımlara sürükledi.¹⁵⁸

Somali'de yaşanan iç savaş ağır iklim koşulları ile birleşince insani bir trajedi ortaya çıktı. İnsanların yoksullukla ve ölümle karşı karşıya kaldığı -ya da bırakıldığı- ülkede, savaşan gruplar nedeniyle diğer ülkelerden gelen yardımların tam olarak yerine ulaşmaması ve başta ABD olmak üzere uluslararası kamuoyunun bölge hakkındaki bilgisizliği trajedinin boyutlarını daha da arttırdı. Üstelik yazılı ve görsel medya organlarında da Somali'de yaşananların sıklıkla yayınlanmaya başlaması dünya toplumunda bu ülkeye yönelik bir farkındalık oluşturdu. Oluşan bu tablo karşısında, ABD Somali'de yaşananlara o günün koşullarında var olan tek süper güç olarak kayıtsız kalamayacağını fark etti ve özellikle başta

¹⁵⁶ Larry Diamond, "Thinking About Hybrid Regimes", *Journal of Democracy*, C. 13, Sayı 2, Nisan 2002, s. 30.

¹⁵⁷ Philip B. Dotson, "The Successes and Failures of the Battle of Mogadishu and Its Effects on U.S. Foreign Policy", *Channels: Where Disciplines Meet*, C. 1, S. 1, 2016, s. 186.

¹⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: "Moshe Terdman, Somalia at War - Between Radical Islam and Tribal Politics", *Research Paper*, <https://siteresources.worldbank.org/INTSOMALIA/Resources/conflictinsomalia.pdf>, Sayı 2, Mart 2008, s. 4-23.

erzak yardımı olmak üzere insani yardımların bölgeye ulaşımını kolaylaştırmak adına bir grup Amerikan askerini Somali'ye gönderdi. Bu askerlerden 18'inin 3 Ekim 1993 tarihinde Somali'nin başkenti Mogadişu'da askeri helikoptere yapılan bir saldırıda ölmesi ise Amerikan toplumunda ve bu ülke siyasetçilerinde müthiş bir travmaya sebebiyet verdi. Saldırının ardından Başkan Clinton yönetimi bir yandan Mart 1994'e kadar Somali'de görev yapan Amerikan askerlerinin tamamını ülkeden çekerken, diğer yandan ülkenin Afrika politikasına ayakları yere basan ve Afrika meselelerine nispeten daha tereddütlü bir tavır ile yaklaşan görüş hâkim oldu. Mogadişu'da yaşanan saldırıya ABD yönetiminin tepkisi, yalnızca kısa bir zaman dilimi içerisinde askerlerini bu ülkeden çekmekle neticelenmedi, bu devletin kıtaya yönelik birçok faaliyeti de yaşanan saldırıdan sonra askıya alındı. "Mogadişu etkisi" ya da "Somali etkisi" olarak ifade edilen bu durumun sonucunda, ABD'nin kıtaya yönelik dış politikası ciddi anlamda revizyona uğradı.¹⁵⁹

Söz konusu revizyon noktasında atılan en önemli adım 3 Mayıs 1994'de başkan Clinton'un imzası ile hazırlanıp 5 Mayıs 1994'de halka arz edilen "Başkanlık Kararı Yönergesi 25 (PDD-25)" idi. Yönerge ile birlikte ABD'nin BM Barış Gücü Operasyonlarına katılması ulusal çıkar temelinde ciddi oranda sınırlandırıldı. Başkanın imzaladığı bu yönerge çok taraflı barış operasyonlarında ABD'nin dış politikasını yeniden dizayn etmesi itibarıyla önemli idi. Buna göre ABD, gerekçesi ne olursa olsun kendi ulusal çıkarları ile ilişkilendirilemeyen ve ABD halkı tarafından desteklenmeyen bir uluslararası barış operasyonuna katılamayacaktı. Kısaca, ABD bu yönerge ile barış operasyonlarını dış politikasının merkezine yerleştirme fikrini reddediyor, ancak ilgili operasyonlar Amerikan çıkarlarına ve bu ülkenin dünya üzerindeki konumunu sağlamlaştırma arzusuna destek verdiği takdirde ABD'nin katılımı meşru kabul ediliyordu. Bu sayede ABD, gerek kendisinin gerekse BM'nin barış operasyonlarında daha etkili ve seçici olması gerektiğini öne sürüyordu. PDD-25 isimli bu yönerge, ABD'nin herhangi bir uluslararası barış operasyonunda yer alabilmesi ve gerçekleştireceği barış operasyonları ile ilgili 6 önemli maddeyi gündeme getiriyordu:

- 1- Söz konusu barış operasyonuna katılma fikri disiplinli ve tutarlı tercihler sonucunda ortaya çıkmalı. Buna göre, olası bir barış operasyonu ya da müdahale ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarına hizmet etmeli ya da ulusal çıkarları geliştirmeye yönelik olmalı ve ABD'nin ve BM'nin söz konusu barış operasyonlarına katılımı seçici bir perspektif ile değerlendirilmeli ve aynı oranda etkili olmalı.

¹⁵⁹ Philip Dotson, "The Successes and Failures of the Battle of Mogadishu and Its Effects on U.S. Foreign Policy", *Channels*, C. 1, S. 1, 2016, s. 179.

- 2- Söz konusu barış operasyonlarının ABD'ye olan maliyeti düşürülmeli. Gerek her bir operasyonun gerekse operasyonların bütününe hem ABD'ye hem de BM'ye yönelik masrafları sınırlandırılmalı. Bu bağlamda ABD, barış operasyonları bütçesi için ayırdığı % 31.7'lik payı % 25'e indirmek için çalışmalar yapmakta ve BM'ye de olası masrafları azaltmak için çalışmalar yapması hususunda çağrıda bulunmaktaydı.
- 3- ABD katılacağı herhangi bir barış operasyonunda komuta yetkisini elinde bulundurmalıdır. Her ne kadar Çöl Fırtınası operasyonunda olduğu gibi kimi operasyonlarda ABD Başkanı'nın başkomutan olarak ABD askerlerinin komuta yetkisini başka bir gücün altına vermesi ihtimali mümkün olsa da; ABD'nin herhangi bir operasyondaki askeri rolü arttıkça, bir BM komutanının ABD'nin askeri kuvvetleri üzerinde tam bir komuta yetkisine sahip olması fikrinin kabul edilmesi daha az makul karşılanacaktır. Böyle bir durumda herhangi bir barış operasyonunda komuta kademesi, ABD'li askerlerden ve NATO birimleri veya bazı geçici bölgesel örgütlerden oluşmalıdır.
- 4- BM'nin Barış operasyonlarını yönetme kapasitesi revize edilmeli ve geliştirilmelidir.
- 5- ABD hükümetinin barış operasyonlarını fonlama ve yönetme biçiminin iyileştirmesi fikri ele alınmalıdır. Ortak sorumluluk kapsamında, barış operasyonlarında - operasyonlara katılsın ya da katılmasın- ABD'li asker ve devlet adamlarının rolü arttırılmalıdır.
- 6- Kongre, Başkan ve Amerikan halkı arasında barış operasyonlarının daha iyi uygulamaya konulması ve yönetilmesi hususunda işbirliği olanağı arttırılmalıdır. Söz konusu barış operasyonlarının partizanca davranmayan bir kongre ve Amerikan halkının başkanı desteklemesi ile tam bir başarıya ulaşacağı öngörülmektedir.¹⁶⁰

Çok-uluslu barış gücü operasyonlarına ABD'nin katılımını yeniden revize eden PDD-25'in anahtar öğeleri olması öngörülen faktörler ise aynı belgede şu şekilde belirtilmiştir:

- Doğru Barış Operasyonlarını Destekleme
- BM'yi ve Bölgesel Organizasyonları da müdahaleye etkili bir şekilde dâhil etme.
- Masrafları mümkün olabildiğince azaltarak Amerikan canlarının olduğu gibi Amerikan gelirlerinin de kaybını engelleme.
- BM'in yapısını ve barış gücü operasyonlarını yönetme kapasitesini güçlendirme.

¹⁶⁰ "Presidential Decision Directive/NSC 25", *The White House*, Washington, <https://fas.org/irp/offdocs/pdd/pdd-25.pdf>, 3 Mayıs 1994, s. 5-6, [Erişim: 7.12.2017].

- Operasyonlarda komuta kademesini elinde tutma.
- Çok uluslu örgütlere ve bölgesel organizasyonlara maddi ve manevi desteği arttırarak, belirtilen örgüt ve organizasyonların barış operasyonlarında daha aktif rol almasını sağlama.
- Amerikan halkının ve kongresinin barış operasyonlarına yönelik desteğini alma/arttırma.¹⁶¹

Sonuç olarak söz konusu yönerge ile barışı sağlamanın ABD'nin küresel çıkarları için faydalı bir durum olabileceği ancak ABD'nin Soğuk Savaş yıllarında yaptığı gibi yeniden dünyanın jandarması olarak hareket edemeyeceği vurgulanmıştır. Bu kapsamda ülkenin yalnızca ulusal güvenliğini ilgilendirebilecek meselelere doğrudan müdahale edebileceği ve müdahale sırasında gerek kendisinin gerekse BM'nin güvenlik ve maliyet gibi faktörleri göz önüne alması gerektiği ifade edilmiştir. Yönergenin uygulama alanı bulduğu en ciddi mesele ise Ruanda'da yaşanan soykırımdır. Somali'de yaşadıkları acı tecrübe nedeniyle ABD'nin Ruanda'da yaşananlara kayıtsız kalması ve ABD desteğinden yoksun bir BM'nin barış operasyonu konusunda yetersiz kalması sonucu, Ruanda'da yaşanan iç savaş sırasında 800 bin Tutsi ve ılımlı Hutu, aşırılıkçı Hutular tarafından katledilmiştir. Bir anlamda Ruanda katliamı, belirtilen dönemde PDD-25 yönergesi ile birlikte ABD'nin ulusal çıkarlarını ilgilendirmeyen bir insanlık trajedisi ile karşı karşıya kalınması durumunda bu ülkenin tavrının ne olacağı sorusunun cevabını büyük oranda ortaya koymuştur.¹⁶²

PDD-25 yönergesinden de anlaşılacağı üzere, Mogadişu'da yaşadığı şoktan sonra ABD yönetimi bir süre için Afrika'daki çatışmalara doğrudan müdahale etmekten kaçındı. Üstelik buna neden olarak da ülkenin burada vereceği kayıplara karşılık gelecek herhangi bir Amerikan çıkarı olmaması gösterildi. Bu dönemde ABD olası bir kriz durumunda, kendisi doğrudan müdahale etmek ya da BM'yi devreye sokmak yerine bölgesel organizasyonları ekonomik, askeri ve siyasi olarak uzaktan desteklemeyi tercih etti. Örneğin Liberya'da yaşanan çatışmaların sona erdirilmesi için, doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmektense Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) gibi bölgesel organizasyonlarının barışı sağlamaya yönelik çabalarını destekledi. Bir başka örnek olarak ise Sierra Leone'de iç savaşın yoğunlaştığı 1991 ve 1996 yılları arasında ABD tarafından

¹⁶¹ “Presidential Decision Directive/NSC 25”, *The White House*, Washington, <https://fas.org/irp/offdocs/pdd/pdd-25.pdf>, 3 Mayıs 1994, s. 3-4, [Erişim: 7.12.2017].

¹⁶² Letitia Lawson, “U.S. Africa Policy Since Cold War”, *Strategic Insights*, C. 1, Sayı 6, 2007, s. 3.

ECOWAS İzleme Grubu'na yıllık yaklaşık 15 milyar dolar civarında mali yardımda bulunuldu.¹⁶³ Bu yönüyle düşünüldüğünde, PDD-25 bir anlamda Soğuk Savaş döneminde de zaman zaman etkili olan “Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözüm” sloganının hayata geçirilmiş hali olarak ifade edilebilirdi. Ancak bu süreç, zamanla ekonomik entegrasyondan askeri müdahaleciliğe doğru evrildi.

1.5.3 Clinton'ın İkinci Dönemi ve Afrika'ya Artan İlgi

SSCB'nin zayıflamasıyla Soğuk Savaş'ın ağırlığını kaybetmesi ve zamanla sona ermesi ile birlikte ABD'nin kıtaya yönelik askeri ve ekonomik yardımlarında da başlangıçta bariz bir düşüş görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, bölgede rekabet edecek kuvvetli bir küresel gücün kalmaması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi neticesinde, ilgili dönemde bazı Sovyet karşıtı müttefiklere kayıtsız şartsız verilen yardımların kesilmesi idi. Bu kapsamda ABD, siyasi reformlar ve demokratikleşme konusunda isteksiz olduğuna kanaat getirdiği, Zaire ve Somali gibi Soğuk Savaş dönemindeki müttefiklerine yönelik ekonomik yardımlarını kesmiştir. Aslında bu durum, Soğuk Savaş'ın son yılları ile birlikte kendini gösteren bir durumdur. Zira Sovyetlerin görece zayıfladığı ve Afrika'dan elini çektiği 1989 yılında Afrika'ya yapılan ekonomik yardımların yalnızca % 5'i ABD tarafından gerçekleştirilmişti. Buna karşılık Fransa'nın bu yılda Afrika'daki eski sömürgelerine yönelik gerçekleştirdiği ekonomik yardımlar, bu oran içerisinde % 21'i bulmaktaydı. Aynı şekilde, 1988 yılında ABD'nin Afrika'ya yönelik ihracatı toplam ihracatının % 2'sine, ithalatı ise toplam ithalatının % 1'ine karşılık gelmekteydi.¹⁶⁴

1993-2000 yılları arasında başkanlık görevini yürüten Clinton'un bu makamdaki ikinci döneminde ise ülkesinin Afrika politikasının sınırlı bir şekilde de olsa yenilendiği görülmektedir. Bunun nedeni Somali, Ruanda ve Liberya gibi ülkelerde yaşanan iç savaşların nihai sonuçlarını gören ABD yönetiminin “Afrikalıların sorunlarına Afrikalı çözümler” anlayışının arzu edildiği kadar etkili olmadığını fark etmesi kadar, Çin'in 20. yüzyılın sonuna doğru Afrika'da varlığını arttırmaya başlamasıyla beraber ciddi bir rakip olarak ABD'nin karşısına çıkması ihtimalinin belirmesidir. Bu anlayış doğrultusunda ABD'li politika yapımcıların Afrika'da yaşanan krizleri yalnızca izlemekle yetinilemeyeceğini ve eğer küresel

¹⁶³ Nicolas Cook, “Liberia: 1989-1997 Civil War, Post-War Developments, and U.S. Relations,” *CRS Report for Congress*, https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs8431/m1/1/high_res_d/RL30933_2003Dec31.pdf, 31 Aralık 2003, s. 23, [Erişim: 7.12.2017].

¹⁶⁴ Terry Deibel, “The United States and Africa in the Post-Cold War Era: Core Course Essay”, *National Defence University National War College*, www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA442384, 1997, s. 24-25.

liderlik iddiasında bir devletin mevcudiyeti söz konusu ise ülkenin kıtadaki meselelerde aktif rol oynaması gerektiğini fark etmesi ile beraber, Afrika'nın ABD dış politikasındaki önemi görece arttı. Clinton'ın ikinci başkanlık döneminde kıtaya yönelik ekonomik ve askeri faaliyetleri artarken, Afrika'ya olan nispi yönelimi temel olarak şu iki başlık altında ifade edilebilir: güvenlik politikaları ve ekonomi/sağlık alanındaki politikaları.

1.5.3.1. Güvenlik Politikaları

2000'li yıllara doğru yaklaşıldığında, ABD'nin Afrika'ya yönelik güvenlik stratejisinde iki ana başlık ön plana çıkmaktadır. İlk olarak, bu devlet kaynağı Afrika'da olan devletlerarası çatışmalar, terörizm, AİDS salgını, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi uluslararası güvenlik için problem teşkil eden sorunları çözme yoluna gitmiştir. Görüldüğü gibi ABD'nin bu dönemde güvenlik tanımı oldukça geniş bir çerçevede düşünülmektedir. Belirtilen güvenlik sorunları ile mücadele etmek amacıyla, ABD'nin de desteği ile 1996 yılının başlarında BM destekli barış operasyonlarında kullanılmak üzere Batılılarca teçhizatlandırılan ve eğitilen 5.000 kişilik Afrikalı bir orduya sahip olan “Afrika Kriz Müdahale Gücü (ACRF)” kurulmuştur.¹⁶⁵ Güney Afrika ve Nijerya gibi Afrikalı devletler gerek ABD gerekse BM şemsiyesi altındaki diğer bazı önemli aktörler tarafından ACRF'nin ön plana çıkması muhtemel ülkeleri olarak tasarlandı. Kimilerince Clinton yönetiminin ABD'nin uluslararası sorumluluğunun üzerinden atma çabası olarak nitelendirilen bu oluşum, 1996 yılının sonlarına doğru değişime uğrayarak kıta ülkelerinin barış operasyonlarında aktif katılımını sağlamak için ikili eğitim programı olarak düşünülen “Afrika Kriz Müdahale Girişimi (ACRI)”ne evrildiyse de başarısız olmaktan kurtulamadı. Güney Afrika ve Nijerya gibi kendisine kilit rol atfedilen devletlerin her iki oluşuma da yeterli ilgiyi göstermemesi, Malavi, Senegal ve Uganda gibi yeterliliği tartışılan devletlerin ilgi göstermesi ve söz konusu oluşumun/programın barış gücü ya da kriz gücü niteliğinden ziyade, iç ve dış düşmanlara karşı bir baskı unsuru olarak kullanılması, başarısızlığın ardında yatan temel nedenlerdi.¹⁶⁶ Clinton yönetiminden Bush'a giden süreçte ise ACRI bir kez daha yapısal değişikliğe tabi tutularak “Afrika Acil Durum Operasyonları Eğitim ve Yardım Programı (ACOTA)”na evrildi. 1997 ve 2005 yılları arasında ABD Botswana ve Senegal gibi devletler de dâhil olmak

¹⁶⁵ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 304.

¹⁶⁶ Lawson, *Strategic Insights*, s. 23.

üzere 9 Afrikalı devletten 10.000'in üzerinde askeri eğitmek için 121 milyon dolar harcadıysa da, diğer ikisi gibi, üçüncü program da başarısız oldu.¹⁶⁷

ABD'nin bu dönemde Somali'de yaşadıklarından ders çıkararak Afrika'da askeri üsler edinmeye ve var olan askeri üslerini de güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Üs edinimi noktasında en dikkat çeken bölge ise Etiyopya, Somali ve Cibuti'yi kapsayan Afrika Boynuzu bölgesidir. Gerek bu dönemde yeni yükselmeye başlayan bir eğilim olan uluslararası Terörle Savaş mefkûresi dâhilinde, gerekse Ortadoğu petrollerine ve petrol taşıma noktalarına olan yakınlığı sayesinde bu bölgeye jeo-stratejik bağlamda önem atfedilmiştir. Somali'de yaşanan ve 18 ABD askerinin ölümüyle sonuçlanan olaydan sonra, ABD yönetiminin Kenya, Etiyopya ve Cibuti gibi ülkelerde üsler edindiği ve bu üsleri her geçen gün geliştirerek kuvvetlendirmeye çalıştığı bilinmektedir.¹⁶⁸ Ancak Alınan çeşitli önlemlere ve uygulamaya konulan programlara rağmen ABD'nin Afrika'da sağlamaya çalıştığı güvenlik algısı beklenen neticeyi vermedi. Aksine, bu dönemde kıtadaki mevcut güvenlik durumu daha da kötüleşti. Aşağıda Afrika'da belirtilen süreçte görülen güvenlik zafiyetlerinden bazıları örneklendirilmiştir:

- 1998 yılında ABD'nin Kenya ve Tanzanya'daki büyükelçiliklerinin el-Kaide militanlarınca bombalandı ve 153 kişi öldü. Bu saldırıların ardından güvenlik hassasiyetleri ile ABD'nin kıtaya olan ilgisinin artmaya başladığı ve özellikle 11 Eylül'de gerçekleşen terör saldırısının ardından ise ABD'nin hassasiyetleri nedeniyle sürecin AFRICOM'un kuruluşuna kadar gittiği söylenebilir.
- 1990'lı yılların başından bu yana merkezi hükümetin kurulamadığı Somali'nin ve çeşitli etnik sorunlarla mücadele eden Sudan'ın, terör ile ilişkili olduğu iddia edildi ve bu ülkelerdeki çeşitli noktalara askeri operasyonlar düzenlendi. Esasında amaç, ABD'nin bölgedeki askeri varlıklarını garanti altına almaktır.
- Angola'daki sivil savaş, Soğuk Savaş döneminde savaşı ortaya çıkaran bütün tarafların gayretlerine rağmen sona erdirilemedi.
- Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 1996-97 yılları arasında patlak veren birinci iç savaşın tamamen sona erdirilememesi nedeniyle 1998 yılında 2003'e kadar sürecek ikinci iç savaş tekrar patlak verdi. Bu süreçte bir milyondan fazla kişi öldü ve 7 Afrika

¹⁶⁷ Nina M. Serafino, , "The Global Peace Operations Initiative: Background and Issues for Congress", *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL32773.pdf>, 19 Mart 2009, Summary bölümünde, [Erişim: 17.12.2017].

¹⁶⁸ Lawson, *Strategic Insights*, s. 9.

ülkesi, bu iç savaşa taraflardan birine destek vermek ve yardımda bulunmak suretiyle müdahil oldu.

- 1991 yılında başlayan Sierra Leone iç savaşı tüm şiddetiyle devam etti. Nihayetinde ABD ve İngiltere bölgeye müdahale etmek zorunda kaldı.¹⁶⁹

1.5.3.2.. Sağlık ve Ekonomi Politikaları

Clinton döneminde ABD'nin Afrika politikasının göze çarpan başarılarından biri, yönetimin kıtanın oldukça muzdarip olduğu AIDS salgınına karşı yürütülen mücadeleyi küreselleştirmeyi kendilerine şiar edinmesidir. Clinton bu dönemde Afrika'da AIDS ile olan mücadeleyi küresel gündeme sokma başarısını göstermiştir. Bu kapsamda, 2000 yılının Haziran ayında BM Güvenlik Kurulu toplantısında bu konu kıta için öncelikli olarak gündeme getirilen konular arasında yer almıştır. Başkan, görevi bırakmadan önce "AIDS ve Tüberküloz ile Küresel Mücadele" yasasını imzalamıştır. Dönemin ABD'li devlet adamları da, tıpkı başkan Clinton gibi AIDS ile mücadeleyi bireysel ya da toplumsal değil, küresel bir sorun olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁰

Başkanın Afrika'ya yönelik ekonomi alanındaki faaliyetleri ise sağlık alanında gerçekleştirdiği girişimlerin çok ötesine geçmiştir. Bu dönemde Afrika'nın küresel ekonomik sisteme entegrasyonunu hızlandırmak adına atılan en önemli adım Clinton tarafından ortaya atılan "Afrika Büyüme ve Fırsat Yasası (AGOA)"dır.¹⁷¹ AGOA kıtadaki 40 ayrı ülkeden 6400 ürünün ve kobilerin Amerikan pazarlarına girişini kolaylaştıran bir anlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yasa, içerideki seçmenin Afrika'dan tekstil ürünlerinin ithalatını arttıracığına yönelik korkusundan kaynaklanan yoğun eleştirilere ve muhalefete rağmen 2000 yılında kongreden geçirilebilmiştir. AGOA ile birlikte Afrikalı devletlerin pazar ekonomisi prensiplerini benimsemesi, hukukun üstünlüğüne işlerlik kazandırabilmesi ve siyasi anlamda çoğulculuğun sağlanabilmesi gibi ekonomik olmayan hedefler doğrultusunda Afrikalı ülkelere belirtilen şartlara uyum sağlamaları için 500 milyon dolarlık ekonomik yardım yapılmıştı.¹⁷² AGOA ile birlikte Afrika ile ABD arasındaki ekonomik ilişkinin yardımdan ticarete doğru kaydırılması da ana amaçlardandı. Kâğıt üzerinde bir devletin AGOA'dan yararlanabilmesi için beklenen şartlar şu şekildeydi:

¹⁶⁹ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 304.

¹⁷⁰ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 304-306.

¹⁷¹ Brock R. Williams, "African Growth and Opportunity Act(AGOA): Background and Reauthorization", *CRS Reports for Congress*, 22 Nisan 2015, s. 1.

¹⁷² "AGOA Country Eligibility", AGOA, <https://agoa.info/about-agoa/country-eligibility.html>, [Erişim: 23.12.2017].

- Serbest Pazar pratiklerine uyum sağlanması,
- Hukukun üstünlüğü,
- Siyasi çoğulculuk,
- Ticaret ve yatırıma yönelik engellerin kaldırılması,
- Yolsuzlukla mücadele,
- Yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalar,
- İnsan ve işçi haklarının korunması,
- Çocuk işçilik ile etkin mücadele.¹⁷³

Ne var ki, “teori ne derse desin, pratik yine bildiğini okur” kaidesi AGOA söz konusu olduğunda da işledi. Teoride ancak bu kriterleri belirli bir oranda yerine getiren devletlerin bu yasadaki yararlanılabilirliği beklentisi hâkimdi. Fakat iş pratiğe döküldüğünde belirtilen standartların oldukça altındaki ülkeler dahi ABD’nin stratejik hedefleri doğrultusunda bu yasadaki yararlandı. Bush dönemine kadar 37 Afrika ülkesinin yararlandığı söz konusu yasa ile ilgili temel eleştirilerden biri getirilen koruma kanunlarıydı. Yasanın çıkma sürecindeki yoğun toplumsal muhalefete rağmen ABD yönetimi kendi halkının çıkarlarını tamamen göz ardı etmiş değildi. Bu kapsamda, müttefik Afrikalı girişimciler ile gerçekleştirilecek ekonomik rekabette zarar görmesi muhtemel çeşitli iş kollarındaki yerli üreticinin olası zararlarını engellemek adına AGOA’ya bazı özel hüküm ve kısıtlamalar getirildi.¹⁷⁴ Ayrıca, yasanın uygulanması ile ilgili en çok eleştirilen bir başka nokta ise yasadaki yararlanan Afrikalı ülkelerin önemli bir kısmının petrol ihracatçısı olması ve petrol dışı sektörlerde faaliyet gösteren Afrikalı girişimcilerin ise Amerikan iç pazarı ile rekabet fırsatı bulmakta zorlanmasıydı. Bu bağlamda AGOA’nın karşılıklı ekonomik bağları güçlendirmekten ziyade, ABD’nin Afrika’daki stratejik faaliyetlerini yürütmek için ortaya konulmuş bir hamle olduğu iddialarını da beraberinde getirmiştir. Zira ABD’nin ortaya koyduğu yasadaki en çok yararlanan ülkeler, petrol zengini Nijerya, Güney Afrika ve Çad gibi ülkeler ve mineral zengini Angola, Sudan ve Uganda gibi ülkelerdir.¹⁷⁵ AGOA kapsamında ABD’nin Afrika ile olan ticaretinde belirli bir ivme yakalansa da, söz konusu yasa temel siyasi amaçlarına uygun olarak işlemediği, kıtada yoksulluğun azaltılmasına ve istihdam oranının arttırılmasına yönelik hatırı sayılır bir katkı yapmadığı konusunda eleştirilmektedir. ABD’li yetkililer ise,

¹⁷³ Danielle Langton, “U.S. Trade and Investment Relationship with Sub-Saharan Africa: The African Growth and Opportunity Act and Beyond”, *CRS Report for Congress*, 25 Haziran 2008, <https://royce.house.gov/uploadedfiles/us%20trade%20agoa.pdf>, s. 10, [Erişim: 7.12.2017].

¹⁷⁴ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 305.

¹⁷⁵ Lawson, *Strategic Insights*, s. 8.

günümüzde de yenilenmiş bir biçimde varlığını sürdüren yasayı, ABD ve kıta arasındaki ticari ilişkileri, küresel yönetişimi, insan ve işçi haklarını olumlu yönde etkilediği için başarılı bulmaktadırlar.¹⁷⁶

AGOA'dan başka Clinton döneminde ABD'nin kıtadaki ekonomik faaliyetlerinde ve bilhassa dış yardımlarında dikkat çeken unsurlardan biri ise koşulluluk prensibinin ortaya atılmasıdır. Günümüzde de devam eden bu prensibe göre ABD, ticari faaliyetlerde ve dış yardımda bulunduğu Afrika ülkesinden, evrensel değerler olarak kabul ettiği demokrasi, insan hakları, serbest pazar gibi pratikleri benimsemesini ve onlara uymasını istemekteydi.¹⁷⁷ Öyle ki, Bretton Woods sisteminin önemli kurumlarından olan ve ABD'nin işleyişinde önemli ölçüde hâkim durumda bulunduğu IMF'de, kıta ülkelerine kredi vermek için belirtilen ölçütleri bir referans unsuru olarak kullanmaktadır. Bu durum ticaret, yardım ve yatırım için Tayvan'ın tanınmaması (Tek Çin Prensibi) dışında hiçbir ön koşul öne sürmeyen Çin'in bölge ülkeleri üzerindeki etkisini ve tercih edilebilirlik oranını her geçen gün arttırdı ve nihai noktada ise Çin Afrika pazarının en büyük oyun kurucularından biri haline gelirken, zamanla kıta üzerinde Çin'in başını çektiği BRICS ülkeleri ile ABD'nin ve AB'nin başını çektiği Batılı ülkeler arasında ekonomik ve siyasi nüfuz yarışı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu dönemden başlayarak Çinli ve Avrupalı devletler arasında söz konusu nüfuzu sağlamlaştırmak adına Afrika ziyaretleri oldukça popüler hale gelmiştir. Örneğin, Clinton 1998 yılının Ağustos ayında 2 hafta süren bir Afrika ziyareti gerçekleştirirken, Clinton'ın ikinci döneminde ABD Dışişleri bakanlığı yapan M. Albright da 1997-2000 yılları arasında kıtayı 3 kez ziyaret etmiştir.¹⁷⁸

Sonuç olarak, tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, Soğuk Savaş sonrası G. H. Bush ve B. Clinton dönemlerinde de ABD'nin milli çıkarları Afrika politikasını etkilemiştir. Bilhassa Mogadişu'da meydana gelen saldırıda yaşanan can kayıpları, ABD'nin Afrika'ya bakışındaki bu tavır daha da keskinleştirmiştir. Fakat yine de özellikle ikinci başkanlık döneminden itibaren Clinton yönetimi ABD'nin çıkarları ile kıtanın ihtiyaçları arasında bir denge arayışına gitmek zorunda kalmıştır.

¹⁷⁶ Hasan Aydın, “Barack Hussein Obama'nın Afrika Karnesi”, *Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM) Resmi Sitesi*, <https://www.afam.org.tr/barack-hussein-obamanin-afrika-karnesi>, 3 Ekim 2017, [Erişim: 10.12.2017].

¹⁷⁷ David Fuhr ve Zachary Klughaupt, “The IMF and AGOA: A Comparative Analysis of Conditionality”, *Duke Journal of Comparative&International Law*, C. 14, Sayı 1, 2004, s. 146.

¹⁷⁸ Cox ve Stokes, a.g.e., s. 305.

İKİNCİ BÖLÜM

G. W. BUSH DÖNEMİ ABD-AFRİKA İLİŞKİLERİNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR

2.1 GEORGE W. BUSH DÖNEMİ ABD DIŞ POLİTİKASI

2000 yılı Kasım ayında Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak girdiği başkanlık seçimini kazanarak 2001 yılı Ocak ayında ABD'nin başkanlık koltuğuna oturan George W. Bush, iki dönem süren başkanlığı boyunca ve sonrasında adından en sık söz ettiren Amerikan başkanlarından biri olmayı başarmıştı. Seçim dönemi boyunca kullandığı milliyetçi söylemleri ve iç politikayı ön plana çıkaran üslubu ile dikkat çeken Bush'un başkanlığı kazanması halinde izolasyoncu bir politika izlemesi öngörülürken, iktidarının henüz sekizinci ayı dolmadan gerçekleşen 11 Eylül saldırıları Bush yönetimini ABD tarihinin en müdahaleci yönetimlerinden birine dönüştürdü.¹⁷⁹

11 Eylül 2001 günü el-Kaide terör örgütüne mensup bazı kişilerce kaçırılan dört uçaktan ikisinin ikiz kuleler olarak bilinen Dünya Ticaret Örgütü'nün kuzey ve güney kulelerine çarpması ve üçüncüsünün de ABD Savunma Karargahı Pentagon'a saldırması ülkenin vatandaşları ve politika yapıcıları üzerinde derin bir travma yarattı. 19'u hava korsanı olmak üzere 3000'e yakın kişinin hayatını kaybettiği saldırı, ABD'nin doğrudan doğruya kendi topraklarında maruz kaldığı ilk saldırıydı.¹⁸⁰ Saldırının neden olduğu korunmasızlık ve güvensizlik hissi ise Amerikan dış politikasının daha saldırgan, daha güvenlikçi ve daha tek yanlı bir yaklaşıma doğru kaymasına neden oldu.¹⁸¹ Ülkesinin yaşadığı şoka rağmen, saldırının ardından soğukkanlı tutumunu korumaya çalışan Başkan Bush şu açıklamayı yaptı ve bir anlamda insanlara Amerikan bayrağının etrafında birleşmeyi önerdi:

“Güçlü bir ülkeye sahibiz.Halkımızı savunmak için çok sayıda insan ayaklandı. Terörist saldırıları büyük binalarımızın temelini sarsabilir, ama halkımızın temelini asla!”¹⁸²

¹⁷⁹ Ivo H. Daalder ve James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, The Brookings Institution Press, Washington, 2003, s. 79.

¹⁸⁰ İskender Karakaya, “11 Eylül Sonrası ABD'nin Değişen Güvenlik Algılamaları ve Politikaları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2010, s. 32.

¹⁸¹ Ataman ve Gökcan, *Akademik İncelemeler Dergisi*, s. 201.

¹⁸² “Vatanseverlik Yasası: Özgürlüğe Karşı Bir Tehdit”, *EuroNews*, <http://tr.euronews.com/2014/12/09/vatanseverlik-yasasi-ozgurluge-karsi-bir-tehdit>, 9 Aralık 2014, [Erişim: 15.12.2017].

11 Eylül saldırıları Başkan Bush'un politik hamlelerini büyük oranda yeni baştan tasarlamasına neden oldu ve -tabir-i caizse- Bush yönetimi 8 yıllık iktidarı boyunca 11 Eylül'ün hayaletini üzerinde hissetti. Cumhuriyetçi Başkan'ın saldırının ardından iç politikaya yönelik olarak yaptığı ilk hamlelerden biri 26 Ekim 2001'de onayladığı Vatanseverlik Yasası idi.¹⁸³ Gelişen teknoloji ile birlikte güvenlik önlemlerinin arttırılmasını amaçlayan ve vatandaşlarının özel hayatı üzerinde oldukça güçlü bir denetleme mekanizması kuran söz konusu yasa, insan hakları ihlali yaptığı ve Amerikan anayasasının çeşitli özgürlükleri içeren ilk 10 maddesini işlevsiz bıraktığı için eleştirilere neden oldu.¹⁸⁴ Başkan Bush'un 11 Eylül saldırılarının ardından iç politikada ortaya çıkan baskıcı ve sert üslubu dış politikaya da yansdı.

11 Eylül trajedisinin ardından gittikçe realist ve müdahaleci bir dış politika anlayışına doğru evrilen Bush yönetimi, kendisine temel hedef olarak içeride Amerikan insanının hayatını korumayı ve dışarıda da terörizmle mücadele etmeyi koydu. Belirtilen bu durum, Amerikan dış politikasında “ötekinin” değişmesi olarak da ifade edilmekteydi. Zira Soğuk Savaş boyunca komünizmi Amerikan güvenliğinin ve değerlerinin karşısındaki en önemli tehdit olarak sunan Washington, Soğuk Savaş'ın ardından –özellikle George W. Bush döneminde- ise radikal terörizm vurgusu üzerinden uluslararası terörizmi mağlup edilen komünizmin yerine koydu.¹⁸⁵ Başkan Bush, kendisi ile özdeşleşen “Terörle Savaş” doktrininde terör ile mücadele kavramını oldukça geniş bir biçimde ele almaktaydı. Bu durum, saldırının ertesi günü Washington DC'de yaptığı konuşmada kullandığı bir cümlede de göze çarptı:

“Bu eylemleri gerçekleştiren teröristler ve onlara sığınak olanlar arasında bir ayırım yapmayacağız.”¹⁸⁶

Gerçekten de, Bush yönetiminin bu noktada sözünde durduğu görülmekteydi. 11 Eylül saldırılarından birkaç hafta sonra Taliban'ın egemen olduğu ve saldırılardan sorumlu

¹⁸³ Söz konusu yasanın tam metni için bkz: “Provide Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism - Patriot Act”, <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-bill/03162>, 26 Ekim 2001, [Erişim: 16.12.2017].

¹⁸⁴ Faruk Turan ve Muharrem Aksu, “11 Eylül Sonrası ABD’de Özgürlük ve Güvenlik Dengesi Açısından Terörü Önleme Amaçlı Tedbirler / Özellikle Patriot Kanun ile Getirilen Kısıtlamalar”, *SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2011, s. 64-65; “Vatanseverlik Yasası: Özgürlüğe Karşı Bir Tehdit”, *EuroNews*.

¹⁸⁵ Gökhan Telatar, “Yeni Muhafazakarlar, Demokrasinin Yayılması, Amerikan Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 67, Sayı 3, 2012, s. 165.

¹⁸⁶ Kathleen T. Rhem, “Bush: No Distinction Between Attackers and Those Who Harbor Them”, *U.S. Department of State*, 11 Eylül 2001, <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=44910> [Erişim: 16.12.2017].

tutulan el-Kaide Lideri Usame bin Ladin'in de içerisinde barındığına inanılan Afganistan, ABD'nin küresel terörle mücadele noktasında ilk hedefi oldu. Terör mağduru tezini iyi kullanan Washington yönetimi, bu süreçte yıllardır terörle mücadele eden Türkiye başta olmak üzere uluslararası toplumun büyük çoğunluğu tarafından desteklendi. 7 Ekim 2001 tarihinde başlayan askeri müdahale sonucunda Afganistan'daki aşırı unsurlara büyük zararlar verildiyse de Usame bin Ladin ölü ya da diri olarak ele geçirilemedi.¹⁸⁷ Üstelik, ABD bir zamanlar komünist işgale karşı desteklediği dini temelli askeri oluşumları etkisiz hale getirebilmek adına işgal ettiği Afganistan'da ülkenin yeniden inşası ve istikrarlı bir düzen kurma noktalarında başarısız oldu. Başkan Bush, Afganistan'ın işgalinden yaklaşık bir yıl sonra, 20 Eylül 2002 tarihinde Kongre'de gerçekleştirdiği bir konuşmasında şu sözlere yer verdi:

“Bizim terörle savaşımız El-Kaide ile başladı, fakat onlarla sona ermeyecek. Dünya üzerindeki her terörist bulunup, durdurulana ve mağlup edilene kadar bizim terörle mücadelemiz sona ermeyecek.”¹⁸⁸

Çember genişledi ve güvenlik hassasiyeti, ABD dış politikasında kendisine oldukça önemli bir yer edindi. Bu devletin 2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde vurgulanan hususlar göz önüne alındığında da, Bush'un bu aşırı güvenlikçi yaklaşımı karşımıza çıkmaktaydı. Söz konusu stratejiide genel olarak 3 temel hedef vardı:¹⁸⁹

- Önleciyi Savaş: Düşman unsurlar ABD'yi vurma fırsatını bulmadan, ABD'nin reel ya da potansiyel düşmanları caydırmak ve/veya onları bertaraf etmek.
- İçte ve dışta ABD'nin milli güvenliğini sağlamak ve ülkeyi korumak maksadı ile gerekiyorsa tek başına hareket etmek.
- Demokratik bir toplumda, terörist unsurların barınamayacağı fikrinden hareketle serbest pazar, serbest ticaret ve bireysel özgürlükler gibi kavramlara odaklanarak dünya genelinde demokrasinin ve özgürlüklerin yayılmasını sağlamak.

Görüldüğü üzere, ABD'nin 2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi de 11 Eylül saldırılarının ardından ortaya çıkan güvenlikçi yaklaşıma dair belirgin izler taşıyordu. Bu

¹⁸⁷ “Timeline U.S. Intervention in Afghanistan 2001 to 2007”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com/news/2017/08/2001-2017-intervention-afghanistan-170822035036797.html>, 22 Ağustos 2017, [Erişim: 17.12.2017].

¹⁸⁸ “Text: Bush Adress To Congress”, *BBC News*, 21 Eylül 2001, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1555641.stm>, [Erişim: 17.12.2017].

¹⁸⁹ Gary L. Gregg, “George W. Bush: Foreign Affairs”, *Miller Center*, <https://millercenter.org/president/gwbush/foreign-affairs>, [Erişim: 17.12.2017].

dönemde Bush yönetiminin terör ile olan mücadelesi yalnızca terör örgütlerini veya bireysel olarak teröristleri değil, onlara yardım ettiği düşünülen haydut devletleri de kapsıyordu. Bu nedenle Bush yönetimi “şer eksenini(axis of evil)” olarak ifade ettiği Irak, İran ve Kuzey Kore rejimlerini terörle ilintili, teröre sponsor olan devletler olarak ilan etti ve bu devletlerin Amerikan çıkarlarının karşısında yer aldığını her fırsatta dile getirdi.¹⁹⁰ Bush doktrini olarak da ifade edilen, 2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi ABD içerisinde birkaç küçük itiraz ile karşılaşmakla beraber, 11 Eylül’ün neden olduğu atmosfer sayesinde genel olarak kabul gördü. Doktrinin ilk hedefi ise Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin oldu.

Aslında Saddam Hüseyin’in o dönem için hala iktidarda olması, George W. Bush’un babası G. H. Bush’un “yarım kalmış bir işi” olarak yorumlanmaktaydı. Saddam rejimi Baba Bush döneminden beri sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahları nedeniyle Amerika ve dünya için “bir tehlike” olarak nitelendiriliyordu. Bu konuda Bush’un başkan yardımcılarında Dick Cheney’in sözleri, Saddam Hüseyin’in Washington tarafından nasıl algılandığının kanıtıydı:

“Basitçe ifade etmek gerekirse, Saddam Hüseyin’in elinde kitle imha silahları olduğuna dair şüphemiz yok. Ayrıca Saddam rejiminin söz konusu silahları bizim dostlarımıza, müttefiklerimize ve bize karşı kullanmak için biriktirdiği konusunda da şüphemiz yok.”¹⁹¹

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, ABD yönetiminin Saddam Hüseyin’e saldırması kaçınılmazdı. Üstelik, Washington tarafından Irak’a yönelik herhangi bir saldırı fikri karşısında etkili sayılabilecek bir muhalefet yapan Almanya ve Fransa başta olmak üzere¹⁹², uluslararası toplumun diğer üyelerinin BM’yi devreye sokma fikri de Bush yönetiminde herhangi bir karşılık bulmadı. Ayrıca 11 Eylül saldırılarının hemen ardından Afganistan’a müdahale etmek için toplanan savaş kabinesinde bazı isimler de, aynı anda Irak’a da saldırıyı önermişti. Ancak Başkan Bush, o gün için bu tarz bir öneriye taraftar değildi ve Afganistan tamamen kontrol altına alındıktan sonra Irak’a müdahale edilmesi gerektiğini düşünüyordu.¹⁹³ Öyle de oldu ve Bush yönetimi Afganistan’ın işgalinden yaklaşık 1.5 yıl sonra, 17 Mart 2003’de yaptığı bir konuşmasında Irak lideri Saddam Hüseyin’e 48 saat

¹⁹⁰ “Text of President Bush’s 2002 State of Union Adress”, *Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm>, 29 Haziran 2002, [Erişim: 18.12.2017].

¹⁹¹ “Full text of Dick Cheney’s speech”, *The Guardian*, 27 Ağustos 2002, <https://www.theguardian.com/world/2002/aug/27/usa.iraq>, [Erişim: 18.12.2017].

¹⁹² Ömer Kurtbağ, *Amerikan yeni Sağ ve Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara, Mayıs 2010, s. 331.

¹⁹³ Gregg, *Miller Center*, a.y.

içerisinde ülkesini terk etmesi gerektiğini telkin etti. Başkan Bush konuşmasının devamında Saddam'ın Irak'ı terk etmemesi halinde ise, olacaklar hususunda Amerikan halkını teskin edecekti:

“Eğer Saddam karşı karşıya gelmeyi seçerse, Amerikan halkı bilmeli ki savaştan kaçmak için ve onu yenmek için bütün önlemler alınmıştır.”¹⁹⁴

Saddam Hüseyin, karşı karşıya gelmeyi seçti ve 48 saatlik sürenin dolmasının ardından 19 Mart 2003'de Amerikan ve İngiliz uçakları başkent Bağdat'ı bombalamaya başladı. Söz konusu bombalama beraberinde yaralanmaları, ölümleri, sosyal ve siyasal sistemi çöken bir ülkeyi ve Irak'ı yıllardır -demir yumrukla- yöneten Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesini getirdi. Üstelik Bush yönetiminin bu tavrı uluslararası topluma karşı açıkca bir meydan okumaydı. BM başta olmak üzere uluslararası toplumun hiçbir aktörünü dikkate almayan Bush yönetimi, ülkesinin ulusal çıkarlarının gerektirdiği ölçüde başına buyruk hareket edebilecek bir siyasal sisteme sahip olduğunu, BM ve uluslararası hukuku yok sayabileceğini bütün dünyaya gösterdi.¹⁹⁵ Saddam'ın devrilmesiyle beraber yıkma kısmını başarıyla tamamlayan ABD dış politika yapıcıları, inşa sürecine geldiğinde ise aynı başarıyı gösteremedi. Keza 15 yıl geçmesine rağmen ABD'nin Irak'a demokrasi getirdiği savaşın izleri ülkede günümüzde dahi hissedilebilmekte ve ülke halen daha sosyal ve siyasi istikrarı yakalayamamış bir görüntü vermektedir.

Genel olarak 11 Eylül saldırılarının ardından, Bush yönetiminin içte ve dışta izlediği sertlik yanlısı politikanın hayata geçirilmesinde etkili olduğu ve birbirlerini tamamladığı düşünülen üç grup göze çarpmaktaydı: Neo-conlar olarak kısaltılan Yeni-muhafazakarlar, ülkede oldukça etkili olan İsrail lobisi ve her geçen gün artan kar marjlarıyla dikkat çeken Amerikan petrol şirketleri.¹⁹⁶ Şahinler olarak da ifade edilen, Yeni-muhafazakar anlayışın beslendiği temel ilkeler şu şekildeydi¹⁹⁷:

- Refah devleti anlayışı fikrinin desteklenmesi.
- Serbest piyasa ekonomisinin korunması ve geliştirilmesi.
- Dini ve ailevi değerlere saygı duyulması.

¹⁹⁴ “Bush: Leave Iraq within 48 hours”, *CNN International*, 18 Mart 2003, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/17/sprj.irq.bush.transcript/>, [Erişim: 18.12.2017].

¹⁹⁵ Mustafa Aydın vd., “Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, Temmuz 2007, s. 57.

¹⁹⁶ Ataman ve Gökcan, *Akademik İncelemeler Dergisi*, s. 221.

¹⁹⁷ Türkmen, *Doğu Batı*, s. 222.

- Mevcut kaynakların bütün vatandaşlar tarafından eşit olarak paylaşılabileceği fikrine karşı çıkılması ve zenginliği getiren emeğe saygı duyulması.
- Amerikan değerlerine düşmanlık beslenen bir atmosferde, Amerikan demokrasisinin yaşayamayacağı ve dolayısıyla ABD'nin demokratik olmayan ulusları gerekirse askeri güç kullanarak demokratikleştirmesi gerektiği fikri.

Yeni-muhafazakar anlayışın bu fikirleri, Bush'un bilhassa ilk döneminde dış politika stratejisi üzerinde oldukça etkili oldu. Bu anlayışın izleri Afganistan ve Irak'ın işgali sırasında açık bir şekilde görülebilmekteydi. Ülkedeki belirtilen dönemde dış politika yapımı üzerinde etkili olan bir diğer grup ise İsrail lobisiydi.¹⁹⁸ Mevcut ekonomik kaynakları ile diğer lobiler, senatörler ve ülke siyaseti üzerinde oldukça etkili olan bu grup, İsrail için daha güvenli bir Ortadoğu oluşturma fikrini savunmaktaydı. Bush döneminde, Yeni-muhafazakarlar ile uyum içerisinde hareket eden İsrail lobisinin yönetim üzerinde etkili olması ve ABD'nin enerji ihtiyacı, bu ülkenin dış politikada odak noktasının temel olarak Ortadoğu'ya yönelmesine neden oldu. Üstelik Irak ve İran gibi halkının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan ve İsrail ile bozuk ilişkilere sahip iki devletin terör destekçisi devlet olarak yaftalanmasında ve Irak'ın ABD tarafından işgalinin desteklenmesinde de İsrail lobisinin gözardı edilemeyecek kadar büyük etkisi vardı.¹⁹⁹

Bush döneminde ABD'nin dış politikası üzerinde etkili olan üçüncü unsur ise bu ülkenin petrole olan ihtiyacı ve petrol şirketlerinin kar elde etme noktasındaki ihtirasıydı. Nitekim herhangi somut bir kanıt olmadan Irak'ın elinde kitle imha silahları olduğuna ve bu ülkenin el-Kaide ile bağlantısı olduğuna dair iddialar öne sürülse de, ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ve Saddam Hüseyin rejimini devirmesinin ana nedenlerinden birinin de bu ülkenin artan enerji ihtiyacı nedeniyle Ortadoğu'nun ve dünyanın petrol rezervlerinin önemli bir kısmını elinde bulunduran Irak'ın petrolleri üzerinde hakimiyet sağlama güdüsü olduğu iddiası dillendirilmekteydi.²⁰⁰ Amerikan Petrol şirketleri de, ülkelerinin bu amacına tam destek verdi. İşgal gerçekleştirildikten sonra Irak'ın Petrol Bakanlığı'nın ABD'nin garantörlüğüne alınması, bu ülkenin geçmişte Avrupalılar ile yaptıkları çeşitli petrol anlaşmalarının işgalin ardından iptal edilmesi ve Chellon ile Halliburton gibi Amerikan petrol şirketlerinin işgale denk gelen dönemde büyük karlar elde ederek dünyanın önde gelen

¹⁹⁸ John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, "The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy", <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0040.pdf>, Mart 2006, s. 1, [Erişim: 20.12.2017].

¹⁹⁹ Ataman ve Gökcan, *Akademik İncelemeler Dergisi*, s. 223.

²⁰⁰ John S. Duffield, "Oil and The Iraq War: How The United States Could Have Expected to Benefit, and Might Still", *Middle East Review of International Affairs*, C. 9, No 2, Haziran 2005, s. 110.

şirketlerinden ikisi haline dönüşmesi öne sürülen iddianın en büyük kanıtları hükmündeydi.²⁰¹ Bu bağlamda güvenlik hissi ve enerji ihtiyacının Başkan Bush döneminde ABD dış politikasının en temel iki sütununu oluşturduğu görülmektedir. Farklı politik amaçlara sahip olsalar da, Yeni-muhafazakarlar, İsrail lobisi ve Amerikan petrol şirketleri de belirtilen dönemde bu sütunların sağlam bir şekilde ayakta kalması için gereken desteği vermişti.

Bush yönetiminin iktidarı süresince ABD dış politikasındaki yaşanan gelişmeler yalnızca güvenlik meseleleri ile sınırlı değildi. Cumhuriyetçi başkan, ekonomi ve sağlık alanında dış yardım bağlamında ABD tarihinin en cömert başkanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu dönemde ABD'nin dış ülkelere yönelik olarak gerçekleştirdiği yardımlarda eski başkanlara nazaran oldukça büyük bir artış göze çarptı.²⁰² Başkanın iktidarının ilk yıllarında ekonomik alanda gerçekleştirdiği dış yardımların önemli bir kısmının Afganistan ve Türkiye gibi stratejik olarak önemli ülkelere yöneldiği bilinmekteydi. Ayrıca Bush'un gerçekleştirdiği yardımlar noktasında en aktif olduğu alanlardan biri HIV/AIDS ile mücadeleye destek vermek amacıyla aktardığı kaynak miktarıydı. Zira 2001 yılı öncesinde ABD'nin AIDS ile mücadeleye ayırdığı kaynak miktarı 500 milyon doların altında bir miktara karşılık geldiğinden ve mevcut kaynak miktarı farklı kurum ve organizasyonlara genellikle gelişigüzel bir şekilde dağıtılmış olduğundan dolayı ABD'nin bu konuda net bir stratejisi mevcut değildi. Bush yönetimi ise ilk adım olarak 11 Mayıs 2001 tarihinde BM'nin AIDS ile Mücadele Küresel Fonu'na 200 milyon dolar kaynak aktardı.²⁰³ Fakat zamanla BM'nin söz konusu fon ile AIDS ile mücadelede yetersiz kaldığı görüşüne kapılan Bush yönetimi, 19 Haziran 2002'de "Uluslararası Anne ve Çocuk AIDS Önleme Girişimi (International Mother and Child AIDS Prevention Initiative)"ni ilan etti ve böylece hastalıkla daha iyi bir mücadele yolunun açılmasını amaçladığını ortaya koydu.²⁰⁴ Ayrıca 2003'te onayladığı "Başkan'ın AIDS ile Mücadele'de Acil Planı (PEPFAR)" isimli yasa ile başta Afrika'da olmak üzere AIDS ile mücadelede çemberi genişletti.²⁰⁵ Afrika'da ve dünyada Malaria hastalığı ile mücadele girişimine de öncülük eden Bush yönetimi, dış ekonomik yardımların daha kapsamlı yürütülmesi amacıyla 14 Mart 2002'de Millennium Challenge Corporation(MCC)

²⁰¹ Kurtbağ, *Amerikan yeni Sağı ve Dış Politikası*, s. 332.

²⁰² Steven Radalet, "Bush and Foreign Aid", *Foreign Affairs*, 2003, s. 104.

²⁰³ Gregg, *Miller Center*, a.y.

²⁰⁴ "Mother and Chil Prevention Initiative",

<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/motherchild/index.html>, [Erişim: 21.12.2017].

²⁰⁵ Myra Sessions, "Overwiev of the President's Emergency Plan for AIDS Relief", *Center for Global Development*, <https://www.cgdev.org/doc/HIVAIDSMonitor/OverviewPEPFAR.pdf>, Erişim: 21.12.2017].

isimli oluşumu kurdu.²⁰⁶ Söz konusu oluşumun yardım ve destek fonlarından yararlanmak isteyen ülkelere ise demokrasi, iyi yönetim, kendi halkına yatırım yapma gibi çeşitli ön koşullar öne sürüldü.

ABD başkanının ekonomik amaçla ve sağlık amacıyla gerçekleştirdiği yardımlar insani dürtülerin yanı sıra çeşitli stratejik nedenlere dayanıyordu. İlk olarak, Bush yönetimi gerçekleştireceği ekonomik yardımlarla kırılgan devletleri (fragile states) güçlendirme yoluna gitti. Çünkü Washington'da bu devletlerin zayıf yapıları itibariyle terörist oluşumlara davetiye çıkaracağı ve onlarla yeteri kadar mücadele edemeyeceği öngörüsü hakimdi.²⁰⁷ İkinci olarak ise ABD'nin çeşitli hastalıklar ve sağlık sorunları ile mücadele bağlamında gerçekleştirdiği yardımlar söz konusu sorunların küreselleştiği fikrinden doğmaktaydı. Keza Afrika'dan ve dünyadan her yıl milyonlarca insanın çeşitli nedenlerle ABD'yi ziyaret ettiği ve ölümcül hastalıkları bu ülkeye de taşıyabileceği fikri ve uluslararası politikada diğer ulusların sağlığının da düşünülmesi gerektiği anlayışının yükselişe geçtiği düşünüldüğünde, sağlık alanındaki yardım ve hamleler ABD'nin karşı karşıya kalabileceği muhtemel tehditlerin önüne geçilmesi için de elzem olarak görülmekteydi.²⁰⁸ Son olarak ise yapılan yardımların ekonomik büyümeyi, tarımı ve karışıklı ticareti canlandıracağı ve dolayısıyla dünya refahının sağlanması adına faydalı olabileceği öngörülmüyordu.²⁰⁹

Genel olarak belirtilecek olursa, Ulusal Güvenlik Stratejileri bir yönetimin dış politika stratejilerini en iyi açıklayan belgelerdir. George W. Bush'un başkanlığı döneminde yayınlanan 2002 ve 2006 yıllarına ait Ulusal Güvenlik Stratejisi belgeleri incelendiğinde ise ABD'nin iç ve dış politikadaki temel hedefleri şu şekilde ifade edilmekteydi:²¹⁰

- Küresel terörü mağlup etmek amacıyla ittifakları güçlendirmek ve ABD'ye ya da dostlarına yönelik olası saldırıları engellemek.
- Bölgesel çatışmaları ve sorunları çözmek için diğer uluslarla birlikte hareket etmek.

²⁰⁶ “About Millennium Challenge Corporation”, <https://www.mcc.gov/about>, [Erişim: 21.12.2017].

²⁰⁷ Ana Carolina Bortoletto, “American Foreign Aids: Recent Trends in Goals and Allocation”, *Social Sciences Journal*, C. 10, Sayı 1, 2010, s. 13.

²⁰⁸ Bortoletto, *Social Sciences Journal*, s. 11.

²⁰⁹ Curt Tarnoff and Larry Novels, “Foreign Aid: An Introductory Overview of U.S. Programs and Policy”, *CRS Report for Congress*, 15 Nisan 2004, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/98-916.pdf>, [Erişim: 26.12.2017].

²¹⁰ “The National Security Strategy of the United States of America”, *White House*, <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, Washington, s. 1-2, Eylül 2002, [Erişim: 26.12.2017]; “The National Security Strategy of the United States of America”, *White House*, <https://www.state.gov/documents/organization/64884.pdf>, Washington, s. 1., [Erişim: 26.12.2017].

- ABD'nin düşmanlarının kitle imha silahları ile bu devleti, müttefiklerini ya da dostlarını tehdit etmesini engellemek.
- Serbest pazarlar ve serbest ticaret yoluyla küresel ekonomik büyümenin yeni çağını teşvik etmek ve canlandırmak.
- Dünya genelinde demokrasiyi teşvik etmek ve yaymak.
- Diğer küresel aktörlerle işbirliği imkanlarını geliştirmek.
- Amerikan ulusal güvenlik kurumlarının 21. yüzyılın zorluk ve fırsatlarını karşılayabilecek şekilde dönüştürülmesini sağlamak.

Sonuç olarak, “ya bizimlesiniz, ya da teröristlerle²¹¹ diyerek dünya üzerindeki ülkeleri ABD'nin dostları ve düşmanları olarak ikiye ayıran Başkan Bush'un 8 yıllık iktidarı boyunca realist uluslararası ilişkiler anlayışı tarafından yüksek politika (high politics) konularından biri olarak kabul edilen güvenlik ile ilgili meseleler dış politikada ön plana çıktı. Bu dönemde Bush yönetimi, bir yandan terörle mücadele ederken diğer yandan da yeryüzündeki mevcut doğal kaynaklara ihtiyaçları ölçüsünde sahip olarak küresel bir hegemonya oluşturma yolunda çaba gösterdi. Bu anlamda, George W. Bush döneminde ABD dış politikasında güvenlik ve enerji politikalarının öne çıktığı görüldü. Demokrasiyi ve demokratik yönetimleri yayma adı altında demokrasiden saparak bu sözcüğe zihinlerde olumsuz bir anlam yüklenmesine neden olan ABD yönetimi, içeride kendisine destek olan çeşitli aktörlerin de yönlendirmeleriyle güvenlik ve enerji politikalarının kesiştiği Ortadoğu'ya olan ilgisini ve Ortadoğu'ya olan yakınlığı nedeniyle Afrika Boynuzu bölgesindeki politikaları başta olmak üzere Afrika politikasını güçlendirdi. ABD'nin güvenlik ve enerji temelli dış politika anlayışının bilhassa Afrika kıtasında iç içe geçtiği görülmektedir. Bush döneminde, Ortadoğu'ya ve enerji geçiş yollarına yakınlığının yanı sıra, her geçen gün daha fazla açığa çıkan sahip olduğu enerji kaynakları itibarıyla, Afrika'nın ABD dış politikasındaki önemi arttı. 2002 ve 2006 yıllarında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgeleri incelendiğinde de, Bush yönetimi altında ABD dış politika yapıcılarının, Afrika'ya ve Afrika kıtası ile ilgili meselelere daha önceki Amerikan başkanlarının yayınladığı belgelere kıyasla çok daha fazla yer verildiği görülmektedir.

²¹¹ Başkan Bush'un söz konusu konuşması için bkz: “You are either with us or against with us”, CNN, <http://edition.cnn.com/2001/US/11/06/gen.attack.on.terror/>, 6 Kasım 2002, [Erişim: 28.12.2017].

2.2. BUSH DÖNEMİNDE YAYINLANAN ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİNDE AFRİKA

2.2.1. 2002 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde Afrika

2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde 19 ayrı yerde Afrika kelimesine rastlanmaktadır. Bush yönetiminin söz konusu belgede Afrika ile ilgili gerçekleştirilmesi düşünülen politikalardan bahsederken, kıta ile ilgili söylemlerin temel dayanak noktasını 11 Eylül saldırılarının ardından ABD dış politikasının temelini oluşturan demokrasinin teşviki, terörle etkin mücadele, karşılıklı ve çeşitli alanlarda hayata geçirilecek dış yardımlar üzerinden şekillendirmeye çalıştığı görülmektedir. 2002 yılı Ulusal Güvenlik Strateji'nde ABD'nin Afrika'ya yönelik olarak ortaya koyduğu açıklama, hedef ve beklentiler şu şekilde ifade edilmektedir:

- Afrika ile ilgili değinilen ilk husus dünyanın genelinde olduğu gibi kıtada da demokrasinin teşvik edilmesi idi. Buna göre, Bush yönetimi otoriter yönetimlerin sonunun geldiğini ve yerlerini yavaş yavaş demokratik olanlarla değiştirmek zorunda kaldığını iddia etmekteydi. Bilhassa Afrika ve Latin Amerika'da generallerin nüfuzunun belirli bir sürecin dâhilinde ortadan kalkması ve buralardaki devletlerin yönetimlerine seçilmiş liderlerin gelmeye başlaması bu duruma örnek olarak gösterilmektedir.²¹²
- Terörle Savaş doktrini, Bush yönetiminin özellikle değindiği konular arasındaydı. 2002 yılı Ulusal Strateji Belgesi'nde bir yandan Bush döneminde ABD'nin terörle mücadele konusundaki başarıları övülürken; diğer yandan terörle mücadelenin yalnızca el- Kaide ve Taliban ile sınırlı olmadığı, aksine Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa ve Afrika'da binlerce eğitimli teröristi barındıran hücrelerin bulunduğu ifade edildi. Dolayısıyla güvenli bir çevre yaratmak adına bu unsurlarla da savaşmanın gerekli olduğunun altı çizildi.²¹³ (Anlaşılan o ki, bölgede bir dizi operasyonun zemini bu suretle tesis edildi.)
- Afrika'daki savaşlar, hastalıklar ve yoksullukla mücadele de ABD'nin 2002 yılında yayınladığı güvenlik stratejisinde kendisine yer buldu. Bush yönetimi Afrika'daki bu gibi sorunların ülkesinin değerlerini ve küresel terörle mücadele gibi stratejik önceliklerini tehdit ettiği kanısındaydı. Bu nedenle ABD'nin kıtadaki stratejik çıkarlarının ve değerlerinin sağlanması Afrikalı ulusların da barış, refah ve huzur

²¹² “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 3.

²¹³ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 5.

ortamı içerisinde yaşamasına bağlanmaktaydı. Belirtilen ortamı oluşturma aşamasında ise ABD kıtanın eski sömürgecileri Avrupalı devletler ile kendisine büyük bir sorumluluk düştüğünü ileri sürmekteydi. Afrika'daki kırılgan demokrasilerin güçlendirilmesi, Afrikalı devletler arasındaki çeşitli sınır anlaşmazlıklarının ve çatışmalarının önlenmesi, terörle mücadele bağlamında kıtada gerekli yasal düzenlemelerin oluşturulması ve uygulanması ile bölgesel istihbarat unsurlarının altyapısının başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi noktasında Washington yönetimi Avrupalı eski sömürgeciler ile birlikte hareket etmek arzusundaydı.²¹⁴

- Belgede ayrıca kıtadaki yerel savaşların sınırları hızla aşip bölgeselleşen ve uluslar üstü bir savaş haline gelen yapısından bahsedilmekteydi. Ortaya çıkan bu gibi güvenlik tehditleri ile etkin bir şekilde mücadele edilebilmesi için ise ABD'nin ve Avrupalı devletlerin öncülüğünü yapacağı olası bir koalisyonun önemine değinilmekteydi.²¹⁵
- Bush yönetimi tarafından yayınlanan söz konusu belgede ABD'nin Afrika'ya yönelik olarak uygulayacağı güvenlik stratejisi ise 3 temel başlık üzerinden ele alındı:²¹⁶
 - 1- Güney Afrika, Nijerya, Kenya ve Etiyopya gibi komşuları üzerinde önemli etkiye sahip ülkelere, bölge ile ilgili sorunların çözümünde gerekli sorumluluğun verilmesi ve bu devletlere odaklanması.
 - 2- Kıta üzerinde görülen ya da görülebilecek çatışmaların çözümünde arabuluculuk yapma ve/veya başarılı barış operasyonları gerçekleştirme noktasında Avrupalı devletler ve çeşitli uluslararası kurumlar ile etkin bir şekilde işbirliğine gidilmesi.
 - 3- Ulus aşırı tehditler ile sürekli ve etkili mücadele edebilmek adına kıtadaki devletlerin reform girişimlerinin ve bölgesel organizasyonların desteklenmesi.
- Belgede, ABD'nin değer vurgusu da göze çarpmaktaydı. Washington yönetimi çatışmaların birçoğunun maddi kaynaklara erişim amacıyla ya da etnik ve/veya dini farklılıklar nedeniyle gün yüzüne çıktığını ifade etmekteydi. Bush yönetiminin bu husustaki çözüm önerisi ise bölgede siyasi ve ekonomik özgürlüklerin geliştirilmesinin çatışmaları azaltacağı fikriydi. Bu nedenle söz konusu strateji belgesinde Afrika Birliği'nin dönüştürücü rolüne özel bir önem atfedilmiş ve demokrasiye geçiş, iyi

²¹⁴ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 10-11.

²¹⁵ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 11.

²¹⁶ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 11.

yönetişim gibi konularda bu birliğin ön plana çıkarılması gerekliliğinin altı çizilmişti.²¹⁷

- Clinton döneminde çıkarılan AGOA, Bush döneminde yayınlanan ilk ulusal güvenlik stratejisinde de sık sık vurgulandı. Bu kapsamda Bush yönetiminin, AGOA’da izin verildiği ölçüde kıta ülkelerine daha fazla fırsatların önerileceği ve bu yasanın daha da benimsetilmesiyle kıtada serbest ticaretin yaygınlaştırılacağı düşüncesinden bahsedildi. Belirtilen yasanın uygulama alanı olarak ise 35 Sahraaltı Afrika ülkesi işaret edilmekteydi.²¹⁸
- Belgeye göre, Bush yönetiminin ekonomik amaçlarından biri de dünyanın bütün bölgelerindeki gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkelerle başarılı serbest ticaret anlaşmaları yapabilmektir. Bu hususta, Orta Amerika ve Güney Afrika’da bulunan ülkeler, Fas ve Avustralya ile serbest ticaret anlaşmalarının imzalanması, mevcut anlaşmaların ise daha da ileri seviyeye götürülmesi öngörülmekteydi.²¹⁹
- 2002 yılında yayınlanan strateji belgesinde enerji güvenliği konusuna da özel olarak değinildi. ABD’nin başta kıta Afrika’sı olmak üzere dünya çapında kendi enerji güvenliğini güçlendireceği ve gerek enerji üreticileriyle gerekse müttefik ülkelerle birlikte hareket ederek enerji kaynaklarını ve alternatiflerini arttırmak için çaba göstereceği ifade edildi.²²⁰
- Son olarak, Afrika’da eğitim konusu da Bush yönetiminin 2002 yılında yayınladığı belgede ifade ettiği hususlar arasındaydı. Bush yönetimi, eğitimi demokrasinin ve bir ulusun gelişmesinin temeli olarak tanımlıyordu. Yalnızca Dünya Bankası’na ait kaynakların % 7’sinin eğitime tahsis edildiğinin, hatta yakın gelecekte bu oranın artırılması gerektiğinin altı çizildi. ABD, söz konusu strateji belgesi ile Afrika’ya yönelik eğitim yardımlarını, temel eğitimi geliştirmek ve öğretmenlerin eğitimini sağlamak amacıyla arttıracaklarını taahhüt etti. Bu noktada ABD’nin, birçoğunun eğitim sistemi AIDS nedeniyle harabeye dönen Afrika ülkelerine bilgi teknolojisi alanında yardım yapacağı da vurgulandı.²²¹

21. yüzyılda ABD tarafından yayınlanan ilk Ulusal Güvenlik stratejisi olan 2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi bu ülkenin yeni yüzyıla yönelik olarak tasarladığı dış politika

²¹⁷ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 11.

²¹⁸ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 18.

²¹⁹ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 18-19.

²²⁰ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 19-20.

²²¹ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 23.

vizyonunu ifade etmesi itibariyle önem taşımaktaydı. Söz konusu strateji belgesi üç sacayağı üzerine kurulmaktaydı: ABD'nin güvenliğinin artırılması, ekonomik zenginliğinin desteklenmesi ve demokrasinin teşvik edilmesi.²²² Her ne kadar güvenlik, ekonomi ve demokrasi gibi üç temel faktör üzerine odaklanılıyormuş gibi görülse de, bu belgede öncelikli olarak Washington yönetiminin güvenlik hassasiyeti ön plana çıkartılmakta, ekonomi ve demokrasi gibi kavramlar ise bu ülkenin güvenliğini destekleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktaydı. Şüphesiz, ABD'nin güvenlik hassasiyetine bu derece eğilmesinde en önemli etken 11 Eylül 2001 günü yaşanan saldırılardı. Washington yönetimi bu belgede kendi ulusal güvenliği ve uluslararası terörizmi işaret etmekteydi. Fakat işaret edilen uluslararası terörizmin temel düşman olarak gösterilmesinin en sorunlu yanı bu tehdidin kaynağı ve yorumlanış biçimi oldu. Zira Washington yönetiminin karşısında uluslararası terörizm adına savaşılabilecek düzenli bir ordu yoktu ve kimin terörist olduğunun net bir tanımını yapmak neredeyse imkânsızdı.²²³ Bu durum ABD'nin terörle mücadelesinin muğlak ve siyasi bir yapıya evrilmesine neden oldu ki Washington yönetiminin 2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi noktasında en çok eleştirildiği husus ifade edilen muğlak ve siyasi yapıya evrilen mücadele biçiminin neden olduğu aşırı-güvenlikçi yaklaşımdı. Ortaya konulan bu strateji, Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası terörle mücadele adı altında Washington'un küresel liderliğini yeniden tesis etme ve sağlamlaştırma gayesine hizmet etmekteydi.

2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi doğrultusunda hayata geçirilen dış politika anlayışı, Washington yönetiminin Afrika kıtası ile olan ilişkilerinin boyutunu da derinden etkiledi. Bilhassa Afrika Boynuzu başta olmak üzere kıtanın coğrafi konumu ve yapısal özellikleri göz önüne alındığında da, uluslararası terörizmle mücadele vurgusunun ABD'ye Afrikalı ulusların iç işlerine daha kolay bir şekilde müdahale edebilmesi ve kıtadaki nüfuzunu sağlamlaştırabilmesi noktasında dayanak sağladığı açıktı. Zira Afrika kıtası, aşırı cılığın yoğun olarak görüldüğü –ya da yoğun olarak gösterilmeye çalışıldığı- Ortadoğu ülkeleri ile enerji geçiş yollarına yakınlığı ile dikkat çekmekteydi. Ayrıca sömürgecilik döneminin ve Soğuk Savaş'ın dünyayı iki kutuplu bir yapıya ayıran anlayışının etkileri de kıta ülkelerinin siyasi, askeri, ekonomik (vs.) istikrarını derinden etkilemiş ve bazı noktalarda dış müdahalenin kaçınılmaz etkisiyle kırılgan devletlerin

²²² James Goldgeier ve Jeremi Suri, "Revitalizing the U.S. National Security Strategy", *The Washington Quarterly*, C. 38, S. 4, Kış 2016, s. 48

²²³ Bezhekenov Kaiser, "National Security Strategy of the U.S. in the First Decade of XXI Century. Expert Opinion of the American and Central Asian Researches", *Historial Actual Online*, Sayı 31, 2013, s. 21.

ortaya çıkmasına neden olmuştu. Zayıf devletlerin(failed states) varlığı ise, ABD'nin kıtaya müdahil olmasında kolaylaştırıcı(!) bir işleve sahipti. Bu anlamda uluslararası terörizm kavramı, Washington yönetimi tarafından Afrika kıtasında daha fazla nüfuz sahibi olmak ve kıtada 2000'li yılların başından itibaren belirginleşmeye başlayan Çin varlığına karşı pozisyon almak için araçsallaştırıldı. ABD'nin kıtaya olan ilgisini yeniden arttırması itibariyle kıta ülkelerine Amerikan/Batı tipi bir demokrasi anlayışını yerleştirmek için çaba göstermesi ve eğitim, sağlık gibi alanlar başta olmak üzere çeşitli kalemlerde kıtaya yönelik olarak gerçekleştirdiği ekonomik yardımları arttırması da, bu ülkenin 2002 yılında yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi kapsamında değerlendirilmekteydi. Böylece kıtada belgede belirttiği güvenlik, demokrasi ve ekonomi alanlarında faaliyet gösteren Washington yönetimi, kıtadaki varlığını güçlendirme yolunda hareket etti.

2.2.2. 2006 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Afrika

Afrika'ya 26 ayrı yerde vurgu yapılan 2006 yılı Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi ise niteliği itibariyle 2002 yılında yayınlanan ulusal güvenlik stratejisi ile paralellik göstermekteydi. Bu belgede de, ABD'nin Afrika politikaları demokrasinin teşviki, terörle mücadele, ekonomik faaliyetler ve çeşitli alanlardaki yardımlar üzerinden ortaya konuldu. 2006 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde ABD'nin Afrika'ya yönelik olarak ortaya koyduğu açıklama, hedef ve beklentiler ise şu şekilde ifade edilmekteydi:

- 2006 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde de tıpkı 2002 yılında olduğu gibi demokratik eğilimlerin desteklenmesi gerektiği vurgulandı ve demokratik taahhütleri yerine getirme ve ülkelerin demokrasiye kazandırılmasını sağlama noktasında Afrika Birliği ile birlikte çalışılacağı ifade edildi.²²⁴
- Yayınlanan belgede AGOA'ya bir kez daha değinilerek, bu yasa aracılığıyla Sahraaltı Afrika ile artan ticaret fırsatlarının teşvik edileceği belirtildi.²²⁵
- Ticari ilişkiler bağlamında Botsvana, Lesotho, Namıbya, Güney Afrika ve Svaziland'dan²²⁶ oluşan Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) ile serbest ticaret alanı oluşturmaya yönelik bir politika izleneceği vurgulandı.²²⁷

²²⁴ "The National Security Strategy of the United States of America", 2006, s. 6.

²²⁵ "The National Security Strategy of the United States of America", 2006, s. 26.

²²⁶ Bağımsızlığının ellinci yılı olan 2018'de, Svaziland'ın adı ülkenin kralı tarafından, bu ülkenin sömürgecilik dönemi öncesinde taşıdığı ad olan "Eswatini Krallığı" ile değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: "Svaziland Kralı ülkenin adını değiştirdi", *Akşam*,

- ABD'nin AIDS ve diğer hastalıklar ile mücadele noktasında sergileyeceği faaliyet ve amaçlar da söz konusu stratejide kendisine yer buldu. Örneğin PEPFAR aracılığıyla AIDS ile mücadele etmek için bu ülkenin 5 yılda 15 milyar dolar kaynak ayırdığı ifade edildi. Böylece gelecek yıllar içerisinde belirtilen yardım miktarının 7 milyon yeni hastanın ortaya çıkmasını engelleyeceği, 2 milyon hastayı tedavi edeceği ve hastalıktan etkilenen 10 milyon yetim çocuğa bakım imkânı sağlayacağı düşünüldü. Ayrıca seçilmiş 15 ülkeye 5 yılda gerçekleştirilen 1,2 milyar dolar tutarındaki yardımların Malarya hastalığı vakalarını da % 50 oranında azalttığı iddia edildi. Belgede, ABD'nin AIDS, tüberküloz ve Malarya ile mücadele amacıyla BM bünyesinde küresel bir fon oluşturmaya öncülük ettiği ve 1,4 milyar dolarındaki yardım tutarıyla bu fonun en büyük destekçisi olduğu vurgulandı.²²⁸
- ABD'nin ayrıca kıtada açlık problemini sona erdirmek için de ekonomik teşvikleri kullandığı belirtildi. Burada ana amaç Afrikalı çiftçilerin üretimdeki verimliliğini arttırmak olarak ortaya konuldu. Ayrıca temiz suya ulaşım amacıyla da, ABD tarafından kıtaya 3 yılda 900 milyon dolarlık yardım yapıldığı belirtildi.²²⁹
- ABD yönetimi, Afrika Eğitim Girişimi gibi projelerle kıtaya yönelik eğitim yardımlarını Bush'un ilk dönemi ile birlikte 3 katına çıkardığını deklare etti. Girişimin amacı ise öğretmenleri ve idarecileri eğitmek, okullar yaptırmak, ders kitapları satın almak ve sınıf içindeki ve dışındaki muhtemelen fırsatları genişletmek olarak ifade edildi.²³⁰
- Güvenlik bağlamında, ulusal strateji belgesinde Afrika'nın stratejik önemi şu şekilde belirtildi: "Artan jeo-stratejik önemi ile Afrika, ABD dış politikasında yüksek bir önceliğe sahiptir. ABD kıtadaki hedeflerini özgürlük, barış, istikrar ve artan refah oranı gibi anahtar kelimelerle açıklamaktadır. Birleşik Devletler kendi güvenliği doğrultusunda Afrika'daki kırılgan ve başarısız devletlerin güçlendirilmesini ve yönetilemeyen alanların etkili bir şekilde kontrol altına alınmasını elzem olarak görmektedir."²³¹
- Afrika'daki zorlukların üstesinden gelinmesinin ise ancak ve ancak Afrikalılar ile baba-oğul ya da ast-üst ilişkisi değil, bir ortaklık ilişkisi kurularak mümkün

<https://www.aksam.com.tr/dunya/svaziland-krali-ulkenin-adini-degistirdi/haber-728037>, 20 Nisan 2018, [Erişim: 21.4.2018].

²²⁷ "The National Security Strategy of the United States of America", 2006, s. 28.

²²⁸ "The National Security Strategy of the United States of America", 2006, s. 31.

²²⁹ "The National Security Strategy of the United States of America", 2006, s. 32.

²³⁰ "The National Security Strategy of the United States of America", 2006, s. 32.

²³¹ "The National Security Strategy of the United States of America", 2006, s. 37.

olabileceği belirtildi. ABD'nin söz konusu ilişkideki stratejisinin ise Afrikalıların sorunlarını çözmek adına yönetişimi geliştirmek, yolsuzlukları azaltmak ve market reformlarını desteklemek şeklinde olacağı ifade edildi.²³²

- Afrika Birliği'nden ise kıtadaki etkinliğini arttırması, demokratik dönüşümlerin sağlanması ve sağlamlaştırılması, barış operasyonlarının arttırılması ve hastalıklarla mücadele gibi hususlarda daha pratik ve olumlu bir şekilde hareket etmesi beklenmekteydi.²³³
- ABD yönetimi, yayınlanan strateji belgesinde Afrika'nın mevcut sorunlarının kaynağı olarak ise geçmiş sömürgeci yönetimleri ve bağımsızlığın ardından iktidarda bulunan Afrikalı liderlerin hatalı tercihlerini işaret etmekteydi. (Fakat Soğuk Savaş döneminde gerek ABD'nin gerekse SSCB'nin kıtayı kutuplaştıran ve çatışmaların artmasında önemli rol oynayan politikalarından hiçbir şekilde bahsedilmedi.)²³⁴
- Kıtada demokrasinin geliştirilmesi ABD için önde gelen dış politika hedeflerinden biri olarak ifade edilmekteydi.²³⁵

2006 yılında yayınlanan “ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi”, 2002 yılında yayınlanan bir önceki strateji belgesinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu belgede de, uluslararası terörizm Washington yönetimi için ülkenin en önemli güvenlik tehdidi olarak ifade edilmiş, ekonomik zenginliğin desteklenmesi ve demokrasinin teşvik edilmesi uluslararası terörizmle mücadele bağlamında etkili unsurlar olarak değerlendirilmiştir. 2002 yılında yayınlanan belgede olduğu gibi, 2006 yılında yayınlanan belge de “Önleyici Savaş” stratejisi çerçevesinde şekillenmişti.²³⁶ Ne var ki, “Terörle Savaş” doktrininin temelini oluşturan “Önleyici Savaş” stratejisinin kapsamı tartışma konusuydu. Söz konusu strateji yorumlanış biçimi itibarıyla emperyalizme kadar uzanacak bir hareket sahasına sahipti. Ayrıca Bush yönetiminin 2006 yılında yayınladığı “Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde de ekonomi kartını elinde tutmaya çalıştığı görülmekteydi. Bu bağlamda, zayıf devletlerin(failed states) siyasi ve ekonomik açıdan kalkınmalarının küresel terörle mücadele oldukça faydalı bir rol üstlenmesi öngörülmüyordu. Afrika kapsamında düşünüldüğünde ise, 2006 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi, 2002 yılında yayınlanan strateji ile büyük oranda paralel bir yaklaşıma

²³² “The National Security Strategy of the United States of America”, 2006, s. 37.

²³³ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2006, s. 37-38.

²³⁴ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2006, s. 37.

²³⁵ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2006, s. 38.

²³⁶ Mohammad Jamshidi ve Farnaz Noori, "The United States National Security Strategy under Bush and Obama: Continuity and Change", *Journal of World Sociopolitical Studies*, C. 1, Sayı 2, Ekim 2017, s. 178

sahipti. Sonuç olarak, her iki strateji belgesinde de Afrika'nın ekonomik ve jeopolitik yönden artan önemi vurgulanmakta ve ABD'nin kıta ile ilişkilerini geliştirme yolunda attığı -ya da atması gereken- adımlar ifade edilmekteydi. Böylece, 2002 ve 2006 yıllarında yayınlanan ulusal güvenlik stratejilerinde ortaya konulan hususların, Bush yönetiminin 8 yıllık iktidarı boyunca izlenen Afrika politikalarının çekirdeğini oluşturduğu gözlenmekteydi.

2.3. BUSH DÖNEMİNDE DEMOKRASİNİN TEŞVİKİ VE AFRIKA

ABD Dış Politikasında “demokrasi kavramı” George H. Bush ve Bill Clinton dönemlerinde olduğu gibi, George W. Bush yönetimi altında da sıklıkla vurgulandı. Fakat Bush döneminde yapılan vurgu gerek Afrika'da gerekse dünyanın başka bölgelerinde diğer başkanlar döneminde yapılan vurgulara nispeten daha çok ses getirdi. Demokrasi kelimesinin olumsuz çağrışımlarla anılmaya başlanmasına neden olan bu dönemde, Bush'un demokrasi vizyonu hem iç politikada hem de dış politikada oldukça sert bir şekilde tartışıldı ve eleştirilere maruz kaldı. Başkan Bush, konuşmalarından hiç eksik etmediği demokrasi kelimesine olumsuz bir anlam yüklemekle itham edildi.²³⁷ Washington yönetiminin 11 Eylül'ün ardından uygulamaya koyduğu politikalar neticesinde ise bir yandan ülkelerin demokratikleşme çabalarının desteklenmesi amacıyla ekonomik yardım kanalı sonuna kadar açılırken, diğer yandan Bush yönteminin demokratik ve anti-demokratik olarak ifade edilen ülkelere yaklaşımındaki çifte standart nedeniyle demokratikleşme konusunda tam bir güven ortamının sağlanmasının önüne geçildi.

Demokrasinin teşviki ve yayılması 11 Eylül saldırılarının ardından ortaya konulan Bush doktrininin en önemli parçalarındandı.²³⁸ Demokrasinin özgürlükleri bünyesinde barındırdığına inanan Bush yönetimi, özgürlüklerin yoksunluğu durumunda ise bireylerin ve/veya toplulukların siyasi olarak aşırılığa ve batı karşı duygulara meyledebileceklerini savunuyordu. Bush'a göre yeryüzündeki bütün aşırılıkların ve batı karşıtı terörist unsurların kökünün kurutulması için ülkelerin demokratikleşmesi gerekmekteydi.²³⁹ Bu dönemde Washington yönetimi demokrasiyi teşvik ve yayma girişimlerine, birçok farklı din ve etnik kökenden insanları bir arada barındırmasının yanı sıra zengin enerji kaynakları ile dikkat

²³⁷ Nicholas Bouchet, “Barack Obama’s Democracy Promotion at Midterm”, *The International Journal of Human Rights*, C. 15, S. 4, Mayıs 2011, s. 575.

²³⁸ Nicole Bibbins Sedaca ve Nicholas Bouchet, “Holding Steady? Us Democracy Promotion in A Changing World”, *Chatham House*, Sayı 1 , Şubat 2014, s. 6.

²³⁹ Thomas Carothers, “US Democracy Promotion During and After Bush”, *Carnegie Endowment For International Peace*, Washington DC, 2007, s. 4.

çeken Ortadoğu'dan başladı.²⁴⁰ Bu durum zaman zaman kaosa son derece elverişli bir coğrafyada sorunların demokratik yollarla çözülme çabası olarak görülürken, zaman zaman ise komplo teorisi halini aldı ve demokratikleştirme hedefi olarak Ortadoğu'nun seçilmesi zengin enerji kaynaklarına ve ABD'nin İsrail'in güvenliği garanti altına alma endişesine bağlandı.

Her ne kadar başlangıç hedefi olarak Ortadoğu seçilmişse de, Başkan Bush ve ekibi demokrasiyi yayma çabalarını teoride yalnızca Irak ve Afganistan gibi spesifik hedeflerle ya da Ortadoğu gibi salt bir bölge ile sınırlı tutmayarak, bütün dünyayı kapsayacak şekilde tasavvur ettiler.²⁴¹ Bu bağlamda ABD'nin bir misyon ülkesi olduğunu ifade eden Başkan Bush, ülkesinin dünya üzerinde yer alan her kültür ve ulusun demokrasiyi geliştirmek için ortaya koyacağı hareketlere ve kuracağı kurumlara destek olacağını belirtti.²⁴² Demokrasiyi küresel terörün bir nevi panzehiri olarak gören başkan Bush, ikinci kez başkanlık koltuğuna oturduğu 2005 yılında gerçekleştirdiği ikinci açılış konuşmasında ABD'nin özgürlüğü ile diğer toplumların özgürlükleri arasında kurduğu ilintiyi şu sözlerle ifade etti:

“Ülkemizdeki özgürlüğün varlığı diğer ülkelerdeki özgürlüğün başarısına gittikçe daha fazla bağlı olmaktadır. Dünyamızda barış için en iyi umut tüm dünyada özgürlüğün yayılmasıdır. Amerika'nın hayati çıkarları ve bizim derin inançlarımız artık yalnız bir tanedir. Dolayısıyla bu tek hayati çıkar ve inancımız nihai olarak dünya üzerindeki zorbalığı sona erdirebilmek amacıyla her ulus ve kültürdeki demokratik hareketlerin ve kurumların büyümesinin yolunu aramak ve onları desteklemektir.”²⁴³

Görüldüğü üzere Başkan Bush, demokrasinin teşviki vasıtasıyla bir kez daha otoriter yönetimleri ve haydut devletler olarak nitelendirdiği Kuzey Kore, Irak, İran, Suriye, Afganistan gibi devletleri hedef almıştı. ABD başkanının bu tavrı tesadüf değildi. Bush yönetimi, 11 Eylül'ün ilk anından beri haydut devlet olarak nitelendirdiği çeşitli devletlerin başındaki liderlerin ve kimi otoriter yönetimlerin teröre/teröristlere sığınak olduklarını, terör unsurlarını siyasi yönden, ekonomik yönden, lojistik yönünden desteklediklerini iddia ediyordu.²⁴⁴

²⁴⁰ Dionysious Markakis, “US Democracy Promotion In The Middle East: The Pursuit of Hegemony”, London School of Economics and Political Science, *Doktora Tezi*, Ekim 2012, s. 80-82.

²⁴¹ Carothers, *Carnegie Endowment For International Peace*, s. 3.

²⁴² “Bush Pledges To Spread Democracy”, *CNN International*, 20 Haziran 2005.

²⁴³ George W. Bush, “Second Inaugural Adress”, https://www.gutenberg.org/files/925/925-h/925-h.htm#link2H_4_0056, 20 Haziran 2005, [Erişim: 3.1.2018].

²⁴⁴ Micheal Stohl vd., *Constructions of Terrorism: An Interdisciplinary Approach to Research and Policy*, University of California Press, California, 2017, s.55.

ABD'nin demokrasiye dair yukarıda belirtilen yönelimlerinde Ortadoğu'ya olan yakınlığı, yoğun Müslüman nüfusu, enerji geçiş yollarının üzerinde bulunması ve sahip olduğu zengin kaynaklar neticesinde Afrika kıtası da ön plana çıktı. Bu ülkenin kıtaya yönelik demokratikleştirme hamlelerindeki başlıca hedeflerinde ise Cezayir, Mısır, Libya, Fas ve Tunus'tan oluşan Kuzey Afrika; Eritre, Cibuti, Somali ve Etiyopya gibi ülkelerin oluşturduğu Afrika Boynuzu ve Sahil bölgesindeki bazı ülkeler (Senegal, Moritanya, Mali Burkina Faso, Nijer, Nijerya, Çad) ön plana çıktı. Tarihsel ve coğrafi olarak bu bölgelere olan yakınlığı ve ilişkileri münasebetiyle Sahraaltı Afrika'da yer alan birçok ülke de söz konusu demokratikleşme girişimlerinden payına düşeni aldı. Sahraaltı Afrika'nın ekonomik ve siyasi olarak liberalleşmesinin gerekliliği bir ABD dış politika hedefi olarak 2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisinde de kendisine yer buldu. Belirtilen ülke ve bölgelere odaklanılma nedeni olarak ise buralarda siyasi aşırıcılığın ve küresel terörün -ki ABD dış politikasında siyasi aşırıcılık ya da küresel terör gibi kavramlarla radikal İslami hareketler ifade edilmektedir- yayılma imkânı bulması ileri sürüldü.²⁴⁵ Böylece ABD, uygulamaya koyacağı demokratikleşme çabalarını teşvik eden politikalarıyla hem kıtada siyasi aşırıcılığın önüne geçebileceğini hem de ulusal çıkarları için son derece gerekli olan enerji kaynakları ile enerji geçiş yollarının güvenliğini garanti altına alabileceğini düşünüyordu.

Bush döneminde demokrasi vurgusunun oldukça iddialı bir söylemle gündeme getirildiği görülmektedir. Fakat söz konusu söylemin uygulanması aşamasında diğer başkanların dönemlerinde de olduğu gibi, ülkenin oldukça tutarsız davranışları göze çarpmaktaydı. Yöntemi itibarıyla Bush'un demokrasiyi yayma çabaları şüphe ile karşılandı ve emperyalist bir vizyon taşıdığı gerekçesiyle sıklıkla eleştirildi. Zira Irak ve Afganistan'ın bu ülkelere demokrasi getirileceği savı ile işgali bu durumun en net örneğini oluşturmaktaydı.²⁴⁶ Terör örgütleri ile mücadele bahanesiyle Afrika kıtasındaki ülkelerin de iç işlerine müdahale edilmeye, bu ülkelerin demokratik değişimler aracılığıyla sancılı siyasi süreçler yaşamasına ön ayak olunmaya çalışıldı. Zaman içerisinde Irak ve Afganistan başta olmak üzere ABD'nin demokrasi götürmeye odaklandığı ülke ve bölgelerde ortaya çıkan istikrarsız tablo, Bush yönetimine ve bu yönetimin demokrasi tasavvuruna ilişkin inancı büyük oranda zedeledi.

Bush'un demokrasi vizyonuna yönelik olarak dile getirilen diğer tutarsızlık ise Afrika'da ve dünyada çeşitli anti-demokratik ülkelere yaklaşımındaki çifte standart içeren tavrı idi. Bu dönemde Mısır, Uganda, Nijerya, Kenya, Etiyopya, Ruanda ve Zimbabve gibi

²⁴⁵ "The National Security Strategy of United States of America", Eylül 2002, s. 10-11.

²⁴⁶ Bouchet, *The International Journal of Human Rights*, s. 7.

Afrika ülkelerindeki siyasi atmosfer ve Bush yönetiminin bu atmosfer karşısındaki tutumu düşünüldüğünde, ABD'nin belirtilen çifte standartlı tavrı daha iyi anlaşılmaktaydı. Bu 7 Afrika devletinin hemen hepsi otoriter yönetimlerin elindeydi ve gerçekleştirilen seçimler büyük oranda formaliteden ibaretti. Fakat ABD'li devlet adamları yalnızca Zimbabwe'deki demokratik olmayan atmosferi ve seçimleri sert bir şekilde eleştirdiler, diğer seçimlerin gerçekleştirilme biçimini ise ya olumlu olarak değerlendirdiler ya da cılız eleştirilerle yetinerek görmezden geldiler. Ülkenin bu tavrında, belirtilen Afrikalı ülkeler ile ABD arasındaki ekonomik, siyasi ve stratejik ilişkiler önemli rol oynadı. Örneğin, George W. Bush döneminde Mısır Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ABD'nin en önemli müttefiklerinden biri konumundaydı ve bu nedenle Mısır'da Mübarek yönetimi altında gerçekleştirilen -tamamen adaletsiz- seçimler ABD'li yöneticiler tarafından demokrasiye geçiş sürecinde gelecek adına ümit verici olarak yorumlandı.²⁴⁷ Etiyopya Başbakanı Meles Zenawi anti-demokratik bir yönetim anlayışına sahip olmasına karşın güçlü bir lider profili sergiliyordu. Ülkesinde demokratik özgürlükleri kısıtlayan ve seçimleri manipüle eden Zenowi, ABD ile yakın ilişki içerisinde olmasının verdiği avantajı da iyi kullanarak dini temelli bir devlet yapısına sahip olduğu düşünülen Somali'ye karşı desteklendi. Bu süreçte Zenowi'nin anti-demokratik uygulamaları, seçim sonuçlarını etkileyen hareketleri ve insan hakları ihlalleri ABD yönetimi tarafından dile getirilmedi.²⁴⁸

Nijerya ise Birleşik Devletler'in en önemli petrol tedarikçilerindendi. Bu ülkede 2003 ve 2007 yıllarında, demokratik olmayan koşullarda gerçekleştirilen genel seçimler ABD'li yöneticiler tarafından hayal kırıklığı olarak nitelendirildi, fakat Nijerya'ya karşı net bir yaptırım yolu izlenmedi.²⁴⁹ Aynı şekilde, terörle mücadele ve dini aşırılığın önüne geçilmesi noktasında önem atfedilen ülkelerden olan Uganda ve Ruanda'da demokrasi zafiyetleri görmezden gelindi.²⁵⁰ Her ne kadar ülke lideri ile daha sonra ilişkiler bozulacak olsa da, Kenya ile sürdürülen ekonomik ilişkiler, terörle mücadele sorunsalı ve ABD'nin bu ülkedeki yatırımları da Bush yönetiminin buradaki demokrasi sorunlarına karşı etkili bir tavır gösterebilme ihtimalinin önüne geçti.²⁵¹ Bu dönemde bir istisna olarak, Washington yönetimi

²⁴⁷ George K. Kieh, "The Bush Administration, "The Bush Administration, U.S. Democracy Promotion and Elections in Africa", *African Social Sciences Review*, C. 6, S. 1, s. 36-37.

²⁴⁸ Carothers, *The International Journal of Human Rights*, s. 8.

²⁴⁹ Alex Thurston, "Counterterrorism and democracy promotion in the Sahel under Presidents George W. Bush and Barack Obama from September 11 2001, to the Nigerian Coup of February 2010", *Concerned Africa Scholars*, Sayı 85, Bahar 2010, s. 51.

²⁵⁰ George K. Kieh, *Africa Social Science Review*, s. 37 ; Carothers, *The International Journal of Human Rights*, s. 8.

²⁵¹ Kieh, *Africa Social Sciences Review*, s. 31.

ABD için stratejik bir devlet konumunda olmayan ve Çin'in oldukça etkili olduğu Robert Mugabe yönetimindeki Zimbabwe'de gerçekleşen seçimleri anti-demokratik olmak ile itham etti. Eleştiriler sonucunda ABD yönetimi tarafından bir yandan bu ülke siyasi ve ekonomik yaptırımlarla zor durumda bırakılmaya çalışılırken, diğer yandan ise Zimbabwe'deki muhalif hareketler mevcut anti-demokratik siyasi iktidarın koltuğunu kaybetmesi amacıyla desteklendi.²⁵²

Sonuç olarak 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Afrika kıtasında ve dünyada demokrasi ile imtihanında iki unsurun ön plana çıktığı görülmekteydi: küresel terörle mücadele ve bu ülkenin enerjiye (bilhassa petrol ve gaz bağlamında) olan ihtiyacı. Washington yönetimi bu iki unsur doğrultusunda iyi ilişkiler kurabildiği ülkeleri demokratik bir yapıya sahip olup olmadıklarına bakmaksızın destekledi. Gelineen noktada, her ne kadar otoriter ve/veya komünist rejimlerden demokrasiye geçiş sürecinde ABD tarafından desteklenip bu süreçte başarılı olan Sierra Leone ve Liberya gibi örnekler bulunsa da bu ülkenin stratejik çıkarlarının gerektirdiği ölçüde müttefikleri olan ülkelerin demokrasi açıklarını yadsıyan, müttefikleri olmayan ülkelerde yaşanan demokrasi sorunlarını ise uluslararası topluma taşıyan bir ABD imajı çizildi. Bu durum ise Bush liderliğindeki ABD'nin Afrika'da ve dünyada hemen her konuşmada vurgulanan demokrasi kelimesinin altını oyduğu izlenimine neden oldu.

2.4. ABD'NİN AFRIKA'DAKİ GÜVENLİK FAALİYETLERİ VE AFRİCOM

2.4.1. Bush Döneminde ABD'nin Güvenlik Algısı ve Afrika

11 Eylül saldırıları Bush yönetiminin güvenlik algısında oldukça keskin bir dönüşümün yaşanmasına neden oldu. Soğuk Savaş yıllarında komünizme, Soğuk Savaş'ın ardından ise çok boyutlu küresel tehditlere odaklanan ABD dış politikası, bahsedilen saldırıların ardından temel tehdit unsuru olarak "aşırımcılar" ya da "radikaller" olarak ifade ettiği uluslararası terörizmi hedef noktasına yerleştirdi. Terörle ve teröre destek olan devlet ya da organizasyonlarla mücadele vurgusu, Bush döneminde yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgelerinde sıklıkla yer aldı. 2002 ve 2006 yıllarında yayınlanan Ulusal Güvenlik

²⁵² Abiodun Alao, *Mugabe and the Politics of Security in Zimbabwe*, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2012, s. 183. ; David Stout, "Bush Orders Sanctions Imposed Against Leaders of Zimbabwe", *New York Times*, 8 Mart 2003, [Erişim: 4.1.2018]. ; Rory Carroll, "Bush Backs Mbeki on Zimbabwe", *The Guardian*, 10 Haziran 2003, [Erişim: 4.1.2018]. ; "Bush: Zimbabwe's Mugabe is discredited dictator", *Reuters*, 14 Şubat 2008, [Erişim: 4.1.2018]. ; "Bush wants more penalty for Zimbabwe after 'sham vote'", *CNN*, 28 Haziran 2008, [Erişim: 4.1.2018].

Stratejisi belgeleri incelendiğinde, küresel terörle mücadele bağlamında atılması gereken adımlar için 4 hususun ön plana çıktığı görüldü:

- Terörist faaliyetleri küresel anlamda yenilgiye uğratmak.
- Terör örgütlerinin daha fazla finanse edilmesinin, onlara destek olunmasının ve onların kutsanmasının önüne geçmek.
- Terörist grupların ortaya çıkmasına neden olan koşulları ortadan kaldırmak.
- İçte ve dışta ABD’yi, vatandaşlarını ve çıkarlarını muhafaza etmek.²⁵³

ABD’nin terörist unsurlarla mücadeleye daha fazla odaklanmak zorunda kaldığı 11 Eylül saldırılarının ardından Afrika’ya olan ilgisi de olağandan farklı ve beklenenden fazla bir şekilde arttı. Soğuk Savaş döneminde “düşmanımın dostu düşmanımdır” fikrinden hareketle kıtada komünizmin çevrenmesi anlayışıyla hareket eden Washington yönetimi, Soğuk Savaş’ın ardından gelen ilk 10 yılda ise “Yeni Dünya Düzeni” iddiasından hareketle Afrikalı devletlerin siyasi ve idari yapılarını kendi dünya görüşü ekseninde yeniden şekillendirme çabalarına girişti. Söz konusu anlayış ve çabaların neticesinde ABD’nin kıtaya her geçen gün artan ilgisi Bush dönemine geldiğinde doruk noktasına ulaştı. Aslında kıtada terörle mücadele Bush döneminde birdenbire ortaya çıkmış değildi. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından, ABD Afrika’da el-Kaide başta olmak üzere kıtada çeşitli terörist unsurlarla mücadele halindeydi. Kenya ve Tanzanya’da bu ülkenin büyükelçiliklerine yönelik düzenlenen ve ölümlü sonuçlanan bombalı saldırılar, Washington yönetiminin kıtada terörizmle mücadeleye odaklanmasını gerekli kılıyordu. Bush yönetiminin kıtaya yönelik Amerikan ilgisini olağan dışı bir şekilde arttırmasında ise Çin’in Afrika’daki artan etkisi, kıtanın enerji potansiyeli ve diğer enerji sahibi olan bölgeler ile enerji geçiş yollarına olan yakınlığı ve terörle mücadele noktasında Afrika’nın mevcut durumu oldukça etkili oldu.²⁵⁴ Zira 11 Eylül saldırılarının ardından yayınlanan terörle mücadele raporlarında Afrika kıtasının ismi sıkça zikredildi. Saldırının hemen ardından Washington yönetimine sunulan bir raporda

²⁵³ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, s. 1-31; “The National Security Strategy of the United States of America”, 2006, s. 1-49.

²⁵⁴ Ufuk Tepebaş, “George W. Bush’un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD’nin Afrika’ya Yaklaşımı”, TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/805/george_w_bushun_afrika_gezisi_ve_11_eylul_sonrasi_abdnin_afrikaya_yaklasimi, 25 Şubat 2008, [Erişim: 6.1.2018].

kıtanın mevcut durumu ile terörist unsurlar arasındaki dolaylı ilişki aşağıda belirtilen şekilde ortaya konuldu²⁵⁵:

- Uluslararası terör örgütleri, Afrika kıtasının ABD çıkarlarını hedef almak için bir dünya cenneti, çevreleme alanı ve geçiş noktası olarak kullanmaya devam etmektedir.
- Genel olarak, ABD'nin ve yerel ulusların çıkarlarına karşı bir engel olarak görülen küresel terör tehdidinin geçirgen sınırları, gevşek güvenlik anlayışı, siyasi istikrarsızlık ve devletlerin kapasiteleri ile kaynaklarının eksikliği nedeniyle Afrika'da büyümeye devam ettiği sonucuna varılmaktadır.

Yukarıda ifade edilen iki maddeden de anlaşılabileceği gibi, Bush döneminde ABD'li politika yapıcılarının gözünde Afrika kıtası terörle ve diğer çeşitli güvenlik sorunlarıyla mücadelede başarısız bir kıta olarak nitelendiriliyordu. Genel olarak kıtada kendi ülkelerinde ve komşu ülkelerde siyasi ve askeri kontrolün sağlanmasına yeteri derecede katkı veremeyen zayıf devletlerin varlığı, etnik ve dini farklılıkların zaman zaman bir ayrımcılık unsuru haline gelmesi, yoksulluk, yönetilemeyen alanların çokluğu gibi nedenler ise bu kanıyı güçlendiriyordu. Özelde ise ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra Cibuti, Somali, Etiyopya, Eritre, Tanzania ve Kenya gibi bazı Doğu Afrika ve Afrika Boynuzu ülkeleri başta olmak üzere kıtanın birçok noktasında çeşitli nedenlere dayanarak faaliyetlerini ve hassasiyetini arttırdı.²⁵⁶

Afrika Boynuzu ve Doğu Afrika'da ABD'nin faaliyetlerini arttırmasının temel nedeni olarak el-Kaide militanlarının bölgedeki varlığı ve bölgeyi istikrarsızlaştırması gösterildi. Bu ülkenin Kuzey Afrika'daki varlığını arttırmasında da terörist unsurlar oldukça etkili oldu. Irak ve Afganistan'da ABD'ye karşı savaşan aşırılık yanlılarının büyük bir kısmının Tunus, Fas ve Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkelerinden geldiği öne sürüldü. Bununla beraber, ifade edilen bölgelerin ABD için hayati öneme sahip Ortadoğu petrollerine olan yakınlığı ve teröristlerin Avrupa'ya geçişinde bir üs olarak kullanılması dikkat çekti. Bir

²⁵⁵ Francis T. Miko, "Removing Terrorist Sanctuaries: The 9/11 Commission Recommendations and U.S. Policy", *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/terror/RL32518.pdf>, 11 Şubat 2005, s. 21, [Erişim: 6.1.2018].

²⁵⁶ Karl Wycoff, "Fighting Terrorism in Africa: Subcommittee on Africa, Fighting Terrorism in Africa: Hearing before the Subcommittee on Africa of the House International Relations Committee", *US Department of State*, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/rls/rm/2004/31077.htm>, [Erişim: 6.1.2018].

anlamda bölgenin istikrarsızlaşması, bu ülkenin enerji kaynaklarına erişimini tehlikeye atacağından, ABD bu bölgelere daha fazla odaklanmak zorunda kaldı.²⁵⁷

Bush yönetimi altında Sahil bölgesi, Batı Afrika, Orta Afrika ve Güney Afrika da ABD'nin kıtada güvenlik faaliyetlerini arttırdığı bölgeler olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu dönemde Sahil bölgesinde yer alan devletlerin birçoğunda merkezi hükümetlerin zayıf oluşu ve idareleri altında olan bölgelerde kontrolü tam anlamıyla sağlayamamaları nedeniyle terör örgütleri için ekonomik olarak bir gelir kapısı oluşturabilecek uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yasadışı faaliyetlerde artış gözlemlendi. Ayrıca söz konusu bölge, ifade edilen kontrol sorunu nedeniyle teröristlere gizlenme/sığınma imkânı sağlamaktaydı.²⁵⁸ Washington'un penceresinden bakıldığında, Batı Afrika'da arttığı iddia edilen aşırıçılık da –her ne kadar belirtilen bölgenin nüfusunun büyük bir kısmının Müslüman olmasından ötürü bu iddia desteksiz kalsa da- bölgede Amerikan karşıtlığına neden olmakta ve ABD'yi bölgedeki çıkarlarını devam ettirme noktasında endişeye sevk etmekteydi. Örneğin Bush döneminde yaklaşık 130 milyon nüfusa sahip olan Nijerya'da, ülke nüfusunun neredeyse % 70'ini Müslümanlar oluşturmaktaydı. Bu ülkede artan Amerikan karşıtlığının ve Boko Haram gibi terörist unsurların ABD'nin Nijerya'daki ekonomik çıkarlarına sekte vurabileceği düşünülmekteydi. Keza ABD o dönem için petrol ihtiyacının yaklaşık % 10'unu Nijerya ve Angola başta olmak üzere Batı Afrika'dan karşılamakta, 2020 yılına gelindiğinde ise bu oranın % 40'ı yakalaması öngörülmekteydi.²⁵⁹ Orta Afrika'daki egemenlik sorunu da ABD'nin başını ağrıtan dertlerden biri olarak nitelendirilmekteydi. Bölgedeki en ciddi müttefiklerinden Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin ise nispeten zayıf görünen yapısı ve bu ülke başta olmak üzere Batı Afrika'da bulunan bazı ülkelerde toplumsal rahatsızlıklar ile iktidarlara karşı güvensizlikten kaynaklanan şiddetli protesto gösterilerinin patlak vermesi, bölgede önemli petrol çıkarları olan ABD'yi düşündürmekteydi. Güney Afrika da bir türlü

²⁵⁷ Donna Miles, “U.S. Must Confront Terrorism in Africa, General Says”, *United States Department of States: American Force Information Service*, 16 Haziran 2004; Eric Schmitt, “As Africans Joins Iraqi Insurgency, U.S. Counters With Military Training in Their Lands”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2005/06/10/politics/as-africans-join-iraqi-insurgency-us-counters-with-military.html>, 10 Haziran 2005, [Erişim: 7.1.2018].

²⁵⁸ “Country Reports on Terrorism: 2004”, *U.S. Department of State: Office of the Coordinator for Terrorism*, <https://www.state.gov/documents/organization/45313.pdf>, Nisan 2005, s. 28-29, [Erişim: 7.1.2018].

²⁵⁹ Charlene Jefferson, “The Bush African Policy: Fighting The Global War on Terrorism”, *USAWC Strategy Research Project*, 14 Mart 2006, s. 5.

önüne geçemediği silah ve uyuşturucu kaçakçılığı nedeni ile terörist unsurlara ciddi ekonomik kaynaklar oluşturulmasına neden olmaktaydı.²⁶⁰

Görüldüğü üzere ABD'nin kıtadaki stratejik ve ekonomik çıkarları ile terörle mücadele endişesi iç içe geçmiş durumdaydı. Varılan noktada, Bush yönetimi altında ABD'nin enerji kaynaklarının ve enerji geçiş yollarının güvenliği başta olmak üzere kıtadaki stratejik çıkarlarını garanti altına almak için, Afrika'yı istikrarsızlaştırabileceği düşünülen terör örgütleri ile etkin mücadeleye girildi. Fakat diğer yandan, bu ülkenin kıtayı istikrarsızlaştırarak ve terörle mücadele adı altında kıtada askeri varlığını arttırarak enerji kaynaklarına erişmek istediğine yönelik iddialar da sıklıkla dillendirildi. Amacı ne olursa olsun, ABD kıtada terörle mücadele adı altında çeşitli girişimlerde bulundu. Kıtanın güvenliğini sağlamak adına hayata geçirilen uygulamaların bazıları şu şekildeydi:

- Doğu Afrika Terörle Mücadele Girişimi(East-Africa Counter-Terrorism Initiative): Kenya, Uganda, Tanzanya, Cibuti, Eritre ve Etiyopya'da polis ve yargı mensuplarının terörle daha etkin mücadele edebilmeleri amacıyla kapasitelerini arttırabilmek için ortaya konulmuş bir programdır. Bu program ile terörle mücadele bağlamında çeşitli eğitimler verilmesi ve maddi kaynak aktarılması öngörüldü. Terörle mücadele doğrultusunda desteği, farkındalığı ve yeteneği arttırmayı amaçlayan bu program kamu diplomasisi ve sosyal yardım gibi bileşenleri de içermekteydi.²⁶¹
- Terör Karşıtı Yardım Programı (Anti-terrorism Assistance Program): ABD güvenlik güçleri ile terörizmle savaş noktasında ön saflarda yer alan ülkelerin güvenlik güçleri arasında işbirliğinin desteklenmesi çabalarından dolayı ortaya çıkmış bir programdır. Programın ana amacı ABD'nin terörle mücadele konusundaki yetenek ve tecrübelerini müttefik olarak tanımladığı ülkelere iletebilmesidir. Bu hususta ABD'li güvenlik güçleri tarafından müttefiklerine ulusal sınırların, altyapının ve liderliğin korunması, terör olaylarının çözülmesi ve gerekli cevabın verilmesi, terör eylemlerinden sorumlu olan kişilerle ilgili gerekli soruşturma ve kovuşturmaların etkili bir şekilde sürdürülmesi, kitle imha silahları ile gerçekleştirilen saldırılara cevap verilmesi, fidyeye elde etmek amacıyla gerçekleştirilen insan kaçırma faaliyetleri ile mücadele

²⁶⁰ Princeton N. Lyman ve J. Stephen Morrison, "The Terrorist Threat in Africa", *Foreign Affairs*, Ocak-Şubat 2004, s. 77. ; "Fact Sheet: U.S. Relations With Democratic Republic of the Congo", *U.S. State Department: Bureau of African Affairs*, <https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2823.htm>, 15 Kasım 2017, [Erişim: 8.1.2018].

²⁶¹ "Global Patterns: Africa Overview", *US Department of State*, <https://www.state.gov/documents/organization/31936.pdf>, 2 Mart 2004, s. 7, [Erişim: 8.1.2018].

edilebilmesi ve terör olayları ile etkili mücadele edilebilmesi adına çeşitli eğitimlerin verilmesi planlandı.²⁶²

- Afrika Ortak Görev Gücü - Afrika Boynuzu (Combined Joint Task Force- Horn of Africa): ABD'nin 11 Eylül saldırılarına cevap vermek amacıyla kurduğu ortak bir görev gücüdür. Doğu Afrika'daki radikal örgütlerle etkili bir şekilde mücadele edilmesi amacıyla kuruldu. Terörle mücadele doğrultusunda çeşitli askeri operasyonlara destek vermek amacıyla kurulmuş olmakla birlikte, yalnızca askeri operasyonlar yürütülmemekte eğitim, propaganda ve işbirliği noktasında da faaliyet gösterilmekteydi. Söz konusu ortak görev gücünün işbirliği yapmayı planladığı ülkeler ise Burundi, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Seyşeller, Somali, Tanzanya ve Uganda idi. Bunun dışında Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad Cumhuriyeti, Komor Adaları, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Moritus Adaları, Madagaskar, Mozambik, Sudan, Güney Sudan ve Yemen'di.²⁶³
- Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi (The U.S. Broader Middle East and North Africa Initiative): Otoriter ve baskıcı yönetimlerin terörizme elverişli ortam hazırladığı ve demokrasi ile birlikte gelecek olası bir özgürlük ortamının terörist oluşumları ortadan kaldıracacağı fikrinden hareketle ortaya çıkarılan bu girişim, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin demokratikleştirilmesi amacıyla oluşturuldu. Belirtilen bölgelerdeki artan Amerikan karşıtlığını dindirmesi beklenen bu girişim, Avrupalı devletler tarafından şüpheyile karşılandı ve Ortadoğu ile Kuzey Afrika'da Batı karşıtlığını arttıracacağı nedeniyle eleştirilere maruz kaldı. Girişim ile ilgili tereddüt ve eleştirilerin temel kaynağını, ABD'nin Irak ve Afganistan müdahalelerinin ortaya çıkardığı sonucun bu iki ülkeyi demokratikleştirmekten ziyade daha da istikrarsız bir yapıya sevk ettiği düşüncesi oluşturdu.²⁶⁴
- Pan-Sahil İnisiyatifi (Pan-Sahel Initiative): Pan-Sahil inisiyatifi, Sahil bölgesinde sınırları korumak, insanların hareketlerini izlemek, terörle mücadele etmek ve bölgesel işbirliğini ve istikrarı geliştirmek üzere tasarlanmış bir programdır. Bu inisiyatif vesilesi ile Mali, Nijer, Çad ve Moritanya'ya terörle mücadele için gerekli ekipman ve

²⁶² "Anti-Terrorism Assistance Program", *US Department of State*, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/about/c16885.htm>, [Erişim: 9.1.2018].

²⁶³ "About the Command", *Combined Joint Task Force Horn of Africa*, <http://www.hoa.africom.mil/about>, [Erişim: 9.1.2018].

²⁶⁴ "The Broader Middle East and North Africa Initiative: Imperilled at Birth ICG Middle East and North Africa Briefing", *International Crisis Group*, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/the-broader-middle-east-and-north-africa-initiative-imperilled-at-birth.pdf>, Brüksel, 7 Haziran 2004, s. 1-2, [Erişim : 9.1.2018].

eğitim desteği verildi. Ayrıca insan kaçakçılığı ve yasadışı materyal ve ürünlerin sınırlardan geçişi noktasında da bu ülkelere yardım edilmesi öngörülmekteydi. Eğitim ve donanım desteğinin yanı sıra, karşılıklı işbirliği ve bilgi alışverişinin sağlanabilmesi adına bahsedilen 4 ülkenin sivil ve askeri liderlerinin de düzenli periyotlarla toplanması, bu girişimin temel amaçlarındandı.²⁶⁵

- Trans-Sahra Terörle Mücadele Ortaklığı (Trans-Sahara Counter-Terrorism Partnership/TSCTP): Sahra'nın Çevresinde Terörle Mücadele Ortaklığı ABD'nin öncülüğünde Cezayir, Burkina Faso, Kamerun, Çad, Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Nijerya, Senegal ve Tunus'ta terörist faaliyetlerin ve aşırılıkların engellenmesi amacıyla hayata geçirilmiş bir oluşumdur. Bu girişim Kuzey ve Batı Afrika'daki ülkelerin askerlerinin ve kolluk kuvvetlerinin terörle mücadele kapasitelerinin etkinleştirilmesi ve artırılması, belirtilen ülkeler arasındaki işbirliğinin entegre edilmesi, terör faaliyetlerini izlemek, sınırlandırmak ve yasaklamak için ülkelerin sınır güvenliği kapasitelerinin artırılması, teröristlerin kaynaklarının tespit edilip ortadan kaldırılması ve terörizme yönelik sempati oluşturacak durumların önüne geçilmesi gibi amaçlarla kuruldu. Eğitim ve donanım faaliyetlerinin artırılması, istihdamın teşvik edilmesi ve ülkelerin altyapılarının daha güçlü hale getirilmesi de bu girişimin öncelikleri arasındaydı.²⁶⁶

Belirtilen uygulamaların ortak özelliği yalnızca askeri yöntemleri değil, eğitim ve donanım desteği gibi askeri olmayan yöntemleri de içermeleriydi. Buna karşın ABD'nin Kenya, Cibuti, Etiyopya, Uganda, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Güney Sudan'da sahip olduğu askeri üsleri ile Cezayir, Nijer, Moritanya, Çad, Nijerya, Mali, Burkina Faso, Fildişi Sahilleri ve Senegal'de bulundurduğu askeri birlikleri de kıtada stratejik çıkarlarını etkileyen güvenlik sorunsalına istenilen derecede merhem olamadı.²⁶⁷ Bush döneminde, Washington yönetiminin kıtada güvenliğini ve çıkarlarını garanti altına alabilmek adına attığı en tartışılan adım ise 6 Şubat 2007 tarihinde ilan edilen ve 1 Ekim 2007 tarihinde resmen kurulan Birleşik Devletler Afrika Komutanlığı (AFRICOM) oldu.²⁶⁸

²⁶⁵ "Pan Sahel Initiative", *US State Department: Office of Counter-Terrorism*, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/rls/other/14987.htm>, 7 Kasım 2002, [Erişim: 10.1.2018].

²⁶⁶ "Programs and Initiatives", *US State Department*, <https://www.state.gov/j/ct/programs/index.htm#TSCTP>, [Erişim: 10.1.2018].

²⁶⁷ "American Military Bases in Africa", *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/facility/africom.htm>, [Erişim: 10.1.2018].

²⁶⁸ Stephanie Hanson, "U.S. Africa Command", *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/backgrounder/us-africa-command-africom>, 2 Mayıs 2007, [Erişim: 10.1.2018].

2.4.2. AFRICOM'un Kuruluşu

ABD Başkanı George W. Bush'un ülkesinin Afrika insanına güvenlik ve barış götürme çabalarını geliştireceğini iddia ettiği²⁶⁹ AFRICOM, bu ülkenin dünya üzerindeki 6 coğrafi komutanlığından biridir.²⁷⁰ Bush'un en önemli hamlelerinden biri olarak kabul edilen komutanlık, Afrika'nın Washington yönetiminin dış politikasında yükselen önemi karşısında, bu ülkenin kıtaya yönelik askeri politikalarının tek bir elde toplanması ihtiyacından doğmuştur. Zira AFRICOM'dan önce Afrika'ya ait meseleler üç ayrı komutanlık tarafından paylaştırılmış durumdaydı. Birleşik Devletler Avrupa Komutanlığı Orta Afrika ve Çad başta olmak üzere çeşitli Afrikalı devletlerin sorumluluğunu üstleniyordu. Doğu Afrika'da bulunan 8 ülke ise Birleşik Devletler Merkez Komutanlığı'nın ilgi alanındaydı. Komor Adaları ve Madagaskar gibi ülkeleri ilgilendiren meseleler ise Birleşik Devletler Pasifik Komutanlığı'nın yetkisi dâhilindeydi. 1 Ekim 2007 tarihinden itibaren ise İsrail'e coğrafi olarak yakınlığı ve bu ülke ile tarihsel ilişkileri nedeniyle Mısır istisna olmak üzere 53 Afrikalı devletin sorumluluğu AFRICOM'a verildi.²⁷¹ Kurulacağının ilan edileceği ilk günden itibaren Afrika ülkelerinin karar alıcıları tarafından büyük bir tereddütle karşılanan AFRICOM'un kuruluş amaçları ise şu şekilde ifade edilebilir:

- Afrika kıtasında terörist unsurlar ile etkili bir şekilde mücadeleye girişmek.
- Petrol başta olmak üzere kıtanın enerji kaynaklarının ve enerji geçiş yollarının güvenliğinin sağlanması.
- Afrikalı devletler arasında patlak veren silahlı çatışmaların önlenmesi, şayet önlenemiyorsa çatışmalara müdahale edilmesi.
- Kıtada baş gösterecek olası insani krizlerin önüne geçebilmek için çalışmaların yürütülmesi.
- AIDS'in Afrika'daki yayılmasının ve kıtaya zarar vermesinin engellenmesi.
- Uyuşturucu kaçakçılığı ile etkili bir şekilde mücadele edilmesi.
- Silah kaçakçılığı ile etkili bir şekilde mücadele edilmesi.

²⁶⁹ Kelechi A. Kalu ve George K. Kieh, *United States-Africa Security Relations: Terrorism, regional security and national interests*, Routhledge, I. Baskı, New York, 2014, s. 161.

²⁷⁰ Stephen Roblin, "Lessons from history: The Case Against AFRICOM", *Monthly Review*, <https://mronline.org/2009/04/24/lessons-from-history-the-case-against-africom/>, 24 Nisan 2009, [Erişim: 11.1.2018].

²⁷¹ Martin F. Kindl, "AFRICOM's Role in Interagency Counterterrorism Efforts: An Assesment in 3D", *Nawal War College, Defence Intelligence Agency*, Newport, 27 Ekim 2010, s. 1.

- Çin'in kıtada her geçen gün artan faaliyetlerinin çevrenmesi.²⁷²

Anlaşılağı üzere AFRICOM'un oldukça geniş bir yelpazede görev yapması planlanmıştı. Belirtilen geniş yelpaze içerisinde ise enerji kaynaklarının güvence altına alınması, Çin'in kıtada çevrenmesi ve Amerikan çıkarları için bir engel olarak nitelendirilebilecek olan terörist unsurlar ile etkili bir şekilde mücadele edilmesi ön plana çıkmaktaydı.²⁷³

Amerikalı politikacıların komutanlığa dair kulağa hoş gelen söylemlerine rağmen, AFRICOM telaffuz edilmeye başlandığı ilk andan itibaren bir takım tereddütleri, endişeleri ve eleştirileri de beraberinde getirdi. Afrika Komutanlığı'nı "oldukça kafa karıştırıcı, şüpheli ve güvensiz" olarak nitelendiren Güney Afrika Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Profesörü olan Gerrie Swart, "komutanlığın bölgedeki Amerikan varlığını ve müdahalesini arttıracığı" iddiasında bulundu. Liberya Demokratik Güçlendirme Merkezi Eski Başkanı Ezekiel Pajibo ise AFRICOM'un ABD'nin kıta petrolüne artan ihtiyacının bir ürünü olduğunu ileri sürerek, hem teröristlerle hem de petrolü elde etme noktasında en güçlü rakibi olan Çin ile mücadeleye girişileceğini ifade etti.²⁷⁴ AFRICOM ile ilgili zihinlerde oluşan ilk tereddüt, söz konusu komutanlığın ABD'nin stratejik çıkarlarına hizmet edeceği ve kıtada bir hegemonya kurmasına önayak olacağı yönünde idi.²⁷⁵

AFRICOM ile ilgili güvenlik endişelerinden kaynaklanan ikinci tereddüt ve eleştiri ise komutanlığın saldırgan bir askeri politika benimsemesi halinde şimşekleri Afrika kıtasının üzerine çekmesi ihtimali idi. 1990'lı yıllarda Kenya ve Tanzanya'da olduğu gibi ABD'nin kıtadaki varlığı Afrika'yı terörist tehditlere açık bir hale getirebilirdi. Nitekim AFRICOM ile birlikte başlayan süreçte kıtadaki terörizm varlığı azalmak yerine daha da arttı. Başlangıçta yalnızca kıtadaki el-Kaide varlığı ile mücadele etmek amacıyla kurulan AFRICOM varılan

²⁷² Mustafa Aydın, "Amerika'nın Africom Açılımı", *Bilgesam*, 18 Kasım 2009, <http://www.bilgesam.org/incele/1011/-amerika'nin-africom-acilimi/#.Wkf3HIuWTIU>, [Erişim: 11.1.2018]; Özdemir Akbal, "ABD'nin Afrika'ya Uzanan Eli: U.S. Africom", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 12 Haziran 2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2012/06/12/6636/abdnin-afrikaya-uzanan-eli-u-s-africom>, [Erişim: 12.1.2018]; "United States Afrika Command Official Page", <http://www.africom.mil>, [Erişim: 12.1.2018].

²⁷³ Josephine Osikena, "Geopolitics Beyond Washington: African's alternative security and development partnership", içinde David J. Francis, *US Strategy in Africa: AFRICOM, terrosim and security challenges*, Routledge, I. Baskı, New York, 2010, s.: 159-160.

²⁷⁴ "American Military Bases...", a.y.

²⁷⁵ Katherina T. Roseman, "The Africa command: how the Department of Defense has continued America's ad-hoc foreign policies in Africa through neo-orientalism", Depaul University, Colleagues of Liberal Arts and Social Sciences, Department of International Studies, *Yüksek Lisans Tezi*, Aralık 2015, s. 14.

noktada el-Kaide, Boko Haram, Mağrib el-Kaidesi, Eş-Şebab, Ensaru, Anti-Balaka, Tanrı'nın Direniş Ordusu (LRA) gibi terör örgütleri ile karşı karşıya gelmek durumunda kaldı. Her fırsatta Afrikalıların kendi sorunlarını kendilerinin çözebilmesi vurgusunda bulunan Washington yönetimi ise AFRICOM'un kuruluşu ile birlikte başta Afrika Birliği olmak üzere Afrikalı organizasyonların kıtadaki sorunları çözebilme kapasitesinin altını oyabileceği endişesinden hareketle eleştirildi. Komutanlık ile birlikte kıtadaki ABD-Çin çatışmasının bölgesel istikrarı bozabilecek seviyeye çekilmesi ihtimali de AFRICOM konusundaki tereddütleri arttırdı. Zira Çin ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisiydi ve petrol ihtiyacının önemli bir kısmını Afrika'dan karşılayan iki ülkenin de kıtadan çıkarılan petrole hayati derecede ihtiyacı vardı.²⁷⁶

Bush yönetimi ise AFRICOM'u ele aldığı her konuşmada ya da kıta ülkelerine yönelik olarak gerçekleştirdiği her ziyarette, yeni kurulan komutanlık konusundaki endişeleri gidermeye çalıştı. Gana'ya yaptığı bir ziyarette komutanlığın kuruluş amacının “Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler bulmak” olduğunu ifade eden Bush, Afrikalı liderlerle birlikte hareket edileceğini ve kıtanın sorunlarına çözüm bulma noktasında AFRICOM'un yardımcı olacağını belirtti. Ülkesinin kıtadaki askeri varlığının daha da artacağı iddiasına ise yeni askeri üs arayışında olmadıklarını ve komutanlığın kurulmasının ardından hiçbir ülkede yeni askeri üs açmayacaklarını belirterek cevap verdi. Her ne kadar Bush bu yolla ABD'nin kıtadaki askeri varlığının sınırlı tutulacağı taahhüdünde bulunsa da, Bush döneminden Obama dönemine uzanan süreçte, Washington'un bölgedeki askeri faaliyetleri giderek arttı. Varılan noktada, büyük bir kısmı AFRICOM tarafından gerçekleştirilen askeri eğitimlerin yanı sıra, ABD kıtada kendi askeri amaçları doğrultusunda istihbarat, izleme ve keşif faaliyetlerini daha ileri bir noktaya taşıdı. Bush'un değindiği üçüncü nokta ise komutanlık aracılığıyla Çin ile mücadeleye girişileceğine yönelik iddia oldu. Başkan, ülkesinin AFRICOM aracılığıyla kıtada Çin ile rekabet etmek gibi bir amacının olmadığını kesin bir şekilde ortaya koydu. Komutanlığın faaliyetlerinin yalnızca terör ile mücadele olmadığı ve AIDS hastalığı ya da korsanlık gibi Afrika'da istikrarı bozma tehlikesi içeren olası tehditlerin de AFRICOM'un faaliyet alanı içerisinde düşünülmesi gerektiğini hususiyetle ifade etti.²⁷⁷

²⁷⁶ Captain D. G. Jamieson, “A threat or an opportunity for African security?”, *South African Journal of Affairs*, C. 16, No 3, 19 Aralık 2009, s. 324-325.

²⁷⁷ Charles W. Korey, “Bush Explains Focus of Africa Military Command”, *United States Africa Command (AFRICOM): Media Room*, <http://www.africom.mil/media-room/article/6113/bush-explains-focus-of-africa-military-command>, 20 Şubat 2008, [Erişim: 13.1.2018].

Ne var ki, Bush'un açıklamaları da AFRICOM konusundaki endişeleri gidermeye yardımcı olmadı. AFRICOM'un gündemi ile Afrikalıların gündemi birbirini tutmuyordu. Afrikalılar yoksulluk ve altyapı eksikliği ile mücadele ederken, komutanlığın hedefi ise terörizmle etkili mücadele ve ABD'nin kıtadaki enerji kaynaklarına sağlıklı bir şekilde ulaşmasıydı.²⁷⁸ Üstelik AFRICOM kıtada ve dünyada kelimenin tam anlamıyla bir güvensizlik ile karşılandı. Başlangıçta komutanlığın faaliyetleri kapsamında Güney Afrika ve Nijerya gibi ABD'nin iki sıkı müttefiki ile müşterek hareket edilmesi öngörülüyordu. Her iki ülke de bu fikre sıcak bakmadı. Komutanlığın merkezinin hangi ülke ve şehirde olacağı da tam bir muammaya dönüştü. Klasik sömürge döneminin eseri Liberya dışında neredeyse hiçbir Afrika ülkesi komutanlığı olumlu bir tavırla karşılamadı.²⁷⁹ Birkaç ülkede siyasiler AFRICOM konusunda olumlu adımlar atmaya yeltense de, oluşan yoğun sivil toplum ve kamuoyu baskısı neticesinde, bu kararlarından vazgeçtiler. Libya gibi en sert Amerikan karşıtı ülkeler bir yana, Güney Afrika, Nijerya ve Gana gibi ABD'nin müttefiki olan ülkeler dahi komutanlığı ve komutanlığın merkezinin kendi ülkelerinde olması fikrini tasvip etmedi. Ortaya çıkan atmosfer ile birlikte, AFRICOM'un merkezi için sürpriz bir yer seçildi. Komutanlık Almanya'nın Stuttgart şehrini merkez edindi.²⁸⁰ Bu durum, başlangıçtan itibaren yoğun tereddüt ve eleştirilerle karşılaşan komutanlığın, kıta devletleri tarafından samimi manada benimsenmediğini ortaya koydu.²⁸¹ Fakat yine de ABD, Afrika'da rekabete girdiği Çin, Brezilya, Hindistan, Rusya gibi yükselen güçlere halen kıtadaki en önemli aktörlerden biri olduğu yönündeki mesajını AFRICOM'un kuruluşu ve faaliyete geçmesi aracılığıyla vermiş oldu. Bush'un iktidar koltuğunu resmen Obama'ya devrettiği 2008 yılının sonunda ise, AFRICOM'a ayrılan yıllık bütçe 75 milyon doların üzerindeydi.²⁸²

Başta Terörle Savaş doktrini kapsamındaki çeşitli girişimler ve AFRICOM'un kuruluşu olmak üzere, ABD'nin kıtaya yönelik güvenlik politikalarından arzu edilen sonuç alınamadı. Kıtada bir yandan Amerikan karşıtlığı had safhaya ulaşırken, diğer yandan ise terörist unsurlar etki alanını genişletti. Afrikalı devletlerin ABD'nin kıtadaki güvenlik faaliyetlerini nasıl karşılayacağı sorunsalı da bu dönemde yoğun olarak tartışılan konulardan

²⁷⁸ "African Military...", a.y.

²⁷⁹ Jeremmy H. Keenan, "Africa unsecured? The role of the Global War on Terror (GWOT) in securing US imperial interests in Africa", *Critical Studies on Terrorism*, C. 3, No 1, 2010, s. 37.

²⁸⁰ James, J. F. Forest ve Rebecca Crispin, "AFRICOM: Troubled Infancy, Promising Future", *Contemporary Security Policy*, C. 30, No 1, 2009, s. 8.

²⁸¹ Olewaseun Tella, "AFRICOM: Hard or soft power initiative?", *African Security Review*, C. 25, No. 4, 2016, s. 397.

²⁸² "Africa Command (AFRICOM)", *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/agency/dod/africom.htm>, [Erişim: 14.1.2018].

birini teşkil etti. Her Afrika ülkesi Washington yönetiminin kıtadaki faaliyetlerini aynı tepki ile karşılamadı. Batı Afrika ve Sahil bölgesindeki devletler Bush yönetiminin kıtaya müdahil olmasını ilk aşamada nispeten olumlu karşılarken, bir tepki unsuru olarak Afrika'nın güney kısımlarında ve Doğu Afrika'da "hiç durmaksızın körüklenen" dini aşırılığın daha da arttığı – ya da arttırıldığı- gözlemlendi. Bu durum bir yandan ABD'nin kıtaya müdahalesini kolaylaştırırken, diğer yandan belirtilen bölgelerde aşırılıkların artmasının –ya da yapay teşviklerle arttırılmasının- aslında Washington yönetiminin bölgedeki varlığını sağlamlaştırması hususunda işine yaradığı izlenimine neden oldu. Bu dönemde bazı Afrikalı devlet adamları da ABD'nin kıtadaki varlığını ve Terörle Savaş doktrinini iktidarlarını sağlamlaştırmak için bir araç olarak kullandılar. Örneğin Zimbabwe'de iktidarda bulunan Robert Mugabe'nin yaptığı gibi, muhalifler sert hamlelerle sindirilmeye ve terörist olarak yaftalanmaya çalışıldı. Nihai noktada, ABD kıtada silahlanmayı ve sorunların askeri yöntemler ile çözülebileceğine ilişkin kanıyı arttırdığı ve Afrika Birliği gibi kıtanın kendi dinamikleri ile oluşturulan organizasyonları pasifize ettiği için yoğun eleştirilerle başa çıkmak zorunda kaldı.

2.5. BUSH DÖNEMİNDE ABD-AFRIKA TİCARETİ

George W. Bush'un yönetimi altındaki ABD dış politikasında yalnızca güvenlik alanında değil, ekonomik faaliyetler kapsamında da Afrika kıtasının önemi göreceli olarak arttı. Bu dönemde ABD'li politika yapımcılar, kıta ülkeleri olan ticaretlerini "oldukça sağlam", "kapsamlı" ve "bütünsel" olarak nitelendirdiler²⁸³. Soğuk Savaş'ın ardından bu ülkenin dış politikasında hakim olan anlayış, bu dönemde de devam etti. Başkan Bush da tıpkı selefi Bill Clinton gibi kıtanın ekonomik olarak küresel sisteme entegre edilmesi söylemi üzerinden hareket etti. İlgili söylem doğrultusunda Washington yönetimi, Afrika ülkeleri ile olan ekonomik münasebetlerinde ekonomik büyüme, demokrasi ve iyi yönetim gibi kavramlara odaklandı.²⁸⁴

Bush döneminde ABD dış politikasında Afrikalı ulusların küresel ekonomik sisteme entegrasyonu çabaları iki yolla gerçekleştirilmeye çalışıldı: Afrikalı ulusların Dünya Ticaret Örgütü vb. kurumlara daha etkin katılımını sağlamak ve kıtadaki uluslar arasında daha derin

²⁸³ Charles W. Corey, "Africa: Bush Legacy is Comprehensive Partnership", <https://agoa.info/news/article/4242-africa-bush-legacy-is.html>, 16 Haziran 2009, [Erişim: 15.1. 2018].

²⁸⁴ James S. Guseh and Emmanuel O. Oritsejafor, "The African Growth and Opportunity Act and Economic Growth in Sub-saharan Africa", *The Whitehead Diplomacy and International Relations*, C. 10, S. 1, Bahar 2009, s. 129.

ve daha güçlü ticaret bağlarının oluşumunu teşvik etmek.²⁸⁵ ABD'nin attığı en önemli adım ise çeşitli Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşmaları(TIFA)'nın imzalanması oldu. İmzalanan anlaşmalardan bazıları şu şekildeydi²⁸⁶:

- Doğu ve Güney Afrika için Ortak Pazar (COMESA)
- Liberya, Moritus, Mozambik, Ruanda ile Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA)
- Ruanda ile 2008 yılında imzalanan İkili Yatırım Anlaşmaları (BIT)
- 2006 yılında ABD ve “Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU)” üyesi 5 ülke ile imzalanan “Ticaret, Yatırım ve Kalkınma Anlaşması (TIDCA)”

Başkanın ABD seçimlerini kazandığı 2000 yılında, ülkesinin Afrika kıtası ülkeleri ile olan toplam ticaret hacmi 38.5 milyar dolardı. Bush'un 8 yıllık başkanlığı süresinde ülkesinin Afrika kıtası ile olan ticaret hacmi -genelde- artarak devam etti. Bush yönetiminin Beyaz Saray'daki görev süresinin dolduğu 2008 yılının sonunda ise ABD'nin kıta ile olan toplam ticaret hacmi 141,7 milyar doları buldu.²⁸⁷ Aşağıdaki tabloda, George Bush'un başkanlığı süresince ABD'nin kıta ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticari faaliyetler gösterilmiştir:

Tablo 2.1. ABD'nin Afrika Kıtası Ülkeleri İle Olan Toplam Ticaret Hacmi: 2001-2008²⁸⁸

Yıl	Toplam Ticaret Hacmi (Milyar \$)
2001	37.5
2002	32.7
2003	42.6
2004	58.8
2005	80.5
2006	98.9
2007	115.4
2008	141.7

²⁸⁵ Susan C. Schwab, “The President’s Trade Policy Agenda”, *Office of the United States Trade Representative*, <https://ustr.gov/sites/default/files/The-Presidents-Trade-Policy-Agenda.pdf>, s. 7-8, [Erişim: 16.1.2018].

²⁸⁶ Schwab, *Office of the United States Trade Representative*, s. 8.

²⁸⁷ “Trade in Goods with Africa”, *United States Census Bureau*, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0013.html>, [Erişim: 17.1.2018].

²⁸⁸ “Trade in Goods with Africa”, *United States Census Bureau*.

Bu dönemde sıklıkla Afrikalıları destekleyeceği ve onlarla birlikte hareket edeceği vurgusu yapan Başkan Bush, kıta ülkelerinin refaha kavuşmasının ancak karşılıklı ticaretin gelişmesi ve serbest pazar pratiklerinin kıtada tatbik edilebilmesi ile mümkün olduğu görüşündeydi.²⁸⁹ Bush döneminde ABD'nin Afrika'da artan ticaret hacmi, kıtada ABD açısından ticaret açığından kaynaklanan bir dengesizliğe neden oldu. Diğer bir ifadeyle Washington yönetimi kıtaya ihraç ettiğinden çok daha fazla ithal etti. 2001 yılında 13.3 milyar dolar civarında olan kıta ülkeleri ile ABD arasındaki ticaret açığı, tıpkı toplam ticaret hacminde olduğu gibi sürekli artarak Bush'un başkanlığı bıraktığı yıl 85.1 milyar dolara kadar yükseldi.²⁹⁰ Bush döneminde ortaya çıkan ticari dengesizlik Afrikalı ulusların lehine gibi görünse de, enerji kaynakları başta olmak üzere çeşitli ham madde kaynaklarının kıta ülkelerinden ABD'ye transfer edilmesinden kaynaklanıyordu. Aşağıdaki tabloda, kıta ülkeleri ile Washington yönetimi arasındaki söz konusu ticari denge sorunu ifade edilmektedir:

Tablo 2.2. ABD-Afrika Ticaret Açığı: 2001-2009²⁹¹

Yıl	İthalat (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	Ticaret Açığı (Milyar \$)
2001	25.4	12.1	-13.3
2002	22.1	10.6	-11.5
2003	32.2	10.6	-21.6
2004	45.6	13.2	-32.4
2005	65.2	15.3	-49.9
2006	80.4	18.5	-61.9
2007	92	23.4	-68.6
2008	113.4	28.3	-85.1

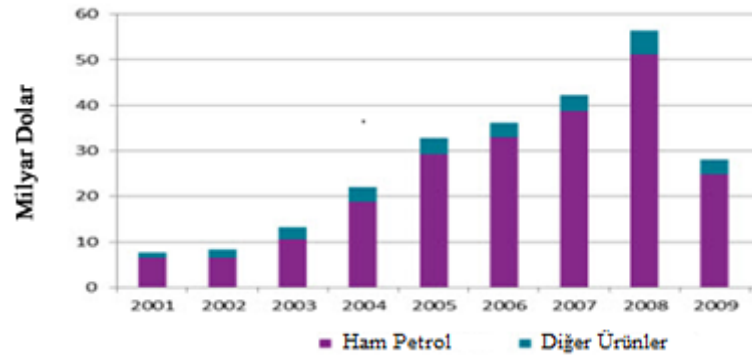
²⁸⁹ Corey, "Africa: Bush Legacy is Comprehensive Partnership", a.y.

²⁹⁰ "Trade in Goods with Africa", *United States Census Bureau*.

²⁹¹ "Volume of U.S. imports of trade goods from Africa from 1997-2016", *The Statistics Portal*, <https://www.statista.com/statistics/187734/volume-of-us-imports-of-trade-goods-from-africa-since-1997/>, [Erişim: 20.1.2018].; "Trade in Goods with Africa", *United States Census Bureau*.

George W. Bush'un Afrika ile ticari ilişkilerini nispeten geliştirme başarısı göstermesinin en önemli nedenlerinden biri AGOA'yı sahiplenmesi ve daha ileri götürmek için çalışmalar yapmasıydı.²⁹² 2000 yılında Kongre'den geçirilen ve Başkan tarafından ilan edilen AGOA'dan yararlanan ülke sayısı Başkan Bush döneminde artarak 38'e çıktı. Fakat belirtilen yasa ile ilgili en çok eleştirilen husus olan yasanın ABD'nin stratejik çıkarlarına hizmet ettiği ve enerji kaynaklarını hedeflediği iddiası bu dönemde de yasaya yönelik en ciddi eleştirileri oluşturmaya devam etti. Gerçekten de ABD'nin bilhassa Sahraaltı Afrika ile olan ticareti büyük oranda petrol ve gaz gibi enerji kaynakları üzerine kuruluydu. Örneğin 2006 yılında ABD'nin bölge ülkeleri ile olan ticaretinin % 81'ini, 2008 yılında ise % 83'ünü enerji kalemleri teşkil etti.²⁹³ Ayrıca belirtilen süreçte ABD'nin kıta ülkelerinden gerçekleştirdiği petrol ithalatı 8 yıllık süreçte yaklaşık 10 milyar dolardan 35 milyar doların üzerine çıktı.²⁹⁴ Aşağıdaki grafikte de görüleceği üzere, 2001-2009 yılları arasında ABD'nin AGOA aracılığı ile kıta ülkelerinden gerçekleştirdiği ithalatın yaklaşık % 90'ını ham petrol ürünleri oluşturdu.

Şekil 2.1. AGOA Kapsamında ABD'nin Afrika'dan Gerçekleştirdiği İthalat Verileri:
2001-2009²⁹⁵

AGOA'nın uygulamaya konulmasıyla beraber, ABD'nin kıta ülkelerinden tedarik ettiği petrol miktarı ciddi oranda artsa da, ticari ilişkiler yalnızca petrol ve diğer enerji ürünlerinden ibaret değildi. Başkan Bush'un 8 yıllık iktidarı döneminde söz konusu yasa

²⁹² Arthur Gerstenfeld ve Raphael J. Njoroge, "African Growth and Opportunity Act(AGOA)", *The International Journal of Business Disciplines*, <https://agoa.info/images/documents/2897/paper03.pdf>, s. 14-15. [Erişim: 20.1.2018].

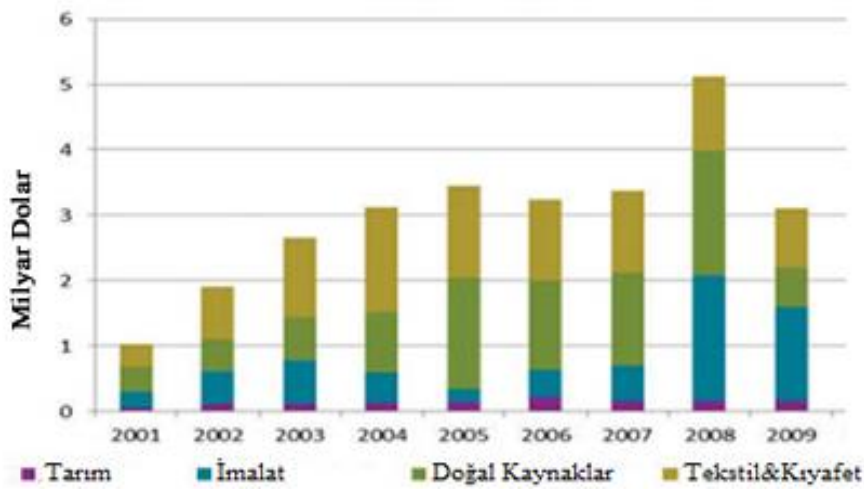
²⁹³ Danielle Langton, "U.S. Trade and Investment Relationship with Sub-Saharan Africa: The African Growth and Opportunity Act and Beyond", *CRS Report for Congress*, 25 Haziran 2008, s. 7.

²⁹⁴ "U.S. Imports by Country of Origin", *U.S. Energy Information Administration*, Son Güncelleme: 31 Ocak 2018, [Erişim: 20.1.2018].

²⁹⁵ Joshua P. Meltzer, "Deepening the United States-Africa Trade and Investment Relationship", *Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/testimonies/deepening-the-united-states-africa-trade-and-investment-relationship/>, 28 Ocak 2016, [Erişim: 21.1.2018].

aracılığıyla enerji ürünlerinin dışında kalan kalemlerde de ciddi oranda artışlar görüldü. Örneğin 2001 yılında ABD'nin kıta ülkelerinden petrol dışı kalemlerde gerçekleştirdiği ithalat hacmi 1 milyar dolar değerinde bir miktara karşılık gelirken, 2008 yılında bu miktar 5 milyar doların üzerine çıktı.²⁹⁶ Bu dönemde ABD'nin kıtadan ithal ettiği petrol dışında kalan başlıca ürünleri çeşitli tarım ürünleri, imalat sanayi ürünleri, başta platin madeni olmak üzere petrol dışındaki diğer doğal kaynaklar ve çeşitli tekstil ürünleri oluşturdu.²⁹⁷ Aşağıdaki grafikte, AGOA aracılığıyla George Bush'un ABD başkanı olduğu süreçte Afrika kıtasından ithal edilen petrol dışı ürünler ve bu ürünlerin ekonomik değeri gösterilmektedir:

Şekil 2.2. ABD'nin Afrika'dan Petrol Dışındaki Ürünlere İlişkin İthalat Verileri: 2001-2009²⁹⁸

Bush döneminde kıta ile karşılıklı ticaretin her geçen yıl arttığı görülmektedir. Fakat bu dönemde rakamsal bazda artan ticari faaliyetlere rağmen, ABD'nin ticari faaliyetleri içerisinde Afrika'nın oranının hala oldukça sınırlıydı. Örneğin 1990 yılında 17 milyar dolar değerinde olan ABD ile Sahraaltı Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacmi, 2006 yılına gelindiğinde 71 milyar dolara yükseldi. Belirtilen yılda bu ülkenin Sahraaltı Afrika'ya yönelik toplam ihracatı ise 12.1 milyar dolar değerinde idi. Bu rakam ABD'nin dünya genelinde gerçekleştirdiği ihracatın % 1.2'sine karşılık gelmekteydi. Aynı şekilde, ABD'nin Sahraaltı Afrika bölgesinden gerçekleştirdiği 59.1 milyar dolar değerindeki ithalatı da, dünya genelinde ithal ettiği ürünlerin % 3.2'sine karşılık geliyordu.²⁹⁹ Başkan Bush'un son görev yılı olan 2008 yılına gelindiğinde de durum değişmedi. 2008 yılında ABD'nin Sahraaltı Afrika ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat miktarı 18 milyar dolara çıkarken, bu miktar ülkenin toplam ihracatının yalnızca % 1.6'sını oluşturdu. Bu ülkenin Sahraaltı Afrika ülkelerinden 86.1

²⁹⁶ Meltzer, *Brookings Institution*, a.y.

²⁹⁷ Meltzer, *Brookings Institution*, a.y.

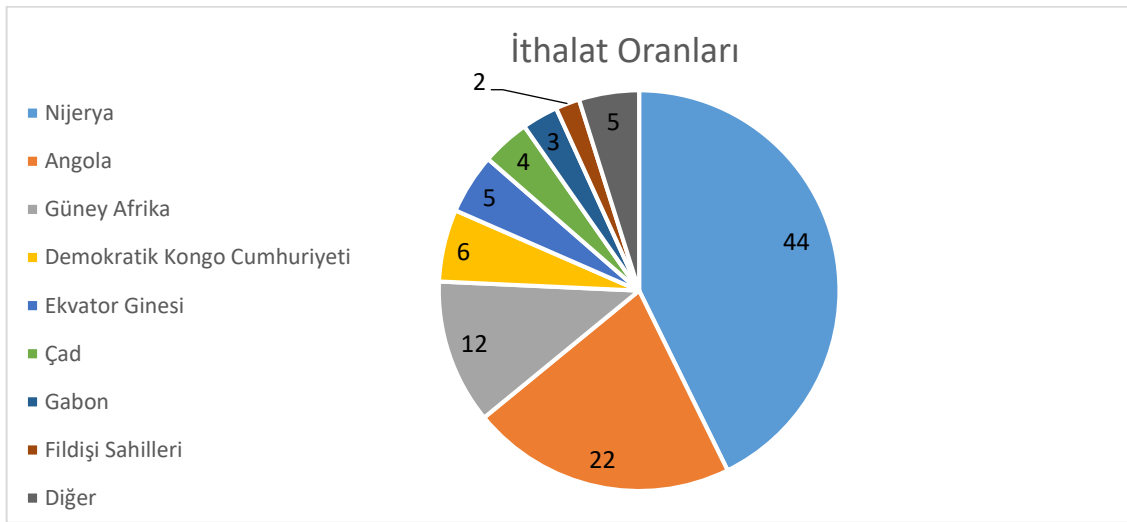
²⁹⁸ Meltzer, *Brookings Institution*, a.y.

²⁹⁹ Langton, *CRS Report for Congress*, s. 6.

milyar doları bulan gerçekleştirdiği ithalat miktarı ise, ABD'nin toplam ithalatının ancak % 4.1'ine karşılık gelebildi.³⁰⁰

Başkan Bush döneminde ABD'nin Sahraaltı Afrika ülkeleri arasında ithalat alanında başlıca ortaklarını Nijerya, Angola, Güney Afrika, Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Çad, Gabon ve Fildişi Sahilleri oluşturdu. Söz konusu ithalat ortakları arasında özgül ağırlığı % 44'lük ithalat hacmi ile Nijerya, % 22'lik ithalat hacmi ile Angola ve % 12'lik ithalat hacmi ile Angola teşkil etti.³⁰¹ Tahmin edileceği gibi, ithalat kalemlerinin büyük oranda bilhassa petrol olmak enerji kaynaklarına bağlıydı. Aşağıdaki grafikte, 2008 yılında ABD'nin Sahraaltı Afrika'daki ithalat ortaklarının oransal dağılımı gösterilmiştir:

Şekil 2.3. 2008 Yılı ABD'nin Sahraaltı Afrika Ülkelerinden İthalat Oranları³⁰²

George W. Bush döneminde ABD'nin Afrika ülkeleri arasındaki başlıca ihracat ortaklarını ise Güney Afrika, Nijerya, Angola, Benin, Gana, Kenya, Etiyopya, Gabon, Namibya, Fildişi Sahilleri ve Mozambik oluşturdu. Belirtilen ülkeler arasında % 34'lük ihracat hacmi ile Güney Afrika, % 22'sini Nijerya ve % 12'sini Angola teşkil etti.³⁰³ 2008 yılında ABD'nin Sahraaltı Afrika'daki ihracat ortaklarının oransal dağılımını ifade eden grafik aşağıda gösterilmiştir:

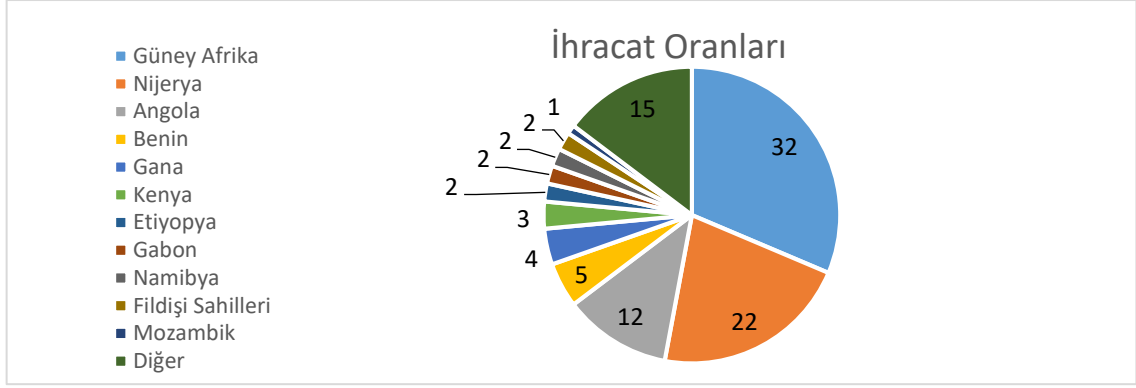
³⁰⁰ Vivian C. Jones, "U.S. Trade and Investment Relationship with Sub-Saharan Africa: The African Growth and Opportunity Act", *CRS Report for Congress*, 4 Şubat 2010, s. 6.

³⁰¹ Jones, *CRS Report for Congress*, s. 6-7.

³⁰² "Trade Dataweb", *United States International Trade Commission*, <http://www.usitc.gov>, [Erişim: 22.1.2018].

³⁰³ Jones, *CRS Report for Congress*, s. 7.

Şekil 2.4. 2008 Yılında ABD'nin Sahraaltı Afrika Ülkelerine İhracat Oranları³⁰⁴

Clinton döneminde olduğu gibi Bush döneminde de ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan i ettiği temel ürünler enerji ürünleri idi. Platinyum ve elmas gibi değerli mineraller de çok tercih edilen ithalat ürünleri arasındaydı.³⁰⁵ Bu ülkenin bölgeye ihraç ettiği temel ürünler ise çeşitlilik göstermekteydi. Örneğin 2008 yılında ABD'nin bölgeye ihraç ettiği ürünlerin % 22'sini makine ve parçaları, % 17'sini nakliyat ekipmanları, % 8'ini tahıl ürünleri, % 8'ini mineral yakıtlar, % 7'sini uçak ve parçaları, % 6'sını ise elektrikli makineler oluşturuyordu.³⁰⁶ 2008 yılı verilerine göre, ABD 85.7 milyar dolarlık ithalat hacmi ile, 99 milyar dolar ithalat hacmine sahip AB'nin ardından Sahraaltı Afrika'nın en büyük ikinci ithalat ortağıydı. AB ve ABD'yi ise 43.6 milyar dolarlık ithalat hacmi ile Çin, 19.3 milyar dolarlık ithalat hacmi ile Hindistan, 13.5 milyar dolarlık ithalat hacmi ile Japonya ve 10.3 milyar dolarlık ithalat hacmi ile Brezilya izliyordu. İhracat alanında ise ABD 18.2 milyar dolar değerinde ihracat hacmi ile bölgenin en büyük ihracat ortağı olan AB'nin ve 34.5 milyar dolarlık ihracat hacmi ile bölgenin en büyük ikinci ihracat ortağı olan Çin'in ardından, üçüncü sırada yer aldı. Bu üç ülkeyi ise 11.9 milyar dolarlık ihracat hacmi ile Hindistan, ve 9.3 milyar dolarlık ihracat hacimleri ile Güney Kore ve Japonya izledi.³⁰⁷

Bush döneminde ABD'nin Afrika'ya yönelik yatırım miktarının da artmasına rağmen, dünya genelindeki yatırımlarına kıyasla oldukça sınırlı kaldığı görülebilmekteydi. Örneğin, bu ülkenin 2006 yılında 13.75 milyar dolar değerinde olan toplam yatırım miktarı, bütün yatırımlarının % 1'inden daha az bir rakama karşılık geliyordu.³⁰⁸ 2008 yılında 36.6 milyar dolara ulaşan ABD'nin bölgedeki yatırımları ise dünya genelindeki toplam yatırımlarının %

³⁰⁴ United States International Trade Commission, a.y.

³⁰⁵ Jones, *CRS Report for Congress*, s. 8.

³⁰⁶ United States International Trade Commission, a.y.

³⁰⁷ Jones, *CRS Report for Congress*, s. 10.

³⁰⁸ "U.S. Direct Investment Abroad: Balance of Payments and Direct Investment Position Data, International Economic Accounts", *U.S. Department of Commerce: Bureau of Economic Analysis*, <https://www.bea.gov/international/di1usdbal.htm>, [Erişim: 23.1.2018].

l'ini ancak karşılıyordu.³⁰⁹ Ülkenin yatırımlarının % 77'si doğal kaynaklara, % 18'i holding şirketlerine % 10'u diğer imalat alanlarına, % 3'ü ağır metal sanayisine, % 3'ü ise toptan satışa gerçekleştiriliyordu.³¹⁰ ABD'nin bu yılda en çok yatırım yaptığı ülkeler ise Güney Afrika, Nijerya, Ekvator Ginesi, Moritus ve Angola'ydı.³¹¹

George W. Bush döneminde ABD'nin Afrika kıtasına yönelik ekonomik faaliyetlerinin nispeten canlandığı anlaşılabilmektedir. Bu canlılık, ülkenin ithalat ve ihracat rakamlarına da yansımıştır. Bu dönemde ABD'nin kıta ülkeleri ile olan ekonomik münasebetleri ciddi miktarda artış göstermiş, fakat Afrika kıtası ile ilgili ticari faaliyetlerin ABD'nin genel ekonomik performansı içerisinde cılız kalma durumu sürmüştür. Dikkat çeken en önemli nokta ise, söz konusu ekonomik faaliyetlerin büyük oranda enerji kaynaklarına odaklanmış durumda olmasıydı. Bu durum ise Afrika'nın ABD ile olan ticaret ilişkilerinde ticaret fazlası vermesine –yani ithal ettiğinden daha fazla ihraç etmesine- rağmen kaybeden taraf olarak göze çarpmasına yol açtı. Keza kıta ülkelerinden kendi faaliyetleri için son derece elzem olan enerji ürünlerini ithal eden Washington yönetimi, kıtaya yönelik olarak gerçekleştirdiği ihracatta bu ülkelerin teknik olarak gelişmesine yol açacak ürünleri ihraç etmektense genel-geçer ve büyük oranda günü kurtaran ürünler üzerinden ticaret yapmayı tercih etti. Bu nedenle George W. Bush döneminde ABD'nin Afrika'daki enerji politikaları özel bir önem arz etmekteydi.

2.6. BUSH DÖNEMİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA ABD'NİN AFRIKA POLİTİKASI

Sahip olduğu ekonomik yapı gereği ABD'nin petrol ve doğalgaz başta olmak üzere enerjiye olan gereksinimi her geçen gün artmaktadır. Hemen her dönemde olduğu gibi, petrol ve diğer enerji kaynakları George W. Bush'un iktidarı boyunca da en önemli dış politika meselelerinden -ve ülkenin en önemli ihtiyaçlarından- biri olarak varlığını sürdürmekteydi. Zira Başkan Bush'un da belirttiği gibi bu devlet fosil yakıtlara ve bilhassa petrole bağımlılık derecesinde ihtiyaç duymaktadır.³¹² Bush'un başkanlığının ilk döneminden günümüze kadar ABD Rusya ve Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük üçüncü petrol üreticisi olsa da,

³⁰⁹ U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, a.y.

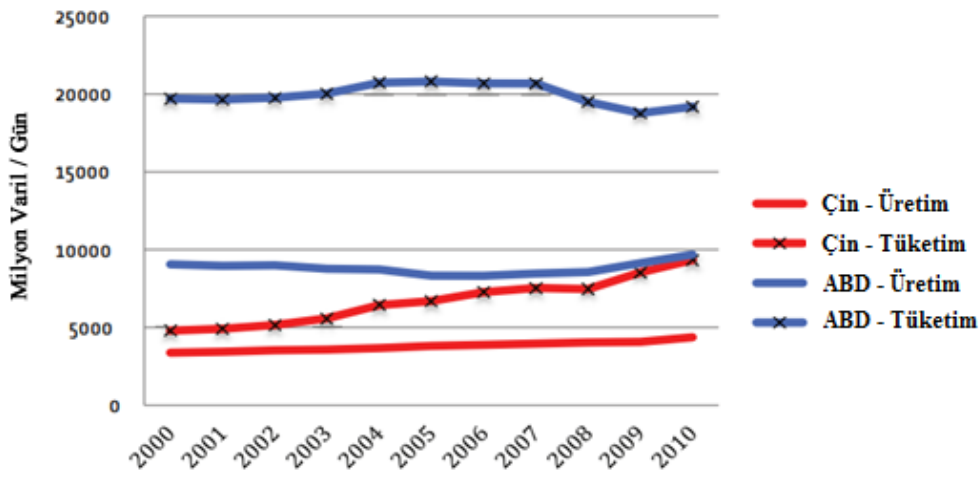
³¹⁰ "U.S. Direct Investment Abroad: Capital Outflows Without Current Cost Adjustment", U.S. Department of Commerce: Bureau of Economic Analysis, [Erişim: 23.1.2018].

³¹¹ Jones, CRS Report for Congress, s. 11.

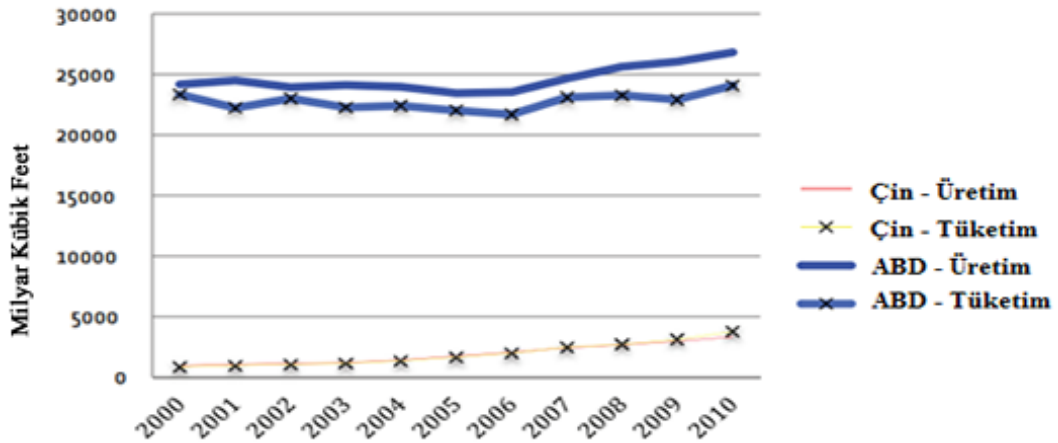
³¹² Elisabeth Bumiller ve Adam Nagourney, "Bush: America is addicted to oil", *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2006/02/01/world/americas/01iht-state.html>, 1 Şubat 2006, [Erişim: 24.1.2018].

aynı zamanda dünyanın en çok petrol ithal eden ülkesi sıfatını da üzerinde taşımaktadır.³¹³ Ortaya çıkan bu durum ülkenin petrol ihtiyacının ürettiği petrol miktarının çok ötesinde olmasından kaynaklanmaktadır. 2007 verilerine göre bu devlet enerji ihtiyacının % 36'sını petrol, % 25'ini gaz, % 20'sini kömür ve % 17'sini ise nükleer enerji ve çeşitli yenilenebilir enerji kaynakları gibi diğer enerji kaynakları ile sağlamaktaydı.³¹⁴ Aşağıdaki grafiklerde ABD ve Çin'in ağırlıklı olarak George Bush'un iktidarda olduğu zaman diliminde petrol, doğalgaz, kömür ve toplam enerji bağlamında üretim ve tüketim miktarları karşılaştırılmalı olarak gösterilmektedir

Şekil 2.5. Petrol Üretim ve Tüketim Miktarları³¹⁵

Şekil 2.6. Doğalgaz Üretim ve Tüketim Miktarları³¹⁶

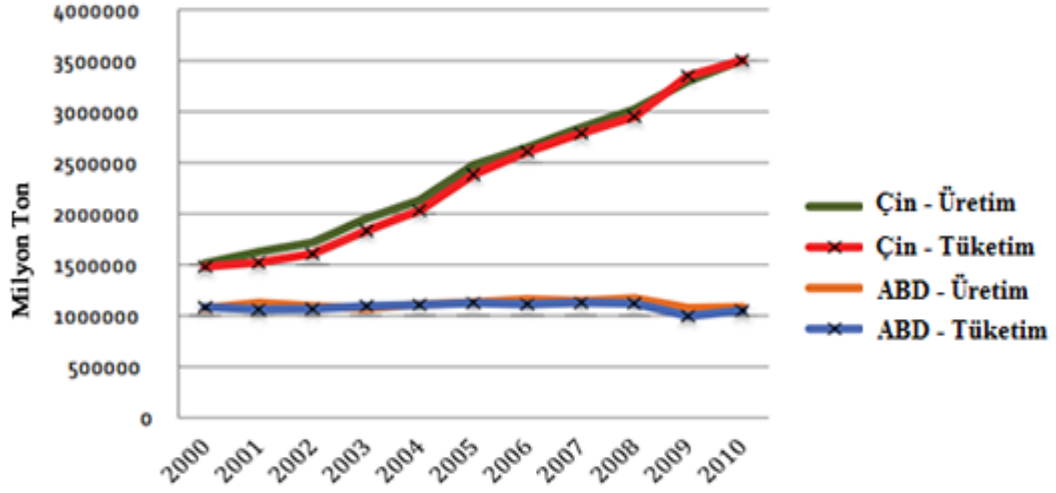
³¹³ “Global Energy Statistical Yearbook: 2017”, <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html>, [Erişim: 24.1.2018].

³¹⁴ Brye Butler Steeves ve Helton Ricardo Ouriques, “Energy Security: China and the United States and the Divergence in Renewable Energy”, *Contexto Internacional*, C 38, S. 2, Mayıs-Ağustos 2016, s. 653.

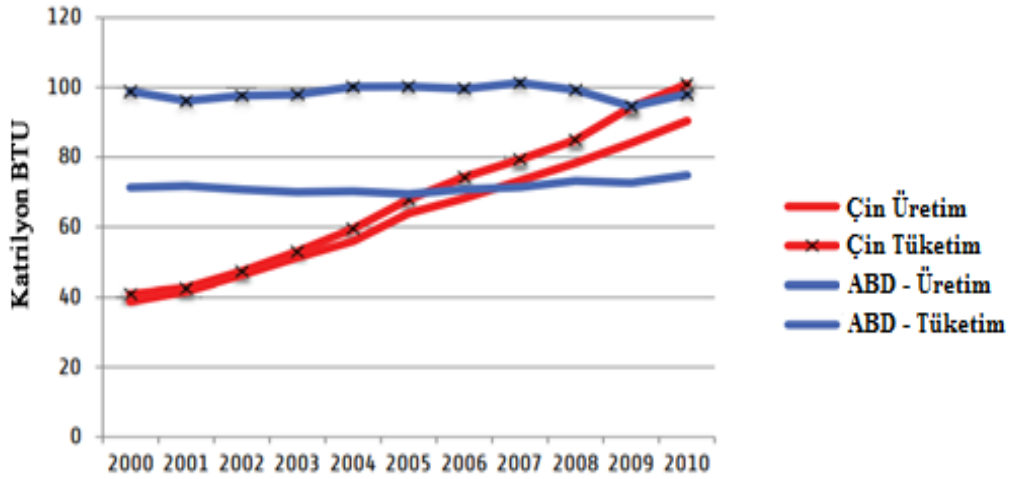
³¹⁵ Steeves ve Ouriques, *Contexto Internacional*, s. 649.

³¹⁶ Steeves ve Ouriques, *Contexto Internacional*, s. 649.

Şekil 2.7. Kömür Üretim ve Tüketim Miktarları³¹⁷

Şekil 2.8. Toplam Enerji Üretim ve Tüketim Miktarları³¹⁸

Bush yönetimi altında ABD'nin kapitalist ekonomisine ham madde oluşturmak için ihtiyaç duyduğu enerji miktarı sürekli arttı. Petrol ve doğalgaz başta olmak üzere enerji piyasalarındaki en ufak bir değişiklik, bu ülkenin ekonomisini derinden etkiliyordu. Başkanın ilk döneminde dünyanın ABD dışındaki en büyük 10 petrol üreticisi Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela, Rusya, Kazakistan, Libya ve Nijerya oldu.³¹⁹ Listeye göre dünya petrollerinin yaklaşık % 60'ına sahip olan³²⁰ Ortadoğu'dan 5 ülke

³¹⁷ Steeves ve Quiriques, *Contexto Internacional*, s. 650

³¹⁸ Steeves ve Quiriques, *Contexto Internacional*, s. 648.

³¹⁹ "Oil Production by Country", *Peak Oil*, <http://peak-oil.org/peak-oil-reference/peak-oil-data/production-and-peak-dates-by-country/>, [Erişim: 26.1.2018].

en büyük petrol üreticilerindendi. Afrika'dan ise yalnızca Nijerya listeye girebildi. Üstelik bu devletlerin neredeyse hepsi anti-demokratik rejimlerle yönetiliyordu ve siyasi sistemleri ile ABD'nin sahip olduğu siyasi sistem büyük bir uyumsuzluk içerisindeydi. Yalnızca bu devletler değil, ABD'nin enerji tedarikini sağladığı devletler de demokratik açıdan son derece sorunlu bir yapıya sahip devletlerdi. 11 Eylül saldırılarının ardından güvenlik politikalarında olduğu gibi enerji politikalarında da ciddi değişiklikler görüldü. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve güvence altına alınması 2002 ve 2006 yıllarında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde değinilen önemli noktalar arasında yer aldı.³²¹ Ortadoğu'da istikrarın bir türlü sağlanamaması, bu coğrafyada terörist unsurların yuvalanması ve 11 Eylül sonrasında ABD'nin uyguladığı politikaların neticesinde Arap devletlerinin bu ülkeye yönelik olumsuz tavırlarının artması Washington yönetimini enerji tedarikini sağlamak için alternatif olabilecek petrol sahibi ülkelere yönelmeye itti.³²²

ABD'nin enerji kaynaklarına alternatif arayışı, 21. yüzyılda bu ülkenin dış politikasında Afrika'nın önemini oldukça arttırdı. 1990'lı yıllarda kıtadaki petrol rezervlerinin birer birer gün ışığına çıkarılmasıyla beraber 1995 yılında Afrika kıtası dünya üzerindeki petrol rezervlerinin % 6,4'ünün sahibi haline geldi. 2005 yılında kıtanın petrol rezervleri dünya rezervlerinin % 8,1'ine yükselirken, Bush'un başkanlığının son yılı olan 2008 yılında kıtadaki petrol oranı dünya rezervlerinin yaklaşık % 9'una kadar ulaştı.³²³ Afrika'da üretilen petrolün % 70'i Batı Afrika'da üretiliyordu. Ayrıca 1995 yılında dünyadaki doğalgaz rezervlerinin yaklaşık % 8,3'üne sahip olan Afrika kıtası, 2005 yılında dünya üzerindeki doğalgaz rezervlerinin yaklaşık % 9'una sahip oldu.³²⁴ Her ne kadar Ortadoğu'nun sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri düşünüldüğünde Afrika'nın sahip olduğu petrol rezervleri oldukça sınırlı gibi gözükse de, kıtanın sahip olduğu potansiyel enerji tedarikini çeşitlendirmeye çalışan ABD'nin ilgisini bu kıtaya çekti. ABD'nin Başkan Bush'un yönetimi altında Afrika kıtasından tedarik ettiği petrol ve doğalgaz miktarının ithal ettiği toplam petrol ve doğalgaz miktarı içerisindeki oranı(2000-2007) ile 2000 ve 2005 yıllarında Afrika kıtası ve dünyadan ithal ettiği toplam petrol miktarı aşağıdaki grafiklerde ve tabloda gösterilmiştir:

³²⁰ Callixte Cambanda, *Atlas of Africa Energy Resources*, Infrastructure Consortium for Africa, https://au.int/sites/default/files/documents/32251-doc-ica_-africa_energy_atlas_stc.pdf, s. 7, [Erişim: 26.1.2018].

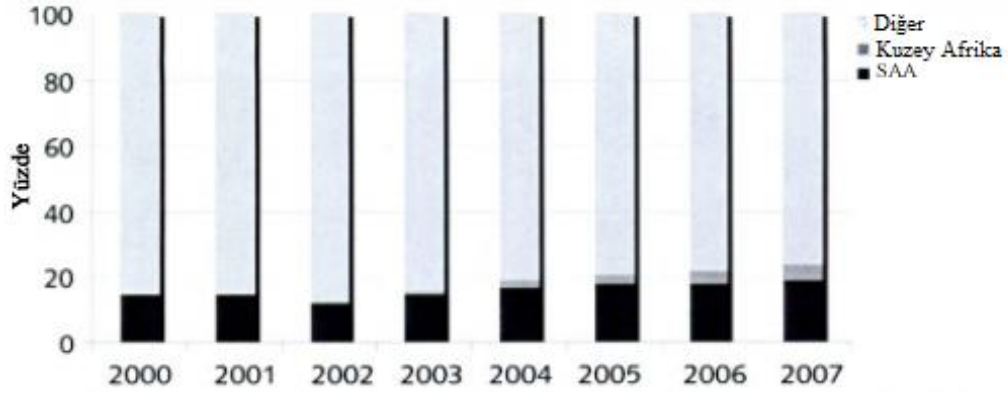
³²¹ The National Security Strategy: 2002, s. 19-20. ; The National Security Strategy: 2006, s. 26-28.

³²² J. Anyu Ndumbe, "West African Oil, U.S. Energy Policy, and Africa's Development Strategies", *Mediterranean Quarterly*, C. 15, S. 1, s. 96.

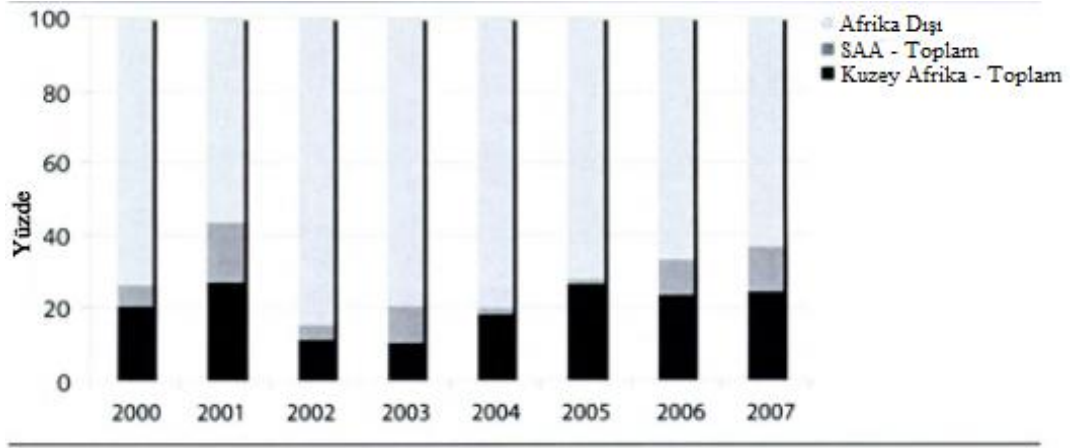
³²³ Louis Kasekende ve Elham M. A. Ibrahim, *Oil and Gas in Africa*, Oxford University Press, I. Baskı, 2009, s. 22; Cambanda, Infrastructure Consortium for Africa, s. 7.

³²⁴ Cambanda, Infrastructure Consortium for Africa, s. 6.

Şekil 2.9. ABD'nin Afrika'dan İthal Ettiği Petrol Yüzdeleri: 2000-2007³²⁵

Şekil 2.10. ABD'nin Afrika'dan İthal Ettiği Doğalgaz Yüzdeleri: 2000-2007³²⁶

Tablo 2.3. ABD'nin İthal Ettiği Toplam Petrol Miktarı: 2000-2005³²⁷

Ülke	İthalat(2000) (x1000 varil)	İthalat(2005) (x1000 varil)	Change %	İthalat Oranı 2000 (%)	İthalat Oranı 2005(%)
Afrika	610,156	920,590	%51	%14.5	%18.6
Sahraaltı Afrika	522,475	720,180	%38	%12.5	%14.6
Kuzey Afrika	87,681	200,410	%129	%2.1	%4.1
Orta Doğu	923,389	858,182	-%7	%22	%17.4

³²⁵ David L Goldwyn, "Pursuing U.S. Energy Security Interests in Africa", içinde Jennifer G. Cooke ve J. Stephen Morrison, *U.S. Africa Policy beyond the Bush Years: Critical Challenges for Obama Administration*, Center for Strategic and International Studies, Washington D.C., 2009, s. 68.

³²⁶ Goldwyn, a.g.e., s. 68.

³²⁷ Brett D. Schaefer, "America's Growing Reliance on African Energy Resources", *The Heritage Foundation*, Sayı 1944, 20 Haziran 2006, s. 4.

Asya	116,793	104,440	-%10.6	%2.8	%2.1
Avrupa	438,108	600,166	%37	%10.4	%12.2
Latin Amerika	936,089	1,015,023	%8	%22.3	%20.6
Kuzey Amerika	1,163,860	1,393,367	%20	%27.8	%28.2
Dünya	4,194,086	4,937,359	%18		

2000 yılında ABD'nin petrol ihtiyacının yaklaşık % 14,5'ini karşılayan Afrika kıtası, Bush'un görev süresinin sonlarına doğru bu ülkenin petrol ihtiyacının yaklaşık % 20'sini karşılayacak duruma geldi. Belirtilen oranın yaklaşık % 90'lık kısmını ise Sahraaltı Afrika'dan ithal edilen petrol oluşturuyordu. ABD'nin bu alandaki ithalat ortakları ise Nijerya, Angola, Ekvator Ginesi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Çad ve Gabon idi. Bilhassa Nijerya petrolünün ABD için ikamesi oldukça zordu. 2008 yılında Nijerya bu ülkenin beşinci büyük petrol tedarikçisiydi ve Washington yönetiminin ithal ettiği toplam petrolün % 8'i, Afrika petrolünün ise % 53'ü bu ülkeden temin ediliyordu. Kıtanın diğer petrol tedarikçileri ise ABD'nin Afrika'dan ithal ettiği petrolün % 26'sını elde ettiği Angola ve % 7'sini elde ettiği Demokratik Kongo Cumhuriyeti idi.³²⁸ Bu dönemde Kuzey Afrika (bilhassa Cezayir ve Mısır) ve Sahraaltı Afrika (Nijerya) bu ülkenin doğalgaz temin ettiği önde gelen bölgeler olarak karşımıza çıkmaktaydı. Toplamda ise Afrika kıtasındaki petrol rezervlerinin yaklaşık % 6'sı, doğalgaz rezervlerinin ise yaklaşık % 3'ü Sahraaltı Afrika'da bulunuyordu.³²⁹

2002 yılında ABD'nin Afrika'dan Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcı Walter Kansteiner, Afrika petrolünün ülkesi için bir ulusal çıkar meselesi olduğunu ve ilerleyen süreçte daha önemli bir hale geleceğini belirtti.³³⁰ Aynı yılın Haziran ayında ABD Enerji Bakanı Spencer Abraham da Afrika'dan elde edilen enerjinin ülkesinin enerji güvenliğinin sağlanması aşamasında her geçen gün daha önemli bir rol oynadığını ifade etti.³³¹ Fakat Afrika'daki enerjinin güvenliği meselesi Washington yönetimi için son derece sıkıntılı bir konuydu. Korsanlık faaliyetleri, el-Kaide ile bağlantılı gruplardan ya da LRA gibi gruplardan kaynaklanan terörizm, devletler arası çatışmalar, kabileler arası çatışmalar, AIDS ve siyasi belirsizlik gibi durumlar kıtanın idari yönden zayıf ve istikrarsız bir yapıda olmasına neden

³²⁸ Jones, *CRS Report for Congress*, s. 8.

³²⁹ Goldwyn, a.g.e., s. 66.

³³⁰ Daniel Volman, "The Bush administration & African oil: the security implications of US energy policy", *Review of African Political Economy*, C. 30, Sayı 98, 203, s. 574.

³³¹ Kalu ve Kieh, a.g.e., s. 94.

olmaktaydı. Belirtilen istikrarsızlığın yanı sıra petrol ve doğalgaz, Afrikalı devletlere zenginlik değil daha fazla sorun getirmişti. Bu durum ise genellikle Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri için kullanılan “kaynakların laneti”³³² teorisinin Afrika ülkeleri söz konusu olduğunda da geçerli olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkardı. Zira petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan Afrikalı ülkelerin hemen hepsinde yolsuzluklar, ülke için iktidar çatışmaları, insan hakları ihlalleri ve çevresel tahribat gibi sorunlar söz konusuydu.³³³ Örneğin enerji noktasında ABD’nin kıtadaki en önemli müttefiklerinden biri olan Nijerya’da kişi başına ulusal gelir 1 doların altındaydı. Ülkede ayrıca etnik farklılıklardan kaynaklanan şiddet unsuru göze çarpıyordu.³³⁴ Nijer Deltası’nda petrol tesislerine yönelik saldırılar düzenleyen *Nijer Deltası İntikamcıları* isimli yasa dışı grup da ülkenin petrol üretim kapasitesini % 30 oranında azaltıyordu.³³⁵ Diğer bir örnek olarak ise Gine Körfezinde yoğun olarak korsanlık faaliyetleri yaşıyor, bu durum ABD’nin bu bölgedeki enerji güvenliğini tehlikeye atıyordu.³³⁶

Bush döneminde Afrika’nın ABD’nin dış politikasında artan enerji potansiyeli nedeniyle, bu ülkenin kıtada istikrarı ve dolayısıyla ulusal çıkarlarını güvence altına alma çabaları doğrultusunda enerji güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar izlediği söylenebilir. Bush yönetimi altında ABD’nin öncelikli amacının demokrasi, insan hakları, iyi yönetim gibi Amerikan değerlerini Afrika’ya ihraç etmek ve bu yolla kıtadaki yolsuzluğu, baskıcı rejimleri ve insan hakları ihlallerini mümkün mertebe azaltmak olduğu sıklıkla ifade edilen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.³³⁷ Ne var ki, Bush’un Afrika’da enerji güvenliğini sağlama çabaları yalnızca değer siyaseti ile sınırlı olmayıp, sonu AFRICOM’un kuruluşuna kadar uzanacak birçok farklı amacı bünyesinde barındırmaktaydı. Bush yönetimi altında

³³² Söz konusu teori, ekonomik olarak gelirleri büyük oranda sahip oldukları enerji kaynaklarına bağlı olan ülkelerin ekonomik istikrar ve gelişme bağlamında durağan bir performans gösterdiği ve çoğu zaman çeşitli sıkıntılarla başa çıkmak zorunda kaldığı savını desteklemek için kullanılmaktadır. Teori büyük oranda “Rantiye Devlet” olarak tasvir edilen ve gelirlerinin büyük bir kısmını enerji kaynakları üzerinden elde eden devletleri kapsamaktadır. Teorinin çıkış noktası, kaynağa dayalı ekonomilerin sahiplerine genellikle refah değil yoksulluk, istikrar değil istikrarsızlık getirdiği düşüncesidir. Belirtilen teori hakkında yarıntılı bilgi için bkz: Recep Ulucak, “Doğal Kaynak Laneti: Avrasya Bölgesi için bir Uygulama”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 4, Ekim 2016, ss. 85-94; Jelrey D. Sachs ve Andrew M. Warner, "Natural Resources and Economic Development: The curse of natural resources" *European Economic Review*, S. 45, 2001, ss. 827-838.

³³³ John Coit, “Oil in Africa: Blessing or Curse?”, *Wilson Center*, <https://www.wilsoncenter.org/event/oil-africa-blessing-or-curse> 21 Nisan 2011, [Erişim: 30.1. 2018].

³³⁴ Chietigj Bajpae, “Sino-US Energy Competition in Africa, *Power and Interest News Report*, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/198/40248.html>, 7 Ekim 2005, [Erişim: 30.1.2018].

³³⁵ Emily Meierding, “Energy Security and Sub-Saharan Africa”, *International Development Policy*, <http://journals.openedition.org/poldev/744>, 2011, [Erişim: 30.1.2018].

³³⁶ Bajpae, *Power and Interest News Report*, a.y.

³³⁷ Schaefer, *The Heritage Foundation*, s. 8-9.

ABD'nin kıtadan ithal ettiği enerjiyi garanti altına almak için baskıcı rejimlere karşı ekonomik özgürlüğün ve siyasi meşruiyetin sağlanmasını teşvik etmek, ulusal meselelerde şeffaflığın ve hesap verilebilir bir siyasi yapının ortaya çıkmasına destek olmak, bilhassa terörizm ve korsanlık gibi durumlar karşısında enerji kaynaklarının güvenliğini arttıracak politikalar izlemek gibi çeşitli amaçları kendisine şiar edindiği ifade edilmekteydi.³³⁸ Ortaya konulan amaçlara ulaşma noktasında ise Bush'un sekiz yıllık başkanlık süreci boyunca uygulamaya koymaya çalıştığı yöntemler şu şekilde ifade edilebilir³³⁹:

- Demokrasinin ve demokratik kurumların güçlendirilmesi,
- Terörle mücadele ivme kazanılması,
- Organize suçlarla mücadele edilmesi,
- Hastalıkların önüne geçilmesi ya da azaltılması,
- Ekonomik refahın sağlanması ve piyasa ekonomisinin teşvik edilmesi,
- Terörle mücadele bağlamında Nijer, Moritanya, Mali ve Çad gibi ülkelerin askerlerine çeşitli eğitimler verilmesi.³⁴⁰

Bush döneminde ABD'nin enerji kaynaklarının elde edilmesi ve elde edilenlerin korunması noktasında doğal kaynakları ile küresel rekabet aktörlerinin iştahını kabartan Afrika'ya daha çok odaklandığı görüldü. Bu dönemde ABD kıtada enerji kaynaklarının kontrolü hususunda en önemli güç konumunda olsa da, Çin başta olmak üzere Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler kıtada enerji sektöründe söz sahibi olmaya başladı. ABD'nin Afrika'nın sahip olduğu enerji kaynaklarında nüfuzunu kaybetmesi ve belirtilen ülkelerin giderek daha fazla alan kazanması ise çeşitli nedenlere dayanmaktaydı. İlk olarak, Bush yönetimi Afganistan, İran, Irak ve Basra körfezi meseleleriyle Afrika ile olduğundan çok daha yoğun olarak ilgilendi.³⁴¹ İkinci olarak, 11 Eylül'den sonra güvenlik meseleleri ön plana çıkarken, ekonomik meseleler ise nispeten geri planda kaldı. ABD'li devlet adamları başlangıçta enerji meselesini bir güvenlik politikası haline getirmekte geç kaldı ve bu durum enerji meselesinin yalnızca ekonomik bir mesele olarak düşünülmesine yol açtı. Üçüncü olarak, Afrika kıtasında yaşanan bütün krizlere ve ortaya çıkan istikrarsızlık ortamına rağmen ABD kıtadan enerji temin etmekte fazla bir sorun yaşamadı. Bu durum güvenlik tedbirlerinde nispeten geç kalınmasına yol açtı. Son olarak ise devlet kurumları sorumluluk hissinden uzak bir tavırla hareket etti. Örneğin kıta ülkeleri "Afrika İşleri Bürosu"nun

³³⁸ Schaefer, *The Heritage Foundation*, s. 2.

³³⁹ Goldwyn, a.g.e., s. 65.

³⁴⁰ Bajpae, *Power and Interest News Report*, a.y.

³⁴¹ Bajpae, *Power and Interest News Report*, a.y.

sorumluluğundaydı. Bu kurum ise Afrika'ya yönelik sorumluluğunu ekonomik meselelerden ziyade Darfur'da olduğu gibi iç savaşlar gibi siyasi krizlerden ibaret gördü.³⁴² Bütün bu nedenler ise ABD'nin Afrika'da enerji politikaları bağlamında stratejik bir vizyondan yoksun olduğu algısını ortaya çıkardı. Gelineen noktada, Bush yönetimi kıtada en etkili devlet olarak kalmaya devam etse de petrol ve doğalgaz başta olmak üzere Afrika'nın enerji kaynakları üzerinde yeni küresel aktörlerin söz sahibi olma girişimlerinin önüne geçemedi.

2.7. BUSH DÖNEMİNDE ABD'NİN DIŞ YARDIMLARI VE AFRİKA

Amerikan dış politikası kapsamında değerlendirildiğinde, bu ülkenin dış yardımları ekonomik büyümeyi teşvik etmek, yoksulluğu azaltmak, yönetişimi geliştirmek, sağlık ve eğitim hizmetlerinin kalitesini arttırmak, çatışma bölgelerinde istikrarı sağlamak, terörle verimli bir şekilde mücadele etmek, devletlerin insan haklarına riayet etmesini desteklemek, ikili ve çoklu ittifaklara aracılık etmek ve yasadışı uyuşturucu üretimini ve trafiğini engellemek gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda dağıtılmaktadır.³⁴³ Soğuk Savaş'tan günümüze kadar ABD dış yardımlarında ise genel olarak 3 temel unsur ön plana çıkmaktadır. İlk olarak, Soğuk Savaş'tan beri iktidara gelen yönetimler dış yardımları bu devletin ulusal güvenliğinin sağlanması noktasında katkı vermesi amacıyla kullanmışlardır. Zira SSCB ile girilen mücadele boyunca, Amerikan dış yardımlarının komünizm karşıtı ülkelere verilmesi ve 11 Eylül saldırılarının ardından ise küresel terörle daha etkin mücadele amacıyla dağıtılması belirtilen durumun en açık örneklerindendi. İkinci unsur olarak, dağıtılan dış yardımların ABD'nin küresel ticari çıkarlarına fayda sağladığı düşünülmektedir. Bu düşüncenin temel dayanak noktası olarak bu devletin dağıttığı dış yardımlar neticesinde diğer devletlerin refah seviyesinin artacağı ve bu durumun doğal bir sonucu olarak ABD ile olan ticari faaliyetlerinde de olumlu yönde bir değişiklik görüleceği varsayılmaktadır.³⁴⁴ Üçüncü unsur olarak ise, insani yardım faaliyetleri kapsamında yapılan dış yardımlar göze çarpmaktadır. Amerikalı politika yapıcıları insani yardım amacıyla gerçekleştirilen dış yardımları bu ülkenin evrensel misyonunun ve değer odaklı dış politika anlayışının bir yansıması olarak görmektedirler.³⁴⁵ Belirtilen bu üç unsurun bir sonucu olarak ABD dış yardımları askeri, askeri olmayan, politik

³⁴² Goldwyn, a.g.e., s. 79-80.

³⁴³ Curt Tarnoff ve Marian L. Lawson, "Foreign Aids: An Introduction to U.S. Programs and Policy", *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/row/R40213.pdf>, 17 Haziran 2016, s. 4, [Erişim: 31.1.2018].

³⁴⁴ Radelet, *Foreign Affairs*, s. 105, 109.

³⁴⁵ Eugene Scott, "George W. Bush: Foreign aid is essential", *CNN*, <http://edition.cnn.com/2017/04/13/politics/george-bush-donald-trump-foreign-aid/index.html>, 13 Nisan 2017, [Erişim: 31.1.2018].

ve stratejik alanlarda, ikili ve çoklu ilişkiler bağlamında ve insani yardım boyutunda dağıtılmaktadır.³⁴⁶ Böylece, Soğuk Savaş yıllarından günümüze kadar, ABD Afrika kıtasına en çok dış yardım yapan ülkelerden biri olarak karışımıza çıkmaktadır.

2001 yılında başkanlık koltuğuna oturan Bush yönetimi, dış yardım bağlamında Amerikan tarihinin en başarılı başkanlarından biri olarak göze çarpmaktadır. Başlangıçta muhafazakâr çizgisi nedeniyle iç politikaya odaklanması beklenirken, 11 Eylül saldırılarının ardından daha güçlü ve kendinden emin adımlarla dış politika meselelerine öncelik veren Bush yönetiminin gerek Afrika’da gerekse dünya çapında ülkesinin dağıttığı dış yardım miktarını seleflerine oranla önemli ölçüde arttırdığı bilinmektedir.³⁴⁷ Her politikasında olduğu gibi, dış yardım odaklı politikalarında da 11 Eylül saldırılarının baskısını derinden hisseden George W. Bush yönetiminin, yardımları gerçekleştirirken amaç edindiği temel noktalar ise şu şekilde ifade edilmektedir:

- Demokrasiyi teşvik etmek,
- Yönetişim, kurumsal kapasite ve ekonomik olarak yeniden yapılanma gibi çeşitli alanlarda dönüşümsel gelişmeleri teşvik etmek,
- Kırılgan devletleri güçlendirmek,
- Kriz anlarında insani yardım sağlamak,
- Ortadoğu başta olmak üzere çeşitli stratejik bölgelerde ABD’nin jeopolitik menfaatlerini desteklemek.
- AIDS, Tüberküloz, Malarya (vs.) hastalıklarla küresel düzeyde mücadele etmek.³⁴⁸

Genel amaçları yukarıdaki şekli ile ifade edilen Bush yönetiminin Afrika’ya yönelik dış yardımlarında 3 temel unsur ön plana çıkmaktaydı. İlk olarak, George W. Bush kıtaya sağlayacağı dış yardımları ABD’nin ulusal güvenliğinin ve çıkarlarının sağlanması aşamasında oldukça etkili olduğunu düşünüyordu. Başta Afrika Boynuzu olmak üzere kıtanın terörle mücadele açısından önemli konumu, her geçen gün artan petrol ve gaz rezervleri ile enerji geçiş yollarına olan yakınlığı düşünüldüğünde, Washington yönetimi için söz konusu yardımların hayata geçirilmesi kaçınılmaz görünüyordu. Bush döneminde, bu yardımların kırılgan olarak ifade edilen ve hâkimiyet kurduğu topraklarda kontrolü tam olarak ele alamayan devletlerin güçlenmesine katkıda bulunacağı, güçlenen kırılgan devletlerin ise

³⁴⁶ Tarnoff ve Lawson, *CRS Report for Congress*, s. 6.

³⁴⁷ Douglas M. Gibler ve Steven V. Miller, “Comparing the Foreign Aids Policies of President Bush and Barack Obama”, *Social Science Quarterly*, C. 93, no 5, Aralık 2012, s. 1203.

³⁴⁸ Mustafa Sencer Kiremitçi, “Soğuk Savaş Sonrası Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar: ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Uzmanlık Tezi*, Ankara, 2013, s. 38.

topraklarında terörist unsurların yerleşmesine engel olacağı varsayılıyordu. George W. Bush, görev süresinin sona ermesinden yıllar sonra bu durumu belirtmiş ve ABD'nin başta insani krizler olmak üzere dış yardımları yapmasının gerek ulusal güvenliği açısından, gerekse dış politikada sahip olduğu ahlaki değerler bağlamında gerekli olduğunu savunmuştu.³⁴⁹ Kıtaya yönelik gerçekleştirilecek dış yardımlarda ikinci önemli unsur ise ekonomik yardımlar vasıtasıyla kıtanın ekonomik olarak gelişmesini sağlamak ve yoksulluğu azaltmaktır.³⁵⁰ Bu durumun, hem ABD ile kıta ülkeleri arasındaki ticareti arttıracak hem de yoksulluğun terörist his ve faaliyetleri besleyen yönünün önüne geçeceği varsayılıyordu. Bush yönetimi altında ABD'nin kıtaya yönelik dış yardımları noktasında üçüncü unsur ise küresel hastalıklarla mücadele idi. ABD yönetimi bu mücadelenin ahlaki bir görev olduğunu düşünmesi kadar, hastalıkların bütün dünyaya yayılması ihtimalinin korkutuculuğu da, ülkeyi böyle bir davranışta bulunmaya zorluyordu. Böylece, küresel hastalıklarla mücadele bağlamında, Bush yönetimi Clinton yönetiminden aldığı mirasın üzerine koyarak devam etti. Görüldüğü üzere, Afrika'nın ve kıta ile ilgili meselelerin her geçen gün artan önemi, bu dönemde ABD'nin bu kıtaya yönelik çeşitli alanlardaki dış yardımlarına da yansdı. Bush yönetimi altında söz konusu yardım faaliyetleri kapsamında en dikkat çeken noktalar ise kıtaya yönelik olarak gerçekleştirilen sağlık yardımları ve çeşitli alanlarda yapılacak yardımların daha düzenli bir şekilde dağıtılması için kurulan MCC idi.

Bush yönetimi altında, Afrika'ya yönelik ABD dış yardımları da ciddi oranda artmıştır. Bush'un başkanlık seçimini kazandığı 2000 yılı ile 2004 yılları arasında geçen süreçte ABD'nin kıtaya yönelik dış yardımlarının yaklaşık 2 milyar dolardan 3,3 milyar dolara çıktığı ve % 56 oranında arttığı görülmektedir. Ayrıca bu süreçte Afrika'ya yönelik resmi kalkınma yardımları da % 43 oranında arttı. Aynı zaman diliminde ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya yönelik toplam dış yardımlarının da % 67 oranında arttığı görülmektedir.³⁵¹ ABD'nin 2000- 2004 yılları arasında Afrika kıtasına yönelik olarak gerçekleştirdiği toplam yardımlar ve resmi kalkınma yardımları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

³⁴⁹ Max Greenwood, "George W. Bush: Foreign Aids is in U.S moral, national security interests", *The Hill*, <http://thehill.com/blogs/blog-briefing-room/news/328651-george-w-bush-foreign-aid-is-in-us-moral-national-security>, 13 Nisan 2017, [Erişim: 31.1.2018].

³⁵⁰ Michael A. Fletcher, "Bush Has Quietly Tripled Aid to Africa", *Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/12/30/AR2006123000941.html>, 31 Aralık 2006, [Erişim: 31.1.2018].

³⁵¹ Susan E. Rice, "U.S. Foreign Assistance to Africa: Claims vs. Reality", *The Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/20050627.pdf>, 29 Haziran 2005, s. 2, [Erişim: 31.1.2018].

Tablo 2.4. ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya Yönelik 2000 ve 2004 Yıllarındaki Resmi Kalkınma Yardımları (x1000\$)³⁵²

Program	2000	2004	Değişiklik	Oran
Çocuk Yaşam ve Sağlık Programları Fonu	281.000	477.339	196.339	%70
Kalkınma Yardımı	446.988	466.716	19.728	%4
Küresel Sağlık ve AIDS Girişimi	0	263.840	263.840	%100
Barışı Koruma Operasyonları	52.347	62.450	10.103	%19
Afrika Kalkınma Bankası	4100	5075	975	%24
Afrika Kalkınma Vakfı	14345	18759	4.414	%31
Afrika Kalkınma Fonu	127000	112060	14.940	%12
Millennium Challenge Corporation	0	0	0	%0
Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler Borç Erteleme	110.000	74.600	35.400	%32
Afrika'ya Yönelik Toplam Kalkınma Yardımları	1.035.780	1.480.839	455.059	%43

Tablo 2.5. ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya Yönelik 2000 ve 2004 Yıllarındaki Toplam Yardımları (x1000\$)³⁵³

Program	2000	2004	Değişim	% Değişim
Sağlık ve Çocuk Koruma Programları Fonu	281.000	477.339	196.339	70%
Kalkınma Yardımı	446.988	466.716	19.728	4%
Ekonomik Destek Fonu	62,500	74.061	11.561	18%
Dış Askeri Finansman	10.000	20.947	10.947	109%
Küresel Sağlık ve AIDS Girişimi	0	263.840	263.840	100%
Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim	7.543	11.173	3.630	48%
Uluslararası Narkotik Kontrolü ve Yasa Uygulaması	0	6.850	6.850	100%
Göç ve Mülteci Yardımları	154.847	226.387	71.540	46%
Yaygınlaşmayı Önleme, Terörle Mücadele, Mayın Çıkarma ve İlgili Programlar	16.445	25.845	9.400	57%
Barışı Koruma Operasyonları	36.654	30.171	-6.483	-18%

³⁵² Rice, *Brookings Institution*, s. 5.

³⁵³ Rice, *Brookings Institution*, s. 4.

Barış Gücü	52.347	62.450	10.103	19%
Afrika Kalkınma Bankası	4.100	5075	975	24%
Afrika Kalkınma Vakfı	14345	18759	4.414	31%
Afrika Kalkınma Fonu	127000	112060	-14.940	-12%
Liberya: Uluslararası Hastalık ve Açlık Yardımı – Ek Yardım	0	200000	200000	100%
Sudan: IDFA-SUP	0	90000	90000	100%
Uluslararası Hastalık Yardımı	25.000	0	-25000	-100%
Ağır Borçlu Ülkeler / Borç Silme-Erteleme Yardımı	110.000	74.600	-35400	-32%
Bağlantılar – Alt Toplam	1.348.769	2.166.273	817.504	61%
Yiyecek Yardımı – Alt Toplam	685.500	1.233.143	547.643	80%
TOPLAM YARDIM(AFRIKA)	2.034.269	3.399.416	1.365.147	67%

ABD'nin bilhassa Sahraaltı Afrika olmak üzere kıtaya yönelik yardımları 2005 yılında yaklaşık 4 milyar dolara, 2006 yılında ise 5,6 milyar dolara yükselirken, Bush'un iktidarda olduğu süre boyunca Sudan, Mısır, Etiyopya ve Uganda ABD'den en fazla yardım alan 10 ülke arasında yer aldı.³⁵⁴ Bu dönemde Afrika'ya yönelik dış yardımlarını önemli ölçüde arttıran ABD'nin PEPFAR ve MCC gibi oluşumları kıtaya yönelik olarak sağlanan sağlık yardımlarının ve insani yardımların daha etkili bir hale gelmesine neden oldu.

Bush yönetiminin Afrika'ya yönelik dış yardımlar hususunda en ses getiren eylemi PEPFAR oldu. Her ne kadar PEPFAR'ın ilanından önce BM çatısı altında AIDS ve benzeri hastalıklarla mücadeleye edilmeye çalışılmışsa da³⁵⁵ aktarılan kaynakların yeterince verimli olmadığı kanaatinde olan Başkan Bush, 2003 yılının Haziran ayında kongrenin ve farklı siyasi görüşlerden sivil toplum örgütlerinin de güçlü desteğini arkasına alarak PEPFAR'ı ilan etti.³⁵⁶ AIDS ve menfi tesirleri ile daha etkili bir mücadele amacı ile ilan edilen PEPFAR, Bush yönetimi altında ABD dış politikasının en başarılı örneklerinden biri olarak ifade edilmektedir. Başlangıçta toplamda 15 milyon dolar yardım taahhüdünde bulunulsa da, PEPFAR çatısı altında bu rakamın da üzerine çıkılarak 2004-2008 yılları arasında, çoğunluğu

³⁵⁴ “Fact Sheet, The United States and International Development: Partnering for Growth”, U.S. Department of State Archive, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2007/aug/90348.html> , 6 Ağustos 2007, [Erişim: 1.2.2018].

³⁵⁵ Örneğin Bush yönetimi 27 Mayıs 2001'de “AIDS, Tüberküloz ve Malarya ile Mücadele İçin Küresel Fon”a 200 milyon dolar kaynak aktaracağını açıkladı ve ilerleyen süreçte bu kaynakları aktardı. (Radelet, *Foreign Affairs*, s. 113.)

³⁵⁶ John W. Dietrich, “The Politics of PEPFAR: The President's Emergency Plan for AIDS Relief”, *Ethics&International Affairs*, C. 21, Konu: 3, Eylül 2007, s. 277.

Afrika ülkelerine yönelik olmak üzere 18,82 milyon dolar değerinde sağlık yardımı yapıldı. PEPFAR'ın öncelikli olarak odaklanacağını ifade ettiği 15 ülke ise AIDS hastalığının yaygın olarak görüldüğü ve/veya ciddi bir tehlike arz ettiği Kenya, Botsvana, Fildişi Sahilleri, Etiyopya, Guyana, Haiti, Mozambik, Namibya, Nijerya, Ruanda, Güney Afrika, Tanzanya, Uganda, Vietnam ve Zambiya idi.³⁵⁷

Hastalıkla olduğu kadar hastalığın etkilediği insanlarla (AIDS'li annenin karnındaki çocuk, AIDS dolayısıyla yetim kalan çocuklar vs.) da ilgilenen PEPFAR, ilan edildikten itibaren ilk 5 yıl için 3 stratejik hedefe sahipti. İlk olarak, 2003-2008 yılları arasında yaklaşık 2 milyon AIDS'li hastaya tedavi olanağı sağlanması öngörülüyordu. Bu bağlamda, 30 Eylül 2008 tarihi itibarı ile PEPFAR aracılığıyla 2 milyonun üzerinde Afrikalının tedavisi sağlandı. İkinci olarak, ilk 5 yıllık süreçte yetim ve kimsesiz çocuklar da dâhil olmak üzere AIDS hastası ve/veya hastalıktan etkilenen 10 milyon kişinin bakım altına alınması amaçlanıyordu. 2009 yılı Eylül ayına gelindiğinde, 4 milyon yetim ve kimsesiz çocuk da dâhil olmak üzere toplamda 10 milyon kişi bakım altına alındı. Ayrıca, bu süreçte 57 milyon kişiye AIDS testi yapıldı ve AIDS ile birlikte tüberküloz hastalığına da yakalanan yaklaşık 400.000 kişi için tedavi uygulandı. PEPFAR ile 5 yıl için ortaya konulan üçüncü amaç ise 7 milyon potansiyel AIDS hastasının bu hastalığa yakalanmasının engellenmesi idi. Bu amacı başarabilmek için ise hastalığın öncelikli olarak cinsel yolla bulaşmasının önüne geçilmek istendi. Bu konuda bilgilendirme faaliyetlerinde bulunuldu ve yaklaşık 2,2 milyar adet prezervatif dağıtıldı. 16 milyon hamile kadının 1,2 milyonunda AIDS virüsü tespit edildi ve bebeğe bulaşmaması için gerekli müdahaleler yapıldı. Ayrıca PEPFAR kapsamında, 2006 ve 2007 yıllarında eğitim faaliyetlerini desteklemek için 322 milyon dolar kaynak harcandı. Aynı amaçla 2008 yılında harcanan kaynak miktarı ise 310 milyon dolar oldu. Toplamda 2008 yılında PEPFAR faaliyetleri için harcanan kaynak miktarı 734 milyon doları buldu. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere PEPFAR, Afrika kıtasına sağlık alanında hatırı sayılır katkılarda bulundu.³⁵⁸

2004 yılına gelindiğinde ise Bush yönetimi dış yardımlar hususunda Afrika'yı da etkileyen bir başka hamlesini hayata geçirdi ve MCC'yi ilan etti. MCC kendisini küresel yoksullukla mücadele eden yenilikçi ve bağımsız bir ABD dış yardım ajansı olarak

³⁵⁷ "Controlling The Epidemic: Delivering On The Promise Of An Aids-free Generation", *PEPFAR*, <https://www.pepfar.gov/documents/organization/234744.pdf>, Aralık 2014, [Erişim: 2.2.2018].

³⁵⁸ "Celebrating Life: Latest Pefar Results", *Pepfar*, <https://2006-2009.pepfar.gov/documents/organization/112594.pdf> ve <https://www.pepfar.gov/documents/organization/115411.pdf>, 30 Eylül 2008, [Erişim: 3.2.2018].

tanıtmaktadır. Bu oluşumun kuruluş nedeni olarak ise, ABD'nin dış yardımlarını çeşitli kriterler doğrultusunda daha akıllı ve verimli bir şekilde dağıtmak fikri ön plana çıkmaktaydı.³⁵⁹ Tıpkı PEPFAR'da olduğu gibi, MCC'nin oluşum sürecinde de Amerikan kongresi partiler üstü bir tavırla hareket ederek kuvvetli bir destek ortaya koydu. MCC kuruluşundan günümüze kadar tarım ve sulama, yolsuzlukla mücadele, eğitim, enerji, finans ve girişimcilik, sağlık, mülkiyet hakları, altyapı ve su tedariki gibi alanlarda çeşitli girişimleri destekledi. Söz konusu oluşum aşağıda belirtilen amaçlar doğrultusunda ilan edildi:

- Marketleri genişletmek ve yeni iş imkânları yaratmak,
- Daha istikrarlı bir dünyanın inşa edilmesine katkıda bulunmak,
- Altyapı faaliyetleri aracılığıyla kıtada ve dünyada büyümenin sağlanması,
- Gelecek nesillere yatırım,
- Kadınların toplumsal hayattaki yerinin güçlendirilmesi,
- İşbirliğine gidilen hükümetlerin kapasitelerinin arttırılmaya çalışılması,
- Girişimlerde başarılı olunması için fırsatlar sağlama,
- Sağlıklı bir toplumun oluşturulması için çaba harcama.³⁶⁰

MCC ile birlikte, Afrika'da işbirliğine gidilen ülkelerde yoksulluğu azaltmak ve söz konusu ülkelerin uzun vadeli ekonomik büyümeyi sağlayabilmelerine yardımcı olmak için çeşitli kaynaklar oluşturulduğu öne sürülmekteydi. Bu doğrultuda, Afrika kıtası MCC'nin kaynaklarından en çok yararlanan kıta konumundaydı. Yardımlar gerçekleştirilirken uzun vadede büyümeyi arttıracak ve yoksulluğu azaltacak köprü yapımı, yol yapımı, liman yapımı, elektrik hatlarının inşa edilmesi ve diğer altyapı projelerine odaklanıldı. Anlaşılacağı üzere MCC, çeşitli ekonomik girişimler yoluyla kıtada ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla faaliyetlerde bulunmaktaydı. MCC'nin Afrika'da 20 ülke ile 7,9 milyar dolar değerinde imzalanmış sözleşmesi bulunmaktadır ve MCC kapsamında kıtaya 205 milyon dolar değerinde çeşitli yatırımlarda bulunulmuştur.³⁶¹ MCC tarafından Afrika'da gerçekleştirilen yardım ve yatırımların bazıları aşağıda belirtilmiştir:

- 656.000 kişinin temiz suya gelişmiş bir şekilde erişiminin sağlanması,
- 191, 000 çiftçinin tarımsal teknikler konusunda eğitilmesi,

³⁵⁹ Gibler and Miller, *Social Science Quarterly*, s. 1204.

³⁶⁰ "About MCC", *Millennium Challenge Corporation*, <https://www.mcc.gov/about>, [Erişim: 3.2.2018].

³⁶¹ "Where We Work: Africa", *Millennium Challenge Corporation*, <https://www.mcc.gov/where-we-work/region/africa>, [Erişim: 4.2.2018].

- 1.300 km uzunluğunda yol yapımı,
- 2,772 kilometre uzunluğunda elektrik hattının inşa edilmesi,
- 167.000 öğrencinin MCC tarafından desteklenen eğitim faaliyetlerine katılması.³⁶²

2005 yılı Haziran ayına gelindiğinde ise Bush “Başkan’ın Malarya Girişimi (PMI)”ni ilan etti. PMI için ilk 5 yılda toplam 1,2 milyar dolar kaynak ayrılması öngörüldü.³⁶³ ABD Dışişleri Bakanlığı verilerine göre girişimin temel amacı Afrika’daki 15 ülke başta olmak üzere Malarya’dan ölen kişi sayısını en az % 50 oranında azaltmak idi. Bu doğrultuda ilk olarak 3 hedef ülke seçildi: Angola, Tanzanya ve Uganda. Bu üç ülkede yaklaşık 6 milyon insan Malarya ile mücadele kapsamında tedavi edilmeye çalışıldı. 2007 yılına gelindiğinde, Bush yönetimi Malarya ile mücadele amacıyla gerekli envanterlerin alınması ve çeşitli girişimlerde bulunulması için söz konusu plana 30 milyon dolar daha destek sağladı. Girişimde odaklanılan diğer 12 ülke ise Benin, Etiyopya, Gana, Kenya, Liberya, Madagaskar, Malavi, Mozambik, Ruanda, Senegal ve Zambiya oldu. Söz konusu girişim Malarya hastalığını tedavi etme ve önleme konusunda oldukça etkili oldu. ABD ayrıca bu süre zarfında Afrika’da ve dünyada tüberküloz ile mücadele girişimini de destekledi. 2000-2006 yılları arasında söz konusu hastalıktan muzdarip ülkelere 500 milyon dolar yardım yapıldı. Yalnızca 2007 yılında yapılan yardım miktarı 90 milyon dolar olarak kayıtlara geçti. ABD 2005 ve 2007 yılları arasında AIDS ve Tüberküloz ile mücadele programlarına, öngörülen yardımlara ek olarak 120 milyon dolar ilave para aktardı.³⁶⁴

Görüldüğü üzere Bush yönetimi altında Afrika kıtası ülkelerine oldukça ciddi meblağlarda dış yardımlar yapılmıştır. Bu yardımların önemli bir kısmını ise güvenlik amacıyla yapılan yardımlar ve sağlık yardımları oluşturmaktaydı. Özellikle sağlık alanında gerçekleştirilen yardımlar, Bush döneminde Afrika kıtasına yönelik olarak gerçekleştirilen en olumlu dış politika faaliyetleri arasındadır. Bush’un başkanlığının sona erdiği 2008 yılı, Afrika kıtasına yönelik olarak gerçekleştirilen ve başkanlığı döneminde sürekli artan yardımların geldiği noktayı göstermesi itibariyle önemliydi. Bu yılda ABD tarafından kıta ülkelerine gerçekleştirilen yardımlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

³⁶² “Where We Work: Africa”, a.y.

³⁶³ Rachel Silverman, “Resources Flow Under The President’s Malaria Initiative”, *Center for Global Development*, 29 Haziran 2012, s. 4.

³⁶⁴ “Fact Sheet, The United States and International Development: Partnering for Growth”, *U.S. Department of State Archive*, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2007/aug/90348.html> , 6 Ağustos 2007, [Erişim: 4.2.2018].

Tablo 2.6. ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya Yönelik 2008 Yılı Toplam Yardım Miktarı
(x1000\$)³⁶⁵

Kalkınma Yardımı	678.352
Ekonomik Destek Fonu	283.249
Yabancı Ordu Finansmanı	6.757
Küresel Sağlık ve Çocuk Koruma (Dışişleri Bakanlığı)	3.295.550
Küresel Sağlık ve Çocuk Koruma (USAID)	746.073
Uluslararası Askeri Eğitim ve Yetiştirme	13.779
Uluslararası Narkotik Kontrol ve Güvenlik Güçlerinin Desteklenmesine İlişkin Programlar	31.642
Silahsızlanma, Mayın Temizleme, Terörle Mücadele vs. Programlar	27.512
Barışı Koruma Operasyonları	130.222
Barış için Gıda Programı (II)	1.823.273
Toplam	7.037.409

2.8. ÇİN'İN AFRİKA'DA ARTAN ETKİSİ VE BUSH DÖNEMİNDE KİTADA ÇİN-ABD REKABETİ

Siyasi olarak komünist bir ideoloji ile yönetilmesine rağmen ekonomik olarak hızla kapitalist bir modele doğru evrilen Çin'in 1990'lı yıllardan itibaren Afrika kıtası ile ilişkilerini geliştirmesi, 2000'li yıllara gelindiğinde bu ülkeyi ABD'nin kıtadaki en önemli rakibi haline getirdi. Aslında kıta ile olan teması M.Ö. 2. yüzyıla kadar uzanan Pekin yönetiminin, kıta ile hakiki manada ilişki kurması ise ancak II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Soğuk Savaş atmosferinde gerçekleşti.³⁶⁶ Belirtilen dönemde Çin'in kıtaya yönelmesi ise ekonomik saiklerden ziyade ideolojik dürtülerle ifade edilebilmekteydi.³⁶⁷ 1965 yılına kadar kıtada 17 ülke tarafından tanınan ülke, bu dönemde Soğuk Savaş şartları altında Zimbabwe'nin bağımsızlık savaşına yardımcı olmak ve Angola iç savaşına ve sonrasında ülkenin yeniden yapılandırılmasına dolaylı olarak müdahil olmak gibi olaylar vasıtasıyla kıta

³⁶⁵ Ted Dagne, "Africa: U.S. Foreign Assistance Issues", *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33591.pdf>, 15 Eylül 2011, [Erişim: 4.2.2018].

³⁶⁶ Elif Sak, "Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi: Sahraaltı Afrika ekseninde Türkiye ve Çin Faaliyetlerinin Karşılaştırılması", Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Yalova, Haziran 2014, s. 54.

³⁶⁷ Kiremitçi, a.g.e., s. 69.

meseleleriyle hemhal oldu.³⁶⁸ Çin'in kıta ülkeleri ile olan ilişkilerindeki dönüm noktasını ise ekonomisinin hızla kapitalistleşmesi ve 1989 yılında Tiananmen Meydanı'nda iktidarı protesto etmek amacıyla gerçekleştirilen gösteriler karşısında Batılı ülkelerin gösterdiği tavır teşkil etti.³⁶⁹ Tiananmen Meydanı'nda daha fazla demokrasi talebiyle toplanan ve çoğunluğunun gençlerin oluşturduğu protestocular Pekin yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırıldı. Çin'in protestoların üstesinden gelme biçimi, Batılılar tarafından eleştirildi ve Pekin yönetimine karşı çeşitli yaptırımlar gündeme geldi. Tiananmen Meydanı'nda yaşanan olaylar 21. Yüzyıla doğru gidilirken Pekin yönetiminin Batı dünyası ile olan ilişkilerini derinden etkiledi.³⁷⁰

Bu tarihten itibaren, Batılı devletler tarafından izole edilen ve ekonomik yaptırımlara maruz kalan Pekin yönetimi Batı ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerine ciddi bir alternatif oluşturmak adına, kabuğundan çıkmaya hazırlanan Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini güçlendirme yoluna gitti.³⁷¹ İlki 2000 yılında gerçekleştirilen ve daha sonra düzenli aralıklarla 5 kez gerçekleştirilecek olan Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) ise gerek Afrika-Çin ilişkilerine ivme kazandırması, gerekse rakiplerine bir örnek teşkil etmesi noktasında oldukça başarılı bir proje olarak hafızalara kazındı.³⁷² Bush döneminde kıtadaki 54 ülkenin 46'sı ile resmi ilişkiler kuran Pekin yönetimi, Afrika'da adı en çok anılan ve sözü en çok geçen ülkelerden biri oldu.³⁷³ Bu süreçte Çin Afrika ile olan ilişkilerinde, Batılılardan farklı olarak bazı temel prensipler üzerinden hareket etti. Bu bağlamda, 1953 yılından itibaren Çin'in dış

³⁶⁸ Bayram, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, s. 369. ; Simon Tisdall, “ Zimbabwe: Was Mugabe’s fall a result of China flexing its muscle?”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/17/zimbabwe-was-mugabes-fall-a-result-of-china-flexing-its-muscle>, 17 Kasım 2017, [Erişim: 5.2.2018].

³⁶⁹ Ilana Botha, “China in Africa: Friend or Foe? China’s contemporary political and economic relations with Africa”, University of Stellenbosch, Department of Political Management, *Yüksek Lisans Tezi*, Stellenbosch, Aralık 2006, s. 25.

³⁷⁰ Mürsel Bayram, “Afrika’da Artan Çin Nüfuzu’nun Çok Yönlü Sonuçları”, *The Journal of Academic Social Sciences*, S. 28, Temmuz 2016, s. 504.

³⁷¹ Yun Sun, “Africa in China’s Foreign Policy”, *Brooking Institution*, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Africa-in-China-web-CMG7.pdf>, Nisan 2014, Washington DC, s. 4, [Erişim: 5.2.2018].

³⁷² Numan Hazar, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Usak Yayınları, 2. Baskı, Ankara, Eylül 2011, s. 62-63.

³⁷³ Bu dönemde Afrika kıtasında yer alan 8 ülke Çin yerine Tayvan’ı tanımayı tercih etmekteydi. Bu ülkeler Burkina Faso, Çad, Gambiya, Liberya, Malavi, Sao Tome ve Principe, Senegal ve Swaziland idi. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Hazar, a.g.e., s. 62.)

politikasında sıkça dillendirdiği ve Afrika politikalarında da etkili olan 5 temel ilke şu şekilde ifade edilmekteydi³⁷⁴:

- Ülkelerin toprak bütünlüğüne ve egemenliklerine karşılıklı olarak saygı gösterilmesi
- İlişki içerisinde bulunan ülkelerle karşılıklı saldırmazlık durumunun sağlanması
- Ülkelerin birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemeleri prensibi
- Karşılıklı fayda ve eşitlik temelinde kurulan iş birliği
- Barış içinde bir arada yaşama prensibi (peaceful-coexistence)

Çin'in Afrika'ya olan ilgisini arttırması -günümüzde dahi geçerliliğinin koruyan- çeşitli sebeplere dayanıyordu. İlk olarak Çin hızla sanayileşen ve kapitalistleşen ekonomisini beslemek için enerji kaynaklarına ve çeşitli ham madde ürünlerine ihtiyaç duyuyordu.³⁷⁵ Afrika kıtası ise belirtilen ihtiyaçları sağlama noktasında verimli bir alan olarak göze çarpıyordu. 2000'li yılların başında dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 10'unu bünyesinde barındıran kıta ülkeleri gaz, elmas, altın, bakır, krom, uranyum ve koltan gibi enerji kaynaklarına ve değerli madenlere de sahipti.³⁷⁶ Belirtilen bu durum, Pekin yönetiminin kıtaya yönelik iştahını arttırdı. Örneğin ABD'de Bush'un iktidarda olduğu yıllarda kıtadan günde yaklaşık 1,5 milyon varil petrol ihraç eden Pekin yönetimi³⁷⁷, Afrika'dan dünyaya ihraç edilen petrolün % 33'ünü ithal ederken, bu oran Çin'in ithal ettiği toplam petrol miktarının yaklaşık % 10'una karşılık geliyordu.³⁷⁸ Bu dönemde Çin enerji kaynakları bağlamında Sudan, Angola, Gabon, Nijerya, Cezayir ve Ekvator Ginesi ile zengin mineraller bağlamında ise Zambiya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler içerisindeydi.³⁷⁹

Çin'in kıta ülkeleri ile olan ilişkilerine olumlu yönde bir ivme kazandırmasının ikinci nedeni ise, Afrika kıtasını ürünlerini ihraç edeceği devasa bir pazar olarak görmesi ve

³⁷⁴ Ankit Panda, "Reflecting on China's Five Principles, 60 Years Later", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2014/06/reflecting-on-chinas-five-principles-60-years-later/>, 26 Haziran 2014, [Erişim: 6.2.2018].

³⁷⁵ Berhanu Tsegay, "The Impact of China on Western's Policy towards Africa", *Horn Affairs*, <https://hornaffairs.com/2017/01/12/impact-of-china-on-westerns-policy-towards-africa/>, Ekim 2013, [Erişim: 6.2.2018].

³⁷⁶ Lloyd Thrall, *China's Expanding Relations: Implications for US National Security*, Rand Corporation, California, 2015, s. 30-31.

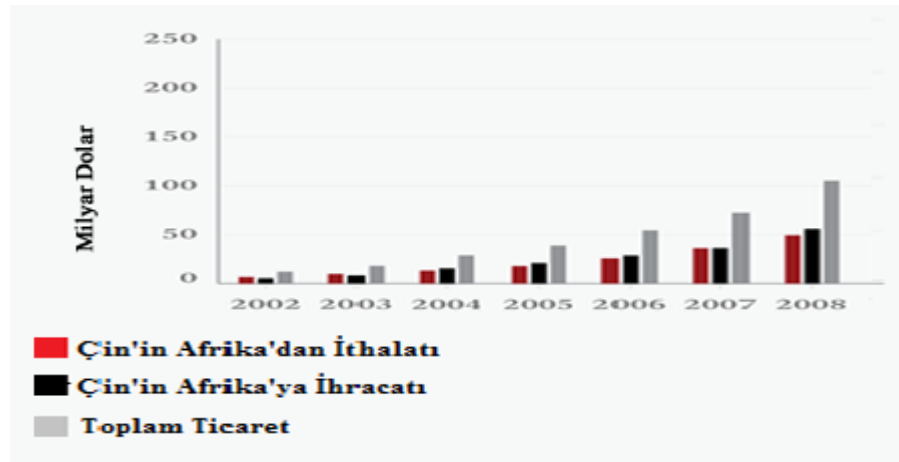
³⁷⁷ Tsegay, *Horn Affairs*, a.y.

³⁷⁸ Princeton Lyman, "China and the US in Africa: A Strategic Competition or an Opportunity for Cooperation?", *Council on Foreign Relations*, https://www.cfr.org/content/thinktank/ChinaandUS_Africa.pdf, s. 3, [Erişim: 6.2.2018].

³⁷⁹ Tsegay, *Horn Affairs*, a.y.

karşılıklı ticari aktiviteler sonucu ortaya çıkacak yatırım imkânı idi.³⁸⁰ Zira 2000 yılında yaklaşık 10 milyar dolar değerinde olan Çin-Afrika ticaret hacmi, ilişkilerin ilerlemesinin ardından 2010 yılında 100 milyar doların üzerine çıktı. Ortaya çıkan bu rakamın 50,8 milyar dolarını Çin'in Afrika'ya ihraç ettiği ürünler oluştururken, 56 milyar dolarını ise başta petrol olmak üzere Pekin yönetiminin kıtadan ithal ettiği ürünler oluşturdu.³⁸¹ Aşağıdaki grafikte 2002 yılından G. W. Bush'un iktidarının son yılı olan 2008 yılına dek Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki artan toplam ticaret hacmi gösterilmektedir:

Şekil 2.11. Bush Döneminde Çin-Afrika Ticareti: 2002-2008³⁸²

Çin'in Afrika kıtasına odaklanmasının üçüncü nedeni ise siyasi meşruiyet unsuru idi.³⁸³ Tek başlarına hareket ettiklerinde siyasi ağırlıkları tam olarak hissedilemese de Afrikalı ülkeler birlikte hareket ettiklerinde BM gibi uluslararası organizasyonlarda yapısı gereği büyük bir etki yaratabiliyorlardı. Örneğin, 1971 yılında Çin'in Tayvan'ın yerine BM'ye alınmasına dair yapılan oylamada 26 Afrika ülkesinin desteği, bu ülkenin BM ve Güvenlik Konseyi'ne kabulünü kolaylaştırıcı bir rol üstlendi.³⁸⁴ 2000'li yıllarda ise BM İnsan Hakları Yüksek Komisyonu'nun Çin'de yaşanan insan hakkı ihlallerine yönelik gündeme getirdiği her türlü olumsuz karar, Afrikalı ülkelerin birçoğunun Çin'in yanında hareket etmesi ile

³⁸⁰ Chris Alden ve Christopher R. Hughes, "Harmony and Discord in China's Africa Strategy: Some Implications for Foreign Policy", *The China Quarterly*, C. 199, Eylül 2009, s. 567.

³⁸¹ "China-Africa Economic and Trade Cooperation", Ministry of Commerce People's Republic of China, *Information Office of the State Council*, 15 Şubat 2011, http://english.mofcom.gov.cn/article/zt_minister/lanmua/201102/20110207420927.shtml, [Erişim: 7.2.2018].

³⁸² "China-Africa Bilateral Trade Overview", *China-Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>, Aralık 2017, [Erişim: 7.2.2018].

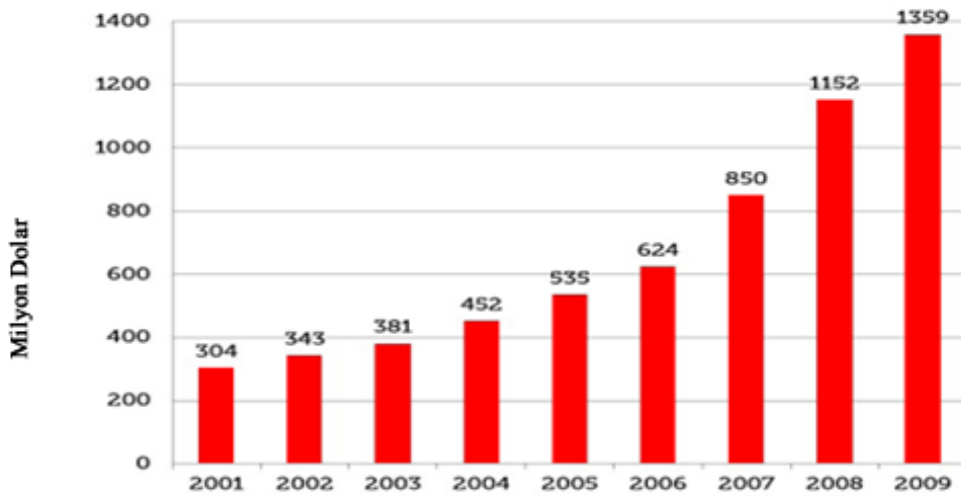
³⁸³ Larry Hanauer ve Lyle J. Morris, *Chinese Engagement in Africa: Drivers, Reactions, and Implications for U.S. Policy*, Rand Corporation, Washington DC, 2014, s. 4.

³⁸⁴ Sak, a.g.e., s. 55.

neticelendi.³⁸⁵ Aynı şekil de Çin de bilhassa Başkan Bush tarafından desteklenen Sudan ve Zimbabve'ye siyasi ve ekonomik yaptırım uygulanmasına ilişkin olası tasarıları BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisinin gücünü kullanarak en başından itibaren geçersiz kıldı.³⁸⁶

Pekin yönetiminin 21. yüzyıl ile birlikte ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda Afrika'ya ilgisini arttırması çeşitli yumuşak güç unsurları ile birlikte üst düzey ziyaretleri, hibe ve kredileri, çeşitli yatırımları ve başlangıçta Afrikalıların ilgisini de beraberinde getirdi. Çin'in kıtaya artan ilgisine bir örnek olarak, aşağıdaki grafikte, 2001 ve 2009 yılları arasında Afrika'ya yönelik olarak gerçekleştirdiği dış yardım miktarları gösterilmiştir:

Şekil 2.12. Çin'in Afrika'ya yönelik olarak gerçekleştirdiği dış yardım miktarı: 2001-2009³⁸⁷

Pekin yönetiminin kıtaya her geçen gün daha fazla yoğunlaşmasının ve kıta üzerinde daha fazla söz sahibi olmasının Afrika ülkeleri için olumlu ve olumsuz sonuçları oldu. İlk olarak Çin'in gerçekleştirdiği yatırımlar neticesinde kıtada iş imkânlarını arttırdığı gözlemlendi. Çin bölgede gerçekleştireceği herhangi bir yatırım için iş gücü istihdam ederken, işçilerin bir kısmını Çin'den gelenler, diğer kısmını ise yatırım yapılan yerin yerli halkı oluşturdu. Çin'in kıtaya yönelik faaliyetlerinin ikinci olumlu sonucu ise Afrikalı ülkelerin altyapılarının nispeten gelişmesine olanak sağlaması oldu.³⁸⁸ Fakat bu yapılırken, bu ülkenin çıkarları doğrultusunda hareket edildi. Örneğin bir yol yapılırken, Çin'in yatırımlarına giden bağlantıyı kolaylaştırması amaçlanarak yapıldı. Pekin yönetiminin kıtaya yönelik uyguladığı

³⁸⁵ Lyman, *Council on Foreign Relations*, s. 3.

³⁸⁶ Lyman, *Council on Foreign Relations*, s. 4.

³⁸⁷ Anna Katharina Stahl, "China's Relations with Sub-Saharan Africa", *Istituto Affari Internazionali Working Papers*, C. 16, S. 22, Eylül 2016, s. 7.

³⁸⁸ Hanauer ve Morris, a.g.e., s. 34-35.

dış politikanın üçüncü olumlu sonucu ise bilhassa Batılıların ve ABD'nin müdahil olmadığı yerler olmak üzere kıta genelinde ekonominin büyümesine katkı sağlamasıydı.³⁸⁹ Bu durum zaman zaman Çin'in Afrika'nın enerji kaynaklarını ve değerli madenlerini sömürmesi olarak ifade edildi.³⁹⁰ Çin'in kıtaya yönelik hamlelerinin olumsuz sonuçları ise demokratik olmayan rejimlerin meşrulaştırılması, birçok Afrika ülkesinin ham madde ve ucuz işgücüne olan bağımlılığının artması, tekstil gibi alanlarda yerli ürünlerin Çin ürünleri ile rekabet edememesi sonucunda birçok iş yerinin kapanması ve yüz binlerce Afrikalının işsiz kalması, kıta ülkelerine sağlanan kolay krediler sonucunda ülkelerin borç yükünün artması, hatalı ekonomik kararların resmi yolsuzluğa katkıda bulunması olarak ifade edilmektedir.³⁹¹ Kısacası ABD yönetiminin kıtada yaymaya çalıştığı “Washington’un felsefesini benimseyenlerin kazanacağı” algısının aksine aksine, Çin kıtaya olan ilgisini arttırmaya başladığı andan itibaren Afrikalı uluslara ekonomik modeli, siyasi anlayışı ya da dini yönelimleri ne olursa olsun, “Pekin’in yanında duranların kazanacağı” mesajını veriyordu.

Bush döneminde, Washington yönetimi gerek başkanın ağzından gerekse diğer devlet adamları aracılığıyla Çin'in kıtadaki faaliyetlerini sıklıkla eleştirdi. Bu ülkeye yönelik eleştirilerin odak noktasını ise Afrika'daki ülkeler ile ilişki kurulurken demokrasi, iyi yönetim, insan hakları gibi değerlerin yadsındığı iddiası oluşturdu.³⁹² Pekin yönetimi belirtilen değerleri ülkelerin iç meselesi olarak ifade etmekte ve bu kavramlar üzerinden ilişki kurmayı reddetmekteydi. Hatta Çin ekonomik ve siyasi ilişkilerde bu konuları gündeme getirmeyi, Afrikalı ulusların egemenlik haklarına saldırı olarak nitelendirmekteydi.³⁹³ Dolayısıyla Pekin yönetiminin Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerinde Tayvan'ın tanınmaması dışında hiçbir ön koşu ileri sürmediği iddia edildi.³⁹⁴ Örneğin Darfur'da yaşananlar sırasında BM aracılığıyla Sudan'a yönelik ekonomik ve siyasi yaptırım uygulanmak istendiğinde, Çin bu yönde bir girişime karşı çıktı. Bu hareketine gerekçe olarak ise ekonomik yaptırımların

³⁸⁹ Hanauer ve Morris, a.g.e., s. 45.

³⁹⁰ Eleanor Albert, “China in Africa”, *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/backgrounder/china-africa>, 12 Temmuz 2017, [Erişim: 8.2.2018].

³⁹¹ Hanauer ve Morris, a.g.e., s. 64-67.

³⁹² Peter Brookes ve Ji Hye Shin, “China’s Influence in Africa: Implications for the United States”, *The Heritage Foundation*, <https://www.heritage.org/asia/report/chinas-influence-africa-implications-the-united-states>, No 1916, 22 Şubat 2006, [Erişim: 9.2.2018]; “Bush chides China over Human Rights”, *CNN*, <http://edition.cnn.com/2008/POLITICS/08/06/bush.china.olympics/index.html>, 7 Ağustos 2008, [Erişim: 9.2.2018].

³⁹³ “Africa Benefiting from partnership with China”, *Ministry of Foreign Affairs of People’s Republic of China: FOCAC Archive*, <http://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/zxxx/t264759.htm>, 25 Temmuz 2006, [Erişim: 9.2.2018].

³⁹⁴ Jennifer L. Parenti, “China-African Relations in the 21st Century”, *Joint Force Quarterly*, C. 52, S. 1, 2009, s. 119.

kalkınma ile ilgili bir sorun olduğunu, yaptırımların hayata geçirilmesi halinde ise ülkeyi daha da istikrarsızlaştıracağını savundu.³⁹⁵ ABD ise bu tavrına karşılık Pekin yönetimini kıtadaki yaramaz ve anti-demokratik devletlere sahip çıkmakla itham etti. Yine de Çin yönetimi Zambiya örneğinde olduğu gibi siyasi çıkarlarının tehlikeye girdiği ya da muhalefet liderleri tarafından şiddetle eleştirildiği durumlarda ise gerek ülkelerin iç işlerine müdahale etmekten, gerekse söylem bazında ülkeleri tehdit etmekten geri durmadı.³⁹⁶ Özetle Pekin yönetimi kıtada demokratik olmayan yönetimlerle dost olması ve ekonomik faaliyetlerini sürdürürken demokrasi, şeffaflık ve insan hakları gibi küresel değerleri görmezden gelmesi nedeniyle eleştirildi.

Çin'in bu tavrı AB ve ABD gibi aktörler karşısında Afrikalı ulusların elini güçlendirmekteydi. Belirtilen aktörler Afrikalı devletlerle olan ilişkilerinde koşulluluk ilkesine riayet etmekte ve belirli bir yardımın yapılması, bir yatırımın gerçekleştirilmesi veya bir hizmetin götürülmesi için demokrasi, iyi yönetim, insan hakları gibi bazı kriterleri ön koşul olarak sunmaktaydı. Örneğin, Etiyopya Devlet başkanı Meles Zenawi de 2012 yılında ülkesinde gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu'nda demokrasi ile kalkınmanın aynı şeyler olmadığını, Afrikalı devletlerin birlikteliklerini sağlamak için demokrasiye ihtiyaç duyduklarını ve bunun devletlerin iç meselesi olduğunu belirtti.³⁹⁷ AB ve ABD gibi aktörlerin bu tavrı karşısında ise Afrikalı uluslar Çin'e yönelerek tabir-i caizse yüzlerini Batı'dan Asya'ya, özellikle Çin'e doğru çevirdiler.³⁹⁸ Bu durum BRICS ülkelerinin Afrika'da yükselen etkinliği karşısında AB ve ABD bloğunun alan kaybetmesi, Çin'in ise kendisine yeni bir alan açması olarak nitelendirildi.

Çin Afrikalı devletler nezdinde genel olarak sağladığı günü kurtaran ekonomik katkılar nedeniyle pozitif karşılanmaktadır. Fakat Çin'in gerçekleştirdiği yardım ve yatırımların yolsuzluğa, israfa, kötü yaşam koşullarına ve işsizliğe neden olması kıtada Çin'in imajını her geçen gün daha fazla zedelemektedir.³⁹⁹ Nihai noktada, Çin'in de diğerleri gibi Afrikalıların çıkarlarını öteleyen, kendi çıkarlarını ise ön plana çıkaran bir devlet olduğu fikri ağır basmaktadır. Bush döneminde Çin'in kıtada alan kazanmasıyla beraber ise ABD ve AB

³⁹⁵ Tsegay, a.y.; Zhang Qingmin ve Song Wei, "China's policy toward Africa: a Chinese perspective", *The Newsletter*, S. 60, Yaz 2012, s. 26.

³⁹⁶ Bayram, *The Journal of Academic Social Sciences*, s. 506-507.

³⁹⁷ Magnus Taylor, "Diary: The Meles Zenawi Show -World Economic Forum on Africa, 2012-", *African Arguments*, <http://africanarguments.org/2012/05/15/diary-the-meles-zenawi-show-the-world-economic-forum-on-africa-2012-by-magnus-taylor/>, 15 Mayıs 2012, [Erişim: 10.2.2018].

³⁹⁸ Tsegay, *Horn Affairs*, a.y.

³⁹⁹ Hanauer ve Morris, a.g.e., s. 48-54, 60.

lkeleri gibi diğer aktörlerin kıta ile olan ilişkilerini yeniden değerlendirdiği ve Afrikalı ülkelere sunulan n koşulları mümkün mertebe yumuşattiğı görülmekteydi.⁴⁰⁰ Çin’e yönelik bir diğer eleştiri ise bu ülkenin kıtada çağdaş bir biçimde sömürgecilik yaptığı ve Afrikalıların kaynaklarını sömürdüğü yönündeydi.⁴⁰¹ Pekin yönetimi bu iddiayı da geçmişinde sömürgeciliğin acı yüzüne maruz kalmış bir ülkenin sömürgeci pratiklere girişmeyeceği savı ile reddetmektedir.⁴⁰²

Her ne kadar gerek Çin’in Afrika’da her geçen gün artan etkisi, gerekse ABD’li şirketlerin Çin menşeli şirketler karşısında alan kaybetmesi nedeniyle bu ülkeye yönelik bir endişe oluşmuşsa da; Bush döneminde ABD’nin istatistiki veriler itibariyle Afrika kıtasında Çin’den daha etkili olduğu görülmekteydi. Örneğin 2008 yılında Çin’in kıtaya yaptığı dış yardım miktarına karşılık, ABD yaklaşık 7 milyar dolarlık dış yardımıyla bu ülkenin oldukça önündeydi.⁴⁰³ Yine aynı yılda, Çin’in ilk kez 100 milyar doların üzerine çıkan toplam ticaret hacmine karşılık ise ABD’nin ticaret hacmi 141,3 milyar dolar olarak karşımıza çıkmaktaydı: Üstelik bu rakamın yaklaşık 113 milyar dolarını başta petrol olmak üzere kıtadan ihraç ettiği ürünler oluştururken, yalnızca 28,3 milyar dolarını kıtaya ithal ettiği ürünler oluşturmaktaydı, ki bu yönüyle ABD kıtada veren/kazandıran değil alan/kazanan bir ülke konumundaydı.⁴⁰⁴

Görüldüğü gibi Afrika’da ticari faaliyetler bağlamında 2008 yılına ait ABD-Çin rekabetinde, Washington yönetiminin lehine bir ticaret dengesi söz konusuydu. Bir başka örnek olarak ise Çin yönetiminin ithal ettiği petrol miktarına karşılık, ABD’nin günde 20,7 milyon varil petrol ihraç etmesi idi.⁴⁰⁵ Aşağıda verilen ABD, AB, Fransa, İngiltere, Almanya ve Çin gibi devletlerin 2000-2008 yılları arasında Afrika’ya gerçekleştirdiği yardım miktarı grafiği ve Çin, Japonya, AB, ABD’nin 2000-2008 yılları arasında Sahraaltı Afrika ile olan ticaret verilerini içeren grafik incelendiğinde de ABD’nin etkisi daha açık bir şekilde anlaşılabilecektir:

⁴⁰⁰ Tsegay, *Horn Affairs*, a.y.

⁴⁰¹ Jian Junbo ve Donato Frasheri, “Neo-colonialism or De-colonialism? China’s economic engagement in Africa and the implication for world order”, *African Journal of Political Science and International Relations*, C. 8, S. 7, 2014, s. 186.

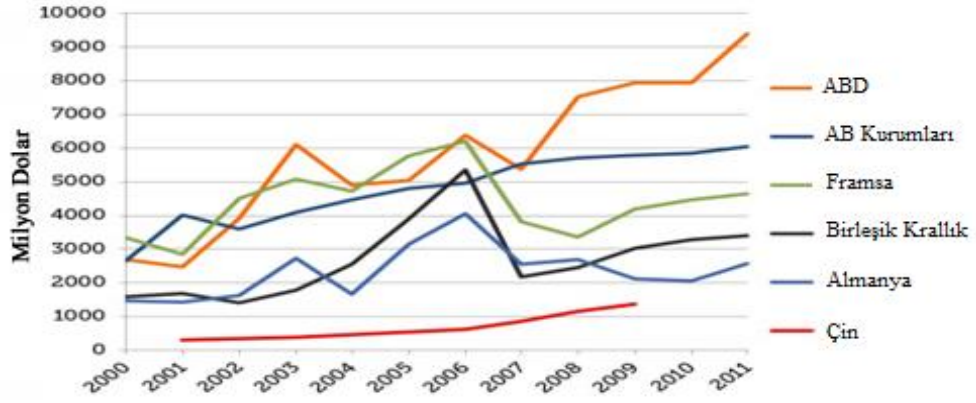
⁴⁰² Hasan Aydın, “Afrika’da Kamu Diplomasisi: in ve Türkiye Muhakemesi”, *Afrika Araştırmacıları Derneği Resmi Sitesi(AFAM)*, <https://www.afam.org.tr/afrikada-kamu-diplomasisi-cin-ve-turkiye-muhakemesi/>, 28 Eyll 2017, [Erişim: 10.2.2018].

⁴⁰³ Kiremitçi, a.g.e., s. 52.

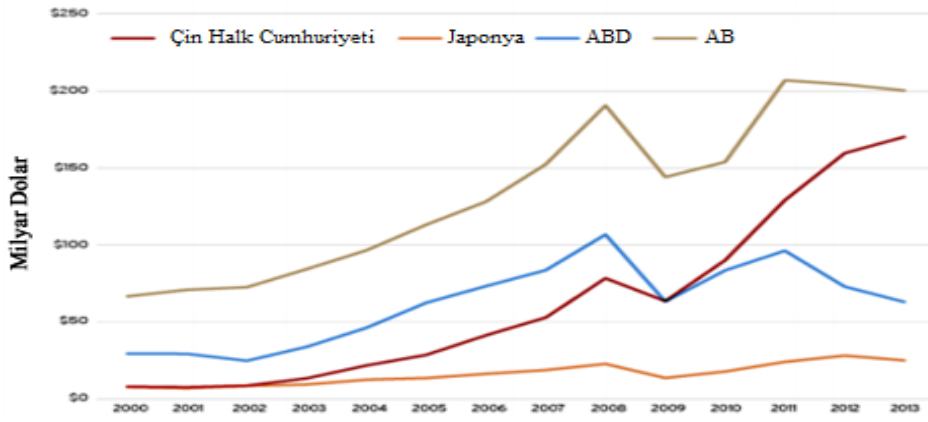
⁴⁰⁴ “Trade in Goods with Africa: 2008”, *United States Census Bureau*, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0013.html>, [Erişim: 10.2.2018].

⁴⁰⁵ Yun Sun, “American and Chinese trade with Africa: Rtheoric vs. reality”, *The Hill*, <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/international/214270-american-and-chinese-trade-with-africa-rhetoric-vs-reality>, 8 Mayıs 2014, [Erişim: 10.2.2018].

Şekil 2.13. Küresel Aktörlerin 2000-2008 Yılları Arasında Afrika'ya Yaptıkları Yardım Miktarı⁴⁰⁶

Şekil 2.14. 2000-2008 Yılları Arasında Sahraaltı Afrika'nın Ticaret Ortakları⁴⁰⁷

Bush yönetimi Çin ile olan rekabetinde o dönem için birkaç adım önde olsa da, kıtada kendi ekonomik ve stratejik çıkarlarına karşılık yükselen Çin tehdidi karşısında önlem almayı ihmal etmedi Bush yönetimi döneminde Afrika kıtasında Çin'in yükselişini önlemek için alınan temel önlemler ise şu şekildeydi.⁴⁰⁸:

- Kıtada Çin'in artmaya başlayan nüfuzunu dengelemek adına Mısır, Etiyopya, Nijerya ve Güney Afrika gibi Afrika kıtasının 4 önemli devleti ile müttefiklik ilişkilerinin geliştirilmesi,
- 2007 yılında AFRICOM'un kurulması,
- Anti-demokratik olarak tanımlanan devletlerle yeni ve nispeten daha yumuşak ikili ilişkilerin kurulmaya çalışılması.

⁴⁰⁶ Stahl, *Istituto Affari Internazionali Working Papers*, s. 7.

⁴⁰⁷ Schneidman ve Lewis, *Brookings Institution*, a.y.

⁴⁰⁸ Tsegay, *Horn Affairs*, a.y.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUSSEIN BARACK OBAMA DÖNEMİNDE ABD’NİN AFRİKA POLİTİKASINDA TEMEL YAKLAŞIMLAR

3.1. H. BARACK OBAMA DÖNEMİ ABD DIŞ POLİTİKASI

4 Kasım 2008’de ABD’de gerçekleştirilen başkanlık seçimi sonucunda kullanılan oyların % 52,9’unu alan Demokrat Parti’nin adayı Hussein Barack Obama, Cumhuriyetçi rakibi John McCain’i saf dışı bırakarak bu ülkenin 44. başkanı oldu.⁴⁰⁹ Kenya’dan göçen bir babanın ve Amerikalı bir annenin oğlu olan Obama’nın 2009 yılı Ocak ayında Beyaz Saray’da resmen görevine başlaması, ABD’nin siyasi tarihinde bir istisnayı da beraberinde getirdi. Demokrat Parti’nin adayının seçimlerden zaferle çıkmasının ardından, bu ülkenin tarihinde ilk kez Samuel Huntington’un klasik bir Amerikan vatandaşını tarif ettiği “Beyaz”, “Anglo-Saxon” ve “Protestan” tiplerinin özelliklerine tamamen haiz olmayan, siyahi bir Amerikalı başkanlık koltuğuna oturdu. Beyaz Saray’ın yeni liderinin Afrikalı köklere sahip olması, başta kıta ülkeleri olmak üzere birçok ülkede ABD’nin Bush döneminden daha farklı ve olumlu bir dış politika izleyeceği algısının yerleşmesine neden oldu.⁴¹⁰ Siyahi bir Amerikan vatandaşı olan Obama’nın başkanlığı, Bush’un uygulamaya koyduğu “Terörle Savaş” politikalarının ardından dış dünyada ABD’ye karşı yükselen huzursuzlukları da - mümkün olduğunca- giderme amacı doğrultusunda atılmış bir adım olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Yeni başkanı Washington’da oldukça zor günler bekliyordu. Başkan Bush döneminde uygulamaya konulan politikalar neticesinde ABD’nin uluslararası alandaki imajı sarsılmıştı. Obama yönetimi selefinden iki önemli savaşın -Afganistan ve Irak- siyasi, askeri ve ekonomik yükünü, ülkesinin dostlarıyla kopma noktasına gelen müttefiklik ilişkilerini ve durgun bir ekonomiyi devraldı. Kendisinden beklenen, Washington’un içte ve dışta zarar gören imajını tamir etmesiydi.⁴¹¹ Başkanın seçim çalışmaları boyunca ortaya koyduğu vizyon ve dillendirdiği söylemleri kendisine yönelik beklentiyi daha da arttırdı. Değişim sloganı ile

⁴⁰⁹ Adam Nagourney, “Obama Wins Elections”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2008/11/05/us/politics/05campaign.html>, 5 Kasım 2008, [Erişim: 1.3.2018].

⁴¹⁰ Philip H. Gordon, “Obama’s Foreign Policy Options”, *Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/articles/obamas-foreign-policy-options/>, 15 Eylül 2008, [Erişim: 1.3.2018].

⁴¹¹ Tuğçe Ersoy Öztürk, “Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”, *TASAM*, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1102/barack_obama_imaji_uzerinden_amerikan_dis_politikasinin_yeniden_insasi, 11 Temmuz 2009, [Erişim: 1.3.2018].

iktidara yürüyen ülkenin ilk siyahi başkanı, selefi Bush ile kıyaslandığında nispeten farklı bir görüntü çiziyordu. Bush döneminde ABD'nin dış politikasında tek yanlı, önleyici müdahaleye dayanan ve saldırgan anlayışa karşılık; Obama daha az maliyetli, daha yumuşak ve çok taraflı bir dış politika anlayışı vadediyordu.⁴¹² Üstelik Obama yönetimi Bush döneminden farklı olarak diyalog, karşılıklı müzakere ve kamu diplomasisi kanallarını açık tutacağına dair izlenimler sunuyordu. Siyahi başkanın dış politikada şiar edinmesi öngörülen temel hedef ve öncekileri şu şekildeydi⁴¹³:

- Demokrasi ve insan haklarına öncelik verilmesi,
- Gerekğinde sert güç unsurları da kullanılmakla beraber ortaya çıkan sorunların çözümünde yumuşak güç unsurlarına öncelik verilmesi,
- Hükümetler arası işbirliğinden yararlanma imkânının arttırılması,
- Terörle mücadele sertlik ve diplomasi arasında bir denge sağlanması,
- Küresel terör tehdidine karşı çok taraflı ve evrensel bir mücadele ortamının yaratılması,
- Nükleer silahların yaygınlaşmasının önlenmesi amacıyla geniş bir güvenlik ve ittifak alanının hayata geçirilmesi,
- Ülkesinin temel hedeflerinin jeopolitik vizyondan jeoekonomik vizyona doğru kaydırılması,
- Değer siyasetine önem verilmesi ve ülkesinin bu alanda dünyadaki itibarını yeniden kazanması için çaba gösterilmesi,
- Ülkesinin vatandaşlarının, dostlarının ve müttefiklerinin güvenliğinin sağlanması noktasında hareket edilmesi,
- Fırsat ve refahı teşvik eden bir uluslararası ekonomik sistem içerisinde güçlü, yenilikçi ve büyüyen bir ABD ekonomisinin oluşturulması,
- Küresel ihtiyaçlara cevap verebilecek güçlü bir işbirliği aracılığıyla yeni bir uluslararası sistemin ortaya çıkarılması için çaba harcanması.

Obama yönetiminin 8 yıllık görev süresinin ardından Cumhuriyetçiler kendisinin sergilediği politikalar sonucunda ABD'nin dünya kamuoyundaki imajının ve gücünün gerilediğini, Demokratlar ise aksine Bush dönemine nazaran ABD'nin yurt içinde ve yurt

⁴¹² Hasan Basri Yalçın, "Obama Stratejisi ve Ortadoğu", *Akademik Orta Doğu*, C. 9, S. 2, 2015, s. 56.

⁴¹³ "Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar: Analiz", *Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*, İstanbul, Şubat 2009, s. 4-7. ; "The National Security Strategy of the United States of America", 2010, s. 7. ; "The National Security Strategy of the United States of America", 2015, s. 2.

dışındaki imajının olumlu bir ivme kazandığını iddia ettiler.⁴¹⁴ Gerçekten de, Obama yönetiminin iktidara gelmesi ve yukarıda ifade edilen yeni söylem ve hedefler ile birlikte -en azından başlangıçta- ortaya çıkan sempatik hava ABD'nin diğer ülkeler üzerindeki imajına -geçmiş döneme nispeten- olumlu yönde bir ivme kazandırdı. Aşağıdaki tabloda Obama döneminde ABD'nin diğer bazı ülkeler üzerindeki imajına yönelik yapılan bir çalışmanın verileri ortaya konulmuştur:

Tablo 3.1. Bush ve Obama Dönemlerinde ABD'nin Diğer Ülkeler Üzerindeki İmajı⁴¹⁵

Yıllar Ülkeler	2000 %	2002 %	2003 %	2004 %	2005 %	2006 %	2007 %	2008 %	2009 %	2010 %	2011 %	2012 %	2013 %	2014 %	2015 %
Kanada	-	72	63	-	59	-	55	-	68	-	-	-	64	-	68
Polonya	86	79	-	-	62	-	61	68	67	74	70	59	67	73	74
Rusya	37	61	37	46	52	43	41	46	44	57	56	52	51	23	15
Türkiye	52	90	15	30	29	12	9	12	14	17	10	15	21	19	29
Lübnan	-	36	27	-	42	-	47	51	55	52	49	48	47	41	39
Çin	-	-	-	-	47	42	34	41	47	48	44	43	40	50	44
Japonya	77	72	-	-	-	63	61	50	59	66	85	72	69	66	68
Brezilya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62	62	61	73	65	73
Meksika	66	64	-	-	-	-	56	47	69	56	52	56	66	63	66
Burkina Faso	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	79
Etiyopya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	61
Gana	-	83	-	-	-	-	80	-	-	-	-	-	83	77	89
Kenya	94	80	-	-	-	-	37	-	90	94	83	-	81	80	84
Nijerya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	81	-	-	69	69	76
Senegal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	61	74	60
G. Afrika	-	65	-	-	-	-	-	60	-	-	-	-	72	68	74
Tanzanya	-	53	-	-	-	-	46	65	-	-	-	-	-	75	78
Uganda	-	74	-	-	-	-	64	-	-	-	-	-	73	62	76

⁴¹⁴ Carolyn Presutti, "Obama'nın Dış Politikası", *Amerika'nın Sesi*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/obamanin-dis-politikasi/1516293.html>, 28 Eylül 2012, [Erişim: 1.3.2018].

⁴¹⁵ "Confidence in Obama Lifts U.S. Image Around the World", *Pew Research Center*, <http://www.pewglobal.org/2009/07/23/confidence-in-obama-lifts-us-image-around-the-world/>, 23 Temmuz 2009, [Erişim: 2.3.2018].

2009 yılında bir kriz ekonomisi devralan Barack Obama 8 yıllık başkanlık süresinde izlediği ekonomi politikaları ile ülkesinin ekonomik durumunu görece iyileştirdi. Fakat Demokrat Partili başkan, aynı başarıyı ülkesinin dış politika faaliyetlerinde gösteremedi. Bu durum bilhassa görev süresinin sonuna doğru Obama yönetiminin sert eleştirilerle karşı karşıya kalmasına neden oldu. Destekleyenleri ve muhalifleri tarafından “gereğinden fazla sabırlı” veya “kararsız” olmakla itham edilen Obama yönetimi, hakim görüşe göre dış politikada nispeten başarısız olarak nitelendirildi.⁴¹⁶ Ülkesini yeni bir savaşa sokmayacağı ve eski dönemden kalma yurt dışındaki (Afganistan ve Irak) Amerikan askerlerini geri çekeceği vaadiyle iktidara gelen Barack Obama⁴¹⁷, her ne kadar Pasifik’in yükselen gücü karşısında dış politikasında odak noktasını bu bölgeye çevirmek istediye de Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın karmaşık atmosferi ve hemen her olayda gözünü ABD’nin ne yapacağına çeviren Avrupalı ülkelerin tavırları Obama yönetiminin bu yönde bir dış politika vizyonu sergilemesini engelledi.⁴¹⁸ 2017 yılının Ocak ayında başkanlık görevini Donald Trump’a devrederken, Libya, Mısır, Suriye ve Ukrayna’da ortaya çıkan sorunlar sırasındaki politikaları Obama’nın eksi hanesine yazılırken, çok eleştirilmesine rağmen İran ile imzalanan “Nükleer Silahların Sınırlandırılmasına Dair Anlaşma”, Küba ile ilişkilerin başlangıç seviyesinde de olsa yeniden tesis edilmesi ve Çin dışında 12 ülkeyi kapsayan Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması (TPP) Obama yönetiminin başarıları arasında değerlendirildi. Bu dönemde İsrail-Filistin ve Afganistan-Pakistan sorunlarının ABD’nin öncülüğünde karşılıklı müzakereler aracılığıyla çözülmesine ilişkin çabalar ise yeterli özverinin gösterilmemesi ve tarafların söz konusu müzakerelere gönülsüz olarak katılması neticesinde sonuçsuz kaldı. Afrika politikaları bağlamında ise, Obama yönetimi kendisine yönelik artan beklentilere rağmen, büyük oranda selefleri olan B. Clinton ve G. Bush’un kıta ile ilgili politikalarını sürdürmeyi tercih etti.⁴¹⁹

Obama’nın dış politika stratejisine yönelik dile getirilen ilk eleştiri seçim meydanlarında sık sık sözünü ettiği Irak ve Afganistan’daki Amerikan askerlerinin çekilmesine ilişkin çabalarıydı. Irak’taki askerler 2011 yılının sonunda bu ülkeden çekilse de bir süre sonra Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) isimli terör örgütünün Irak ve Suriye topraklarında etkinlik sağlaması nedeniyle geri çekilen Amerikan askerlerinin bir kısmı “özel

⁴¹⁶ Fred Kaplan, “Obama’nın Dış Politika Karnesi”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/obamanin-dis-politika-karnesi>, 4 Ocak 2016, [Erişim: 2.3.2018].

⁴¹⁷ Christian Nünlist, “The Legacy of Obama’s Foreign Policy”, *Center for Security Studies*, S. 188, Mart 2016, s. 1.

⁴¹⁸ Kaplan, *Al Jazeera*, a.y.

⁴¹⁹ Kaplan, *Al Jazeera*, a.y.

kuvvetler” adı altında Irak’a döndü.⁴²⁰ Kaldı ki askerlerin Irak’tan çekilmesi dahi tam anlamıyla Obama’nın dış politika başarısı değildi. Başkan Bush ile Bağdat yönetimi arasında 2008 yılında imzalanan “Kuvvetlerin Statüsüne Dair Anlaşma (SOFA)” 31 Aralık 2011 tarihine kadar Irak’ta kalan bütün Amerikan askerlerinin bu ülkeden çekilmesini zorunlu kılıyordu.⁴²¹ Obama yönetiminin anlaşmada belirtilen son tarih yaklaşırken Bağdat ile anlaşarak en azından on bin civarında Amerikan askerinin ülkede kalmasına ilişkin düşüncesi de Irak’taki mevcut koşullar yüzünden hayata geçirilemedi ve Amerikan askerleri -sınırlı bir süre için de olsa- Irak topraklarını tamamen terk etti.⁴²² Afganistan’daki Amerikan askerlerini çekme sözü ise bu ülkenin mevcut durumu ve Kabil yönetiminin terör örgütlerine karşı ülkedeki kontrolü tam olarak sağlayamaması neticesinde hiçbir zaman gerçekleşmedi. Obama döneminde ABD’nin bu ülkedeki askerlerinin sayısı azaltılmaya çalışılsa da, Amerikan askeri gücü Afganistan’daki varlığını sürdürmeye devam etti ve bölgedeki Amerikan askerlerinin sayısı arttırıldı.⁴²³

Beyaz Saray’a çıktıktan sonra ilk resmi yurt dışı ziyaretlerinden ikisini Türkiye ve Mısır’a gerçekleştiren Başkan Obama’nın izlediği dış politika stratejisine yönelik ikinci büyük eleştiri ise Arap Baharı kapsamında Libya, Mısır ve Suriye’de gerçekleşen halk ayaklanmalarına hazırlıksız yakalanması ve söz konusu ayaklanmalar esnasında takındığı tutarsız tavırla alakalıydı. Libya’da çıkan ayaklanmalarda Obama yönetimi Avrupalı dostlarıyla birlikte hareket ederek muhalif isyancıların tarafında yer aldı.⁴²⁴ Libya lideri Albay Muammer Kaddafi’yi devirmek için doğrudan bir hamle yapmak yerine stratejik davranmayı seçen Obama, NATO’yu devreye sokarak Libya’da bu yolla bir değişim sağlama yoluna gitti.⁴²⁵ Cephe gerisinde durarak cepheyi yönetmeye çalışan Obama’nın söz konusu stratejisi

⁴²⁰ David Unger, “The Foreign Policy Legacy of Barack Obama”, *The International Spectator*, C. 51, S. 4, 2016, s. 2-3.

⁴²¹ “Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq on the Withdrawal of United States Force from Iraq and the Organization on Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq(SOFA)”, *U.S. Department of State*, <https://www.state.gov/documents/organization/122074.pdf>, s. 20, [Erişim: 2.3.2018].

⁴²² Moni Basu, “Deadly Iraq war ends with exit of last U.S. troops”, *CNN*, 18 Aralık 2011, <https://edition.cnn.com/2011/12/17/world/meast/iraq-troops-leave/index.html>, [Erişim: 3.3.2018].

⁴²³ Debalina Chatterjee, “Obama’s Afghanistan Policy: A Review of Literature”, *Institute of Peace and Conflict Studies Special Report* 93, Temmuz 2010, s. 3-6.

⁴²⁴ Barack Obama, “Letter from the President regarding the commencement of operations in Libya”, *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/21/letter-president-regarding-commencement-operations-libya>, 21 Mart 2011, [Erişim: 3.3.2018].

⁴²⁵ Maya Bhardwaj, “Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War”, <http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/7367~v~Development of Conflict in Arab S>

nispeten başarılı oldu ve Albay Muammer Kaddafi 20 Ekim 2011’de doğup büyüdüğü Sirte’de kendi halkı eliyle linç edilerek öldürüldü.⁴²⁶ Fakat Kaddafi’nin bu acı sonu, Libya’ya demokrasiyi değil karmaşayı ve iç savaşı beraberinde getirdi. Kaddafi’yi ve Libya’da yerleşen düzenini yıkma aşamasında son derece başarılı olan Barack Obama ile Avrupalı müttefikleri, özgün dinamiklerine tam anlamıyla vakıf olmadıkları bu coğrafyada bozulan düzeninin imarı noktasında başarısız olarak birbirlerini suçladı.⁴²⁷

Mısır’da 30 yılı aşkın bir süredir devam eden Hüsnü Mübarek rejimine karşı meydana gelen halk ayaklanmalarında da Obama yönetimi tutarsız bir dış politika tavrı sergiledi. 25 Ocak 2011 tarihinde Tahrir Meydanı’nda patlak veren ve hızla bütün ülkeye yayılan halk ayaklanmaları ülkede bir devrin sonunu işaret ediyordu.⁴²⁸ Protestoların hedefindeki isim olan Hüsnü Mübarek ise Enver Sedat’ın öldürülmesinin ardından başa geçtiği günden bu yana İsrail ile birlikte Washington’un bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri durumundaydı.⁴²⁹ Halkın kararlı tutumu ve Mısır ordusunun da halka karşı gelmekten sakınan tavrı karşısında Mübarek yönetiminin sonunun geldiğini anlayan Obama yönetimi, doğrudan müdahaleye kalkışmasa da protestocuları destekleyen açıklamalar yaptı ve protestoculara şiddetle karşılık verilmemesi gerektiği temennisinde bulundu.⁴³⁰ Mevcut durumun aleyhine işlediğini gören Mısır Devlet Başkanı Mübarek ise daha fazla görevde kalamayacağını anlayarak 11 Şubat 2011’de görevinden istifa etti.⁴³¹ 2012 yılının Haziran gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Mübarek döneminde yasaklı bir oluşum durumunda olan Müslüman

[pring Libya and Syria From Revolution to Civil War.pdf](#), s. 88, Mayıs 2012, [Erişim: 3.3.2018].

⁴²⁶ Peter Beaumont and Chris Stephen, “Gaddafi’s last words as he begged for mercy: ‘What did I do to you?’”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/23/gaddafi-last-words-begged-mercy>, 23 Ekim 2011, [Erişim: 3.3.2018].

⁴²⁷ “Obama: Cameron was ‘distracted’ after Libya intervention”, *BBC News*, 11 Mart 2016, [Erişim: 3.3.2018].

⁴²⁸ Martin Asser, “Q&A: Egyptian protests against Hosni Mubarak”, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12324664>, 11 Şubat 2011, [Erişim: 3.3.2018].

⁴²⁹ Maria do Céu Pinto Arena, “Changing foreign policy: the Obama Administration’s decision to oust Mubarak”, *Revista Brasileira de Política Internacional*, <http://www.scielo.br/pdf/rbpi/v60n1/1983-3121-rbpi-0034-7329201700121.pdf>, C. 60, S. 1, 2017, s. 1.

⁴³⁰ Barack Obama, “Transcript: President Obama’s Remarks on Egypt”, *Time*, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2045085,00.html>, 28 Ocak 2011, [Erişim: 3.3.2018].

⁴³¹ “Egypt crisis: Hosni Mubarak steps down”, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/8319219/Egypt-crisis-Hosni-Mubarak-steps-down.html>, 11 Şubat 2011, [Erişim: 3.3.2018].

Kardeşler'in kurduğu Hürriyet ve Adalet Partisi'nin adayı olan Muhammed Mursi oyların yaklaşık % 52'sini kazanarak Mısır'ın seçimle göreve gelen ilk Cumhurbaşkanı oldu.⁴³²

Mursi'nin cumhurbaşkanlığı uzun sürmedi. Mursi yönetimine karşı ülkede gerçekleşen protesto gösterilerinin ardından 3 Temmuz 2013'de Mısır Ordusu Genelkurmay Başkanı Abdülfettah es-Sisi'nin liderliğindeki cunta yönetime el koydu ve başta devrik Cumhurbaşkanı Mursi olmak üzere Müslüman Kardeşler'in önde gelen birçok ismi tutuklandı. Ancak halkın darbeye cevabı oldukça sert oldu. Henüz iki yıl önce Mübarek rejimine karşı Tahrir Meydanı'nın dolduran Mısır halkının bir kısmı, bu kez de darbeye karşı aynı meydanda saf tuttu. Protestocuların dağılmaması üzerine ordu halkın üzerine ateş açtı ve Mısır yeniden bir iç savaşın eşiğine geldi.⁴³³ Mısır'da bunlar yaşanırken Obama yönetimi darbeye yönelik memnuniyetsizliklerini ifade ederken, yaşanan sürece açıkça darbe demekten kaçındı. Zira Obama Mısır'da ordunun yönetime el koymasını darbe olarak nitelendirseydi ABD yasalarına göre bu ülkeye ekonomik yardım yapmak olanaksız hale gelecekti. Mısır ise Hüsnü Mübarek döneminden beri ABD'nin bölgedeki en büyük müttefiklerinden biri olduğundan, Obama yönetimi tercihinin bölgede önemli bir müttefikini kaybetmemek yönünde kullandı. Halka ateş açılması da Obama tarafından eleştirilse de, somut hiçbir adım atılmadı.⁴³⁴

Arap Baharı kapsamında Obama'nın Suriye Politikası da tutarsızlıkla eleştirilen dış politika tercihleri arasındaydı. Obama yönetimi 2011 yılında Suriye'de Esad ailesinin yönetimine karşı başlayan ve hızla silahlı bir hale bürünen protesto gösterilerinde muhaliflerin tarafını tuttu. Esad'ın tarihin yanlış tarafında olduğunu vurgulayan⁴³⁵ ve artık kenara çekilme vaktinin geldiğini ifade eden Başkan Obama, muhalifleri desteklese de Esad rejimini sona erdirmek adına kesin ve etkili bir stratejiyi hayata geçiremedi. Her fırsatta Esad'ı eleştiren ve Türk politikacıları da Esad karşıtlığı konusunda teşvik eden Obama, kimyasal silah

⁴³² "Muslim Brotherhood-backed candidate Morsi wins Egyptian presidential election", *Fox News*, 24 Haziran 2012, [Erişim: 3.3.2018].

⁴³³ Peter Hessler, "Egypt's Failed Revolution", *The New Yorker*, <https://www.newyorker.com/magazine/2017/01/02/egypts-failed-revolution>, 2 Haziran 2017, [Erişim: 3.3.2018].

⁴³⁴ Gönül Tol, "Obama'nın Gözünden Mısır Darbesi", *Akşam*, <http://www.aksam.com.tr/gonul-tol-konuk-yazar/yazarlar/obamanin-gozunden-misir-darbesi/haber-223381>, 8 Temmuz 2013, [Erişim: 4.3.2018].

⁴³⁵ Jonah Goldberg, "The pathetic 'wrong side of history' plea", *New York Post*, 21 Mart 2014, <https://nypost.com/2014/03/21/the-pathetic-wrong-side-of-history-plea/>; Chris McGreal ve Martin Chulov, "Syria: Assad must resign, says Obama", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/aug/18/syria-assad-must-resign-obama>, 19 Ağustos 2011, [Erişim: 4.3.2018].

kullanımını Esad yönetiminin muhaliflere yönelik uyguladığı stratejiye müdahale etme noktasında “kırmızı çizgi” olarak öne sürdü. Ne var ki, 21 Ağustos 2013’de Şam’ın banliyölerinden Guta’da Esad rejimi tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen, 1500’den fazla kişinin ölümüyle sonuçlanan sârin gazı kullanımı da Obama’yı harekete geçirmeye yetmedi.⁴³⁶ Washington yönetimi Guta’dan sonra da defalarca Esad yönetimi tarafından kimyasal silah kullanıldığına ilişkin iddialar kamuoyuna yansısı da herhangi bir karşılık vermemeyi tercih etti. Obama’nın Beşar Esad yönetimi konusundaki temel hatasının, Şam yönetiminin de Libya ve Mısır’daki ayaklanmalarda olduğu gibi kısa sürede düşeceği yanılığısına kapılması ve Rusya ile İran gibi devletlerin Esad’ı kuvvetli bir şekilde destekleyeceğini öngörememesi olarak ifade edildi. Ayrıca muhaliflerin içerisinde yer aldığı düşünülen aşırı gruplar da Obama’nın tereddütlü olmasının nedenleri arasında olduğu öne sürüldü.⁴³⁷ Varılan noktada, “konuşan ama icraata geçmeyen bir başkan” görüntüsü çizen ve muhaliflere basit yardımlar dışında yeterli yardımda bulunamayan Obama yönetimi, Suriye sorununun çözümü konusunda Türkiye, İran ve Rusya arasında Astana görüşmelerinin gündeme gelmesi ile birlikte nispeten göz ardı edildi.⁴³⁸

Başkanın Suriye politikası ile ilişkili olarak, Obama’ya yönelik içte ve -özellikle- dışta yükselen eleştirilerin diğer bir odak noktasını ise IŞİD ve YPG konuları oluşturdu. ABD’nin Irak’ta istikrarı sağlayamamasının ve Suriye’de ortaya çıkan iç savaş atmosferine gereken zamanda gerektiği gibi müdahale edilememesinin IŞİD’e alan kazandırarak bu bölgelerde hâkimiyet sağlamasına neden olduğu ileri sürdü. Obama yönetiminin IŞİD ile mücadele etmek için seçtiği yöntem de hayli tartışmalıydı. Siyahi başkan hem Esad’ı iktidardan düşürmek hem de IŞİD’i alt etmek için terör örgütü “Kürdistan İşçi Partisi (PKK)”nin Suriye kolu olarak bilinen “Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve bu partinin silahlı kanadı olan “Halkçı Koruma Birliği (YPG)” ile iş birliği yaptı. Bu kapsamda ABD, Suriye’deki Kürt ayrılıkçı gruplara asker, silah, lojistik ve eğitim desteği sağladı. Obama yönetiminin bu tavrı Türkiye tarafından hoş karşılanmadı ve şiddetle kınandı. Zira Türkiye Cumhuriyeti, gerek PKK’yı gerekse PYD’yi terör örgütü olarak kabul etmekte ve iki örgütün de varlığını kendi

⁴³⁶ John Graser ve Trevor Thrall, “Obama’s Foreign Policy Legacy and the Myth of Retrenchment”, *CATO Working Paper*, S. 43, 24 Nisan 2017, s. 8. ; “Republicans urge Obama to enforce Syria 'red line,' oppose deploying troops”, *Fox News*, 28 Nisan 2013, <http://www.foxnews.com/politics/2013/04/28/republicans-urge-obama-to-enforce-red-line-oppose-deploying-troops.html>, [Erişim: 4.3.2018].

⁴³⁷ Joseph V. Micallef, “Checkmate: Obama’s Syrian Disaster”, *Huffington Post*, www.huffingtonpost.com/joseph-v-micallef/checkmate-obamas-syrian-d_b_8270810.html, 11 Kasım 2015, [Erişim: 4.3.2018].

⁴³⁸ “ABD'den ‘Astana’ Sitemi”, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dunya/abdden-astana-sitemi-2596504>, 14 Ocak 2017, [Erişim: 4.3.2018].

bekası açısından bir problem olarak nitelendirmekteydi. Obama yönetiminin Türkiye'nin terör örgütü olarak nitelendirdiği gruplarla işbirliği yapması ise ülkesinin Soğuk Savaş yıllarından beri önemli müttefiklerinden biri olan Türkiye ve onun yönetimi ile arasındaki makasın giderek açılmasına neden oldu.⁴³⁹

Ukrayna krizi ve bu krizle bağlantılı olarak yaşanan Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı da Obama yönetiminin eleştirildiği konular arasında yer aldı. Ukrayna'da aylardır süren protesto gösterilerinin ardından, Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in 21 Şubat 2014 tarihinde Rusya'ya kaçması sonucunda, bu ülkede Batı yanlısı Aleksandr Turniçov geçici olarak devletin başına getirildi.⁴⁴⁰ Rusya'nın tanımadığı ve bir darbe olarak ifade ettiği bu girişim, Ukrayna'nın Batı yanlısı organizasyonlar olarak bilinen NATO ve AB ile yakın ilişki içerisine girmesine neden oldu. Rusya'nın bu duruma gösterdiği tepki ise Ukrayna'ya bağlı özerk bir bölge olan Kırım'ı dolaylı yoldan ilhak etmek oldu. Rus destekli Milisler tarafından ele geçirilen Kırım, parlamentosu aracılığıyla 16 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilen tamamen göstermelik bir referandum ile Rusya'ya bağlandığını ilan etti.⁴⁴¹ Rusya bu kararı kabul ederken, uluslararası toplumun diğer birçok üyesi kınadı. Bu karara tepki gösterenlerin başında ise NATO, Avrupa Konseyi, Almanya, Türkiye, ABD ve AB yer aldı. NATO yaşananları uluslararası hukukun ihlal edilmesi olarak yorumlarken⁴⁴², Avrupa Konseyi Ukrayna'nın egemenliğinden ve toprak bütünlüğünden yana tavır koydu.⁴⁴³ Almanya ise hükümetin başındaki isim olan Angela Merkel aracılığıyla Rusya'yı tehdit ederek böyle bir girişimin siyasi ve ekonomik sonuçları olacağını duyurdu.⁴⁴⁴ Türkiye bu yönde bir girişimi kesinlikle tanımayacağını ifade ederek Kırım Tatarlarının yanında olduğunu belirtti.⁴⁴⁵ Avrupa Birliği, üye ülkelerini Kırım ile ticaret yapmamaları konusunda net bir şekilde

⁴³⁹ "MGK Bildirisi'nde ABD'ye PYD sitemi", *Cumhuriyet*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/783421/MGK_Bildirisi_nde_ABD_ye_PYD_sitemi.html, 17 Temmuz 2017, [Erişim: 4.3.2018].

⁴⁴⁰ Hakan Gündeş, "Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna", *Emek ve Toplum Araştırmaları Merkezi*, Temmuz 2014 s. 4.

⁴⁴¹ "Kırım Resmen Rusya'ya Bağlandı", *Anadolu Ajansı*, <https://aa.com.tr/tr/dunya/kirim-resmen-rusyaya-baglandi/172996>, 21 Mart 2014, [Erişim: 4.3.2018].

⁴⁴² "North Atlantic Council statement on the situation in Ukraine", *NATO*, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_107681.htm, 2 Mart 2014. [Erişim: 5.3.2018].

⁴⁴³ "PACE strongly supports Ukraine's territorial integrity and national sovereignty", *Parliamentary Assembly*, 7 Mart 2014, [Erişim: 5.3.2018].

⁴⁴⁴ Karen Gilchrist, "Russia sanctions to be lifted once Ukraine ceasefire is agreed, says Merkel", *CNBC*, <https://www.cnbc.com/2017/08/29/angela-merkel-russia-sanctions-to-be-lifted-once-ukraine-ceasefire-is-agreed.html>, 29 Ağustos 2017, [Erişim: 5.3.2018].

⁴⁴⁵ "Erdoğan: Rusya'nın Kırım'ı ilhakını tanımıyoruz", *CNN Türk*, <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/-erdogan-rusya-nin-kirim-i-ilhakini-tanimiyoruz>, 4 Ağustos 2015, [Erişim: 5.3.2018].

uyardı.⁴⁴⁶ Barack Obama ise yayınladığı bir kanun hükmünde kararname ile Kırım'a ithalat ve ihracatı yasakladı.⁴⁴⁷ Görüldüğü üzere, uluslararası toplumun tepkileri söylem ya da ekonomik yaptırım düzeyinde kaldı. Bilhassa Obama'nın Kırım'ın ilhakı konusundaki pasif tavrı eleştiri konusu olurken; Obama Kırım'ın Rusya ile yakınlığına dikkat çekerek, kendi ülkesi Kanada'yı işgal etmek isterse, Rusya'nın coğrafi olarak buna engel olamayacağını ifade etti.⁴⁴⁸

Başarısızlıkları ve neden olduğu hayal kırıklığı ile sıklıkla eleştirilen Obama yönetiminin 8 yıllık görev süresi boyunca en dikkat çeken faaliyetlerinden biri ise İran ile dünya siyasetinin 6 büyük gücü olarak ifade edilen P5+1 ülkeleri (ABD, İngiltere, Fransa, Çin, Rusya, Almanya) arasında imzalanan nükleer anlaşmaya öncülük etmesiydi. Söz konusu anlaşma İran'ın nükleer etkinliğini sınırlandırma ve bu alandaki çabalarını BM'nin kontrolüne sunma imkânı getirdi. Buna karşılık bu ülkeye uygulanan ekonomik yaptırımlar yumuşatılacak ve dış ülkelerin bankalarında rehin tutulan İran'a ait paraların sahibine iadesi gerçekleştirilecekti.⁴⁴⁹ Cumhuriyetçiler tarafından sıklıkla eleştirilmesine ve Obama'nın ardından iktidara gelen Donald Trump tarafından her fırsatta olumsuz bir üslupla gündeme getirilmesine rağmen, ifade edilen anlaşma Obama yönetimi ile Bush yönetimi arasındaki en önemli farklardan birini ortaya koymaktaydı. Keza Bush yönetimi Saddam Hüseyin'in kimyasal silahlara sahip olduğunu, bu silahların ABD'nin ve bu ülkenin müttefiki olan ülkelerin güvenliği için endişe kaynağı olduklarını iddia edip Saddam rejimini askeri güç kullanarak devirmişti. Obama yönetimi ise İran'ın nükleer güç kapasitesini arttırdığına, söz konusu kapasitenin ABD ve bu ülkenin müttefiki olan ülkelerin güvenliğini tehdit ettiğine yönelik endişeleri ortadan kaldırmak için selefi George W. Bush gibi askeri güç kullanma yoluna gitmedi. Aksine diplomasi ve karşılıklı müzakere gibi yumuşak güç unsurları kullanılarak bu sorun aşılmaya çalışıldı.

Obama'nın dış politikada dikkat çeken bir başka hamlesi ise Küba ile ülkesinin ilişkilerini normalleştirme yönünde attığı adım oldu. Bilindiği üzere ülkenin eski diktatörlerinden Fulgencio Batista döneminde son derece iyi durumda olan ABD-Küba ilişkileri, Batista'nın 1959 yılında Fidel Castro ve arkadaşları tarafından devrilmesi ve ülkede

⁴⁴⁶ "AB, Kırım'a yaptırımları ağırlaştırdı", *T24*, <http://t24.com.tr/haber/ab-kirima-yaptirimlari-agirlastirdi.280929>, 19 Aralık 2014, [Erişim: 5.3.2018].

⁴⁴⁷ "ABD'den yeni Kırım yaptırımları", *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdden-yeni-kirim-yaptirimlari>, 20 Aralık 2014, [Erişim: 5.3.2018].

⁴⁴⁸ Kaplan, *Al Jazeera*, a.y.

⁴⁴⁹ "Iran nuclear deal: Key details", *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33521655>, 13 Ekim 2017, [Erişim: 5.3.2018].

sosyalist esaslara dayalı bir yönetim anlayışını benimesemesi üzerine bozulmuştu. Belirtilen tarihten itibaren ABD yönetimleri Fidel Castro'yu devirmek için çeşitli muhalif grupları desteklerken, Fidel Castro da her fırsatta Washington yönetimlerine olan karşıtlığını tekrarladı. Öyle ki, Soğuk Savaş sona erdikten sonra dahi ABD ile Küba arasındaki ilişkiler yumuşamadı. İki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi için Fidel Castro'nun iktidardan uzaklaşması gerekiyordu. Beklenen fırsat 2006 yılında Fidel Castro'nun kardeşi Raul Castro'nun ağabeyinin rahatsızlığı üzerine Küba'da resmen birinci adam konumuna yükselmesi ile geldi. ABD ile ilişkiler konusunda daha ılımlı bir tavra sahip olan kardeş Castro, Obama ile birlikte hareket ederek 2014 yılında ülkesinin Washington ile olan ilişkilerinin normalleştirme sürecini başlattı. Obama ise 2016 yılının Mart ayında Küba'ya bir ziyaret gerçekleştirerek 88 yıl aradan sonra bu ülkeye resmi bir ziyaret gerçekleştiren ilk Amerikan başkanı oldu. Obama'nın ziyaretinden 5 gün önce Küba'ya yönelik bazı seyahat ve finans yasaklarının kaldırılmasına rağmen, ABD'nin bu ülkeye yönelik olarak uyguladığı ekonomik yaptırımlar 50 yılı aşkın bir süredir sürmekteydi. Obama yönetimi ise yaptırımları günden güne yumuşatarak ve Küba ile ilişkileri normalleştirerek bir yönüyle daha Bush döneminden farklı bir dış politika izlediğini ortaya koydu.⁴⁵⁰

Başkanlıktaki ilk yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen başkan Obama'nın⁴⁵¹ dış politikada olumlu olarak görülen bir başka hamlesi ise Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması'na öncülük etmesiydi. Aslında Obama yönetiminin dış politikada rotayı ekonominin yeni yüzyıldaki geleceği olarak görülen Pasifik bölgesine çevirmek istediği sır değildi. Fakat Ortadoğu'nun yapısı ve tarihsel müttefiklik ilişkilerinden kalma sorunlar, Obama yönetiminin bu isteğini kısmen dizginledi. Obama'nın Pasifik ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmek için attığı en önemli adım ise Çin hariç bölgeyle alakalı 12 devletin imzaladığı Trans-Pasifik Anlaşması oldu. Anlaşma ABD Brunei, Singapur, Yeni Zelanda, Şili, Avustralya, Peru,

⁴⁵⁰“Obama: Küba'ya Değişim Gelecek”, *BBC Türkçe*
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160318_obama_kuba_ziyaret, 21 Mart 2016 ; “Fidel Castro Obama'nın Küba ziyaretini eleştirdi”, *BBC Türkçe*,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160328_fidel_castro_obama, 28 Mart 2016 ; “88 yıl sonra tarihi adım: ABD Başkanı Obama, Küba'da”, *Sputnik*,
<https://tr.sputniknews.com/abd/201603201021619398-kuba-abd-obama-havana/>, 20 Mart 2016, [Erişim: 5.3.2018].

⁴⁵¹ “The Nobel Peace Prize for 2009”, *Nobel Prize*,
https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2009/press.html, 9 Ekim 2009, [Erişim: 6.3.2018].

Vietnam, Malezya, Meksika, Kanada ve Japonya arasında 4 Şubat 2016 tarihinde imzalandı.⁴⁵² Söz konusu anlaşmanın hedefleri şu şekildeydi⁴⁵³:

- Anlaşmada imzası bulunan ülkelerin ekonomik büyümelerini teşvik etmek,
- Anlaşmada imzası bulunan ülkelerde istihdam olanakları yaratmak,
- Ülkeler arası yenilik, verimlilik ve rekabet fırsatlarını arttırmak,
- Anlaşmada imzası bulunan ülkelerin vatandaşlarının hayat standartlarını yükseltmek,
- Anlaşmada imzası bulunan ülkelerde yoksulluğu azaltmak,
- Şeffaflık unsurunun etkili bir şekilde hayata geçirilmesini sağlamak,
- İyi yönetişimi desteklemek,
- Çevrenin korunmasını sağlamak.

Obama'nın yumuşak güç faaliyetlerinde etkili bir unsur olarak görülse de, Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması Obama'nın ardından başkan olabilmek için yarışan Hillary Clinton tarafından da Donald Trump tarafından da kabul görmedi ve sert eleştirilere maruz kaldı. Nitekim Trump yönetimi Beyaz Saray'da resmen göreve başladıktan sonra ilk icraatlarından biri ABD'nin söz konusu anlaşmadan resmen çekilmesini sağlamak oldu.⁴⁵⁴

ABD başkanlık koltuğuna ilk kez siyahi ve kökenleri Afrika'ya uzanan birinin oturması, Obama'nın başkanlığı döneminde gözleri ülkesinin Afrika politikasına çevirdi. Bu bağlamda, siyahi bir başkanın iktidara gelişi Afrikalılar için de umut vericiydi. Afrikalı devlet başkanları Obama'nın iktidarda olmasının ABD-Afrika ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyorlardı. Fakat kâğıt üzerinde eski Başkan Bush ile birçok farklı özelliğe sahip olan Barack Obama, tıpkı Irak ve Afganistan meselelerinde olduğu gibi Afrika'ya dair birçok meselede Bush'u ve hatta Bush'un selefi Clinton'u anımsatan bir dış politika çizgisine sahip oldu. Bu durum ise Beyaz Saray'daki isim kim olursa olsun, ABD'nin dünyanın diğer kıta ve bölgelerinde olduğu gibi Afrika'ya yönelik dış politikasının da belirli bir devlet mekanizmasının kontrolü altında işlediği ve karar alıcıların büyük oranda bu

⁴⁵² "TPP: What is it and why does it matter?", *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/business-32498715>, 23 Ocak 2017, [Erişim: 6.3.2018].

⁴⁵³ "Summary of the Trans-Pacific Partnership Agreement", *Office of the United States Trade Representative*, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2015/october/summary-trans-pacific-partnership>, 4 Ekim 2015, [Erişim: 6.3.2018].; "Trans-Pacific Partnership Agreement", *Department of Foreign Affairs and Trade of Australia*, <https://dfat.gov.au/trade/agreements/tpp/documents/tpp-overview.pdf>, [Erişim: 6.3.2018].

⁴⁵⁴ "Withdrawal of the United States From the Trans-Pacific Partnership Negotiations and Agreement", *Federal Register: The Daily Journal of the United States Government*, <https://www.federalregister.gov/documents/2017/01/25/2017-01845/withdrawal-of-the-united-states-from-the-trans--pacific-partnership-negotiations-and-agreement>, 23 Ocak 2017, [Erişim: 6.3.2018].

mekanizmaya bağılı kaldığı gerçeğini ortaya çıkarmaktaydı. Obama'nın 8 yıllık iktidarı boyunca ABD'nin kıtaya olan ilgisini arttırması ise, başkanın Afrikalı köklerinden ziyade kıtanın dünya siyasetinde hızla artan öneminden kaynaklandı. Bu dönemde Obama yönetimi Afrika'da kuzeyde Libya'dan, doğuda Somali'den ve batıda Nijerya'dan gelen terör tehditleri ve Çin'in her geçen gün artan etkinliği nedeniyle Bush döneminin oldukça eleştirilen bir icraatı olan AFRICOM'u sahiplendi. Ayrıca kıta ile ilgili ekonomi politikalarının odak noktasını, 2000 yılında Clinton tarafından ilan edilen ve Bush yönetimi tarafından da sahiplenilen AGOA oluşturdu. Söz konusu yasa Obama döneminde 2015 yılında yenilendi. Her fırsatta demokrasiden, diplomasiden, karşılıklı müzakerelerden ve değişimden dem vuran Obama yönetimi, kıtada istikrarı sağlamak adına Ruanda'da Joseph Kabila'yı, Uganda'da Yoweri Museveni'yi ve Etiyopya'da Mulatu Teshome'yi destekledi. Kısacası ülkesinin ilk siyahi başkan olarak nitelendirilen Obama, Afrika kıtası söz konusu olduğunda herhangi bir beyaz Amerikalı başkandan farklı davranmadı. Obama'nın bu dönemde uygulamaya koyduğu “Güç-Afrika Girişimi”, “Ticaret Afrika Girişimi”, “Gelecek için Gıda” ve “Genç Afrikalı Liderler Girişimi” gibi projeleri de dış politikada etkili ve yeni bir tavır gösterilememesi nedeniyle istenilen başarıyı sağlayamadı. Sonuç olarak değişim söylemiyle iktidara gelen Başkan Obama önceki Amerikalı başkanlardan kesin çizgilerle ayrılacak bir dış politika stratejisi sergileyemedi. Aksine Obama yönetimi büyük oranda onların izinden gitti ve -tabiri caizse- Bush'tan kaçanlar Obama'ya tutuldu. Obama yönetiminin Afrika konusunda önceki başkanlardan çok da farklı olmayan tavrı 2010 ve 2015 yıllarında yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejilerinde de göze çarptı.

3.2. OBAMA DÖNEMİ ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİNDE AFRIKA

3.2.1. 2010 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde Afrika

2009 yılı Ocak ayında resmen başkanlık koltuğuna oturan Barack Obama'nın ilk kez 2010 yılında yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Afrika kelimesi 24 kez geçmekteydi. Bush yönetiminin 2002 ve 2006 yılında yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejilerine nispeten Obama yönetiminin yayınladığı belgede, yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkaran bir üslup hâkimdi. Bu durumun en bariz örneği ise Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisindeki “realist teori”nin yüksek politikalar (high politics) olarak adlandırdığı güvenlik politikalarına Bush dönemine nazaran daha az yer verilmesi ve yine aynı teorinin düşük politikalar (low politics) olarak ifade ettiği güvenlik dışı konuların (ekonomi, çevre vs.) Bush dönemine kıyasla Obama döneminde yayınlanan stratejilerde kendisine daha fazla yer bulmasıydı. 2010 yılında yayınlanan belgede kıta ile ilgili değinilen temel noktalar şu şekilde ifade edilmekteydi:

- Yayınlanan strateji belgesinde Obama yönetiminin uluslararası toplumun üyeleri arasında gerçekleşecek işbirliğine ve müşterek harekete verdiği önem sık sık vurgulandı. Bu kapsamda ABD'nin ilişkilerini geliştirmeyi planladığı ülkeler arasında Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya ve Endonezya ile birlikte Güney Afrika'nın da ismi yer aldı. Afrika kıtasından Asya'nın güneyine kadar gelişmekte olan ülkelere ABD'nin başarılı ve istikrarlı yapısının bir model olarak sunulmasının, Amerikan anlayışının ve değerlerinin bu ülkelere benimsetilmesinin gerekliliği ifade edildi.⁴⁵⁵
- 2010 yılı strateji belgesinde uluslararası sistemin mevcut atmosferinde eskiye nispeten daha fazla sayıda aktörün (AB, Çin, Hindistan, Rusya vs.) nüfuz ve güç sahibi olduğu belirtildi. Ortaya çıkan atmosferde, Latin Amerika'dan Afrika'ya ve/veya Pasifik'e kadar yükselen güçlerin -zaman zaman uluslararası hukuk normlarını ve bölgesel istikrarı tehlikeye atsalar da- işbirliği için önemli fırsatlar yarattığı savının üzerinde duruldu.⁴⁵⁶
- Belgede Washington yönetiminin ABD'nin Afrika'da ortaya çıkan yeni ve başarılı ortakları destekleyecek diplomasi ve kalkınma faaliyetlerini izleyeceği ifade edilmekteydi.⁴⁵⁷
- Obama döneminde yayınlanan ilk Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde, Obama küresel ekonomik sisteme entegre olan ve uluslararası demokratik yapıya riayet eden ülkelere yönelik gerçekleştirilecek olan uzun vadeli ekonomik yatırımlar vasıtasıyla bu ülkeleri meşru kılmayı ve ödüllendirmeyi planlamaktaydı. Bu durumun ise başta Afrikalı uluslar olmak üzere belirtilen yapıya sahip olan bütün ulusların kapasitelerini ve etki alanlarını genişleteceği düşünülüyordu.⁴⁵⁸
- Belgede ulusların gelişmesinin önünde net bir şekilde engel teşkil eden, ulusların tek başına üstesinden gelemeyeceği bazı zorluklardan bahsedilmekteydi. Bilhassa Afrika kıtasında küresel ısınma, salgın hastalıklar, tarımsal verimliliğin düşük olması gibi sorunların ABD ile kıta ülkelerinin ilişki ağında daha önce yeterince yer almadığı ifade edildi. Obama döneminde belirtilen sorunların üzerine daha çok gidileceğine ve çözüm için Afrikalı uluslarla işbirliği yapma çabasında bulunulacağına yönelik taahhütler verildi.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ "The National Security Strategy of the United States of America", 2010, s. 3.

⁴⁵⁶ "The National Security Strategy of the United States of America", 2010, s. 8.

⁴⁵⁷ "The National Security Strategy of the United States of America", 2010, s. 11.

⁴⁵⁸ "The National Security Strategy of the United States of America", 2010, s. 34.

⁴⁵⁹ "The National Security Strategy of the United States of America", 2010, s. 34.

- 2010 yılı Ulusal Strateji Belgesi’nde Afrika kıtası -başta Güney Afrika olmak üzere- ortaya çıkan yeni ve etkili nüfuz merkezleri arasında zikredildi. Afrika kıtasının çeşitliliğinin ve karmaşık bir yapıya sahip olmasının ise ABD için yeni fırsatlar ve zorluklar yarattığı ifade edildi. Afrika ülkelerin ekonomilerini büyüttükçe ve demokratik kurumlarını güçlendirip, küresel yönetişimi daha etkin hale getirdikçe, Washington yönetiminin kıta ülkelerin ile etkili bir ortaklığı benimseye devam edeceği vurgulandı.⁴⁶⁰
- Söz konusu belgede Obama döneminde ABD’nin kıtadaki ulusal öncelikleri serbest pazara erişim, çatışmaların önlenmesi, küresel barışı koruma, terörle mücadele ve önemli karbon havuzlarının muhafaza edilmesi olarak ifade edildi.⁴⁶¹
- Belgede ABD’nin Obama döneminde kıtadaki iş olanaklarının artırılması, ekonomilerin büyümesi, yoksullukla mücadele, iyi yönetim imkânının sağlanması, şeffaflığın sağlanması, hukukun üstünlüğünü ön plana çıkarılması, güvenliğin sağlanması ve terörle mücadele gibi stratejik müdahalelerine yeniden odaklanacağı belirtildi. İfade edilen stratejik müdahalelerin ise kıtada istikrarın sağlanmasına katkı vereceği öngörülmekteydi.⁴⁶²
- 2010 yılında yayınlanan belgede ayrıca Nijerya ve Kenya gibi kıtada kilit devlet konumundaki iki ülkenin istikrarlarının sürdürülmesinin ABD’nin öncelikleri arasında olduğu ifade edildi.⁴⁶³
- Yayınlanan strateji belgesinde Obama yönetimi Afrikalı ulusların altyapıyı geliştirme, güce ve enerjiye güvenli ulaşım, karşılıklı ticaretin artırılması ve kıtaya yönelik yatırımların artırılması gibi önceliklerinin ülkesinin de gündeminde olduğunu belirtti.⁴⁶⁴
- Obama döneminde yayınlanan belgede sıklıkla Güney Afrika vurgusu yapıldı. Washington yönetiminin temennisinin bu ülkedeki gelişim ve başarının diğer ülkelere de örnek yönünde olduğu olarak ifade edildi. Ayrıca Güney Afrika’nın G-20’ye katılımı da önemli bir olay olarak sunuldu. Barışı koruma girişimlerinden iklim değişikliği doğrultusundaki çabalara dek katkılarıyla, Güney Afrika kıta ülkeleri için olumlu bir model olarak ifade edilmekteydi.⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2010, s. 45.

⁴⁶¹ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2010, s. 45.

⁴⁶² “The National Security Strategy of the United States of America”, 2010, s. 45.

⁴⁶³ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2010, s. 45.

⁴⁶⁴ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2010, s. 45.

⁴⁶⁵ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2010, s. 45.

- Belgede dünya üzerinde istikrarın artırılması adına bölgesel organizasyonların önemine değinilmekteydi. Bu kapsamda Afrika Birliği de NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Körfez İşbirliği Teşkilatı gibi istikrarı sağlama noktasında olumlu yönde vurgu yapılan uluslararası örgütler arasında yer aldı.⁴⁶⁶

Obama'nın iktidarı ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin dilinde kapsamlı değişiklikleri de beraberinde getirdi. 2010 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi bu durumun ilk örneği niteliğindeydi. Söz konusu stratejide Bush döneminde alışlagelenin aksine, güvenlik ile ilgili kaygı ve beklentiler daha az ifade edilmekteydi. Bush'un "Terörle Savaş" doktrinine odaklanan güvenlik sorunsalına nazaran, Obama bu konuda daha geniş bir söylem ağına sahipti. Zira Obama yönetimi yalnızca uluslararası terörizmi değil, iklim değişikliği ve enfeksiyona bağlı salgın hastalıkları da ülkesi için güvenlik tehdidi olarak telakki etmekteydi.⁴⁶⁷ 2002 ve 2006 yıllarında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde ortaya konulan ABD'nin liderliğinde bir dünya düzeni fikri, 2010 yılında yayınlanan Obama döneminin ilk Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde yerini ABD'nin öncülüğünde uluslararası kurumlar ve karşılıklı işbirliğine dayanan bir dünya düzeni tahayyülüne bırakıyordu.⁴⁶⁸ Bu kapsamda, diplomasi ve çok yanlı yaklaşımlar Bush döneminde yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinin aksine en çok vurgulanan hususlar arasındaydı. Ekonomi ve –sıkça dillendirilmese de– ulusal güvenlik konuları, Bush döneminde olduğu gibi Obama döneminde de yeni dönemin kilit unsurlarındandı.⁴⁶⁹ Fakat Obama'nın 2010 yılında yayınladığı strateji belgesinin Bush yönetiminde yayınlanana nazaran dikkat çeken farkı ise demokrasinin teşviki ve yayılması unsurunu Washington'un güvenliğinin olmazsa olmazı olarak görmemesiydi. Bu durumun ortaya çıkmasında, Bush'un demokrasi namına uygulamaya koyduğu politikaların ABD'nin imajını olumsuz yönde etkilemesi başat rol oynamıştı.⁴⁷⁰ Bütün bu farklı algoritmasına rağmen, 2010 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi daha önce birçok Amerikan başkanının ifade ettiği "özgürlük", "refah", "barış" ve "küresel düzen" gibi kavramların etrafında şekillenmişti.

Obama'nın 2010 yılında yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Afrika'ya ilişkin değinilen hususlar Bush döneminde yayınlanan strateji belgelerinin öngördüğü Afrika

⁴⁶⁶ "The National Security Strategy of the United States of America", 2010, s. 46.

⁴⁶⁷ Jamshidi ve Noori, *Journal of World Sociopolitical Studies*, s. 187.

⁴⁶⁸ Jamshidi ve Noori, *Journal of World Sociopolitical Studies*, s. 189.

⁴⁶⁹ Jamshidi ve Noori, *Journal of World Sociopolitical Studies*, s. 177.

⁴⁷⁰ Jamshidi ve Noori, *Journal of World Sociopolitical Studies*, s. 192.

yaklaşımı ile benzer kodlara sahipti. Bu anlamda, 2002 ve 2006 yılı Ulusal Güvenlik Stratejilerinde Afrika'ya yönelik olarak sık sık vurgulanan terörle mücadele ve ekonomik refah gibi anahtar kavramlar, 2010 yılı Ulusal Güvenlik stratejisinde de kendine yer buldu. Ne var ki Obama yönetimi, bu yöndeki düşüncelerini Bush dönemini anımsatan bir üslupla değil, yumuşak gücün dilini kullanarak ifade etmeyi tercih etmişti. Her ne kadar Afrikalı devlet liderleri, siyahi olması ve Bush döneminin yanlış uygulamalarını seçim meydanlarında açık bir şekilde eleştirmesi münasebetiyle başlangıçta Obama döneminin kıta ile Washington arasındaki ilişkilerin ivme kazanacağı fikrine sahip olmuşlarsa da, yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi bu beklentinin pek fazla bir karşılık bulamayacağını ilk işaretini vermekteydi. Zira Amerikalı siyahi başkan, yumuşak üslubuna rağmen birçok konuda selefi ile benzer politikaları benimsemekte, kıtaya beyaz bir Amerikalı gibi yaklaştığı, yayınladığı ilk Ulusal Güvenlik Stratejisi ile açığa çıkmaktaydı. Bu nedenle 2010 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi gerek genel manada gerekse Afrika özelinde Bush döneminde olduğundan farklı bir sunum ile vitrine çıkarılmışsa da, içeriği itibariyle bu belge Obama döneminde ABD'nin Afrika'ya yönelik dış politika anlayışında Bush'un bıraktığı mirastan kolay kolay vazgeçilmeyeceğinin güçlü sinyallerini vermektedir.

3.2.2. 2015 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde Afrika

Obama döneminde ulusal güvenliğe yönelik olarak yayınlanan ikinci ve son strateji belgesi olan 2015 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Afrika kelimesi ile 40 defa karşılaşılmaktadır. Söz konusu belge de 2010 yılında yayınlanan belge ile benzer özellikler taşımaktaydı. Bush'un yumuşak üslubuna, Arap Baharı faktörünün de eklendiği belgede sert güç unsurları göz ardı edilmemekle birlikte ağırlıklı olarak yumuşak güç unsurlarına ve düşük politika olarak ifade edilen güvenlik dışı politikalara odaklanılmıştır. 2015 yılı Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde değinilen temel hususlar şu şekildedir:

- 2015 yılında yayınlanan stratejide Afrika kıtası bir bütün halinde hızla büyüyen bir bölge olarak nitelendirilmekteydi. ABD'nin kıtada gerçekleştirdiği yatırımların odak noktası olarak ise enerjiye erişimi hızlandırmak, sağlık koşullarını iyileştirmek, karşılıklı ticarete ivme kazandırmak ve kıta ülkelerinde besin teminini sağlamlaştırmak olarak ifade edilmekteydi. Ayrıca özellikle tarım ve enerji gibi alanlarda Washington yönetimi yatırım ve ortaklık kurma anlamında yeni ilişkiler arayışında olduğunu belirtmekteydi.⁴⁷¹

⁴⁷¹ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 1.

- Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da terörle mücadele vurgusu Obama’nın ikinci döneminde yayınlanan ulusal güvenlik stratejisinde hususiyetle belirtilen konular arasındaydı.⁴⁷²
- Belgede güvenliği sağlama ve acil durumlarda Afrika Birliği gibi bölgesel organizasyonların operasyonel kapasitelerinin artırılmasının desteklenmesi öngörüldü. Böylece kıta ülkelerinin olası krizlere daha hızlı cevap verebileceği düşünülüyordu.⁴⁷³
- 2015 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi’ne göre Obama yönetimi iklim değişikliği ile mücadele noktasında Afrikalı uluslar ile müşterek hareket etmeyi planlamaktaydı. Bu planın ise Afrikalı girişimcilerle temiz enerji projeleri başlatmak, tarımda çiftçilere yardımcı olarak daha dayanıklı ve çevre dostu ürün yetiştirmeyi sağlamak gibi yollarla yapılması fikri ortaya konuldu.⁴⁷⁴
- Bilhassa Afrika Boynuzu’nda oldukça etkili olan deniz haydutluğu faaliyetleri ile etkin bir şekilde mücadele edilmesi de Obama döneminde yayınlanan ikinci ulusal güvenlik stratejisinde kendisine yer buldu.⁴⁷⁵
- Batı Afrika’da oldukça ciddi bir tehdit unsuru oluşturan Ebola krizi gibi salgın hastalıklarla mücadele vurgusu da Obama’nın ulusal güvenlik stratejisinde vurgulanan hususlar arasındaydı.⁴⁷⁶
- Yayınlanan strateji belgesinde Afrika’da Arap Baharı örneğinde olduğu gibi demokrasi hareketlerinin ve demokratik kurumların destekleneceği belirtildi.⁴⁷⁷
- Sivil toplumun ve genç liderlerin güçlendirilmesi fikri de Obama’nın ikinci döneminde yayınlanan ulusal güvenlik stratejisinde yer verilen başlıklar arasındaydı. Bu noktada en çok üzerinde durulan proje ise Afrika’dan Güneydoğu Asya’ya çeşitli ülkelerden gençlerin Amerikalı gençlerle belirli bir süre için yer değişimi yaparak karşılıklı kültürlerin tanınması idi. Genç Afrikalı Liderler girişimi bu yönde atılmış adımlardan biri olarak ifade edildi.⁴⁷⁸
- Belgeye göre Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da istikrarın ve barışın sağlanması, Obama yönetiminin dış politika hedeflerindendi. Obama yönetimi bu kapsamda Libya’nın yeniden istikrara kavuşturulması ve aşırılık yanlılarından gelen tehlikelerin

⁴⁷² “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 1.

⁴⁷³ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 11.

⁴⁷⁴ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 12.

⁴⁷⁵ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 13.

⁴⁷⁶ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 13.

⁴⁷⁷ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 20.

⁴⁷⁸ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 21.

azaltılması, Tunus'un demokratikleşme çabalarına destek verilmesi, Mısır'da askeri müdahalenin ardından istikrarın sağlanması yönünde çaba gösterdiğini iddia etti.⁴⁷⁹

- 2015 yılı ulusal güvenlik stratejisinde Afrika'nın geleceğine yatırım yapılacağı konusu, özel olarak üzerinde durulan meselelerden biriydi. Söz konusu belgede Büyüyen Afrika'da ulusların ekonomisinin geliştiği, küresel yönetim ve hukukun üstünlüğünün kıta ülkelerinde daha etkin hale geldiği ve temel özgürlüklerin kıtada yer alan ülkeler tarafından daha fazla desteklendiği ifade edilmekteydi. Şehirleşmenin ve genç nüfusun gelişmesinin neticesinde kıtanın demografik yapısının hızla değiştiği ve gençlerin sesini daha fazla duyurmaya başladığı belirtilen hususlar arasındaydı. Fakat demokrasiye geçiş konusunda birçok ülkede dengesiz ve yavaş adımların atıldığı, yolsuzluğun bir salgın gibi arttığı ve ülkelerin kamu sistemlerinin oldukça sıkıntılı bir halde olduğu ifade edilmekteydi. Bu durumun temel müsebbibi olarak ise koltuğuna yapışan Afrikalı liderler -ki, şikayet edilen Afrikalı liderlerin birçoğu Batı ile ilişkileri iyi olduğu için Batılıların desteğiyle iktidara gelmişti- gösterilmekteydi. ABD yönetiminin kıta ülkeleri ile ekonomik faaliyetlerini olumlu yönde etkileyecek AGOA, Afrika'da enerjinin üretimini ve kıta ülkelerinin üretilen bu enerjiye erişimini kolaylaştıracak Power Africa inisiyatifi, bölgesel istikrar adına Afrika Birliği'nin desteklenmesi, AIDS başta olmak üzere salgın hastalıklarla mücadele Başkan'ın Acil Planı'nın desteklenmesi ve bilhassa Sahraaltı Afrika'da küresel açlıkla mücadele bağlamında "Geleceği Besle (Feed the Future)"projesi gibi hamleler aracılığıyla kıtanın potansiyelini olumlu yönde değerlendirmesine ve istikrarın sağlanmasına katkı yaptığı ve gelecekte de yapmaya devam edeceği fikri öne sürülmekteydi.⁴⁸⁰

2015 yılında Obama yönetimi tarafından yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi yeni bir takım hedefler ileri sürmekten ziyade, genellikle Obama'nın başkanlığı döneminde yapılanları ifade etmekte ve kalan iki yılın da bu şekilde geçeceğini üstü kapalı olarak vurgulamaktaydı. Söz konusu strateji bir öncekinde olduğu gibi Bush dönemine nazaran oldukça yumuşak bir üsluba sahipti. Bu strateji temel olarak dört sacayağının üzerine kurulmuştu: Güvenlik, Refah, Değerler ve Uluslararası Düzen.⁴⁸¹ Beyaz Saray'daki başkan ve ekibi ABD'nin ve dünyanın güvenliği için ise sekiz olası tehdide dikkat çekmekteydi: ABD'ye yönelik saldırı ihtimali, ABD'nin müttefiklerine yönelik saldırı ihtimali, küresel

⁴⁷⁹ "The National Security Strategy of the United States of America", 2015, s. 26.

⁴⁸⁰ "The National Security Strategy of the United States of America", 2015, s. 27.

⁴⁸¹ Kılıç Buğra Kanat, "Önleyici Savaş ile Stratejik Sabır Arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi", *SETA PERSPEKTİF*, S. 90, Şubat 2015, s. 1-3.

ekonomik kriz ve ekonominin durağanlaşması, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, bulaşıcı hastalıkların etki alanının genişlemesi, enerji piyasasındaki mevcut sorunlar, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve devletlerin nüfuz kaybetmesi sonucunda ortaya çıkan kriz, çatışma ve savaşlar.⁴⁸² Bu yılda Obama, yayınladığı belgede Ebola ve IŞİD gibi yeni tehditlere ve belirtilen tehditlerle etkin mücadelenin gerekliliğine de yer vermektedir. Ayrıca 2010 yılında yayınladığı strateji belgesinde olduğu gibi, olumsuz çağrışımından çekinildiği için demokrasinin yayılması Obama'nın ABD'nin ulusal güvenliğine ilişkin varsayımları arasında yer almıyordu. Belgede ifade edilen bütün tehditler küresel ölçüde değerlendirilmekteydi ve Obama yönetimi bu tehditlerle başa çıkabilmenin en önemli yolu olarak küresel bir ittifak ağı ile bu ağın vücuda getirdiği bir uluslararası düzeni işaret etmekteydi. Obama yönetiminin 2015 yılında yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi yeterince iyi bulunmadığından gündemi oldukça kısa bir süre için meşgul etti. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli nedeni ise söz konusu strateji belgesinin net bir hedef ortaya koyamaması ve muğlaklıklar içermesiydi. Belge ile Obama yönetimi kapsamlı bir strateji geliştirmekten ziyade, aniden ortaya çıkan sorunlara günübirlik çözüm üretme gayretindeydi.⁴⁸³

Normal şartlar altında, kökleri Afrika'da bulunan Obama'nın oldukça yumuşak söylemlerle ABD'de iktidara gelmesinin, bu ülkenin kıtaya yönelik dış politikasını olumlu yönde etkilemesi ve söz konusu politikada bir dönüşümün yaşanması beklenebilirdi. Ne var ki beklentilerin gerçek hayatta bir karşılık bulmadığı, Obama'nın başkanlığı döneminde yayınladığı ikinci Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde bariz bir şekilde kendini gösterdi. Her ne kadar, Obama yönetimi bu strateji belgesinde kıtaya yalnızca siyasi saiklerle değil, ekonomik faaliyetler üzerinden de odaklanacağını ifade etmişse de, bu durum Afrika'daki mevcut rekabette ABD'nin geride kalmasının ve kıtadaki payının azalmasının getirdiği psikolojinin ürünüydü. Bush yönetiminin en çok eleştirildiği konulardan biri olan terörle mücadelenin gerekliliği Obama dönemindeki bu belgede de sıklıkla vurgulandı. Bu durum, Obama'nın selefinin izinden gittiğinin göstergesi niteliğindedir. Afrika Birliği ise gerek Wilsoncu geleneğin etkisiyle gerekse üzerindeki sorumlulukları azaltmak için uluslararası organizasyonlara karşı özel bir ilgi besleyen Obama'nın bölgesel sorunları çözme noktasında desteklemeyi vadettiği bir aktör olarak 2015 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde ön plana çıkmaktaydı. Fakat söz konusu belgede bölgenin sorunlarını çözme noktasında

⁴⁸² "Obama'nın yeni ulusal güvenlik stratejisi", *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/obamanin-yeni-ulusal-guvenlik-stratejisi>, 7 Şubat 2015, [Erişim: 10.3.2018].

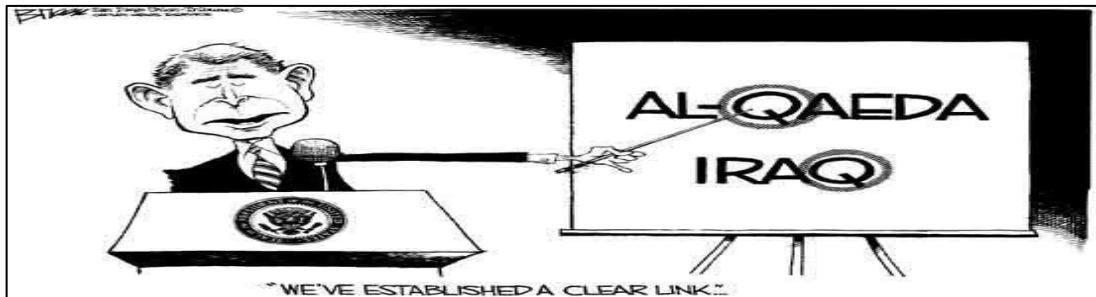
⁴⁸³ Goldgeier ve Suri, *The Washington Quarterly*, s. 39.

istekli bir görüntü çizmeye çalışan Obama yönetimi, Afrika Boynuzu'nda deniz haydutluğunu önleyeceği -dolayısıyla enerji taşımacılığı için oldukça hassas olan bu bölgeye doğrudan müdahil olabileceği- ve Arap Baharı'nda olduğu gibi demokratikleşme hareketlerine doğrudan destek vereceği gibi kimi vaatleriyle de kıtada istikrarsızlığa davetiye çıkarmaktaydı. Bu belgede Afrika ile ilgili en önemli husus ise kıtanın yanlış bir şekilde resmedilmesi idi. Söz konusu belgede, kıta ülkeleri büyük oranda olumsuzlukları (bölgesel çatışmalar, yolsuzluk, salgın hastalıklar vs.) üzerinden ifade edilmekteydi. Bu durum ise bir yandan Afrika'nın tamamen savunmasız ve yardıma muhtaç bir olduğu olduğu imajını çizerken, diğer yandan kıta dışından aktörlerin kıtaya müdahale etmesini meşrulaştırıyordu. 2015 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi, bir önceki yayınlanan belgede olduğu gibi Obama döneminde ABD'nin Afrika'ya yönelik dış politikalarının çerçevesini belirlemede önemli bir rol üstlendi. Bu iki strateji belgesi ile Obama'nın Afrika stratejisinin, Bush'un stratejisinden kesin çizgilerle ayrıldığı ve kilit noktalarda benzerlikler taşıdığı görülmekteydi.

3.3. OBAMA DÖNEMİNDE DEMOKRASİNİN TEŞVİKİ VE AFRİKA

ABD'nin Afrika'daki ve dünyadaki imajı ile uluslararası sistemin mevcut durumu üzerinden düşünüldüğünde, Barack Obama'nın Beyaz Saray'daki başkanlığı oldukça sıkıntılı bir zaman dilimine denk geldi. Bush yönetiminin 2001 ve 2009 yılları arasında uygulamaya koyduğu tek yanlı dış politika anlayışı bu devletin diğer devletler nezdindeki imajını olumsuz yönde etkilemişti. Demokrasiyi terörizmin panzehiri olarak gören Bush'un, demokrasiyi teşvik etmek adına demokrasi ile bağdaşmayan hal ve hareketler içerisine girmesi gerek yurt içinde gerekse yurt dışında sıklıkla eleştirildi⁴⁸⁴ ve karikatürlere dahi konu oldu:

Resim 1. Açık bir bağlantı kurduk...⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ Thomas Carothers, "Democracy Promotion Under Obama: Finding A Way Forward", *Carnegie Endowment For International Peace*, Policy Brief 77, Şubat 2009, s. 1-2.

⁴⁸⁵ "Old Europe Vs. Macho Cowboy", *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/en/old-europe-vs-macho-cowboy/a-1036301>, [Erişim : 9 Mart 2018].

Obama'nın başkanlığının ilk anlarından itibaren görünen tabloya göre, Bush'un faaliyetleri ters tepmişti ve başta Ortadoğu ile Afrika olmak üzere bütün dünyada demokrasi yerine aşırılık yanlıları güçlenmişti. Siyahi Başkanın demokrasi ile imtihanı yalnızca Bush döneminin kötü uygulamalarından ibaret değildi. Ulusların demokrasiye yönelimi de durağanlaşmış ve başta Avrupa kıtası olmak üzere dünyanın dört bir yanında anti-demokratik yönelimler ivme kazanmıştı.⁴⁸⁷ Buna karşın ABD başkanlık koltuğunda oturan hemen her ismin yaptığı gibi Obama döneminde de dünya üzerinde ve bilhassa sorunlu bölgelerde demokrasilerin teşvik edilmesi ülkesinin dış politikasının temel enstrümanlarından biri olarak sunuluyordu. Washington'dan bakıldığında bu anlaşılabilir bir durumdu. Demokrasi'nin yayılmasının ABD'nin çıkarları ile karmaşık fakat kaçınılmaz bir şekilde iç içe geçtiği görülmekteydi. Üstelik Obama da dâhil olmak üzere ABD'li devlet adamları demokratik devletlerle kurulan ilişkilerin otoriter rejimlerle ya da diktatörlüklerle kurulanlara göre daha rahat, güvenli ve tercih edilebilir olduğunu düşünüyordu. Bu bağlamda Obama yönetimi, seçim çalışmalarının başlangıcından itibaren dış politika yönelimlerini ve hedeflerini

⁴⁸⁶ "Amerika'nın Altın Devri Bitti mi?", *Milliyet Blog*, <http://blog.milliyet.com.tr/amerika-nin--altin--devri-bitti-mi-/Blog/?BlogNo=412568>, 23 Nisan 2013, [Erişim: 9.3.2018].

⁴⁸⁷ Gardiner Harris, "Visiting Europe, Obama Warns Against Rise of 'Crude Sort of Nationalism'", *New York Times*, 15 Kasım 2016.

demokrasinin teşvik edilmesi, Bush yönetiminin içte ve dışta ABD imajına yönelik olarak verdiği zararın tamir edilmesi, başta Müslüman ülkeler olmak üzere yurt dışındaki ülkeler üzerinde yeniden güven tesis edilmesi çerçevesinde ortaya koydu.⁴⁸⁸

Obama yönetimi de tıpkı Bush yönetimi gibi demokrasinin diğer ülkelere de yayılması konusunda istekliydi. Fakat Bush döneminden farklı olarak seçim çalışmalarından itibaren Obama döneminde daha yumuşak bir üslup kullanıldı. Selefinin “yalnızca benim çizdiğim yolda bir demokrasi” algısından farklı olarak, Obama “her ulusun demokrasiye kendi çizdiği yol ve sahip olduğu gelenekler vasıtasıyla hayat verebileceği” iddiasındaydı.⁴⁸⁹ Öyle ki, Bush’un aksi yöndeki faaliyetleri nedeniyle çağrıştırdığı olumsuz anlam nedeniyle, Siyahi başkan ve ekibindekiler “demokrasinin teşvik edilmesi” tamlamasını kullanmaktan da mümkün olduğunca kaçınmaya çalıştılar. Başlangıçta Obama’nın öncekilerden “farklı” görülen söylemi Afrika ve dünyada karşılık buldu. Diğer ülkelerin yöneticileri Obama yönetimi altında ABD ile daha demokratik ve samimi ilişkilerin kurulabileceğine kanaat getirdiler. Obama yönetimi demokrasinin yayılması konusunda önceki dönemlerde yapılan hataları da cesur bir şekilde dile getirdi:

“Son yıllarda demokrasinin teşvik edilmesi konusunda tartışmaların olduğunu biliyorum ve bu tartışmaların çoğu Irak’taki savaş ile bağlantılı. Öyleyse açık olalım: Hiçbir hükümet sistemi bir ulus tarafından bir başkasına empoze edilemez veya edilmemeli.”⁴⁹⁰

Obama’nın Afrika ve İslam dünyası ile olan ilişkilerinde iktidara geldiği 2009 yılında Mısır ve Gana’ya gerçekleştirdiği resmi ziyaretlerde Kahire ve Akra’da yaptığı konuşmalar oldukça önemli rol oynadı. ABD başkanı bu konuşmalarda daha önce ihmal edilen Afrika kıtası ve İslam dünyası ile yeni bir başlangıçtan söz etti. Gana’da “Afrikalıların geleceğini yine Afrikalıların belirleyeceğini” vurgulayan Obama, demokrasi meselesini de fırsat eşitliği, sağlık politikaları ve anlaşmazlıkları/çatışmaların barışçıl yolla çözümü ile birlikte Afrika’nın geleceği için önemli olan dört temel konunun içerisine dâhil etti. Başkan burada yaptığı konuşmada demokrasinin ancak güçlü parlamentolar, dürüst polis güçleri, bağımsız yargıçlar

⁴⁸⁸ Thomas Carothers vd., “Democracy Promotion under Obama”, *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegie-mec.org/2009/03/03/democracy-promotion-under-obama-event-1275>, 3 Mart 2009, [Erişim: 12.3.2018].

⁴⁸⁹ “Obama’s Speech to the United Nations General Assembly”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2009/09/24/us/politics/24prexy.text.html>, 23 Eylül 2009, [Erişim: 12.3.2018.]

⁴⁹⁰ “Text: Obama’s Speech in Cairo”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2009/06/04/us/politics/04obama.text.html>, 4 Haziran 2009, [Erişim: 12.3.2018.]

ve gazeteciler, canlı özel sektör ve enerjik bir sivil toplum vasıtasıyla hayat bulabileceğini ifade etti.⁴⁹¹ Irak savaşının eleştirisinin yapıldığı Mısır'daki konuşmada ise Obama toplumun farklı katmanları arasında karşılıklı toleransın, rıza ve uyumun, azınlık haklarına saygı gösterilmesinin, siyasi meşruiyetin önemine dikkat çekti.⁴⁹² Varılan noktada Kahire ve Akra'daki konuşmaları, yayınladığı ulusal güvenlik stratejileri ve seçim sürecinden itibaren yaptığı değerlendirmeler göz önüne alındığında, Obama yönetiminin Afrika'ya yönelik demokrasi politikalarını aşağıdaki ilkeler üzerine inşa etmeyi amaçladığı anlaşılmaktaydı⁴⁹³:

- Güçlü mesajlar verilerek kıtada yönetişimin ve demokrasinin güçlendirilmesi,
- Terörle mücadele ve insan hakları arasında bir dengenin gözetilmesi,
- İnsan hakları ve LGBT hakları konusunda çalışmalar yapılması,
- İnsan hakları ve demokrasiye yönelik hassasiyetin arttırılması
- İlkeli bir şekilde hareket edilmesi
- Demokrasi ve yönetim programlarına ayrılan fonların arttırılması
- Başkanın taahhütleri vasıtasıyla sivil toplumun güçlendirilmeye çalışılması
- Kıtada ve dünyada demokrasinin teşvik edilmesinin temel ulusal çıkar olarak benimsenmesi
- Kıta ile ilgili faaliyetlerde başvurulacak diplomatik yolların çeşitlendirilmesi
- ABD'nin kıtaya yönelik dış politika anlayışında demokrasi unsurunun yeniden düşünülmesi ve gözden geçirilmesi

2010 yılından itibaren Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da patlak veren ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları Obama yönetiminin demokrasi vizyonunun sahada test edilebilmesi için iyi bir fırsat oldu.⁴⁹⁴ Washington bu süreçte söylemleriyle yıllardır köklü bir şekilde süregelen otoriter yönetimleri değil daha fazla özgürlük ve demokrasi talepleriyle sokağa inen muhalif grupları destekledi. Bu süreci “Amerikan diplomasisinde yeni bir bölüm” olarak ifade eden Obama, ülkesinin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya yönelik politikalarında değişimin başlangıcını işaret ediyordu:

⁴⁹¹ “Obama Ghana Speech: Full Text”, *Huffington Post*, https://www.huffingtonpost.com/2009/07/11/obama-ghana-speech-full-t_n_230009.html, 8 Kasım 2009, [Erişim: 12.3.2018].

⁴⁹² *New York Times*, a.y.

⁴⁹³ *New York Times*, a.y. ; *Huffington Post*, a.y. ; “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015 ; Charles W. Dunne, “Democracy Promotion: Obama’s Mixed Record”, *Middle East Institute*, <http://www.mei.edu/content/article/democracy-promotion-obamas-mixed-record>, 19 Kasım 2014, [Erişim: 12.3.2018].

⁴⁹⁴ Anthony N. Celso, “Obama and Arab Spring: The Strategic Confusion of a Realist- Idealist”, *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, C. 2, S. 2, 2014, s. 1.

“... dünyayı onlarca yıl bölgede olduğu gibi kabul ettikten sonra, olması gerektiği gibi bir dünyanın peşinde koşma şansımız var... Bölgedeki reformları ve demokrasiye dönüşü desteklemek Amerika Birleşik Devletleri’nin politikası olacaktır.”⁴⁹⁵

Ayaklanmaların başlangıcında oldukça net ifadelerle isyancılardan yana taraf olan Obama yönetimi isyanların başarıyla ulaştırılması ya da başarıya ulaşan isyanların ardından ülkede istikrarın sağlanması aşamasında gereken desteği vermekten oldukça uzak bir görüntü sergiledi. Dönüşümün en barışçıl şekilde yapılmaya çalışıldığı Tunus’ta ülkeyi 23 yıl yöneten Zeynel Abidin Bin Ali’nin Tunus’u terk etmesinden sonra Obama yönetimi bu ülkeye dönüşüm için yeterli zamanı ve dikkati ayırmadı. Bu durum ülkede demokratik dönüşüm yolunda ortaya konulan çabanın etkili bir şekilde hayata geçirilememesine ve demokratik kazanımların daha iyiye götürülememesine yol açtı. Bu dönemde Amerikan halkının ve kongresinin tepkisinden çekinen Barack Obama, Tunus’taki çabaları yalnızca ekonomik yardım vasıtasıyla desteklemekle yetindi ve ekonomik yardım miktarı artarak devam etti. Ülke 2015 yılında 66 milyon dolar ABD yardımı alarak, kendi bölgesinde Washington’dan en büyük ekonomik yardımı alan 9. ülke oldu. Libya’da da Kaddafi’nin yıkılması sürecinde Obama’nın Avrupalı partnerleri ve Arap Ligi ile birlikte gösterdiği üst düzey performans, Kaddafi sonrasında aynı kararlılıkla sürdürülemedi. Tıpkı Tunus’ta olduğu gibi, halkının ve kongresinin baskısından çekinen Obama yönetimi Kaddafi sonrası Libya’da yeniden bir ulus inşası ve demokrasiye geçiş çabalarına gerekli desteği veremedi.⁴⁹⁶ Obama yönetiminin bu tavrı ise Arap Baharı ayaklanmalarının kışa döndüğü Kuzey Afrika’da, ulusların yeni bir iç çatışma ve kaos ortamına girmesinin başlıca nedenleri arasındaydı. Bu kapsamda ABD yönetimi, Afrika’da istikrarı sağlama noktasında başarısız olduğu gibi, mevcut yönetimlerin ortadan kaldırılmasına destek vermek suretiyle istikrarsızlaştırıcı etkileri olan bir dış politika anlayışı sergiledi.

Arap ayaklanmaları sırasında, Obama yönetiminin en ilginç ve tutarsız tavrı sergilediği ülke ise Mısır oldu. Obama yönetimi 2011 yılının Ocak ayında başlayan gösterilerde, Mısır ordusunun da halkının karşısında yer almamasını fırsat bilerek Tahrir Meydanı’nda başlayan Mübarek karşıtı ayaklanmayı destekledi ve değişimin zamanı geldiğini vurgulayarak 30 yılı aşkın bir süredir Mısır’ı yöneten devlet başkanı Mübarek’i istifaya çağırdı. Mübarek’in istifası sonrası ise ABD yönetimi demokrasiye geçiş sürecinde diğer iki

⁴⁹⁵ “Barack Obama’s speech on Middle East–full transcript”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/may/19/barack-obama-speech-middle-east>, 19 Mayıs 2011, [Erişim: 13.3.2018].

⁴⁹⁶ Dunne, *Middle East Institute*, a.y.

örnekte olduğu gibi başarılı bir sınav veremedi. Üstelik 2013 yılında Mısır halkının % 52 oyu ile iktidara gelen Muhammed Mursi'nin 2013 yılı Temmuz ayında Abdülfettah el- Sisi başkanlığında gerçekleştirilen bir darbe ile devrilmesinin ardından Washington yönetimi sessiz kalmayı tercih ederek yeterli tepkiyi gösteremedi.⁴⁹⁷ 2014 yılında Sisi'nin devlet başkanı olması için gerçekleştirilen göstermelik ve anti-demokratik seçimler de daha önce darbe yapan Mısır ordunun ülkede demokrasiyi restore ettiğini savunan ABD Dışişleri Bakanı John Kerry tarafından demokrasiye geçiş bağlamında olumlu bir adım olarak görülerek takdir ve tebrik edildi.⁴⁹⁸ Bilhassa darbeden sonra ordunun yönetime el koymasına tepki olarak Tahrir Meydanı'nda toplananlara ateş açılması, Müslüman Kardeşler ile ilişkisi/ilişği bulunan birçok siyasetçinin ve vatandaşın tutuklanması; bazılarının idam cezasına çarptırılması gibi durumlar da ABD yönetimi tarafından gündeme getirilmedi.

Mevcut şartlarda Obama yönetiminin Mısır'da demokrasiyi değil, bölgede ülkesinin onlarca yıldır İsrail ile birlikte en güçlü müttefiki olan bir ülkenin güvenliğini ve istikrarını tercih ettiği açıktı. Bu atmosferde, ABD yönetimi bölgedeki bir diğer güçlü müttefiki olan Suudi Arabistan'da meydana gelen düşük yoğunluklu protesto gösterileri esnasında da protestoculardan yana değil, rejimin güvenliğinden yana tavır aldı. Washington yönetimi ayrıca Bahreyn'de gerçekleşen halk ayaklanmasının hükümet güçleri ve Suudi Arabistan ordusu tarafından güç kullanılarak bastırılması aşamasında da sessiz kaldı. Obama yönetiminin sessiz kalmasında, Suudi Arabistan faktörü ve ABD Deniz Kuvvetleri'nin Bahreyn'de bulunan Beşinci Filo'su oldukça etkili oldu.⁴⁹⁹ Mısır, Tunus ve Libya'da değişim yanlılarını destekleyen Obama yönetiminin, Suudi Arabistan ve Bahreyn'de mevcut hükümetleri desteklemesi ise ABD'nin Arap ayaklanmaları sırasında halkların özgürlüğü ve demokrasilerin yaygınlaştırılması yönünde değil, ulusal stratejik çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini gözler önüne serdi.

Obama döneminde 2012 yılında yayınlanan Sahraaltı Strateji Belgesi de, Obama yönetiminin kıtaya yönelik demokratik eğilimlerini ifade etmesi bakımından önemliydi. Belgede ön plana çıkan hedeflerden biri Sahraaltı Afrika'da demokrasinin teşvik edilmesiydi.

⁴⁹⁷ İrem Bilensoy, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması", *Lectio Socialis*, C. 2, No 1, 2018, Ocak 2018, s. 66.

⁴⁹⁸ "Egypt army 'restoring democracy', says John Kerry", *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-23543744>, 1 Ağustos 2013 ; Gamal Essam El-Din, "Kerry to meet El-Sisi Sunday as part of Middle East trip", *Ahram Online*, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/104337/Egypt/Politics-/Kerry-to-meet-ElSisi-Sunday-as-part-of-Middle-East.aspx>, 21 Haziran 2014, [Erişim: 12.3.2018].

⁴⁹⁹ Dunne, *Middle East Institute*, a.y.

Demokratik kurumların güçlendirilmesi, ABD'nin kıtadaki 4 temel hedefinden biri olarak sunulmaktaydı. Demokratik kurumların nasıl güçlendirileceği sorunsalına cevap olarak ise aşağıda belirtilen faaliyetlerin hayata geçirilmesi planlanmaktaydı⁵⁰⁰:

- Şeffaf, hesap verebilir ve sorumluluk sahibi hükümetlerin teşvik edilmesi,
- Pozitif model olarak ön plana çıkan devletlerin desteklenmesi,
- İnsan haklarının, sivil toplumun ve bağımsız medyanın korunması ve teşvik edilmesi,
- Sürdürülebilir bir şekilde demokratik süreçlerin güvenliğine odaklanılması,
- Güçlü demokratik normların teşvik edilmesi.

Daha önceki başkanların dönemlerinde olduğu gibi, Obama döneminde de ortaya konulan bu iddialı hedefler büyük oranda söylem düzeyinde kaldı ve ABD stratejik çıkarları doğrultusunda hareket etmeye devam etti. Obama yönetimi bir yandan kıtada demokratikleşme yönünde bazı girişimlerde bulunurken, diğer yandan da çıkarları nispetinde otoriter yönetimlerle ilişkilerini sağlamlaştırmayı sürdürdü. Etiyopya ve Kenya örneklerinde olduğu gibi insan hakkı ihlallerinde bulunan ve demokratikleşme sürecini baltalayan bazı Afrikalı hükümetler istikrar adına desteklendi. Örneğin Başkan Obama'nın 2009 yılında Etiyopya'da sivil toplumun önüne bir engel olarak konulan Terörle Mücadele Yasası'nın kabul edilmesinden sonra, 2015 yılında bu ülkeyi ziyaret etmesi ve Etiyopya'nın demokratik bir devlet olduğunu ifade etmesi iç siyasette sert eleştirilere maruz kaldı.⁵⁰¹ Uganda ve Ruanda gibi otoriter eğilimler gösteren iktidarlara sahip iki ülkeye yapılan dış yardım miktarı arttı. Obama yönetimi her ne kadar zaman zaman kendilerine eleştiriler yöneltse de, kıtada güvenlik sorunsalını aşmak ve istikrarı sağlamak amacıyla Ruanda'da Paul Kagame, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Joseph Kabila, Uganda'da Yoweri Museveni gibi demokratik olarak problemlili, girdikleri seçimler şaibeli ve halklarını baskı altında tuttuğu iddia edilen isimleri nispeten destekledi. Fakat yine de başkanın eşcinsel hakları, ömür boyu başkanlık yapmama ve ülkelerinde yaşanan siyasi krizler konusundaki telkinleri ise bu üç

⁵⁰⁰ Barack Obama, "U.S. Strategy Towards Sub-Saharan Africa", Haziran 2012, s. 2-3.

⁵⁰¹ Juliet Eilperin ve David Nakamura, "Obama's trip to Ethiopia alarms some human rights activists", *Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/politics/obamas-trip-to-ethiopia-alarms-some-human-rights-activists/2015/07/21/c48992c6-2e70-11e5-97ae-30a30cca95d7_story.html?utm_term=.71e2dd7cf228, 21 Haziran 2015 ; Robyn Dixon, "Rights groups criticize Obama for calling Ethiopia's election 'democratic'", *Los Angeles Times*, <http://www.latimes.com/world/africa/la-fg-ethiopia-obama-democracy-20150728-story.html>, 28 Haziran 2015 ; David Smith, "Obama criticised for calling Ethiopia's government democratically elected", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/us-news/2015/jul/27/obama-urges-ethiopia-end-crackdown-political-press-freedom>, 27 Haziran 2015, [Erişim: 13.3.2018].

devlet liderince hoş karşılanmadı.⁵⁰² Sonuç olarak görüldüğü gibi Obama yönetimi de selefi Bush yönetiminin düştüğü hataya düştü ve Afrika’da söylem bazında oldukça ses getiren demokrasiye dair fikirlerini eylem bazında hayata geçirmekte bir o kadar başarısız oldu.

3.4. OBAMA YÖNETİMİNİN GÜVENLİK ALGISI VE ABD’NİN AFRİKA POLİTİKASI

3.4.1 Obama Yönetiminin Güvenlik Algısı

Her fırsatta “güce” ve “ulusal çıkara” atıf yapan yapısıyla tam bir realist olarak göze çarpan G. W. Bush’un ardından, seçim kampanyasından itibaren “değişim odaklı” ve “işbirliğine” öncelik veren söylemleri ile dikkat çeken H. B. Obama’nın ABD’nin başkanlık koltuğuna oturması, yeni dönemde her alanda olduğu gibi güvenlik alanında da bu ülkeye yönelik beklentilerin artmasına neden oldu. Başkanlığının ilk yıllarında geçmişte görev yapan her Amerikan başkanı gibi ülkesinin dış politikadaki nihai amacının bu ülkenin değerlerini ve özgürlük anlayışını genişletmek olduğunu vurgulayarak ABD’nin yurt içinde ve yurt dışında güvenliğini ve çıkarını koruma dürtüsü ile hareket edeceğini ifade eden Obama yönetimini farklı kılan ise güvenlik algısı kapsamında ortaya koyduğu amaçlar değil, bu amaçlara ulaşmak için izleyeceği öngörülen yöntemde yatıyordu. Siyahi başkan güvenlik algısı bağlamında selefinden farklı bir söyleme ve duruşa sahipti. Bush’un güvenlik algısını ve Terörle Savaş doktrini kapsamında aşırıya kaçan Afganistan ve Irak’taki faaliyetlerini en başından beri eleştiri konusu haline getiren Obama⁵⁰³, terörizmin ve dünya üzerindeki çatışmaların üstesinden gelinmesi gerektiğine inanıyor fakat bunu yalnızca tedbirsiz askeri yöntemlerle yapmanın mümkün olmadığını ileri sürüyordu. ABD’nin 44. Başkanı, Terörle Savaş doktrinine tam anlamıyla karşı ve yabancı değildi:

⁵⁰² Elizabeth Landau vd., “Uganda president: Homosexuals are disgusting”, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2014/02/24/world/africa/uganda-homosexuality-interview/index.html>, 25 Şubat 2014; “Rwandan president condemns US 'disappointment' as he seeks third term”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/04/rwanda-president-paul-kagame-us-obama-third-term>, 4 Haziran 2016 ; Rob Crilly, “US warns Paul Kagame not to seek third term as Rwandan president”, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/rwanda/11846525/US-warns-Paul-Kagame-not-to-seek-third-term-as-Rwandan-president.html>, 5 Kasım 2015; “US pushes for sanctions against Congolese president's inner circle”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/06/congo-sanctions-president-joseph-kabila>, 6 Haziran 2016, Steven Addamah, “DRC: Obama Calls Kabila for Smooth Democratic Transition”, *Media Africa Times*, <http://medafricatimes.com/9738-drc-obama-calls-kabila-for-smooth-democratic-transition.html>, 30 Haziran 2016, [Erişim: 13.3.2018].

⁵⁰³ Helene Cooper, “Iraq and Afghanistan”, *New York Times*, <https://archive.nytimes.com/query.nytimes.com/gst/fullpage9E01E1DD163CF935A15753C1A96E9C8B63.html>, 26 Ekim 2008, [Erişim: 15.3.2018].

“Ben bütün savaşlara karşı değilim... 11 Eylöl'den sonra yönetimin tahammölsözlük adına masumları katledenleri avlama ve onların kökünü kazıma vaadini destekledim ve böyle bir trajedinin tekrarlanmasını önlemek için gönöüllü olarak silaha sarılabılırım... Benim karşı olduğum şey tedbirsiz bir savaş!”⁵⁰⁴

Başkanın yukarıdaki ifadelerinde de göröldüğü gibi, terörizm Bush döneminde olduğu gibi -hassasiyet derecesi farklı olsa da- Obama döneminde de ABD dış politikasındaki baskın ağırlığını korumaktaydı. Siyahi başkan, terörle mücadele etme fikri doğrultusunda geniş çaplı olarak ifade edilebilecek bir misyona sahipti. Ulusal güvenlik stratejileri incelendiğinde, Washington'un bu dönemde terörle mücadele misyonunun 5 madde üzerinden şekillendiği anlaşılmaktaydı⁵⁰⁵:

- ⇒ Teröristlerin ABD'de bulunmasını veya bu öлкеye ulaşmasını engellemek,
- ⇒ Terörist faaliyetlere engel olmak ve teröre iştirak edenleri mahkeme önüne çıkarmak,
- ⇒ Amerikan halkının kitle imha silahlarının ya da benzeri silahların yıkıcı etkisinden korumak,
- ⇒ Terörist unsurları ekonomik olarak beslediğine inanılan kaçakçılık ve benzeri faaliyetleri engellemek,
- ⇒ Terörizme karşı uluslararası işbirliğine vurgu yapmak.

Zaman zaman yanlış bir nitelendirmeye -ve östelik Amerikan askerleri bölgeden çekildikten kısa bir süre sonra Irak'a geri dönmesine rağmen- “Irak savaşını bitiren adam” olarak tanımlanan Barack Obama, güvenlik politikaları -ve bilhassa terörle mücadele faaliyetleri- noktasında siyasi karakteri itibariyle Bush ile kesin çizgilerle ayrılan bazı söylem ve özelliklere sahipti. İlk olarak Bush ve Obama arasında güvenlik sorunsalına yönelik olarak bariz bir yaklaşım farkı bulunmaktaydı. Bush özellikle güvenlik politikaları hususunda tek yönlü hareket etme güdüsü ağır basan bir anlayışa sahipti. Afganistan ve Irak savaşlarında olduğu gibi başına buyruk hareket etmeyi ve ölkesinin çıkarları ya da kendi eylemleri ile çeliştiğinde uluslararası sistemin diğer aktörlerini göz ardı etmeyi tercih ediyordu. Obama ise Bush'un aksine sahnede tek başına olmayı değil, sahneyi işbirliği düzleminde uluslararası sistemin diğer aktörleri ile paylaşmayı yeğliyordu. Obama'nın bu yaklaşımı, uluslararası

⁵⁰⁴ Anthony Neal, *The Oral Presidency of Barack Obama*, Lexington Books, Maryland, 2018, s. 78.

⁵⁰⁵ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2010, s. 7. ; “The National Security Strategy of the United States of America”, 2015, s. 2.

kurumları ve karşılıklı işbirliğini ön plana çıkaran Wilsoncu idealist geleneğe⁵⁰⁶ yakınlığı ile açıklanmaktaydı.⁵⁰⁷ Bu durum, Obama yönetiminin bazı kritik eşiklerde tereddütlü davranmasına ve tek başına hareket etmemek amacıyla diğer aktörlerin de organize olmasını beklemek suretiyle pasif kalmasına neden oluyordu.

İkinci olarak ise güvenliğin nasıl sağlanacağı sorusuna Bush'un ve Obama'nın dış politika modelleri farklı cevaplar veriyordu. Oldukça saldırgan bir imaj çizen Bush yönetimi, askeri unsurları ifade eden sert güç (hard power) anlayışını ön plana çıkararak güvenlik sorunlarını ABD'nin caydırıcı yüzünü göstererek çözme eğilimindeydi. Obama yönetimi ise sert güçten vazgeçmemekle birlikte, terörizmin ve diğer güvenlik tehditlerinin yalnızca bu yöntem ile alt edilemeyeceğinin farkındaydı. Bunun yerine, sert güç ile beraber yumuşak güç (soft power) de güvenlik politikaları kapsamına alınarak “kalpleri ve akılları fethetmek” olarak sloganlaştırılan akıllı güç (smart power) politikasına odaklanıldı.⁵⁰⁸ İlginçtir ki, uluslararası terörizmin şiddeti ne Bush yönetiminin iktidarda olduğu yıllarda, ne de Obama yönetiminin iktidarı boyunca herhangi bir azalma emaresi göstermediği gibi, aksine daha da arttı. Bush'un saldırgan politikalarına tepki olarak daha da vahşileşen ve “mağdur rolünü” iyi oynayarak kendisine taraftar toplayan terörist unsurların, Obama'nın tereddütlü ve kimi zaman kayıtsız tavrından yararlanarak kendilerine yeni alanlar açması ABD'nin her iki başkan döneminde de güvenlik politikalarının başarısızlığını özetler nitelikteydi.

Obama yönetiminin Bush yönetimine kıyasla farklı olarak nitelendirilebilecek üçüncü özelliği ise “diplomasiye” ve “diyaloga” açık kapı bırakmasıydı.⁵⁰⁹ Bu durum, Bush dönemi ile kıyaslandığında alışılmadık bir süreci ifade ediyordu. Örneğin haydut devletler sorunsalı her iki başkanın da gündemindeydi. Fakat Bush yönetimi bu sorunu çözmek haydut devlet olarak ifade ettiği İran, Irak ve Kuzey Kore gibi devletleri -Irak savaşı örneğinde olduğu gibi-

⁵⁰⁶ Wilsoncu geleneğin kökleri I. Dünya Savaşı'nın son yıllarına kadar uzanmaktadır. Savaş sona ererken, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un savaş sonrası dünya düzenini yeniden tesis etmek amacıyla ortaya attığı fikirler bu geleneğin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Söz konusu geleneğin en önemli iddiaları ise ulusların kendi kaderini tayin hakkının (self-determination) bulunması ve dünya üzerindeki devletlerin yeniden birbirleriyle kanlı mücadeleler ile savaflara girmemeleri için uluslararası örgütlerin kurulup bunlara destek verilmesi fikirleridir. Wilsoncu idealist geleneğe dayanan görüşler, savaş dönemlerinin ardından Milletler Cemiyeti ve BM gibi kurumların oluşturulmasında etkin rol oynamıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Şener, 414.)

⁵⁰⁷ Alexander Moens ve Inu Barbee, “Obama's Foreign Policy Between Dreaming and Doing”, *Atlantisch Perspectief*, <https://www.atlcom.nl/upload/Article%20Moens%20&%20Barbee.pdf> 2010, s. 3, [Erişim: 16.3.2018].

⁵⁰⁸ José Luis Valdés-Ugalde ve With Frania Duarte, “Saving the Homeland: Obama's New Smart Power Security Strategy”, *Voice of Mexico*, <http://www.revistascisan.unam.mx/Voices/pdfs/9221.pdf>, S. 92, s. 98,

⁵⁰⁹ Moens ve Barbee, *Atlantisch Perspectief*, s. 2, [Erişim: 17.3.2018].

askeri güç kullanarak bertaraf etme yoluna giderken; halefi olan Obama yönetimi İran, Küba ve Kuzey Kore gibi haydut devlet olarak nitelendirdiği devletler ile diyalog kurma ya da onları müzakere masasına çekmeye çalışarak uluslararası sisteme kazandırma yönünde çaba harcadı.⁵¹⁰ Son olarak Obama yönetiminin güvenlik alanında George W. Bush’a ve Soğuk Savaş sonrasında görev yapan diğer Amerikan başkanlarına kıyasla en fazla dikkat çeken hamlelerinden biri ise “nükleer güçten arındırılmış bir dünya” girişimi fikri oldu.⁵¹¹ Aslında siyahi başkanın bu girişimi Baba Bush, Clinton ve oğul Bush dönemlerinde de dile getirilmişti. Ancak, Obama Soğuk Savaş sonrasında bu fikri kapsamlı bir şekilde ele alan ilk ABD başkanı oldu. Her ne kadar Obama’nın bu çabaları büyük oranda sonuçsuz kalsa da⁵¹², nükleerden arındırılmış bir dünyaya yönelik çaba sarf ettiği girişim ve bu doğrultuda kullandığı söylemler kendisine 2009 yılında -oldukça zamansız ve aceleci bir şekilde olsa da- Nobel Barış ödülünü getirdi.⁵¹³

Bush döneminde katı bir şekilde uygulanan güvenlik politikalarının yol açtığı ekonomik ve siyasi tahribatı giderme sözü ile iktidara yürüyen Obama yönetimi, söylem bazında selefinden farklı bir vizyon çizse de, eylemsel olarak ülkesinin “ulusal güvenlik çıkarları” gerçeğine ayak uydurmak zorunda kaldı. Dünyanın diğer bölgeleri söz konusu olduğunda, Obama ülkesinin ulusal güvenlik çıkarları ile kendi önerdiği siyasi vizyon arasında dengeyi sağlamaya yönelik çaba gösterebilmişse de, Afrika kıtası söz konusu olduğunda ülkesinin çıkarlarından yana tavır koydu ve kendisinden önceki başkanların -bilhassa selefî Başkan Bush’un- güvenlik politikalarını önemli ölçüde sahiplendi. Amerikan tarihinin ilk siyahi başkanı olan Obama’nın güvenlik ile ilgili meselelerde herhangi bir klasik -ve beyaz- Amerikan başkanı gibi davranması ise başkanın dini ya da etnik kimliği ne olursa olsun, güvenlik politikaları başta olmak üzere ABD’nin kıtaya yönelik dış politikasında başkanın rolünün nispeten sınırlı olduğu gerçeğini bir kez daha gün yüzüne çıkardı.

⁵¹⁰ Eiichi Katahara, “Obama Administration’s Foreign and Security Policy and its Implications for Australia and Japan”, *The Japan Institute of International Affairs*, http://www2.jiia.or.jp/pdf/column/20090819-Eiichi_Katahara.pdf, s. 3, [Erişim: 17.3.2018].

⁵¹¹ Mitsuru Kurosawa, “Background for President Obama’s Nuclear Policy”, <http://www.wilmina.ac.jp/oj/>, s. 18, [Erişim: 17.3.2018].

⁵¹² Jeffrey Lewis, “Obama’s Dream of a Nuclear-Free World Is Becoming a Nightmare”, *Foreign Policy*, <http://foreignpolicy.com/2017/03/29/obamas-dream-of-a-nuclear-free-world-is-becoming-a-nightmare/>, 29 Mart 2017, [Erişim: 17.3.2018].

⁵¹³ Hans Martin Sieg, “A Nuclear-Weapon-Free World? President Obama’s Initiative for Nuclear Disarmament”, *Kash International Reports*, S. 7, 2010, s. 80.

3.4.2. Obama'nın Güvenlik Meselelerinde Afrika'ya Yaklaşımı

Obama yönetimi Afrika ile ilgili birçok meselede olduğu gibi, güvenliğe ilişkin konularda da Bush'tan devraldığı mirası devam ettirdi. Keza ABD'nin başkanı değişmesine rağmen, kıtaya yönelik çıkarları değişmemişti. Enerji güvenliğinin garanti altına alınmasının ve dünyanın geri kalanının istikrarı için Afrika'nın istikrarının tam anlamıyla sağlanmasının gerekliliği Obama yönetimini başta enerji kaynakları ile bu kaynakların taşınması açısından kritik noktalar olan Afrika Boynuzu ve Nijer Deltası olmak üzere Sahraaltı Afrika'ya ilişkin faaliyetlerinde temkinli olmaya itmişti. Afrika kökenli Obama'nın Afrika'ya yönelik faaliyetlerinin bir önceki Amerikan başkanı ile büyük ölçüde paralellikler taşıdığı görülmektedir. Obama yönetiminin Afrika'da birçok alanda olduğu gibi güvenlik alanında da Bush'un ardılı gibi hareket etmesinin temel olarak 3 nedeni vardı. İlk olarak, kökenleri Afrika'ya dayanmasına rağmen, Obama yönetiminin kapsamlı bir Afrika politikası yoktu. İkinci olarak, Obama yönetiminin içte siyasi ve ekonomik olarak zor durumda bulunan bir ülkenin başkanlığını devralması, dışta ise iktidarının ilk dönemine denk gelen Arap Baharı ayaklanmaları ile Ortadoğu'ya ve ülkesinin dış politikadaki beklentileri doğrultusunda Asya'ya yönelmesi, Washington'un Afrika politikasında ezber bozma olanağının önüne geçti. Hemen her dönemde olduğu gibi, bu dönemde de Afrika kıtası ile ilgili meseleler ABD için önemliydi, fakat birinci derecede öncelikli değildi.⁵¹⁴ Üçüncü olarak ise, Obama'nın US-EUCOM'un eski başkanı General James Jones'ı ulusal güvenlik danışmanı olarak seçmesi, başkanın kıtadaki güvenlik meselelerine ve AFRICOM'a bakışını derinden etkiledi.⁵¹⁵ Bu üç neden bir araya gelince, Obama yönetimi, Afrika'da güvenlik meseleleri bağlamında Bush yönetiminden aldığı mirası büyük oranda olduğu gibi sürdürdü.

Ekonomiyi güvenliğin sağlanmasının anahtarı olarak gören Obama yönetimi, Afrika kıtasının ekonomik olarak zengin bir potansiyele sahip olduğunu fakat kıtadaki devletler arasında ve yerelde çıkan çatışmalar ile yerel hükümetlerin kendi halklarının temel güvenlik gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalması gibi nedenlerden ötürü kıtanın ekonomik ve siyasi kalkınmayı sağlayamadığını, çeşitli güvenlik sorunları ile karşı karşıya kaldığını ifade etmekteydi. Obama yönetiminin özellikle Sahraaltı Afrika olmak üzere, kıtada güvenliği

⁵¹⁴ Stephen Chan, "The origins of AFRICOM: the Obama Administration, the Sahara Sahel and US Militarization of Africa", *Concerned Africa Scholars*, S. 85, Bahar 2015, s. 90.

⁵¹⁵ Chan, *Concerned Africa Scholars*, s. 90.

sağlama yönünde gerçekleştirmeyi arzu ettiği çabaları ise 2012 yılı Sahraaltı Strateji Belgesi'nde şu şekilde hedeflenmekteydi⁵¹⁶:

- Kıtada el-kaide ve diğer terörist gruplarla mücadele etmek,
- Güvenlik alanında bölgesel işbirliğini sağlamak ve güvenlik sektörüne yönelik reform çabalarını desteklemek,
- Kıtada ortaya çıkabilecek ulus ötesi tehditleri önlemek,
- Çatışmaları önlemek ve olası bir çatışma durumunda kitlesel kısımları azaltarak sorumluların yargılanmasını sağlamak,
- Barış ve güvenliği sağlamayı amaçlayan girişimleri desteklemek.

Obama seçim konuşmalarından itibaren genel olarak dünyada özel olarak ise Afrika kıtasında güvenliğin yalnızca askeri yöntemlerle sağlanamayacağını ve dolayısıyla alternatiflerin geliştirilmesi gerektiğini iddia etse de “askeri yöntemleri kullanma” konusunda ipleri tamamen elinden bırakmış değildi. Bu durum, Obama'nın başkanlık koltuğuna oturmasının ardından kongreye sunduğu ilk bütçe önerisinde net bir şekilde göze çarptı. Kongreye sunulan bütçe önerisinde yabancı askeri finansman, Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim, Barışı Koruma Operasyonları, Uluslararası Uyuşturucu Kontrolü ve Yasa Uygulaması, Nükleer Programların Yayılmasının Önlenmesi, Terörle Mücadele, Mayın Temizleme ve İlgili Programlar gibi kalemlerde Afrika'ya ayrılan maddi kaynak miktarının önemli ölçüde artırılması talep edildi.⁵¹⁷

Bütçede göze çarpan ilk artış, “yabancı askeri finansman” alanındaydı. Obama yönetimi 2009 yılı için Bush tarafından belirlenen bütçede Afrikalı uluslara silah ve diğer askeri ekipmanların satışı için sağlanması planlanan 8,3 milyon dolarlık krediyi, kendisinin kongreye sunduğu ilk bütçe talebi olan 2010 yılı federal bütçe önerisinde 25,6 milyon dolara kadar yükseltti. Bir önceki yıla oranla üç kat artış gösteren bu kaynaktan ise Çad Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Cibuti, Etiyopya, Kenya, Liberya, Nijerya ve Güney Afrika gibi ülkelerin yararlanması öngörüldü.⁵¹⁸. Bu hususta dikkat çeken en önemli nokta ise, ABD'nin belirtilen ülkelerin hepsinde askeri birliklerinin bulunmasıydı. Bir anlamda Washinton yönetimi, yaptığı harcamalar ile kıtada kendi güvenliğine giden yolu finanse

⁵¹⁶ Barack Obama, “U.S. Strategy Towards Sub-Saharan Africa”, Washington, Haziran 2012, s. 4-5.

⁵¹⁷ Daniel Volman, “Obama Moves Ahead AFRICOM”, *Pambazuka News*, <https://www.pambazuka.org/governance/obama-moves-ahead-africom>, 10 Aralık 2009, [Erişim: 19.3.2018].

⁵¹⁸ Volman, *Pambazuka News*, a.y.

etmekteydi. Aşağıdaki tabloda yabancı askeri finansman alanında 2009 yılı federal bütçesinde tahsis edilen ve 2010 yılı federal bütçesinde talep edilen kredi miktarları gösterilmektedir:

Tablo 3.2. 2009 ve 2010 yılı Federal Bütçe Tasarıları: Yabancı Askeri Finansman⁵¹⁹

Ülke	2009 (Tahmin Edilen)	2010 (Talep Edilen)
Çad	0\$	500.000\$
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	600.000\$	2.450.000\$
Cibuti	2.000.000\$	2.500.000\$
Etiyopya	843.000\$	3.000.000\$
Kenya	250.000\$	1.000.000\$
Liberya	1.500.000\$	9.000.000\$
Nijerya	1.350.000\$	1.350.000\$
Güney Afrika	0\$	800.000\$
Afrika(Bölgesel)	1.412.000\$	2.800.000\$
Toplam	8.255.000\$	25.550. 000\$

“Uluslararası Askeri Öğretim ve Eğitim Programları” alanında ayrılan kaynak miktarı da, Obama’nın kongreye sunduğu ilk bütçeye kıyasla % 16,7 oranında bir artış gösterdi. Böylece, Bush tarafından yayınlanan 2009 yılı bütçesinde 13,7 milyon dolar olarak belirlenen söz konusu kaynak miktarı, Obama tarafından yayınlanan 2010 yılı bütçesine göre ise 16 milyon dolar olarak öngörüldü. Her iki dönemde de söz konusu kaynaktan büyük oranda Çad Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Cibuti, Etiyopya, Ekvator Ginesi, Gana, Kenya, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Ruanda, Senegal, Somali, Güney Afrika, Uganda ve Zimbabve yararlandı.⁵²⁰ Obama’nın bu tavrı, sorunların çözümünde yumuşak güç ve uluslararası organizasyonları ön plana çıkarması beklenen bir başkanın bile, Afrika kıtasında ABD’nin ulusal çıkarlarını sağlama çabaları doğrultusunda askeri unsurlardan tamamen vazgeçemediği anlamına gelmekteydi. Belirtilen ülkelerin birçoğu ise ya stratejik olarak çok önemli bir bölgedeydi ya da ABD’nin ekonomik ve/veya siyasi politikalarının uygulanması

⁵¹⁹ Volman, “Obama Administration Budget Request for AFRICOM Operations and for Security Assistance Programs in Africa in FY 2010”, *African Security Research Project*, <http://concernedafricascholars.org/african-security-research-project/?p=18>, Mayıs 2009, [Erişim: 19.3.2018].

⁵²⁰ Volman, “AFRICOM to continue under Obama”, *Global Research*, <https://www.globalresearch.ca/africom-to-continue-under-obama/14131>, 11 Haziran 2009, [Erişim: 20.3.2018].

noktasında oldukça önem arz eden devletlerdi. Aşağıdaki tabloda belirtilen ülkelere yönelik olarak her iki bütçede ayrılan kaynak miktarları ayrıntılı olarak gösterilmektedir:

**Tablo 3.3. 2009 ve 2010 Yılı Federal Bütçe Tasarıları:
Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim Programları⁵²¹**

Ülke	2009 (Tahmin Edilen)	2010(Önerilen)
Çad	275.000\$	400.000\$
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	530.000\$	500.000\$
Cibuti	300.000\$	350.000\$
Etiyopya	700.000\$	775.000\$
Ekvator Gine'si	0\$	40.000\$
Gana	600.000\$	850.000\$
Kenya	770.000\$	1.050.000\$
Liberya	400.000\$	525.000\$
Mali	280.000\$	350.000\$
Nijer	100.000\$	250.000\$
Nijerya	850.000\$	1.100.000\$
Ruanda	420.000\$	500.000\$
Senegal	1.000.000\$	1.100.100\$
Somali	0\$	40.000\$
Güney Afrika	845.000\$	900.000\$
Uganda	575.000\$	550.000\$
Zimbabve	0\$	40.000\$
Afrika(Toplam)	13.795.000\$	6.020.000\$

Obama yönetiminin 2010 yılında önerdiği bütçe incelendiğinde, yalnızca Bush döneminde Afrika'ya ayrılan kaynağın arttırıldığı değil, ayrıca barışı koruma ve güvenliği sağlama noktasında yeni fonların da önerildiği görülmektedir. Bush döneminde Kongo, Liberya, Somali ve Sudan'daki çeşitli siyasi ve askeri sorunların giderilmesi için gerçekleştirilen askeri yardım miktarı, Obama döneminde nispeten azaltılsa da varlığını sürdürdü. Doğu Afrika Bölgesel Stratejik Girişimi, Trans-Sahra Terörle Mücadele Ortaklığı ve Afrika Çatışmaların İstikrarı ve Sınır Kontrolü gibi programlara ayrılan kaynak miktarında ise bir önceki bütçeye oranla önemli sayılabilecek miktarda artışa gidildi. Ayrıca bu dönemde,

⁵²¹ Volman, "Obama Administration Budget Request for AFRICOM Operations and for Security Assistance Programs in Africa in FY 2010".

Uluslararası Narkotik Kontrolü ve ihlal edenlere yönelik yasaların uygulanması bağlamında da, Washington yönetimi Afrika'ya ayırdığı kaynak miktarında resmi bir artışa yöneldi. Yeşil Burun Adaları, Gine-Bissau, Nijerya, Liberya ve Sudan ABD'nin bu kaynağından yararlanan önde gelen ülkelerdi.⁵²² Aşağıdaki tablolarda, Bush (2009) ve Obama (2010) dönemlerinde Afrika kıtasında Barışı Koruma Girişimleri ve Uluslararası Narkotik Kontrolü Kapsamında ayrılan bütçeler gösterilmektedir:

Tablo 3.4. 2009 ve 2010 yılı Federal Bütçe Tasarıları: Barışı Koruma Operasyonları⁵²³

Program/Ülke	2009 (Tahmin Edilen)	2010 (Talep Edilen)
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	35.500.000\$	21.000.000\$
Liberya	49.650.000\$	10.000.000\$
Somali	118.600.000\$	67.000.000\$
Sudan	38.000.000\$	42.000.000\$
Güney Afrika Bölgesel Stratejik Girişimi	5.000.000\$	10.000.000\$
Afrika Çatışma İstikrarı ve Sınır Kontrolü	2.500.000\$	3.600.000\$
Sahra Ötesi Terörle Mücadele Ortaklığı	15.000.000\$	20.000.000\$
Küresel Barış Operasyonları Girişimi	105.950.000\$	96.800.000\$

Tablo 3.5. 2009 ve 2010 Yılı Federal Bütçesi: Uluslararası Narkotik Kontrolü⁵²⁴

Ülke	2009(Tahmin Edilen)	2010(Talep Edilen)
Yeşil Burun Adaları	500.000\$	2.000.000\$
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	1.500.000\$	1.700.000\$
Gine-Bissau	100.000\$	3.000.000\$
Liberya	4.130.000\$	8.000.000\$
Nijerya	720.000\$	2.000.000\$
Sudan	15.400.000\$	24.000.000\$
Afrika(Bölgesel)	3.000.000\$	4.500.000\$

⁵²² Volman, "AFRICOM to continue under Obama", *Global Research*.

⁵²³ Volman, "Obama Administration Budget Request for AFRICOM Operations and for Security Assistance Programs in Africa in FY 2010".

⁵²⁴ Volman, "Obama Administration Budget Request for AFRICOM Operations and for Security Assistance Programs in Africa in FY 2010".

Obama'nın 2010 yılı için Kongre'ye önerdiği bütçede göze çarpan bir diğer artış ise, “Terörle Mücadele” Kapsamında Afrika'ya ayrılan kaynak miktarına yönelikti. Bu dönemde Obama yönetimi Terörle Mücadele Destek Programı, Terörist Engelleme Programı, Terörle Mücadele Programı ve Terörle Mücadele Finans Programı gibi askeri yardım programları kapsamında ABD'nin kıta ülkelerine yönelik gerçekleştirdiği yardımları arttırma talebinde bulundu.⁵²⁵ Bu durum, ABD dış politikasında eski alışkanlıkların yeni başkan döneminde de sürdürüldüğü anlamına geliyordu. Zira “Terörle mücadele” kavramı Bush döneminden beri oldukça muğlak bir kavramdı. Terörün ve teröristin kesin sınırları tam olarak çizilememekteydi. ABD'nin kıtada ve dünyada terörle mücadele doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetlerin bir tanesi (Afganistan müdahalesi gibi) takdirle karşılanıp desteklenebiliyorken, bir başkası ise (Irak Savaşı gibi) tepki çekip sert bir şekilde tenkit edilebiliyordu. Üstelik bu husus Bush döneminin en çok eleştirilen uygulamalarından biriydi ve Obama'nın kendisi de iktidara gelirken Bush'un bu minvaldeki uygulamalarını sık sık eleştirmişti. Ne var ki, zengin doğal kaynaklara ve stratejik bir konuma haiz olan Afrika kıtası, ABD için kolayca vazgeçilemeyecek kadar önemliydi. Radikal unsurların kıtanın bazı bölgelerindeki etkinliği ise bir yandan ABD'nin çıkarları için tehdit oluştururken, diğer yandan bu ülkenin Afrika'ya daha fazla müdahil olabilmesi için gerekli gerekçeyi sağlıyordu. Bu nedenle Obama yönetimi, Bush döneminde daha yoğun bir şekilde ön planda tutulan terörle mücadele politikalarını -daha az sıklıkla ifade etse de- takip etmeyi sürdürdü. Aşağıdaki tabloda 2009 yılında Bush tarafından, 2010 yılında ise Obama tarafından Kongre'ye sunulan bütçe önerisinde terörle mücadele programlarına ayrılan kaynak miktarı gösterilmektedir:

Tablo 3.6. 2009 ve 2010 Yılı Federal Bütçe Tasarıları: Terörle Mücadele Programları⁵²⁶

Program	2009 (Tahmin Edilen)	2010 (Talep Edilen)
Terörle Mücadele Destek Programı	141.300.000\$	228.385.000\$
Terörist Engelleme Programı	10.500.000\$	54.550.000\$
Terörle Mücadele Programı	1.200.000\$	6.000.000\$
Terörle Mücadele Finans Programı	8.500.000\$	21.865.000\$

⁵²⁵ Volman, “Obama Administration Budget Request for AFRICOM Operations and for Security Assistance Programs in Africa in FY 2010”.

⁵²⁶ Volman, “Obama Administration Budget Request for AFRICOM Operations and for Security Assistance Programs in Africa in FY 2010”.

Obama'nın ilk bütçe önerisindeki verilerden de kolaylıkla anlaşılacağı üzere Siyahi Başkanın başkanlığı süresince güvenlik anlamında kıtaya yönelik olarak uyguladığı yöntemler Bush'u andırsa ve çoğu zaman Bush'un faaliyetlerinin ötesine geçse de, Obama Bush'tan farklı olarak kıtaya yaklaşımının kapsamını genişletti. Zira Obama yönetimi Afrika'ya Bush döneminde olduğu gibi yalnızca -doğrudan veya dolaylı olarak- güvenliği ilgilendiren meselelerle üzerinden değil, ekonomi, istikrar ve küresel yönetim gibi farklı kavramlar üzerinden de yaklaşma iddiasındaydı. Bu dönemde başkanın kıtada güçlü mesajlar vasıtasıyla yönetimi ve demokrasiyi yayma çabaları ile bireysel hak ve özgürlükler ile terörle mücadele arasında bir denge kurma girişimi güvenlik konusunda olumlu olarak görülen hamleleri arasında zikredildi. Güvenliği ve istikrarı sağlama noktasında gerektiğinde otoriter yönetimlere dahi müsamaha gösterilmesi ve Gine, Nijerya ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde patlak veren çeşitli krizlerde tutarsız hareket edilmesi ise Başkan'ın kıtadaki güvenlik ilgili politikalarının hanesine eksi olarak yazıldı.⁵²⁷ Obama'nın kıtada güvenliğe ilişkin uygulamaya koyduğu faaliyetler kıtanın militaristleştirilmesine katkıda bulunduğu ve Afrika'ya yeni bir şey katmadığı yönünde eleştirilse de⁵²⁸, seçim kampanyası için açılan internet sitesinde Başkan'ın Darfur'da soykırımın sona erdirilmesi için çalışmalar yapması, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde istikrarlı bir seçim yapılmasını teşvik etmesi, Liberya'da savaş suçlularının adaletin önüne getirilmesinde etkin rol oynaması, Somali'yi istikrara kavuşturmak için tutarlı bir strateji geliştirmesi gibi çalışmalar ile Afrika'nın güvenliğine olumlu yönde katkı sağladığını iddia edilmekteydi.⁵²⁹ Obama yönetiminin kıtada güvenlik ile ilgili faaliyetlerinin odak noktasını ise Bush döneminde kurulan ve kurulduğu günden itibaren sıklıkla eleştirilen AFRICOM oluşturdu.

3.4.3 Obama AFRICOM'a Yaklaşımı

Obama 2008 yılının Kasım ayında ilk kez başkan seçildiğinde aslında AFRICOM cephesinde huzursuzluk hâkimdi. Komutanlığın önde gelen isimleri yeni başkanın AFRICOM ile ilişkilerinin gergin bir atmosferde şekilleneceğini ve Obama'nın kendilerini sahiplenmeyeceğini düşünüyordu. Ne var ki beklenen olmadı. Komutanlığın kıtadaki

⁵²⁷ Ian Livingston, "Obama's legacy in African security and development", *Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/07/25/obamas-legacy-in-african-security-and-development/>, 25 Haziran 2016, [Erişim: 21.3.2018].

⁵²⁸ Eric Draitser, "Obama's Legacy In Africa: Terrorism, Civil War & Military Expansion", *Mint Press News*, <https://www.mintpressnews.com/obamas-legacy-in-africa-terrorism-civil-war-military-expansion/224155/>, 18 Ocak 2017, [Erişim: 21.3.2018].

⁵²⁹ Witney W. Schneidman, "Africa: Obama's Three Objectives for Continent", *allAfrica*, <http://allafrica.com/stories/200809291346.html>, 29 Eylül 2008, [Erişim: 21.3.2018].

varlığının Afrikalı devletlerin güvenliğini ve kıtadaki barış atmosferini olumlu yönde etkileyeceğini düşünen Obama yönetimi komutanlığa sahip çıktı. Zira terörist faaliyetlerin kıtada varlığını sürdürmesi ve ABD'nin kıtadaki devasa boyuta ulaşan çıkarları Obama yönetimine AFRICOM'a sahip çıkmak için yeterli argümanı sağlıyordu. Genel kanıya göre petrol, doğalgaz ve uranyum başta olmak üzere zengin doğal kaynaklara sahip olan Afrika kıtası teröristlerin insafına bırakılamayacak kadar önemliydi. Obama bu husustaki düşüncelerini aşağıdaki sözlerle ifade etti:

“AFRICOM Afrika'daki diğer stratejik hedeflerimizle birlikte, askeri faaliyetlerimizi de koordine ve senkronize etmelidir ABD'nin kıtada terör örgütleriyle ölümcül bir şekilde savaşmak için kıtada müttefikleri ile birlikte çalışmasını gerektiren durumlar olacaktır. Afrika'da faaliyet gösteren birleşik bir komutanlığa (AFRICOM'a) sahip olmak, bu eylemi kolaylaştıracaktır.”⁵³⁰

Obama yönetiminin Afrika'da Bush'un eseri olan bir komutanlığı sahiplenmesi yalnızca güvenlik kaygılarından kaynaklanıyor değildi. Madalyonun bir yüzüne göre Obama yönetimi AFRICOM'u geniş bir yelpaze üzerinden değerlendiriyordu. Buna göre komutanlığın Bush döneminde olduğu gibi Obama döneminde de ülkenin kıtada Çin ile olan rekabetine, petrol ticaretine ve küresel sermayeye, silahlı çatışmaların engellenmesine, deniz haydutluğunun önüne geçilmesine, aşırı cılığa ve AIDS ile mücadeleye olumlu yönde katkı sunması bekleniyordu. Madalyonun öteki yüzünde ise ABD'nin iş çevreleri, bilhassa petrol şirketleri ve bazı hükümet dışı organizasyonlar, Washington'un yeni lideri üzerinde Bush'un başlattığı Afrika politikasını devam ettirmesi yönünde baskı kuruyordu.⁵³¹ Bu baskılar henüz başlangıçta meyvesini verdi ve Obama yönetimi kongreye gönderdiği ilk bütçe önerisinde genelde kıtaya yönelik güvenlik faaliyetlerine, özelde ise AFRICOM'a ayırdığı kaynak miktarını görece önemli bir oranda arttırdı. Komutanlığın faaliyete girdiği 2007 yılında bütçesi yaklaşık 51 milyon dolardı. Bu rakam 2008 yılında 154,6 milyon dolara; 2009 yılında ise 389 milyon dolara yükseldi.⁵³² Fakat 2009 yılı için öngörülen bütçe tamamen kullanılamadı ve çeşitli nedenlerle bu yılda komutanlığa ayrılan kaynak miktarında kesintiye gidildi. AFRICOM'a yönelik olarak tahsis edilen bütçenin Obama yönetiminin bütçe önerisindeki ağırlığını nispeten koruması, siyahi başkanın olumsuz yaklaşacağı düşünülen

⁵³⁰ Daniel Volman, “AFRICOM: From Bush to Obama”, *Pambazuka News*, <https://www.pambazuka.org/governance/africom-bush-obama>, 3 Aralık 2008, [Erişim: 22.3.2018].

⁵³¹ Volman, “U.S. Military Policy Toward Africa”, s. 32

⁵³² Lauren Ploch, “Africa Command: U.S. Strategic Interests and the Role of the U.S. Military in Africa”, *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/natsec/RL34003.pdf>, 22 Haziran 2011, s. 12-13.

komutanlığa olan desteğinin en açık işaretlerinden biriydi. Aşağıdaki tabloda, Obama yönetiminin Washington'daki ilk dönemi süresince kongreye gönderdiği bütçe önerilerinde ve hayata geçirilen bütçelerde AFRICOM'a yönelik olarak ayrılan kaynak miktarı gösterilmektedir:

Tablo 3.7. Obama'nın İlk Döneminde AFRICOM Operasyon ve Bakım Bütçesi (Milyon Dolar)⁵³³

	Operasyonel Destek	Görev Desteği	Sahra Ötesine Kalıcı Özgürlük Operasyonu	OEV	Sabit Müşterek Kuvvetler	Güvenlik İşbirliği Ofisi	Toplam
2010	74	87	47	8	25	38	278
2011	71.8	116	49.5	5.6	14.6	38.7	296.2
2012	74.9	113.6	46	5.9	9.1	40.4	289.7

Her ne kadar Bush döneminde olduğu gibi Obama döneminde de AFRICOM'un kıtadaki faaliyetleri eleştirilse de, Obama komutanlığa olan desteğini hiçbir zaman esirgemedi. Öyle ki, Gana ziyaretinde "kıtanın güvenliğini ABD'nin ve hatta dünyanın geri kalanının güvenliği" ile eş tutan Başkan Obama, Mağrip el-Kaidesi, Ensaru, Boko Haram ve eş-Şebâb gibi terör örgütlerinin alan bulduğu bu coğrafyada Amerikan çıkarlarının devamını ve güvenliği sağlamak için çareyi komutanlığın faaliyetlerini arttırmakta buldu.⁵³⁴ AFRICOM'un bölgede yürüttüğü eğitim ve operasyonlar da Obama döneminde % 200'ün üzerinde arttı. Yalnızca 2012 yılında Mali, Fas, Uganda, Botswana, Lesotho, Senegal ve Namibya'da 14 ayrı eğitim ve operasyon düzenlenirken, Afrika'daki ABD'li asker ve diplomatların kıtayı "yarının savaş alanı" olarak tanımlaması siyahi başkanın AFRICOM'a olan teveccühünün nedenini göstermesi bakımından önemliydi.⁵³⁵ Obama'nın AFRICOM'a olan desteği başkanlığının ikinci döneminde de sürdü. Aşağıdaki tabloda Obama'nın Washington'da görev yaparken kongreye sunduğu son üç bütçe önerisinde ABD'nin dünya üzerindeki diğer komutanlıklarına ve AFRICOM'a ayırdığı kaynak miktarı karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir:

⁵³³ Ploch, *CRS Report for Congress*, s. 13

⁵³⁴ Aydın, "Barack Hussein Obama'nın Afrika Karnesi".

⁵³⁵ Aydın, "Barack Hussein Obama'nın Afrika Karnesi".

Tablo 3.8. Kongreye Gönderilen Bütçelerde Komutanlıklar İçin Talep Edilen Kaynak Miktarı: 2014-2016⁵³⁶

Komutanlıklar	2014 (Milyon Dolar)	2015 (Milyon Dolar)	2016 (Milyon Dolar)
USAFRICOM	254.3	244.3	240.7
USCENTCOM	257.6	258.4	151.6
USEUCOM	135.7	121.3	119.4
USNORTHCOM	215.0	221.9	176.1
USPACOM	316.0	254.6	213.4
USSOUTHCOM	191.7	190.2	183.6
USSTRATCOM	941.5	773.3	742.4
TOPLAM	2.311.8	2.063.8	1.827.1

Obama'nın Afrika'ya yönelik güvenlik politikalarında en çok eleştirilen yönü, AFRICOM'a koşulsuz bir şekilde sahip çıkması oldu. ABD'nin ilk siyahi başkanı olan Obama'nın döneminde komutanlık başlangıçtaki (Bush dönemi) görece zayıf durumuna rağmen hızla büyüdü ve 49 ülkede eğitim ve operasyon yapabilir hale geldi.⁵³⁷ Obama'nın bir yandan kıtada ekonomik büyümeyi, serbest pazar anlayışını ve küresel yönetim fikrini teşvik etmeye çalışırken, diğer yandan da askeri unsurlara bel bağlaması ve terörle mücadele kapsamında Afrika'daki Amerikan askerlerinin ve onların teçhizatlarının sayısını arttırması ise Afrika kökenli bir liderin yönetimi altında dahi değişen bir şeyin olmadığı şeklinde yorumlandı.⁵³⁸ Fakat AFRICOM başta olmak üzere Obama yönetiminin Afrika'daki söz konusu güvenlik politikaları, ne ABD'nin çıkarlarını kıtada tam manasıyla tatbik etme noktasında, ne de Çin'in alan kazanmasının önlenerek bu ülkeyi Çin ile olan rekabetinde öne geçirmesi -ya da Çin'e karşı Bush döneminde var olan ABD'nin kıtadaki üstün durumunun devam ettirilmesi- noktasında arzu edilen başarıyı sağlayamadı. Üstelik AFRICOM

⁵³⁶ "Operation and Maintenance Overview Fiscal Year 2017 Budget Estimates", *Chief Financial Officer of Department of Defence*, http://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2017/fy2017_OM_Overview.pdf, Şubat 2016, s. 110; "Operation and Maintenance Overview Fiscal Year 2016 Budget Estimates", *Chief Financial Officer of Department of Defence*, http://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2016/fy2016_OM_Overview.pdf, Şubat 2015, s. 104, [Erişim: 23.3.2018].

⁵³⁷ Aakriti Sethi, "Obama's Policy towards Africa: A Blend of Competition and Roadblocks", *Institute for Defense Studies and Analysis*, https://idsa.in/africatrends/obama-policy-towards-africa_asethi_1214, Ekim-Aralık 2014, [Erişim: 23.3.2018].

⁵³⁸ Aydın, "Barack Hussein Obama'nın Afrika Karnesi".

aracılığıyla Afrika'nın militaristleşmesi, kıtayı terör örgütleri için daha elverişli bir ortam haline getirdi.

3.5. OBAMA DÖNEMİNDE ABD-AFRİKA TİCARETİ

ABD'nin 44. başkanı olarak Beyaz Saray'a çıkan Obama'nın Afrikalı köklere sahip olması, başkanlığı döneminde ülkesinin dış politikasını ilgilendiren birçok alanda olduğu gibi ticaret ile ilgili konularda da Afrika ülkelerinin ABD dış politikasında önemli birer aktör olarak sivrileceği beklentilerine neden oldu. Ne var ki, Obama yönetimi dış politika faaliyetlerinde olduğu gibi, kıtaya yönelik ticari faaliyetlerinde de “çok söyleyen fakat az icra eden” bir görüntü çizdi.⁵³⁹ Yalnızca siyasi anlamda değil, ekonomik anlamda da selefi Bush'tan bazı ciddi problemleri devralan siyahi başkanın kıtaya yönelik ilgisi başkanlığının birinci döneminde nispeten düşük seviyedeydi. Ülke bilhassa verilen konut kredilerinin geri alınamaması nedeniyle bankacılık sektörünün sıkıntılı bir sürece girmesi neticesinde 2008 yılında patlak veren ve etkileri küresel boyutta hissedilen bir ekonomik krizin pençesindeydi. Krizden oldukça olumsuz bir şekilde etkilenen ABD'de işsizlik ciddi boyutlara ulaşmıştı. Ekonomideki bu kötü gidişe ek olarak, Afganistan ve Irak'ta bulunan Amerikan askerlerine ve bu ülkelere yönelik olarak harcanan masraflar ülkeye maddi ve manevi olarak büyük bir külfeti de beraberinde getiriyordu.⁵⁴⁰ Bu gibi nedenler ABD'nin yeni başkanının Beyaz Saray'daki ilk döneminde Afrika kıtasına tam manasıyla yoğunlaşmasını engelledi. Bu dönemde Obama, yalnızca Gana'yı ziyaret etmekle yetindi.⁵⁴¹

Selefi Bush'un başkanlığı ile geçen yıllarda Washington yönetiminin kıta ülkelerine sağladığı dış yardım miktarı daha önce görülmemiş miktarlara ulaşmıştı. Obama ise bu tarz bir ekonomik ilişkiyi desteklemiyordu. Siyahi başkan, kıta ülkeleri ile olan ilişkilerin patron-işçi ya da üst-ast ilişkisi temelinde değil, karşılıklı eşitlik ve saygı temelinde olması gerektiğini her fırsatta ifade etti. Bu anlayış, Obama yönetiminin kıta ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerine de yansdı. Washington, yeni dönemde kıta ile olan ekonomik ilişkisini dış yardım boyutundan karşılıklı ticaret boyutuna getirmeyi arzu ediyordu.⁵⁴² Bu durum Obama döneminde ABD'nin kıta ülkelerine yaptığı dış yardım miktarlarına da yansdı. 2015

⁵³⁹ Daniel Pelz, “Obama's Africa legacy: more trade than democracy”, *Deutsche Welle*, 16 Ocak 2017, [Erişim: 24.3.2018].

⁵⁴⁰ Pelz, *Deutsche Welle*, a.y.

⁵⁴¹ David Smith, “Obama is like the Messiah: Africans react to Obama's visit to Ghana”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2009/jul/10/obama-ghana-visit-africans-vox-pop>, 10 Haziran 2009, [Erişim: 24.3.2018].

⁵⁴² Grant T. Harris, “Obama Stakes His Africa Legacy On Economic Growth”, *Forbes*, 19 Haziran 2017, [Erişim: 24.3.2018].

yılında İsrail ve Afganistan, ABD’den Sahra’nın güneyinde bulunan 42 Afrika ülkesinin aldığı dış yardım miktarından daha fazlasını aldı. Toplamda bu iki devletin aldığı dış yardım miktarı 8.6 milyar dolardı.⁵⁴³ Bu bağlamda, Obama’nın ilişkilerin boyutunu karşılıklı ticarete çevirmesi başlangıçta ciddi bir dış politika vizyonu olarak görüldü. Fakat bu yönde bir anlayış da ne ABD ile Afrika ülkeleri arasındaki toplam ticaret hacminin tam manasıyla artış göstermesine, ne de kıtada Çin başta olmak üzere nüfuz sahibi olmaya başlayan diğer devletlerin artan ekonomik nüfuzunun önüne geçilmesine yönelik bir katkı sağlamadı.

Bilhassa başkanlığının ikinci döneminde ülkesinin ekonomik sorunlarını nispeten çözen Barack Obama, tıpkı Bill Clinton yönetiminin ikinci döneminde olduğu gibi küresel bir güç olma iddiasındaki bir devletin Afrika kıtasından daha fazla uzak kalamayacağını anladı. Birçok uluslararası aktör (AB, ABD, Çin, Rusya, Japonya, Hindistan, Brezilya, Türkiye vs.) kıtada en etkili güç olabilmek adına birbirleriyle yarışıyordu.⁵⁴⁴ Nihayetinde Afrika’da ekonomik olarak oldukça büyük bir pasta vardı, fakat ABD’nin bu pastadan aldığı payın oranı her geçen yıl azalıyordu. Üstelik Çin’in hızlanan yükselişiyle birlikte ABD kıtanın en büyük ticaret ortağı olma vasfını bu ülkeye kaptırmıştı. Daha net bir ifadeyle, 2013 yılında Çin’in Afrika ile olan toplam ticaret hacmi 200 milyar doların üzerine çıkarken, ABD’nin kıta ülkeleri ile olan toplam ticareti 100 milyar doların altına düşmüştü.⁵⁴⁵ Bu nedenle, Obama döneminde ülkesinin kıtadaki azalan ekonomik etkisini yeniden arttırmak ve Çin başta olmak üzere kıta ile önemli ekonomik ve siyasi bağlar kuran ülkeleri dengelemek adına çeşitli proje ve girişimler ortaya atıldı ya da daha önceki başkanlar tarafından başlatılan proje ve girişimler desteklendi. Belirtilen başlıca proje ve girişimleri ise Sahraaltı Afrika Strateji Belgesi (2012), Afrika’da İş Yapmak Kampanyası (2012), Ticaret Afrika Girişimi (2013), ABD-Afrika Liderler Zirvesi (2014) ve ABD-Afrika İş Forumu (2014-2016) oluşturdu. Obama yönetimi, ayrıca Clinton döneminde başlatılan ve Başkan Bush döneminde de ısrarlı bir şekilde sürdürülen AGOA’ya kararlı bir şekilde destek verdi.

2012 yılı verileri itibariyle, dünyanın en hızlı büyüyen 12 ekonomisinden 6’sı Afrika’daydı.⁵⁴⁶ Bu durum Washington’un ekonomik olarak bu bölgeyi kapsayan yeni bir

⁵⁴³ “Barack Obama: How will Africa remember him?”, *BBC*, <http://www.bbc.com/news/world-africa-38649362>, 18 Haziran 2017, [Erişim: 24.3.2018].

⁵⁴⁴ Elem Eyryce Tepeciklioğlu, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, Bahar 2012, s. 60.

⁵⁴⁵ Witney Schneidman ve Zenia Lewis, “The U.S.-Africa Leaders Summit: Deepening Trade and Commercial Ties”, *Brookings Institution*, 24 Haziran 2014, [Erişim: 25.3.2018].

⁵⁴⁶ Bu ülkeler şunlardır: Nijer (1), Angola (3), Liberya (4), Etiyopya (8), Mozambik (10) ve Zambiya (12).

girişim başlatmasına ve yeni hedefler ortaya koymasına neden oldu. Obama yönetiminin Afrika'nın her geçen gün gelişen ekonomik potansiyelinden ilerleyen süreçte daha iyi yararlanmak için ortaya koyduğu hedefleri 2012 yılının Haziran ayında yayınlanan Sahraaltı Afrika Strateji Belgesi'nde belirtildi. Kıta ülkelerine yönelik beklentisini "Afrika dünyanın bir sonraki büyük ekonomik başarı öyküsü olabilir" sözleriyle ifade eden Obama⁵⁴⁷, yayınladığı strateji belgesinde Afrika'da ekonomik yönetişimin ve yatırım ikliminin güçlendirilmesi, Amerikan şirketlerinin kıtadaki ticaret ve yatırım faaliyetlerinin ABD hükümeti tarafından teşvik edilmesi vurgusunda bulundu. Sahraaltı Strateji Belgesi, demokratik kurumların güçlendirilmesi; ekonomik büyümenin, ticaretin ve yatırımların teşvik edilmesi; barış ve güvenliğin sağlanması ve ekonomik fırsatların ve kalkınmanın geliştirilmesi gibi temel amaçlar üzerine inşa edildi.⁵⁴⁸ Söz konusu belgede Obama yönetiminin Sahraaltı Afrika'ya yönelik hedef ve beklentileri şu şekilde ifade edildi⁵⁴⁹:

- Ticaret ve yatırım için etkin bir ortam oluşturulmasının desteklenmesi,
- Ekonomik yönetişimin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi,
- Ekonomik olarak bölgesel entegrasyonun teşvik edilmesi,
- Küresel piyasalara etkin bir şekilde erişimleri ve bu piyasalardan yararlanmaları için Afrika ülkelerinin ekonomik kapasitelerinin geliştirilmesi ve genişletilmesi,
- Amerikan Şirketlerinin Afrika'da ticaret ve yatırım gibi faaliyetlerde bulunması için teşvik edilmesi.

Yeni dönemde oldukça ciddi bir vizyon ile Afrika'ya odaklanan Bush yönetiminin kıtaya ilişkin ekonomik faaliyetlerini geliştirmek için başlattığı ikinci girişim ise Afrika'da İş Yapmak (Doing Business in Africa) kampanyası oldu. 2012 yılının Kasım ayında başlatılan bu kampanya ABD hükümetinin kaynaklarının Afrika'daki fırsatları belirlemek ve bu fırsatları ele geçirmek isteyen işletmelere destek olmak ve bu ülkede faaliyet gösteren Afrika diasporası üyeleriyle ilişki kurmak amacıyla kullanılması esasına dayanıyordu. ABD hükümeti bu kampanya aracılığıyla bölge ülkeleri ile ABD'li yatırımcılar arasındaki ticaret ve yatırım bağlarını güçlendirmek istiyordu.⁵⁵⁰ Obama'nın ifadesiyle, ilk iki yılında ABD'nin

⁵⁴⁷ Gabriella Schwaz ve Jessica Yellin, "Obama in Tanzania, sees Africa as next global economic success", CNN, <https://edition.cnn.com/2013/07/01/world/africa/tanzania-obama/index.html>, 2 Haziran 2013, [Erişim: 26.3.2018].

⁵⁴⁸ Harris, *Forbes*, a.y.

⁵⁴⁹ Barack Obama, "U.S. Strategy Towards Sub-Saharan Africa", Haziran 2012, s. 3-4.

⁵⁵⁰ "FACT SHEET: The Doing Business in Africa Campaign", *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/08/05/fact-sheet-doing-business-africa-campaign>, 5 Ağustos 2014, [Erişim: 26.3.2018].

Afrika'daki ihracat ve yatırımları için 7 milyar doların üzerinde kaynak yaratan bu kampanya kağıt üzerinde dört temel amaç gözetilerek hayata geçirilmişti⁵⁵¹:

- Amerikalı işletmelerin Afrikalı ortaklarla bağlantısını sağlamak,
- Afrika'daki mevcut ve potansiyel Amerikan yatırımlarını desteklemek,
- Afrika'ya olan ihracatlarını finanse etmek için Amerikan şirketlerinin erişim alanını genişletmek,
- Afrika'da ticaret ve yatırımların önündeki engelleri azaltmak.

ABD'nin Afrika ile olan ticari faaliyetlerini güçlendirmek için yaptığı üçüncü hamle Ticaret Afrika İnisiyatifi (Trade Africa Initiative)'ydi. Bu inisiyatif, kıta ülkelerinin dünya ekonomik sistemine tam anlamıyla entegre olmasının önünde bir engel olarak duran altyapı problemlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalarla başladı. 2013 yılında ilan edilen Ticaret Afrika İnisiyatifi çeşitli ülkelerin ve ABD'nin Afrika ile olan ticaretini artırma ve kıtada sınır ötesi ticaretin önündeki engellerle mücadele etme amacı taşıyordu. Başlangıçta Doğu Afrika Topluluğu (EAC) üyelerine odaklanan bu girişim, zamanla beş ayrı ülkeyi daha kapsayacak biçimde genişledi. 2014 yılından bu yana, ABD Ticaret Afrika Girişimi'nin faaliyetleri sonucunda ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı(USAID) vasıtasıyla Gana, Kenya ve Güney Afrika'ya 283 milyon dolardan fazla ihracat yaptı ve ABD'nin bu üç ülkedeki yatırımları 140 milyon doların üzerine çıktı. Aynı şekilde, USAID Doğu Afrika Merkezinde 29.000 Afrikalıya istihdam olanağı sağlanmasını destekledi ve ülkesinin 2013 ve 2015 yılları arasında bu bölge ile olan ihracat ilişkisinin % 36 oranında artmasına katkı sağladı. Bu inisiyatif ayrıca Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ekonomik ilişkilerde belirlediği misyon ve standartları dolaylı olarak da olsa hedef bölgeye taşıma işlevini üstlendi. Ticareti kolaylaştırma önlemleri ve gıda güvenliği kapsamında faaliyetlerde bulundu. Ticaret ve yatırımlar konusunda Afrika ülkeleri ile başarılı siyasi diyalogların kurulması ve devam ettirilmesi yönünde çaba harcadı.⁵⁵²

Obama döneminde ülkesinin kıta ülkeleri ile olan ilişkisine yönelik olarak gerçekleştirilen bir başka önemli hamle ise 4 Ağustos 2014 günü başlayan ve 3 gün süren ABD-Afrika Liderler Zirvesi'ydi. Zirveye 54 Afrika ülkesinin 50 tanesi devlet başkanı

⁵⁵¹ "FACT SHEET: The Doing Business in Africa Campaign", *The White House*.

⁵⁵² "FACT SHEET: U.S.-Africa Cooperation on Trade and Investment Under the Obama Administration", *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/09/21/fact-sheet-us-africa-cooperation-trade-and-investment-under-obama>, 21 Eylül 2016, [Erişim: 27.3.2018].

düzeyinde katılım gösterdi. Zirveye katılmayan devlet başkanları ise kendilerine ABD tarafından yaptırım uygulanan Zimbabve Devlet Başkanı Robert Mugabe ve Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir ile Afrika Birliği'nin Obama'dan zirveye davet edilmemeleri için ricacı olduğu Eritre Devlet Başkanı Isaias Afewerki ve Orta Afrika Cumhuriyeti Lideri Catherina Samba Panza oldu.⁵⁵³ Siyasi, sosyal ve ekonomik konuların görüşüldüğü zirve Çin'in kıtada artan etkisini yansıtması bakımından da önem taşımaktaydı. Zira ABD-Afrika Liderler Zirvesi, Çin tarafından 2000 yılından bu yana gerçekleştirilen FOCAC'tan esintiler sunmaktaydı. ABD'nin Afrika kıtasında artan -ve hatta bu ülkenin dahi önüne geçen- Çin nüfuzunu dengelemek amacıyla gerçekleştirilen bu zirve, ABD menşeli firmaları Afrika'da ticaret ve yatırım yapmaya teşvik etmesi bakımından da ekonomik olarak önemliydi.⁵⁵⁴

Geç kalan bir hamle olarak göze çarpan Liderler Zirvesi, Obama'nın ikinci döneminde artan Afrika hassasiyetinin tezahürü niteliğindeydi. Bu zirve kapsamında, karşılıklı ticaret ve yatırımları arttırmak için ABD-Afrika İş Forumu da düzenlendi. Forumda Obama yönetimi ve ABD'li şirketler tarafından verilen 33 milyar dolarlık yatırım taahhüdünün yanı sıra temiz enerji, havacılık, bankacılık ve inşaat sektörü gibi alanlarda ABD'den Afrika'ya gerçekleştirilen yatırımları teşvik etmek amacıyla 14 milyar değerinde ticaret ve yatırım anlaşmaları da imzalandı.⁵⁵⁵ ABD-Afrika Liderler Zirvesi'nin ikinci gününde düzenlenen ABD-Afrika İş Forumu'nun etkisi zamanla söz konusu zirveyi de aşarak Obama yönetimi altında iki kez düzenlendi. Obama'nın “yardım değil, ticaret” algısının bir yansıması olan forumun ikincisi 21 Eylül 2016 tarihinde düzenlendi.⁵⁵⁶ ABD Ticaret Bakanlığı'nın desteği ve ev sahipliğinde düzenlenen her iki forumun da temel amacı kıta ülkelerine yönelik ticaret ve yatırım fırsatlarını değerlendirmektir. 2014 ve 2016 yıllarında gerçekleştirilen işbirliği forumlarında ağırlıklı olarak finans, sermaye yatırımı, altyapı faaliyetleri, güç ve enerji, tarım, tüketim ürünleri ve bilgi iletişim teknolojisi gibi konulara yoğunlaşıldı.⁵⁵⁷ Liderler Zirvesi'nin olduğu gibi düzenlenen her iki forum da bilhassa ABD başkanı Obama'nın başkanlığının ikinci dönemine tekabül eden Afrika ile ticari bağları ve yatırım imkânlarını güçlendirmek felsefesi kapsamında gerçekleştirildi. İşbirliği Forumu ayrıca Washington'un kıtada yalnızca

⁵⁵³ “ABD-Afrika Liderler Zirvesi başladı”, *Anadolu Ajansı*, <https://aa.com.tr/tr/dunya/abd-afrika-liderler-zirvesi-basladi/134420> 4 Ağustos 2014, [Erişim: 28.3.2018].

⁵⁵⁴ Aydın, “Barack Hussein Obama'nın Afrika Karnesi”.

⁵⁵⁵ Aydın, “Barack Hussein Obama'nın Afrika Karnesi”.

⁵⁵⁶ Forum ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: “The 2nd U.S.-Africa Business Forum 2016 in New York”, *Federal Democratic Ethiopia Ministry of Foreign Affairs*, [Erişim: 28.3.2016].

⁵⁵⁷ Alex Vines Obe, “Trade Not Aid: Obama's Africa Legacy”, *Chatham House*, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/trade-not-aid-obama-s-africa-legacy>, 20 Eylül 2016, [Erişim: 28.3.2018].

güvenlik ile ilgili ve insani sorunlara odaklanmakla yetinmeyip, ekonomik meselelere de odaklanması itibariyle Afrika'ya yönelik gündeminin çeşitlenmesine olumlu yönde katkı yapması itibariyle önemliydi.⁵⁵⁸ 2014 yılında gerçekleştirilen I. İşbirliği Forumu'nda olduğu gibi 2016 yılında gerçekleştirilen II. İşbirliği Forumu'nda da kıta ülkelerinde yatırım taahhüdünde bulunuldu ve bu taahhütler kıta ülkeleri ile Washington arasındaki ekonomik ilişkileri nispeten olumlu yönde etkiledi.⁵⁵⁹

Obama yönetiminin kıtaya yönelik bir diğer önemli hamlesi 2015 yılında AGOA'nın yenilenmesiydi. Obama yönetimi güvenlik politikaları bağlamında selefi Bush'un AFRICOM projesine sahip çıktığı gibi, ekonomi politikaları bağlamında da Bush'un selefi olan Bill Clinton döneminde hayata geçirilen AGOA'ya sahip çıktı. İlan edildiği 2000 yılından itibaren içte ve dışta ciddi tartışmalara neden olan söz konusu yasa 16 yıllık süreçte ABD'nin kıta ülkeleri ile olan ticaretine olumlu yönde bir ivme kazandırdı. Öyle ki, Bush'un başkanlığının son yılı olan 2008 yılında ABD ile kıta ülkelerinin karşılıklı ticaret hacmi 100 milyar doların üzerine çıktı.⁵⁶⁰ Üstelik karşılıklı ticaretin önemli bir kısmını enerji sektörü kaynaklı ürünler (petrol ve gaz gibi) oluşturmaktaydı. Ek olarak, petrol dışı ürünlerde de ABD'nin kıta ile olan karşılıklı ticareti AGOA'nın ilan edilmesinden sonra artış gösterdi. Fakat ABD ticaret dengesinde sürekli Afrika'ya karşı açık veriyordu. 2011 yılından sonra ise hem ABD'nin Afrika ile olan ticaret hacmi hem de ticaret dengesindeki ABD aleyhine olan dengesizlik erimeye başladı. Gelinek noktada ABD'nin AGOA ülkeleri ile 2015 yılındaki toplam ticaret hacmi 36 milyon dolara kadar düştü (2012: 66 milyar \$, 2013: 61 milyar \$, 2014: 50 milyar \$).⁵⁶¹ Bunun nedeni ise Washington'un AGOA ülkelerinden enerji kaynaklı ürünleri daha az ithal etmeye başlamasıydı. Yine de Obama yönetimi 2015 yılında tercihini, AGOA'nın yenilenmesinden yana kullanarak Afrika'daki ekonomik rekabette “ben de varım” mesajı verdi.⁵⁶² Aşağıdaki grafiklerde ABD ile Afrika ülkelerinin Bush ve Obama dönemlerinde AGOA ülkeleri kapsamındaki toplam ticaret hacmi ve dengesi, ithalat, ihracat ve petrol dışı ithalat miktarları gösterilmektedir:

⁵⁵⁸ Vines Obe, *Chatham House*, a.y.

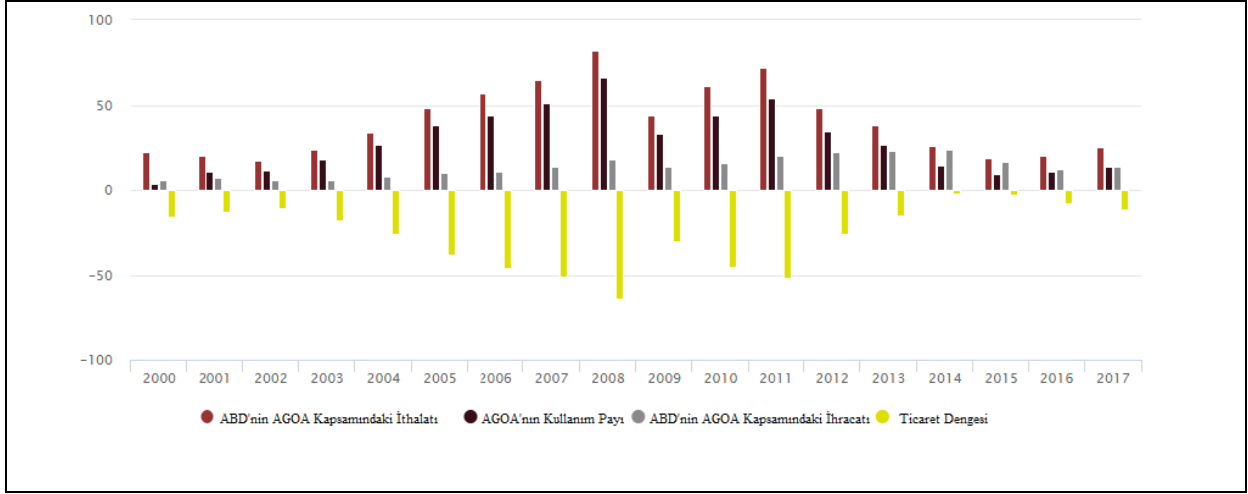
⁵⁵⁹ ABD ile Afrika arasında II. Liderler Zirvesi'nin ve dolayısıyla III. İş Forumu'nun 2019 yılı içerisinde gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

⁵⁶⁰ “Trade in Goods with Africa”, *United States Census Bureau*.

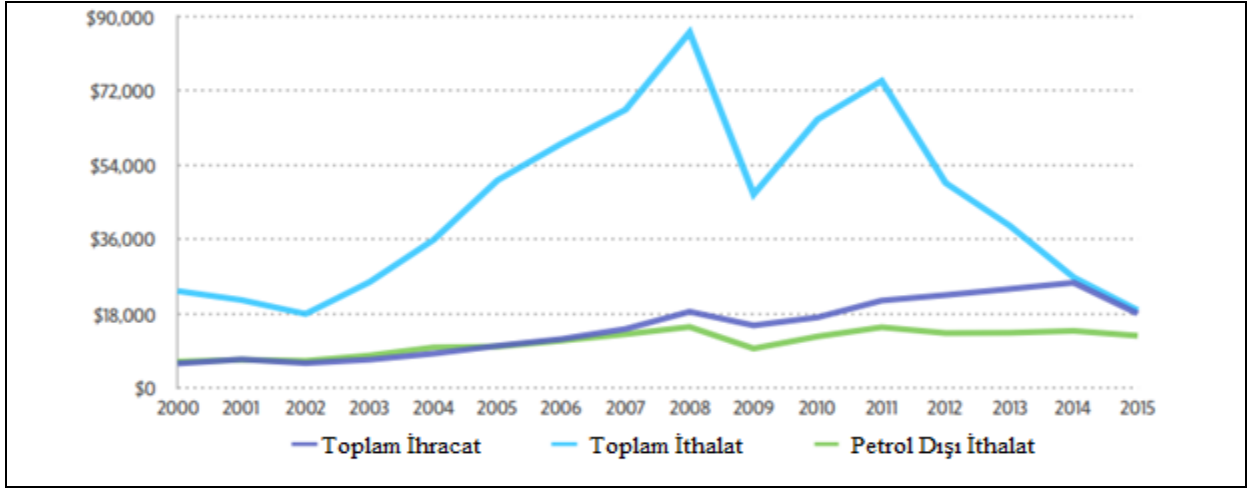
⁵⁶¹ “Aggregate Bilateral Trade between AGOA Countries and the United States”, *Africa Growth and Opportunity Act*, , <https://agoa.info/data/total-trade.html>, [Erişim: 28.3.2018].

⁵⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz: “Presidential Proclamation - African Growth and Opportunity Act”, *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/12/21/presidential-proclamation-african-growth-and-opportunity-act>, 21 Aralık 2015. [Erişim: 28.3.2018].

Şekil 3.1. AGOA Ülkeleri İle ABD Arasındaki Toplam Ticaret Hacmi ve Dengesi: 2000-2016⁵⁶³

Şekil 3.2. ABD- Sahraaltı Afrika Ticareti: 2000-2015⁵⁶⁴

Obama'nın ikinci döneminde Afrika ile olan ticareti geliştirmek için ortaya koyduğu bütün girişim ve çabalara rağmen ülkesinin kıta ülkeleri ile olan ticaret hacminin her geçen yıl daha geriye gittiği görülmektedir. Bush'tan başkanlık koltuğunu resmen devraldığı 2009 yılında 86,7 milyar dolar tutarında olan ülkesinin Afrika ülkeleri ile olan toplam ticareti hacmi, başkanlığı devrettiği 2016 yılının sonunda 48,8 milyar dolar tutarına kadar geriledi. Aslında bu durum Obama yönetiminin Afrika'ya yönelik olarak ekonomi temelli söylemleri ile tezat oluşturmaktaydı. Her fırsatta kıtanın ekonomik potansiyelinin öneminden dem vuran ve ülkesinin kıta ülkeleri ile olan ilişkilerini dış yardım boyutundan ticaret boyutuna taşıma

⁵⁶³ "Aggregate Bilateral Trade between AGOA Countries and the United States", *Africa Growth and Opportunity Act*.

⁵⁶⁴ "Beyond AGOA: Looking to the Future of U.S. – Africa Trade and Investment", *Office of the U. S. Trade Representative*, Eylül 2016, s. 3, [Erişim: 29.3.2018].

amacını vurgulayan Obama'nın, ülkesinin Afrika ile olan ticaret hacmini azaltmasında en önemli rolü ise enerjide dışa bağımlılığı azaltmaya yönelik politikaları oluşturdu. Aslında bu durum, ABD'nin Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerinin Washington'un lehine bir yönde seyrederken, kıta ülkelerinin aleyhine bir şekilde tezahür ettiğinin en açık göstergesiydi. Zira enerjide dışa bağımlılık azalır azalmaz, ABD'nin Afrika ile olan ticaret verilerinde de ciddi bir azalma görüldü. Böylece Çin ve ABD başta olmak üzere çeşitli ülkeler için dillendirilen kıtadaki faaliyetlerini yürütürken “Afrika'nın kaynaklarından sömürür derecesinde yararlanma” amacı taşıdıkları iddiasının da tamamen mesnetsiz olmadığı ortaya çıktı. Aşağıdaki tabloda Obama'nın Washington'da söz sahibi olduğu yıllarda ABD'nin Afrika ile olan toplam ticaret hacmi gösterilmiştir:

Tablo 3.9. ABD-Afrika Ticaret Hacmi: 2009-2016⁵⁶⁵

Yıl	Toplam Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)
2009	86.7
2010	11373
2011	125.8
2012	99.5
2013	85.3
2014	72.6
2015	52.5
2016	48.8

Obama yönetiminin Afrika ile ekonomik ilişkilerinde ana güdüsü olan “yardım değil, ticaret” politikası istenilen sonucu vermedi. Fakat bu dönemde, ABD ile Afrika ülkeleri arasındaki ticarete sürekli ABD aleyhine gerçekleşen dış ticaret açığı azalmaya başladı. Belirtildiği gibi durum ABD'nin enerji sektörüne ilişkin ürünleri daha az ithal etmesinden kaynaklanıyordu. Obama'nın iktidara geldiği yıl 38 milyar dolar olan dış ticaret açığı takip eden iki yılda 60 milyar dolara kadar çıksa da, Obama'nın iktidarının son yılı olan 2016 yılında 4 milyar dolara kadar düştü. Ara yıllarda Obama idaresindeki ABD'nin ticaret

⁵⁶⁵ “Trade in Goods with Africa”, *United States Census Bureau*.

dengeinde Afrika'ya karşı kâr elde ettiği yıllar dahi oldu. ABD ile kıta ülkeleri arasındaki ticari faaliyetlerin analizinde en dikkat çeken husus ile ABD'nin Afrika'ya ihraç ettiği ürünlerden elde ettiği gelirde yıllar içerisinde keskin bir şekilde artma ya da azalma görülmezken, kıtadan ithal ettiği ürünlerden elde ettiği gelirde keskin artış ve azalışların görülebilmeydi. Obama'nın Beyaz Saray'daki ilk yılı olan 2009 yılından başkanlığı bıraktığı 2016 yılının sonuna kadar geçen süreçte, ABD'nin Afrika'ya gerçekleştirdiği ihracat miktarı - 2009 ve 2016 verileri esas alınmak kaydıyla- yalnızca % 7.8 azalırken, aynı süreçte bu ülkenin kıta ülkelerinden ithal ettiği ürünlerin toplam miktarı ise % 57.4 oranında düştü. Bu durum Washington yönetiminin Afrika ile olan ticari ilişkilerinde ipleri elinde bulundurmasına ve arzu ettiği anda ikili ilişkilerde ekonomi kartını kullanmak suretiyle bu ilişkileri manipüle edip kıta ülkelerini birçok yönden kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebileceği bir atmosferin doğmasına neden oldu. Elbette böyle bir istatistik, Afrikalı devletlerin lehine değil, aleyhine idi. Aşağıdaki tabloda 8 yıllık Obama yönetiminde ABD'nin Afrika ile olan ithalat ve ihracat rakamları ile ticaret dengesi gösterilmektedir:

Tablo 3.10.. ABD-Afrika Dış Ticaret Dengesi: 2009-2016⁵⁶⁶

Yıllar	İhracat(Milyar \$)	İthalat(Milyar \$)	Ticaret Açığı (Milyar \$)
2009	24.3	62.3	-38
2010	28.3	85	-56.7
2011	33.3	93	-60
2012	32.8	66.8	-34
2013	35.2	50	-14.8
2014	38.1	34.6	3.5
2015	27.1	25.3	1.7
2016	22.2	26.5	-4.3

Bush döneminde olduğu gibi Obama döneminde de ABD'nin Afrika ile olan ticaretinin önemli bir kısmını Sahraaltı Afrika ülkeleri ile yaptığı ticaret oluşturmaktadır. 2015

⁵⁶⁶ "Trade in Goods with Africa", *United States Census Bureau*.

yılı verilerine göre ABD'nin bu bölge ile olan toplam ticaret hacmi 37 milyar dolar civarındaydı. Bu rakam içerisinde ABD'nin Afrika kıtası ile olan toplamda 52,5 milyar dolarlık ticaret hacminin yaklaşık %70'ine denk gelmekteydi. Washington'un 2015 yılında Sahraaltı Afrika ile olan toplam ticaret hacminin yaklaşık 18 milyar dolarını ABD'den bu bölgeye ihraç edilen ürünler oluşturmaktaydı. Bu miktarın 2014 yılına göre yaklaşık 7 milyar dolar azalarak % 30 oranında değer kaybettiği, Bush'un başkanlığının ikinci döneminin ilk yılı olan 2005 yılına göre ise % 75 oranında arttığı görülmekteydi. 2015 yılında ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya ihraç ettiği ürünler, toplam ihracatının yaklaşık % 1,2'sine karşılık gelmekteydi. ABD'nin 2015 Sahraaltı Afrika ile ortaya koyduğu ticaret hacminin yaklaşık 19 milyar dolarını ise Sahraaltı Afrika'dan ithal ettiği ürünler teşkil etmekteydi. Bu miktarın 2014 yılına göre yaklaşık 8 milyar dolar azalarak % 29,6 oranında, 2005 yılına göre ise % 63 oranında değer kaybettiği görülmekteydi. ABD'nin 2015 yılında Sahraaltı Afrika ile toplam dış ticaret açığı ise yalnızca 1 milyar dolardı.⁵⁶⁷ Belirtilen rakamlar ABD'nin kıta ile olan ticaretinde Sahraaltı Afrika ülkelerinin önemli bir rol oynadığını göstermekteydi. Bu durumun temel nedeni ise enerji zengini kıta ülkeleri ile diğer ülkelere nazaran daha gelişmiş Afrikalı ülkelerin birçoğunun kıtanın bu bölümünde yer alması ve Sahraaltı Afrika'daki ülke sayısının baskın ağırlığıydı.

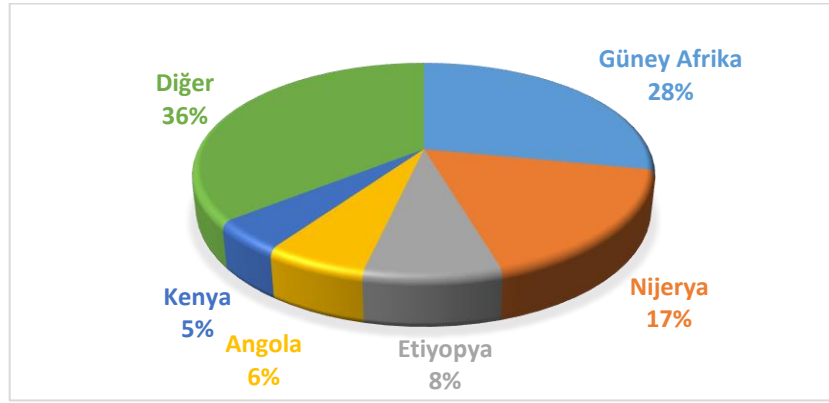
Obama'nın ikinci döneminin sonlarına doğru ABD'nin Sahra Çölü'nün altında kalan bölgede ihracat alanındaki ortaklarını Güney Afrika (5,5 milyar \$), Nijerya (3,4 milyar \$), Etiyopya (1,6 milyar \$), Angola (1,2 milyar \$) ve Kenya (937 milyon \$) oluşturmaktaydı. Aynı zaman dilimi içerisinde bu ülkenin Sahraaltı Afrika'da ithalat alanındaki temel ortakları ise Güney Afrika (7,3 milyar \$), Angola (2,8 milyar \$), Nijerya (1,9 milyar \$), Çad (1,3 milyar \$) ve Fildişi Sahilleri (1 milyar \$) idi. Aynı dönem içerisinde ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya ihraç ettiği başlıca ürünler makine ve ekipmanları (3,5 milyar \$), uçak ve parçaları (2,6 milyar \$), taşıtlar (2,2 milyar \$), petrol (1,2 milyar \$) ve elektrikli makineler (990 milyon \$) olurken, ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan ithal ettiği başlıca ürünler ise ham petrol (6,6 milyar \$), altın ve elmas gibi değerli madenler (2,9 milyar \$), taşıtlar (1,5 milyar \$), kakao (1,2 milyar \$), demir ve çelik (662 milyon \$) oldu.⁵⁶⁸ Görüldüğü gibi ABD, Sahraaltı Afrika ile olan ticari faaliyetlerinde, Obama döneminde de oldukça stratejik davranmaktaydı. Örneğin ABD'nin kıtadan en yüksek miktarda ürün ithal ettiği beş ülkeden üçü (Angola, Nijerya, Çad) petrol zengini ülkelerdi. Ayrıca petrol zengini olan ülkelere Angola ve Nijerya

⁵⁶⁷ "Trade Statistics with Africa", *Office of The United States Trade Representative*, <https://ustr.gov/countries-regions/africa>, [Erişim: 29.3.2018].

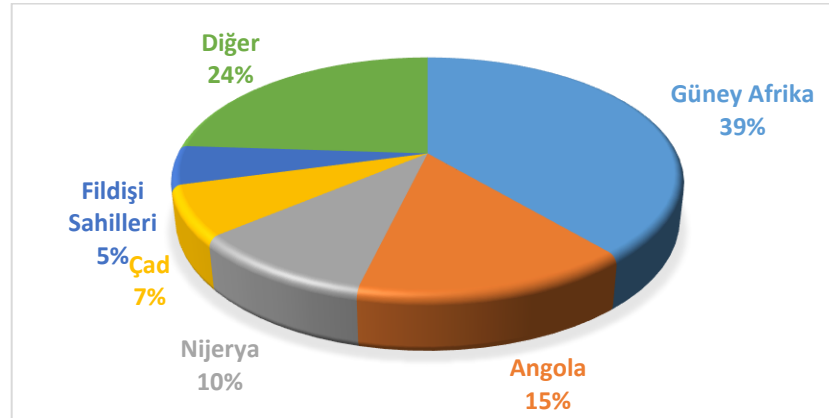
⁵⁶⁸ "Trade Statistics with Africa", *Office of The United States Trade Representative*.

ile olan ekonomik ilişkiler ihracat alanında da sürdürülmüştü. ABD'nin kıtadan ithal ettiği ve kıtaya ihraç ettiği ürünler kapsamında düşünüldüğünde de stratejik bir tavır söz konusuydu. Ülke kıta ile olan ihracat faaliyetlerinde Afrikalı ulusların görece eksik kaldığı -ya da bırakıldığı- sanayi alanlarına yönelirken, kıta ülkeleri ile olan ithalat faaliyetlerinde ise kıtanın zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarından faydalanma yoluna gitmişti. Bu durum da Afrika'nın doğal kaynaklarının sömürülmeye -ya da Afrikalı ulusların değil de kıtaya dışarıdan gelenlerin siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda kullanılmaya- çalışıldığı fikrini -bir kez daha- destekler nitelikteydi. Aşağıdaki tablolarda 2015 yılında ABD'nin Sahraaltı Afrika'daki ithalat ve ihracat ortaklarının, bu ülkenin bölgede bu alanlardaki ticaret faaliyetleri içerisindeki oransal dağılımları ile ithal ve ihraç edilen ürünlerin oransal dağılımları gösterilmektedir:

Şekil 3.3. ABD'nin Afrika'da İhracat Alanındaki Ortaklarının Oransal Dağılımı: 2015⁵⁶⁹

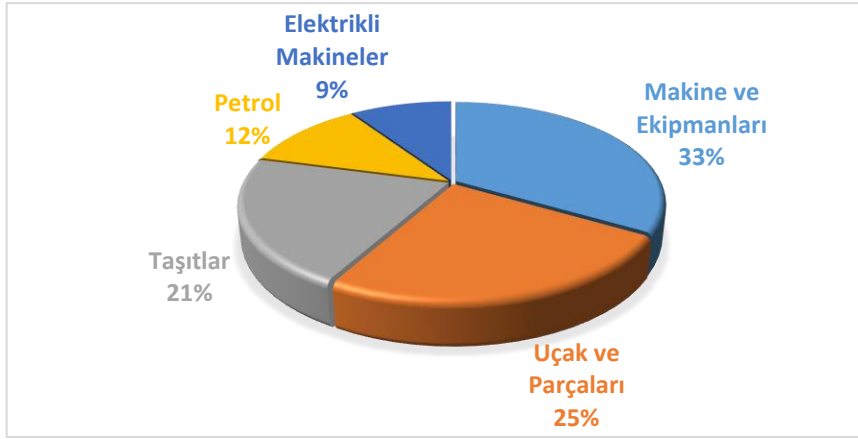
Şekil 3.4. ABD'nin Afrika'da İthalat Alanındaki Ortaklarının Oransal Dağılımı: 2015⁵⁷⁰

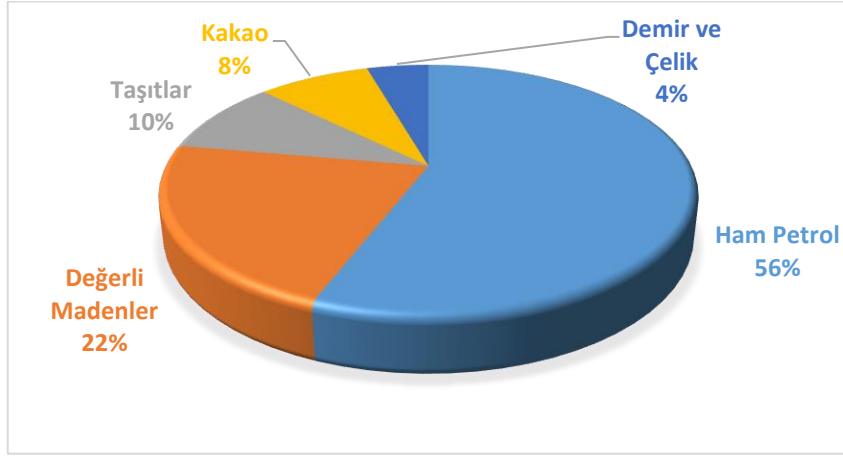
⁵⁶⁹ "Trade Statistics with Africa", Office of The United States Trade Representative,

⁵⁷⁰ "Trade Statistics with Africa", Office of The United States Trade Representative,

Şekil 3.5. ABD’den Sahraaltı Afrika’ya İhraç Edilen Başlıca Ürünler: 2015⁵⁷¹

Şekil 3.6.. ABD’nin Sahraaltı Afrika’dan İthal Ettiği Başlıca Ürünler: 2015⁵⁷²

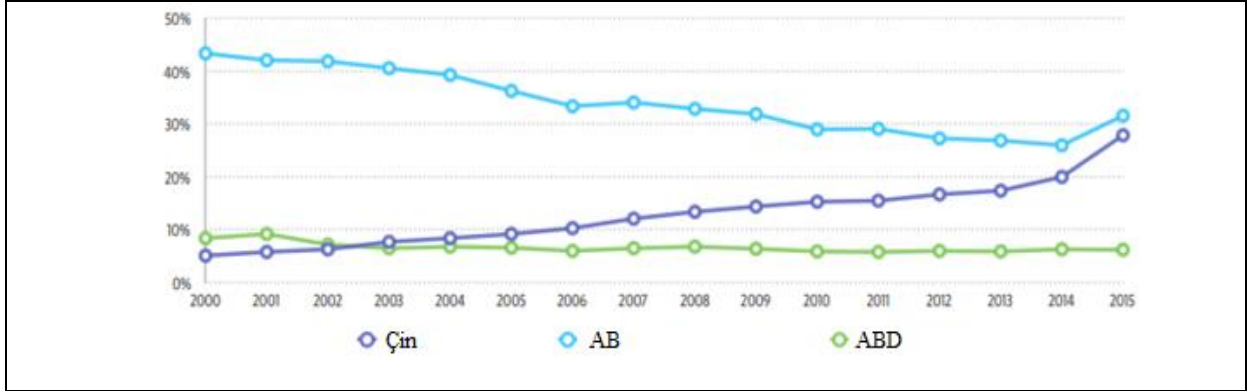

Bush döneminde Afrika kıtasının en büyük ticaret ortağı olan ABD’nin Obama döneminde ithalat ve ihracat alanında Çin ve AB gibi temel aktörlerin gerisine düştüğü açıkça görülmektedir. 2015 yılı verilerine göre ABD gerek ithalat, gerekse ihracat alanında ancak AB ve Çin’in ardından Afrika’nın en büyük üçüncü partneri olabildi. Bu yılda, Sahraaltı Afrika’ya yönelik olarak gerçekleştirilen toplam ihracatın ve ithalatın içerisindeki ABD payı % 10’un altında kaldı. Buna karşın AB ve Çin gibi aktörler ise ABD’nin iki katından fazla bir yüzdeye sahip oldu. Belirtilen oranlar ABD’nin Afrika ile olan ticaretinde enerjinin önemini bir kez daha ortaya koymaktaydı. Zira bu ülkenin kıtadan yüksek miktarda enerji ithalatı yaptığı yıllarda, ABD kıta ülkelerinin birinci ticaret partneri durumundaydı. Kıtadan ithal edilen enerjinin düşmesi ise ülkenin sahip olduğu bu vasfın rakiplerince elinden alınmasına neden oldu. Aşağıdaki grafiklerde, Bush ve Obama dönemlerinde AB, ABD ve Çin’in Sahraaltı Afrika’ya yönelik ihracat ve ithalat rakamları içerisindeki oranı gösterilmektedir:

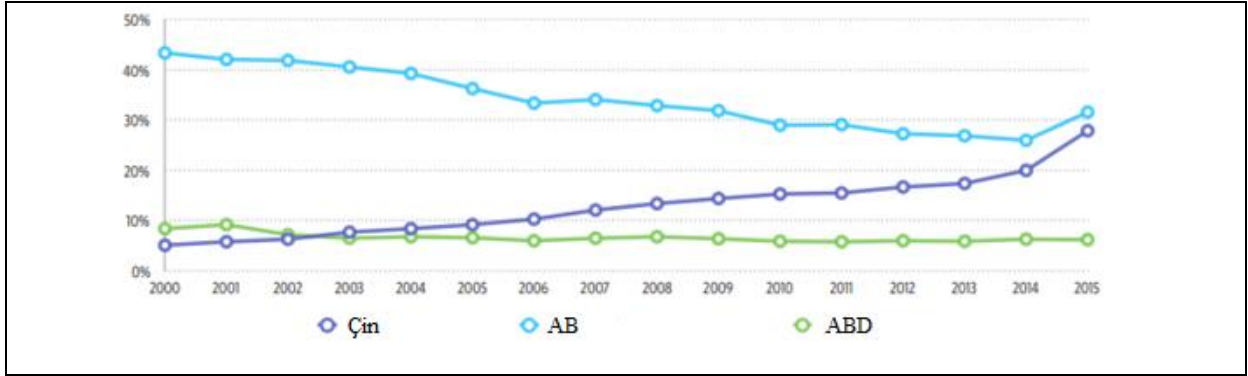
⁵⁷¹ “Trade Statistics with Africa”, Office of The United States Trade Representative,

⁵⁷² “Trade Statistics with Africa”, Office of The United States Trade Representative.

Şekil 3.7. Üç Büyük Aktörün Sahraaltı Afrika'ya Yönelik İhracat İçerisindeki Payı: 2000-2015⁵⁷³

Şekil 3.8. Üç Büyük Aktörün Sahraaltı Afrika'dan Gerçekleşen İthalat İçerisindeki Payı: 2000-2015⁵⁷⁴

ABD'nin dış yatırım miktarı dikkate alındığında ise Obama döneminin Bush dönemine kıyasla daha verimli geçtiği ifade edilebilir. Zira Başkan Bush'un iktidarının son yılı olan 2008 yılında 36.75 milyar dolar olan ABD'nin kıtadaki yatırımları, Obama'nın iktidarının son yılı olan 2016 yılında yaklaşık % 60 oranında artarak 57.47 milyar doları buldu. ABD'nin dünya genelindeki yatırımları arasındaki oranı % 1'i aşmayan Afrika yatırımları ağırlıklı olarak Sahraaltı bölgesinde yoğunlaştı. Örneğin 2011 yılında gerçekleşen 57 milyar dolar değerindeki yatırımların 33 milyar dolarlık kısmı bu bölgede değerlendirildi. ABD'nin yatırım yaptığı başlıca ülkeler olarak ise Moritus Adası, Güney Afrika, Angola, Nijerya, Gana, Ekvator Ginesi, Liberya, Kenya ve Zambiya ön plana çıkmaktaydı.⁵⁷⁵ 2013 yılı verilerine göre ise Obama'nın Afrika'daki dış yatırımları 60 milyar doların üzerine çıkarken,

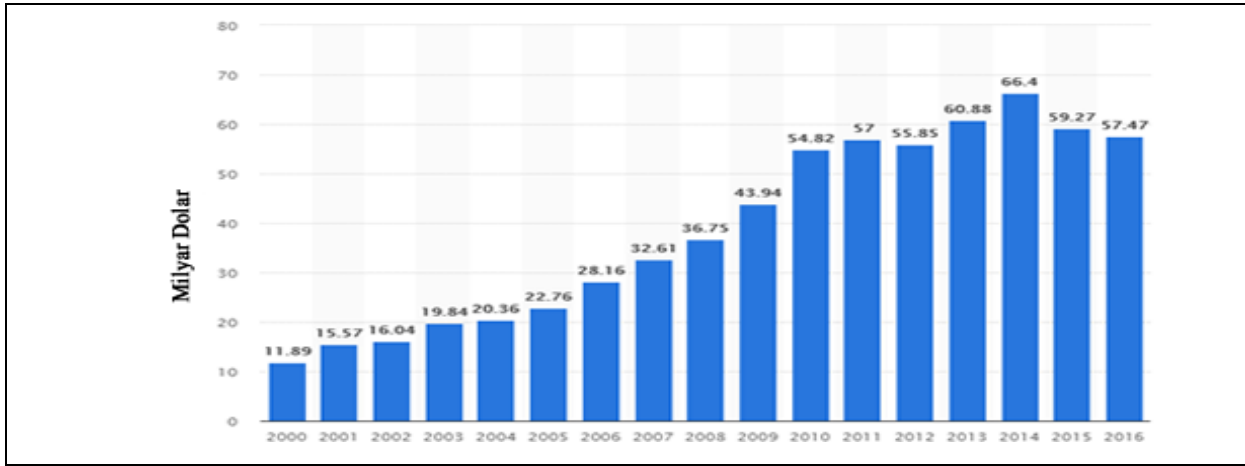
⁵⁷³ "Beyond AGOA: Looking to the Future of U.S. – Africa Trade and Investment", *Office of the U. S. Trade Representative*, s. 12.

⁵⁷⁴ "Beyond AGOA: Looking to the Future of U.S. – Africa Trade and Investment", *Office of the U. S. Trade Representative*, s. 13.

⁵⁷⁵ Vivian C. Jones ve Brock R. Williams, "U.S. Trade and Investment Relations with Sub-saharan Africa and African Growth and Opportunity Act", *CRS Reports for Congress*, 14 Kasım 2012, s. 13, [Erişim: 16.3.2018].

yatırım yaptığı ülkelerin yoğunluk sıralaması dahi büyük oranda 2011 yılı ile paralellik gösterdi.⁵⁷⁶ Fakat Obama yönetimi bütün gayretine rağmen Afrika'daki dış yatırım miktarı 100 milyar doların üzerine çıkan Çin'in bu alanda da gerisinde kaldı. Bu durum ABD'nin Çin karşısında kesin bir mağlubiyeti anlamına geliyordu. Böylece Pekin yönetimi kıta ile ilgili meselelerde her geçen gün daha fazla söz sahibi olurken, ABD'nin kıtadaki etkinliği her geçen gün yeni bir erozyona uğruyordu. Aralarındaki rekabet doğrultusunda, her iki devletin ise dış yatırımlarını gerçekleştirme noktasında petrol zengini ülkeleri tercih ettiği görülmektedir. Aşağıdaki grafikte ABD'nin Afrika kıtasına yönelik Bush ve Obama dönemindeki dış yatırım miktarı gösterilmektedir:

Şekil 3.9. Bush ve Obama Dönemlerinde ABD'nin Afrika'daki Dış Yatırım Miktarı: 2000-2016⁵⁷⁷

Sonuç olarak, oldukça iddialı bir söylem ile Afrika ile ülkesinin ekonomik ilişkilerini geliştirme yoluna giden Barack Obama hedeflerini gerçekleştirmek konusunda açık bir şekilde başarısız oldu. Obama yönetimi altında ABD kıtanın en büyük ticari partneri olma vasfını Çin'e kaptırmasının yanı sıra, kendi mevcut ekonomik pozisyonunu da koruyamadı. Uygulamaya konulan birçok proje ve girişime rağmen, Obama yönetimi Afrika'da birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da konuşurken iddialı söylemlerde bulunmasına karşın, eyleme geçerken arzu edilen atılımı gerçekleştiremedi ve uygulamaya koyduğu politikalar neticesinde Bush döneminden daha olumsuz bir görüntü çizdi. Her ne kadar alternatiflerini çeşitlendirmeye çalışsa da, bu dönemde de ABD'nin Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerinde enerji sektörü ön plana çıktı.

⁵⁷⁶ "U.S. – Sub-Saharan Africa Trade and Investment: An Economic Report", *U.S. Department of Commerce*, Ağustos 2014, s. 15-16, [Erişim: 29.3.2018].

⁵⁷⁷ "Direct investment position of the United States in Africa from 2000 to 2016", *Statista: The Statistics Portal*, <https://www.statista.com/statistics/188594/united-states-direct-investments-in-africa-since-2000/>, [Erişim: 29.3.2018].

3.6. ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA OBAMA DÖNEMİNDE ABD'NİN AFRİKA POLİTİKASI

3.6.1. Obama'nın Enerji Politikası

Enerji meselesi, Obama yönetiminin 8 yıllık iktidarı boyunca en önemli gündem maddelerinden biriydi. 2011 yılında Ruslar tarafından 1957 yılında uzaya gönderilen Sputnik'i hatırlatan Obama, enerji konusunun da ABD için en az Sputnik'in uzaya gönderilmesi kadar önemli bir konu olduğunu iddia etmekteydi.⁵⁷⁸ Dünya üzerinde kullanılan toplam enerjinin yaklaşık % 20'sinden fazlasını tek başına tüketen ABD, Bush döneminde olduğu gibi Obama döneminde de enerji bağlamında dışa dönük yapısı ile dikkat çekmekte ve yalnızca kullandığı enerjinin % 2'sini üretebilmekteydi.⁵⁷⁹ Ülke kullandığı enerjinin % 37'sini petrol, % 29'unu doğalgaz, % 15'ini kömür, % 10'unu yenilenebilir enerji kaynakları⁵⁸⁰ ve % 9'unu nükleer enerji vasıtasıyla elde etmekteydi.⁵⁸¹ Üretilen enerji miktarında ise zaman içerisinde nispeten önemli artışlar görülmüşse de, bu enerji ABD'nin ihtiyaç duyduğu kadarını karşılamaya yetmiyordu. Dünya'nın en büyük kömür rezervlerine ve beşinci en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olan ülke, her yıl artan üretime rağmen petrol ithalat eden ülkeler sıralamasında Çin ile birlikte zirveyi paylaşmakta ve Avrupa Birliği, Japonya ve Almanya'nın ardından dünyanın en büyük dördüncü doğalgaz ithalatçısı konumundaydı.⁵⁸²

2008 yılında 1.06 milyar m³ ton kömür üreten ABD'nin 2015 yılında ürettiği miktar 813 milyon m³ tona kadar düştü. Bu durum, Obama yönetiminde kömür üretiminde yaklaşık % 37'lik bir azalmaya denk geliyordu. Kömürdeki şe rağmen, Obama idaresindeki ABD'nin doğalgaz ve petrol üretiminin ise arttığı gözlenmekteydi. 2008 yılında 20,2 trilyon m³

⁵⁷⁸ Carl E. Behrens, "Energy Policy: 113th Congress Issues", *CRS Reports for Congress*, 30 Mayıs 2013, s. 5.

⁵⁷⁹ Glenn Kessler, "U.S. oil resources: President Obama's non sequitur facts", *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/blogs/fact-checker/post/us-oil-resources-president-obamas-non-sequitur-facts/2012/03/14/gIQAAP14CS_blog.html?utm_term=.e69ae7b7ccb1, 15 Mart 2012, [Erişim: 1.4.2018].

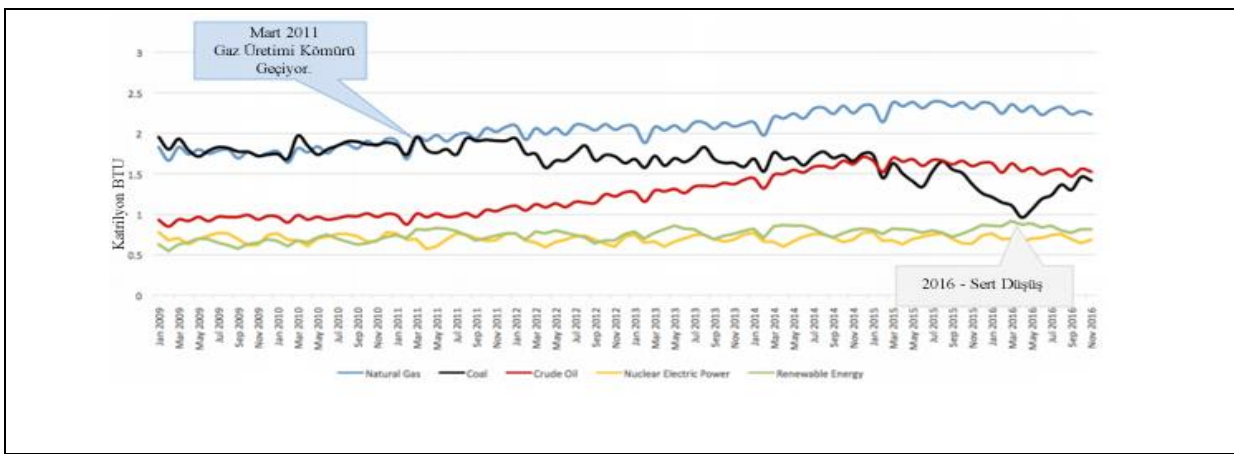
⁵⁸⁰ ABD tarafından kullanılan söz konusu yenilenebilir enerji kaynaklarının oransal dağılımı şu şekildedir: %46 biokütle enerjisi, %24 hidroelektrik enerjisi, %21 rüzgar enerjisi, %6 güneş enerjisi ve %2 jeotermal enerji.

⁵⁸¹ "U.S. Energy Fact: Explained", *U.S. Energy Information Administration*, https://www.eia.gov/energyexplained/?page=us_energy_home, [Erişim: 1.4.2018].

⁵⁸² "The World Factbook: Crude oil - imports is the total amount of crude oil imported, in barrels per day", *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2243rank.html>, [Erişim: 1.4.2018]. ; "The Wordl Factbook: Natural gas - imports compares the total natural gas imported in cubic meters", *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2252rank.html>, [Erişim: 1.4.2018].

oranında doğalgaz üreten ABD, 2015 yılına gelindiğinde % 34'lük bir artışla 27,1 trilyon m³ kömür üretti. 2008 yılında günde 5 milyon varile karşılık gelen petrol üretimi ise % 88'lik bir artışla 2015 yılında günde 9,4 milyon varile ulaştı. Ayrıca, aynı süreçte bio-yakıt alanında % 62 oranında, rüzgâr ve güneş enerjisi alanında ise % 245 oranında üretim artışı görüldü.⁵⁸³ Varılan noktada, Obama'nın başkanlık görevini devrettiği 2016 yılında ABD tarafından üretilen enerjinin % 33'ü doğalgaz, % 28'i petrol, % 17'si kömür, % 12'si yenilenebilir enerji kaynakları, % 10'u nükleer enerji aracılığıyla üretilmekteydi.⁵⁸⁴ Aşağıdaki grafikte Obama döneminde ülkesinin enerji üretimi gösterilmektedir:

Şekil 3.10. Obama Döneminde ABD'nin Enerji Üretimi (Katrilyon BTU)⁵⁸⁵

Belirtildiği gibi, tarihsel olarak üretimdeki artışa rağmen ABD, enerji konusunda Obama döneminde de dışa bağımlı bir yapıdaydı. Ülkenin ulusal çıkarları için önemli bir sorun olarak ön plana çıkan bu durum, Washington yönetiminin ekonomik ve siyasi istikrarı için oldukça ciddi bir tehlike arz etmekteydi. Zira ABD'nin enerjiye olan bağımlılığı 1970'li yıllardan bu yana ülkenin ulusal güvenliği açısından göz ardı edilmemesi gereken bir tehdit unsuru olarak Washington'daki yönetimlerin karşısındaki en büyük engellerden biriydi.⁵⁸⁶ Enerji piyasalarındaki ani değişiklikler ya da 1974 yılında yaşanan petrol krizinde olduğu gibi hayata geçirilen kasıtlı hamleler, ABD'nin ekonomisini ve siyasetini istikrarsızlaştırıcı bir işlev görmekteydi. Obama yönetimi ise söz konusu tehlike ile etkili bir şekilde başa çıkabilmek adına temiz enerji, iklim değişikliği ile etkili mücadele ve başta yenilenebilir

⁵⁸³ Robert Rapier, "President Obama's Energy Report Card", *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/rrapier/2016/12/12/president-obamas-energy-report-card/#40cfe509554e>, [Erişim: 1.4.2018].

⁵⁸⁴ "U.S. Energy Fact: Explained", *U.S. Energy Information Administration*.

⁵⁸⁵ "U.S. Energy Industry: Obama vs. Trump", *ICIS*, <https://www.icis.com/globalassets/documents/forms/ppf-pdf/us-energy-industry-obama-vs-trump.pdf>, 2017, s. 3.

⁵⁸⁶ David Roberts, "The details on Obama's just-released energy plan", <https://grist.org/article/obama-energy-fact-sheet/>, 9 Ekim 2007, [Erişim: 1.4.2018].

enerji kaynakları olmak üzere enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gibi yaklaşımları benimsedi. Yönetimin bu tavrında çevresel hassasiyetler, iç endüstrinin aktivitelerinin geliştirilmesi kaygısı ve enerji bağımlılığının ortadan kaldırılması güdüsü oldukça etkili oldu. Obama'nın bu tavrına örnek olarak gösterilebilecek en önemli adımı ise 2015 yılında Paris İklim Anlaşması'nı imzalayan devletlerden birinin de ABD olmasıydı. Bu anlaşma ile 2020 yılı sonrası iklim değişikliği rejiminin temelini oluşturulması amaçlanmaktaydı. Böylece 2020 yılı sonrasında ülkelerin iklim değişikliğine karşı koyabilme gücünün ve farkındalığının artırılması öngörülmekteydi. Anlaşmayı farklı kılan ise imzalayan bütün ülkelerin katkı sunmasına olanak sağlayacak bir sistemin geliştirilmesine yönelik çaba harcanmasıydı. Sera gazı salınımının azaltılmasına yönelik olan bu anlaşma -her ne kadar ilerleyen süreçte Obama'nın halefi olacak olan Trump tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalsa da- gündemde olduğu dönemde ABD'nin de yoğun desteği ve çabaları neticesinde 195 ülke tarafından onaylanmıştı ⁵⁸⁷

Obama'nın enerji politikalarındaki nihai amacı, ülkesinin enerji bağımsızlığının elde edilmesi idi. Bu kapsamda Obama, yardımcısı Joe Biden ile birlikte hareket ederek enerji bağımlılığı, iklim değişiklikleri ve temiz enerji gibi alanlarda ülkesinin karşı karşıya kaldığı güçlüklerin bertaraf edilmesi amacını taşıyan bir plan hazırladı. Obama yönetiminin enerji güvenliğini sağlama noktasındaki temel politikalarının ve bu alandaki temel amaçlarının özeti olarak nitelendirilebilecek bu son derece kapsamlı plan ile birlikte kısa, orta ve uzun vadede belirlenen amaçlar şu şekilde ifade edilmekteydi⁵⁸⁹:

- ABD'li ailelerin enerjiye ulaşımını kolaylaştırma ve katkıda bulunma,
- Temiz enerji ve iklim değişikliğine yönelik önlemler ile uyum içerisinde bir geleceğin inşa edilmesi amacıyla takip eden 10 yıl içerisinde gerçekleştirilecek olan 150 milyar dolar değerinde yatırımlarla yaklaşık beş milyon kişiye iş imkânı sağlanması,
- Takip eden 10 yılda, hâlihazırda ABD tarafından Ortadoğu ve Venezuela'dan ihraç edilenden daha fazla enerji tasarrufunun sağlanması,
- 2012 yılında ihtiyaç duyulan enerjinin % 10'unun, 2025 yılında ise % 25'inin yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması,
- 2050 yılına kadar Sera gazı emisyonlarının % 80 oranında azaltılması,

⁵⁸⁷ Anlaşma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: "Paris Anlaşması", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>, [Erişim: 2.4.2018].

⁵⁸⁹ "Barack Obama and Joe Biden: New Energy For America", *U.S. Department of Energy*, https://www.energy.gov/sites/prod/files/edg/media/Obama_New_Energy_0804.pdf, s. 1, [Erişim: 2.4.2018]. ; Roberts, a.y.

- 2030 yılına kadar ABD ekonomisinin enerji yoğunluklu yapısını % 50 oranında azaltmak için enerji verimliliğinin artırılması yönünde çaba gösterilmesi,
- 2030 yılına kadar ABD'nin dışarıdan elde edilen enerjiye olan bağımlılığının azaltılması amacıyla enerji üretiminin % 30 artırılması,
- İklim değişikliği ile mücadelede ve temiz enerjinin sağlanmasına yönelik çabalarda ABD'nin dünyanın lider ülkesi konumuna getirilmesi.

3.6.2 Obama'nın Enerji Politikalarının Afrika'ya Yansıması

Afrika kıtası Obama döneminde de ABD'nin önemli enerji tedarikçilerini bünyesinde barındırıyordu. 2010 yılında bu ülkenin kıta ülkelerinden -bilhassa Sahraaltı Afrika ülkelerinden- gerçekleştirdiği 64.35 milyar dolar değerindeki ithalatın 51.38 milyar dolarlık kısmını, 2011 yılında ise gerçekleştirilen 74.02 milyar dolarlık ithalatın 58.97 milyon dolarlık kısmını mineral yakıtlar ve petrol oluşturmaktaydı. AGOA kapsamında düşünüldüğünde de aynı tablo göze çarpmaktaydı. 2011 yılında ABD'nin AGOA ülkeleri kapsamındaki ithalatının % 93'ü petrol ve mineral ürünlerine yönelik gerçekleşti. Üstelik bu oranın % 81'ini Sahraaltı Afrika ülkeleri karşılamaktaydı.⁵⁹⁰ Enerji ithalatına ilişkin söz konusu veriler, Obama yönetiminin ülkesinin enerji bağımlılığını azaltma çabalarına -ve bu çabalarında görece bir başarı sağlamasına- rağmen, ABD'nin Afrika ile olan ticaret ilişkilerinde ilk sırayı yine enerji ürünlerinin aldığını göstermesi bakımından önemliydi. Daha açık bir ifadeyle, ABD'nin kıtadan ithal ettiği enerji miktarı bilinçli bir politika neticesinde azaltılsa da, enerji ürünleri bu ülkenin kıtadan ithal ettiği ürünlerin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Aşağıdaki tabloda 2010 ve 2011 yıllarında ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan ithal ettiği ürünler ve söz konusu tek yönlü ticaretin toplam hacmi gösterilmektedir:

Tablo 3.11. 2010 ve 2011 Yıllarında ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan En Fazla İthal Ettiği 10 Ürün⁵⁹¹

Alanlar	2010 (milyar \$)	2011 (milyar \$)	% Değişimi (2010-2011)
<i>Mineral Yakıtlar ve Petrol</i>	51.38	58.97	% 14.80
Değerli Taş ve Metaller	3.95	4.33	% 9.80
Taşıtlar ve Parçaları ⁵⁹²	1.61	2.16	% 34.10
Kakao ve ürünleri	1.04	1.27	% 22.60
Organik Kimyasallar	1.22	1.16	% -4.70

⁵⁹⁰ Jones ve Williams, *CRS Reports for Congress*, s. 23.

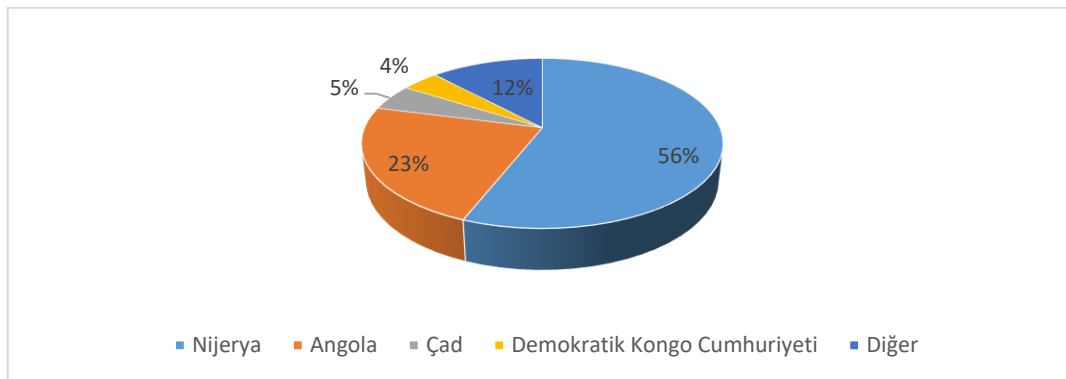
⁵⁹¹ Jones ve Williams, *CRS Reports for Congress*, s. 10.

⁵⁹² Demiryolu rayı ve tramvay rayı kapsamında ithal edilen ürünler istisna tutulmuştur.

Demir ve Metal	0.76	0.89	% 16.70
Çeşitli Cevherler	0.67	0.79	% 17.70
Çeşitli tekstil ve kıyafet mamulleri	0.40	0.46	% 14.70
Nükleer Reaktörler, Kazanlar, Makine ve çeşitleri	0.36	0.46	% 26.30
Tığ ile işlenmiş ya da örülmüş çeşitli tekstil ve kıyafet mamulleri	0.39	0.44	% 16.30
Diğer Ürünler	2.58	3.08	% 19.40
Toplam	64.35	74.02	% 15.00

Bush döneminde olduğu gibi Obama döneminde de ABD'nin kıtadan temin ettiği petrolün yarısından fazlası Nijerya tarafından sağlanmakta idi. Bu ülke Obama yönetiminin ilk döneminde de ABD'nin petrol ihraç ettiği ülkeler sıralamasında en büyük beşinci petrol tedarikçisi durumundaydı. Nijerya'nın ABD'ye sağladığı petrol miktarı, bu ülkenin ithal ettiği toplam petrolün % 7,4'üne denk geliyordu.⁵⁹³ Nijerya'yı Angola takip ederken, Çad ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti de bu dönemde ABD'nin kıtada petrol temin ettiği önde gelen ülkelerdendi. Aşağıdaki grafikte, ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan ithal ettiği petrolün tedarikçi ülkelere göre oransal dağılımı gösterilmektedir:

Şekil 3.11. Obama Döneminde ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan Petrol İthal Ettiği Ülkeler⁵⁹⁴

2011 yılından 2016 yılına giden süreçte Obama yönetimi altındaki ABD'nin Sahraaltı Afrika başta olmak üzere Afrika kıtasından ithal ettiği enerji (petrol) miktarı dramatik bir şekilde azaldı. 2011 yılında 56,4 milyar değerinde olan söz konusu ithalat rakamları, 2016

⁵⁹³ Jones ve Williams, *CRS Reports for Congress*, s. 10.

⁵⁹⁴ Jones ve Williams, *CRS Reports for Congress*, s. 10.

yılına gelindiğinde 7,2 milyar dolara kadar düştü.⁵⁹⁵ Yıllardır ABD'nin beşinci önemli petrol tedarikçisi konumunda olan Nijerya, zamanla bu vasfını yitirdi. 2011-12 yıllarında Washington yönetimi petrol başta olmak üzere çeşitli kalemlerdeki enerji ihtiyacının yaklaşık % 12'sini kıtadan karşılarırken, 2015 yılına gelindiğinde bu oranın artacağı yönündeki tahminlerin aksine % 3 oranına geriledi ve hiçbir Afrika ülkesi ABD'nin petrol ithal ettiği ilk 10 ülke arasına giremedi. Bu dönemde Afrikalı ülkelerin yerine Kanada, Suudi Arabistan, Venezuela, Meksika, Kolombiya, Rusya Kuveyt, Ekvator, Irak ve Brezilya ABD'nin önde gelen petrol tedarikçileri oldu.⁵⁹⁶ Fakat yine de bu ülkenin gerek Afrika'dan gerekse dünyanın diğer noktalarından ithal ettiği petrol miktarı önemli ölçüde azaldı. Bu durum büyük oranda Obama'nın enerjide dışa bağımlılığı azaltma çabalarının sonucuydu. Fakat yaşanan sert düşüşe rağmen, petrol ve türevi ürünler ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan ithal ettiği ürünlerde ilk sırada yer almaya devam etti. Geline nokta petrol başta olmak üzere enerji ürünlerine dayalı ithalat azalmıştı, fakat ithal edilen ürünler arasında petrol ve türevlerinin baskın ağırlığı konumunu muhafaza etmişti. Bu kapsamda 2015 yılında AGOA kapsamında ithal edilen ürünlerin % 64,5'ini petrol ve çeşitli enerji ürünleri oluşturdu. Yine de toplam AGOA ithalatı içerisindeki enerji ürünlerinin oranının % 75,8 olduğu 2014 yılı ile kıyaslandığında, bu alanda da ciddi bir düşüş söz konusuydu.⁵⁹⁷ Hemen her yılda enerji ithalatının AGOA'da kilit rol oynaması ise bu yasanın Afrikalılardan ziyade ABD'nin çıkarları doğrultusunda hayata geçirilmiş bir fikir olduğu iddiasını bir kez daha doğrulamış oldu.

Obama yönetimi 8 yıllık süreçte yalnızca enerji bağımlılığının azaltılmasına yönelik olan politikalarını değil, temiz çevre ve küresel ısınma başta olmak üzere iklim değişikliği ile mücadele doğrultusunda izlediği politikaları da Afrika ülkelerine uyarladı. 2012 yılında yayınlanan Sahraaltı Afrika Strateji Belgesi'nin ilgili kısımları incelendiğinde, Obama yönetiminin enerji konusundaki faaliyetlere de vurgu yaptığı görülebilmekteydi. Söz konusu belgede bilhassa enerjiden kazandıkları paranın kendi vatandaşlarının çıkarı ve geleceği için harcanması noktasında Afrikalı hükümetlerin cesaretlendirilmesi ve teşvik edilmesi öngörülüyor, temiz enerji girişimlerinin desteklenmesi gerektiği belirtiliyor ve Afrikalıların

⁵⁹⁵ Cook vd., "Sub-saharan Africa...", s. 5.

⁵⁹⁶ Randy Olson, "Where the U.S. gets its oil from", <http://www.randalolson.com/2014/08/28/where-the-u-s-gets-its-oil-from/>, 28 Ağustos 2014, [Erişim: 3.4.2018].

⁵⁹⁷ "United States and African Growth and Opportunity Act: Report of Government of the United States for the Year 2015, Under the Decision of 30 November 2015", *World Trade Organization*, 20 Ocak 2017, s. 2.

enerji kaynaklarını sürekli ve etkili bir biçimde kullanabilmesi için gereken adımların atılması hususu vurgulanıyordu.⁵⁹⁸

Obama yönetiminin enerji ve çevre konusundaki girişimleri kıta ülkelerini de yakından ilgilendiriyordu. Bu doğrultuda Washington'un attığı adımlardan biri de Küresel İklim Değişikliği İnisiyatifi (Global Climate Change Initiative) oldu. Bu girişimde Afrika kıtası ülkelerinin olası iklim değişikliklerinden en fazla etkilenebilecek ülkeler arasında bulunduğu varsayılabılırdı. Bu nedenle söz konusu girişim aşağıda ifade edilen üç husus vasıtasıyla kıta ülkelerinin iklim değişikliğinin ani şoklarına karşı korumayı da amaçlamaktaydı⁵⁹⁹:

- Aşırı hava ve iklim olayları karşısında hasar, yaşam kaybı ve istikrarsızlık riskini azaltmak için bu gibi durumlara karşı sosyal esneklik ve uyum yapılarını inşa etmek,
- Belirlenen ülkelerde temiz enerji teknolojilerini, destekleyici düzenleme ortamlarını ve düşük emisyon geliştirme stratejilerini teşvik etmek,
- Verimli bir şekilde arazi ve orman kullanımını desteklemek, karbon salınımını azaltmak, türleri ve biyolojik çeşitliliği korumak.

Fakat Obama yönetiminin bu yöndeki girişimleri büyük oranda kağıt üzerinde kaldığı için, temiz çevre ve küresel ısınmaya yönelik politikaları kıta ülkelerinde gerçek manada bir etki uyandırmadı. Obama dönemine bir bütün olarak bakıldığında, bu tarz politikaların ABD'nin Afrika ile olan ilişkilerinde pek bir ağırlık teşkil etmediği görülebilmekteydi.

Enerji politikaları kapsamında Obama yönetiminin kıtaya yönelik en dikkat çeken hamlesi ise “Power Africa (Güç Afrika)” girişimi oldu. Bu girişim 2013 yılında Obama yönetimi tarafından hayata geçirildi. Çeşitli amaçları bulunan girişimin öncelikli amacı kıtanın elektriğe erişimini arttırmak olarak belirlendi.⁶⁰⁰ Bu girişim bilhassa kısa vadede Sahraaltı başta olmak üzere uzun vadede kıta Afrika'sını kendisine hedef olarak seçmişti. Bunun nedeni ise belirtilen bölgenin dünya üzerinde elektriğe erişim oranının en az olan bölge olmasıydı. Zira Sahraaltı Afrika'da yaşayan 621 milyon insanın elektriğe erişim imkânı bulunmamaktaydı.⁶⁰¹ Bu sorun günümüzde de devam etmektedir. Elektriğe erişim oranı

⁵⁹⁸ Barack Obama, “U.S. Strategy Towards Sub-Saharan Africa”, Washington, Haziran 2012, s. 6-7.

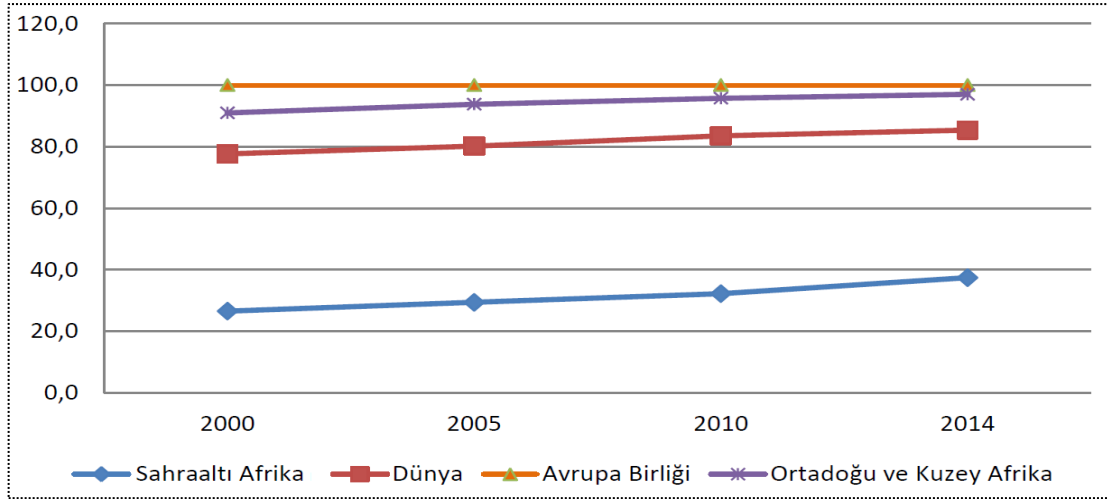
⁵⁹⁹ Nicolas Cook vd., “Sub-Saharan Africa: Key Issues, Challenges, and U.S. Responses”, *CRS Reports for Congress*, 21 Mart 2017, s. 19.

⁶⁰⁰ “Power Africa Annual Report”, *USAID*, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1860/Power_Africa_AR2016-optimized.pdf, 2016, s. 4.

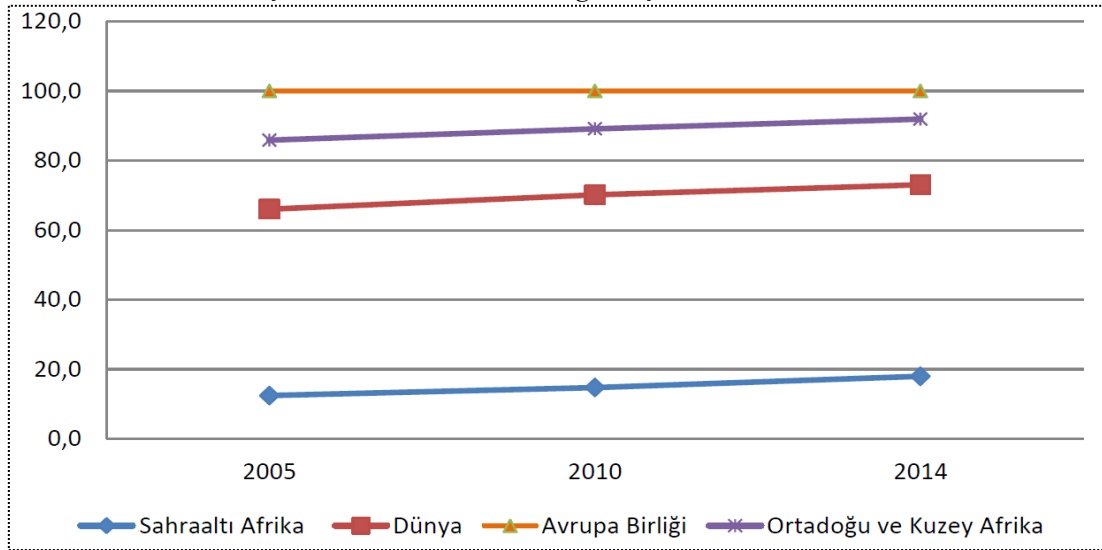
⁶⁰¹ Cook vd., “Sub-Saharan Africa...” s. 4.

Sahraaltı Afrika genelinde % 37 iken, kırsal bölgelerde % 17'ye kadar düşmektedir.⁶⁰² Aşağıdaki grafiklerde karşılaştırmalı olarak verilen “elektriğe erişim oranları” incelendiğinde, Sahraaltı Afrika’nın neden hedef bölge olarak seçildiği daha iyi anlaşılabilir:

Şekil 3.12. Elektriğe Erişim Oranları⁶⁰³

Şekil 3.13. Kırsalda Elektriğe Erişim Oranları⁶⁰⁴

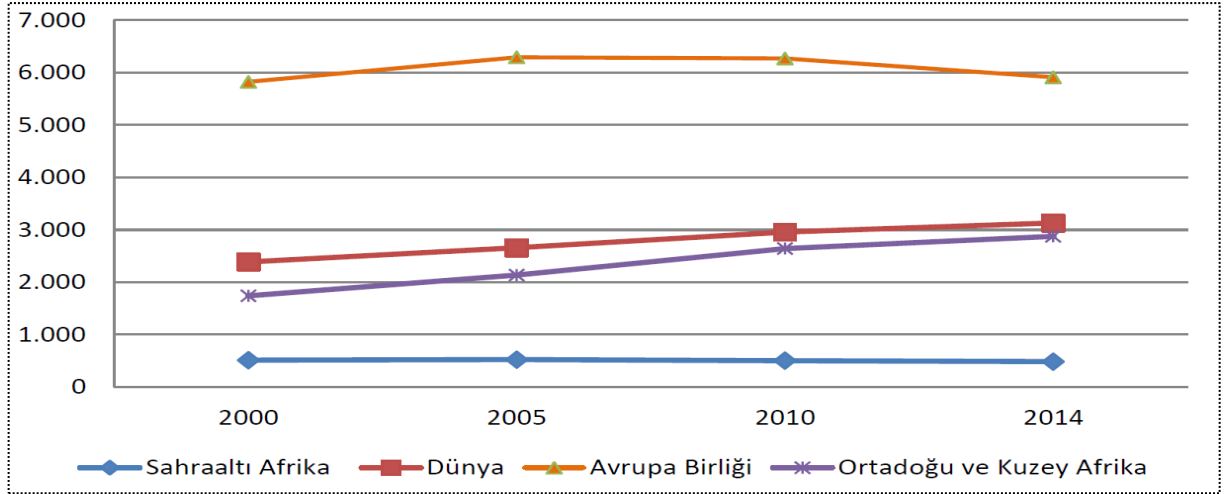

⁶⁰² Murat Erata, *Sahraaltı Afrika’da Enerji: Türkiye-Afrika Ortaklığı*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2017, s. 78.

⁶⁰³ “Access To Electricity”, *Dünya Bankası*, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS>, 2017. (Aktaran: Erata, a.g.e., s. 74)

⁶⁰⁴ “Access To Electricity: Rural”, *Dünya Bankası*, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.RU.ZS>, 2017 (Aktaran: Erata, a.g.e., s. 78)

Şekil 3.14. Kişi Başına Elektrik Tüketimi⁶⁰⁵

Power Africa girişiminin Afrikalıların elektriğe ulaşımını kolaylaştırmanın yanında enerji alanında kamu ve özel sektör arasındaki ortaklıkları teşvik etmek, enerji ile ilgili projeler için teknik destek sağlamak ve uluslararası bağışçılar ve kalkınma ajansları ile işbirliği yapmak gibi amaçları da vardı.⁶⁰⁶ Girişimin öncelikli amacı ilk etapta Afrika'nın enerjiye -bilhassa elektriğe- erişim kapasitesini % 30 oranında attırmak ve kıtada 2030 yılına kadar 60 milyon bağlantı noktasında 300 milyon insanın projenin avantajlarından yararlanmasını sağlamaktı. Kısacası 30.000 MGW değerinde enerjinin 60 milyon Afrikalıya ulaştırılması hedefleniyordu.⁶⁰⁷ 2016 yılı sonuna kadar ise 10,6 milyon bağlantı noktasında 53 milyon Afrikalıya ulaşıldı. Öngörülen amaçlar doğrultusunda 2013-2016 yılları arasında Federal bütçeden söz konusu projeye 283 milyon dolar teknik destek sağlanması kararlaştırıldı. Yalnızca 2016 yılı ve sonrasında sağlanan teknik destek miktarı ise 300 milyon dolar civarındaydı.⁶⁰⁸ Obama yönetimi proje için başlangıçta 7 milyar dolarlık bir fon havuzu oluştururken, ilerleyen zamanlarda bu miktar özellikle devlet dışı sektörlerin olağanüstü çabalarıyla 50 milyar doların üzerine çıktı. Bu fonun 40 milyar dolardan fazlasını özel sektör girişimleri oluşturmaktaydı. Afrikalı hükümetler ve kurumlar, özel sektöre ilişkin kurumlar, kalkınma ajansları ve sivil toplum organizasyonları Power-Africa İnisiyatifi'nin temel partnerleri olarak göze çarpmaktaydı. İnisiyatif başlangıç olarak Etiyopya, Gana, Kenya, Libya, Nijerya ve Tanzanya odaklı faaliyet göstermekteydi. Daha sonra Uganda ve Mozambik de doğalgaz ve petrol gibi münhasır alanlarda gerçekleştirilen faaliyetler ile inisiyatifin

⁶⁰⁵ "Electric Power Consumption", *Dünya Bankası*, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.ELEC.KH.PC>, 2014. (Aktaran: Erata, a.g.e., s. 80.)

⁶⁰⁶ Cook vd., "Sub-saharan Africa...", s. 19.

⁶⁰⁷ "Power Africa", *USAID*, <https://www.usaid.gov/powerafrica>, [Erişim: 4.4.2018].

⁶⁰⁸ Cook vd., "Powering Africa: Challenges of and U.S. Aid for Electrification in Africa", *CRS Reports for Congress*, 14 Eylül 2015, <https://fas.org/sgp/crs/row/R43593.pdf>, s. 39.

kapsama alanına dâhil edildi.⁶⁰⁹ Enerji bağlamında Afrika'nın temiz, güvenli ve sürekli bir enerji kaynağına sahip olması iddiası ile faaliyete geçiren söz konusu girişim temel yaklaşım ve aktivite alanları ise şu şekilde ifade edilmekteydi⁶¹⁰:

- Enerji ile ilgili konularda operasyonel destek sağlanması,
- Güç ve enerjiye ilişkin sektörlerde yapılacak olası reformların savunulması,
- Yasal destek sağlanması,
- Enerji hizmetlerinin dağılım kapasitelerinin geliştirilmesi,
- İlgili alanlarda özel sektör finansmanının ve yatırım imkânlarının kıtaya taşınması,
- Kıtada bölge bazlı elektrik erişiminin teşvik edilmesi, desteklenmesi ve arttırılması,
- Enerji alanında düşük emisyon salınımına imkân sunan kalkınma ortamının sağlanması ve temiz enerji girişimlerine odaklanması.

Obama'nın Afrika'daki enerji politikasının en önemli ayağı olarak nitelendirilebilecek olan Power-Africa İnisiyatifi kapsamında Obama döneminde ABD'nin Afrika'da öncülük ettiği ya da geliştirilmesine katkıda bulunduğu bazı faaliyetler ise şunlardı⁶¹¹:

- Liberya'da Mt. Coffee Hidroelektrik projesinin iyileştirme çalışmalarının desteklenmesi,
- Nijerya'da 1,5 milyar dolarlık enerji yatırımının gerçekleştirilmesine yardımcı olunması,
- ABD'de faaliyet gösteren Denizaşırı Özel Yatırım Kurumu (OPIC)'nin Senegal'deki Senergey Güneş Santrali'ni desteklemesi.
- Senegal'deki "Cap des Biches" enerji santrali için OPIC ve Uluslararası Finance Şirketi (IFC)'nin desteğini sağlanması,
- OPIC'nin Standart Bank ve Wells Fargo ile kıtada 333 milyon dolar değerinde tesis kurmak için işbirliğine gitmesi.

Anlaşılabacağı üzere, Power Africa Girişimi'nin hedef ve faaliyet alanları Batılı küresel unsurların kıtadaki enerji faaliyetleri ile paralellik göstermekteydi. Bu durumda nispeten bir yol kat edilse de, inisiyatifin Afrika'daki etkinliği üzerinde zorlaştıracı bir işlev üstlendi. Zira

⁶⁰⁹ "Factsheet: Power Africa", *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/06/30/fact-sheet-power-africa>, [Erişim: 5..4.2018].

⁶¹⁰ Cook vd., "Powering Africa...", s. 21.

⁶¹¹ "Power Africa Annual Report", *USAID*, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1860/Power_Africa_AR2016-optimized.pdf, 2016, s. 8-9.

Obama yönetimi altında ABD enerji bağımlılığını azaltma politikası noktasında Afrika'dan ve dünyadan petrol başta olmak üzere enerji ithalatını ciddi seviyede azaltsa da; dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin % 4.26'sına⁶¹², doğalgaz rezervlerinin % 3.28'ine⁶¹³ ve kömür rezervlerinin % 4'üne⁶¹⁴ sahip olan Afrika kıtası, enerji noktasında gerek ABD'nin gerekse Çin, Rusya, Hindistan, Japonya başta olmak üzere uluslararası siyasetin emperyalist saiklerle hareket eden diğer aktörlerinin kolay kolay yadsıyamayacağı bir konuma erişti. Power Africa İnisiyatifi ile Afrika'yı hedef alanı olarak belirleyen bir enerji projesine 50 milyar dolar değerinde bir fon havuzu oluşturulması bu durumun en açık kanıtı niteliğindeydi. Obama'nın enerji bağımlılığını azaltma politikası bu ülke ile kıtanın temel petrol ithalatçıları arasındaki ilişkiyi olumsuz etkileyebilecek nitelikteydi. Nitekim Nijerya, Angola, Çad ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi devletler, ABD'ye ihraç ettikleri petrol ile ekonomilerine önemli miktarda bir kaynak yaratmaktaydı. Bu nedenle ABD'nin 80 milyar dolarlık temiz enerji yatırımı yapması ve iç üretimi arttırarak alternatif enerji kaynaklarına yönelmesi bahse konu Afrikalı uluslar için nispeten endişe vericiydi. Bush döneminden farklı olarak Obama'nın Afrika ve dünya ülkeleri ile olan enerji ilişkisinde ülkesinin bağımlılığını azaltma yönünde çaba göstermesi ve enerji güvenliğini sağlama noktasında “demokrasinin gerekirse güç kullanılarak teşvik edilmesi” yoluna gitmeyi daha az tercih etmesi dikkat çekiciydi. Geline nokta ABD'nin, bir yandan kıtada -kendisi için- enerji güvenliğini ve kalitesini arttırmaya çalışırken diğer yandan da enerji bağımsızlığını şiar edinerek kıta ile olan enerji ekonomisini görece azaltması Obama döneminin Afrika kıtasına yönelik enerji politikasına dair akıllarda kalan en önemli unsurlardan biri oldu.

3.7. OBAMA DÖNEMİNDE AFRİKA KITASINA YÖNELİK DIŞ YARDIMLAR

Obama döneminin genelinde olduğu gibi, ABD'nin Afrika'ya yönelik dış yardım politikaları da söylem bazında oldukça iddialı, eylem bazında ise geçmişteki iktidarların yaptıklarının genel bir tekrarı niteliğindeydi. “Afrika'nın geleceğinin Afrikalıların elinde olduğunu” ileri süren siyahi başkan, ülkesinin kıta ile olan ilişkilerinin temelinde dış yardımların değil karşılıklı ticaretin yatması gerektiğini savunuyordu. Obama'nın bu yeni gündemi, 1970'li yılların sonunda Çin'de iktidara gelerek ülkesinin Afrika ile olan ekonomik ilişkilerini yeni bir boyuta sokan Deng Xiaoping'in gündemini anımsatıyordu. Xiaoping o

⁶¹² Erata, a.g.e., s. 94.

⁶¹³ Erata, a.g.e., s. 104.

⁶¹⁴ Erata, a.g.e., s. 107.

dönem için oldukça başarılı olmuştu. Uyguladığı karşılıklı ticaret ve ekonomik kalkınma odaklı dış politika neticesinde, ülkesinin Afrika ülkelerine yaptığı yardım miktarı ciddi oranda düşerken, karşılıklı ticaret hacmi ivme kazanmıştı. 1970 ve 80’li yıllarda Çin için geçerli olan bu durum 21. yüzyılın ilk on yılının sonunda ABD için geçerli değildi. Diğer bir ifadeyle, Obama yönetimi için Washington’daki hesap Afrika’ya uymadı. Hemen her Amerikan başkanının olduğu gibi Obama yönetiminin de kıtaya yönelik öncelikli bazı hedef ve beklentileri vardı.

Yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Sahraaltı Afrika Strateji belgesinde bu hedef ve beklentiler demokrasinin ve demokratik kurumların güçlendirilmesi, geniş tabanlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin desteklenmesi, kıtada hastalıklarla mücadele edilmesi, çatışmaların sona erdirilmesi ya da en azından hafifletilmesi, ulus ötesi tehditlerle mücadele edilmesi, gıda güvenliğinin ve Afrikalıların gıdaya erişiminin tamamen sağlanması, insani krizlerle ve iklim değişikliği ile mücadele edilmesi olarak ifade edilmekteydi. Mevcut duruma göre bakıldığında, Obama yönetiminin yalnızca kendi söylemleri ile hareket ederek ortaya konulan bu hedeflere ulaşması mümkün görünmüyordu. Bu nedenle Obama yönetimi, bir yandan kıtaya yönelik “Geleceği Besle(Feed the Future)” gibi bazı yeni girişimlerde bulunurken, diğer yandan da eski başkanların AGOA, MCC ve PEPFAR çeşitli uygulamalarını sahiplendi. Örneğin, Bush ve Obama dönemlerinde PEPFAR aracılığıyla kıtaya aktarılan kaynak miktarını gösteren aşağıdaki tablo incelendiğinde, Obama yönetiminin yeri geldiğinde kıtada Bush ile bütünleşen politikaları ne derece sahiplendiği daha iyi anlaşılabilmekteydi. Zira Bush’un Afrika’ya yönelik güvenlik politikalarını dengelemek amacıyla ilan ettiği PEPFAR’a Obama döneminde ayrılan kaynak miktarı, Bush döneminde olduğundan daha fazla artmıştı:

Tablo 3.12. ABD’nin Obama Döneminde PEPFAR Kapsamında Gerçekleştirdiği Dış Yardımlar (Milyon \$)⁶¹⁵

Yıl	İkili Programlar (AIDS)	Küresel Fon	İkili Programlar (Tüberküloz)	Toplam Yardım (PEPFAR)
2004	1,643	547	87	2,277
2005	2,263	347	94	2,704
2006	2,654	545	91	3,290
2007	3,699	724	95	4,518

⁶¹⁵ “Pepfar Funding”, PEPFAR, <https://www.pepfar.gov/documents/organization/252516.pdf>, [Erişim: 6.4.2018].

2008	5,028	840	163	6,031
2009	5,503	1000	177	6,680
2010	5,574	1,050	243	6,867
2011	5,440	1,045	239	6,724
2012	5,083	1,300	256	6,639
2013	4,726	1,569	233	6,528
2014	4,940	1,650	243	6,833
2015	5,238	1,350	242	6,830
2016	5,217	1,350	236	6,803
TOPLAM	51,798	11,967	2,208	65,793

Her şeye rağmen Obama yönetimi her zaman için yalnızca Bush'un kıtadaki uygulamalarını sahipleniyor değildi. Kıta genelinde açlıkla mücadele edilmesi ve ekonomik olarak kıta ülkelerinin belirli bir seviyeyi yakalaması adına “Geleceği Besle (Feed the Future)” gibi girişimler de ortaya atıldı. Aslında küresel ölçekli olarak ortaya atılan bu girişim kapsamında, bilhassa Sahraaltı Afrika başta olmak üzere dünya üzerinde açlık sorunu ile mücadeleye girişildi. Ekonomik büyümeyi ve gelirleri arttırma, ticaret için yeni fırsatlar oluşturma, tarımsal verimliliği ve beslenmeyi iyileştirme, tarımsal araştırmaları geliştirme gibi amaçlarla yola çıkan bu girişimin⁶¹⁶ Afrika'daki hedef ülkeleri ve diğer odak ülkeleri ise Kenya, Nijerya, Etiyopya, Senegal, Gana, Mali, Nijer, Uganda, Malavi, Zambiya, Kamboçya, Ruanda, Tanzanya, Liberya ve Mozambik oldu.⁶¹⁷ Girişim, küresel hedeflerle ortaya çıksa da, kapsamı büyük oranda Sahraaltı Afrika ülkeleri ile sınırlı kaldı. Geleceği Besle İnisiyatifi, Obama yönetiminin Afrika'ya yönelik dış yardımlar kapsamında Bush yönetiminden farklı olan yüzünü göstermesi açısından önemliydi. Zira bu girişim ile Obama yönetimi Bush tarafından önemsenen sağlık ve güvenlik yardımlarının yanı sıra, Tarımsal Gelişim ve Açlık gibi Bush döneminde çok da fazla dikkate alınmaya alanlara da müdahil olduğunu göstermekteydi.⁶¹⁸

Özgün ve eskiyi tatbik eden politikaları birlikte kullanması, Obama yönetiminin kıtada dış yardım bağlamındaki söylemlerini hayata geçirebilmesine yardımcı olmadı. Bush'un görevi bıraktığı 2008 yılında ABD tarafından Afrikalı uluslara yapılan toplam dış

⁶¹⁶ “About Feed the Future”, *Feed The Future*, <https://feedthefuture.gov/about>, [Erişim: 6.4.2018].

⁶¹⁷ “Countries”, *Feed The Future*, <https://feedthefuture.gov/countries>, [Erişim: 6.4.2018].

⁶¹⁸ George Ingram ve Steven Rucker, “U.S. Development Assistance and Sub-Saharan Africa: Opportunities for Engagement”, *Brookings Institutions*, https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2016/06/04_us_development_assistance_africa_ingram.pdf, s. 14, [Erişim: 7.4.2018].

yardım miktarı yaklaşık 9,3 milyar dolardı. Obama’nın iktidarının ilk yıllarında bu miktar nispeten azalsa da, 2012 yılından itibaren hızla artarak başkanın görevi devrettiği 2016 yılında 2008 yılına kıyasla % 30’un üzerinde bir artışla 12,3 milyar dolara kadar çıktı.⁶¹⁹ Bush ve Obama döneminde yapılan bu yardımlar “Acil Müdahale”, “Çatışma, Barış ve Güvenlik”, “Yönetim ve Sivil Toplum”, “Su Güvenliği ve temizliği”, “AIDS”, “Temel Sağlık İhtiyaçları”, “Temel Eğitim İhtiyaçları”, “Operasyon Masrafları”, Yeniden İnşa” ve “Çeşitli diğer sektörler” başlıkları altında gerçekleştirildi. Obama yönetimi ABD ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkinin boyutunu dış yardım bağlamından öteye taşıma amacıyla yola çıkmışsa da, geline nokta ekonomik verilerin nispeten negatif yönde seyretmesinin aksine dış yardım miktarlarının hemen her yıl artması, Obama yönetiminin bu konudaki amaç ve söylemlerinin tam tersi bir durumun ortaya çıktığını göstermekteydi. Aşağıdaki tabloda Obama döneminde ABD’nin Afrika kıtasındaki ülkelere yönelik olarak gerçekleştirdiği dış yardım miktarları belirtilmektedir:

Tablo 3.13. Obama Döneminde ABD’nin Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardım Miktarı⁶²⁰

Yıl	Dış Yardım Miktarı (Milyar \$)
2009	9
2010	8,3
2011	7,8
2012	9,9
2013	9,9
2014	9,1
2015	11,1
2016	12,3
Toplam	77,4

Gerek Obama gerekse Bush yönetimleri altında -ve daha öncesinde- ABD’nin Afrika’da en çok ekonomik yardım yaptığı ülke Mısır oldu. Bu ülkenin dışında Washington yönetiminin kıtada önde gelen yardım alıcıları ise büyük oranda Sahraaltı Afrika bölgesinden çıktı. 1995 yılında Washington yönetiminin dünya genelinde en çok dış yardım sağladığı 15 ülkenin yalnızca üç tanesi (Mısır, Ruanda ve Güney Afrika) Afrika kıtasında bulunuyordu. Bu rakam Bush’un iktidarda olduğu 2005 yılında 5’e (Mısır, Sudan, Etiyopya, Uganda ve

⁶¹⁹ “U.S. Foreign Aid by Country”, USAID, <https://www.explorer.usaid.gov/cd>, [Erişim: 7.4.2018].

⁶²⁰ “U.S. Foreign Aid by Country”, USAID.

Kenya), Obama'nın iktidarda olduğu 2015 yılında ise 10'a (Mısır, Kenya, Nijerya, Etiyopya, Tanzanya, Uganda, Güney Sudan, Mozambik, Zambiya, Güney Afrika) yükseldi.⁶²¹ Geline nokta 1995 yılında ABD'den en çok yardım alan 15 ülkenin % 20'i Afrika kıtasındayken, bu oran 2005 yılında % 33'e, 2015 yılında ise % 66'ya yükseldi. Bunun anlamı, 2015 yılında ABD bütçesinden dış ülkelere yardım amacıyla gönderilen 48.57 milyar doların önemli bir kısmının Afrika kıtasına gitmesiydi. Kıta ülkelerine giden yardımlar kalkınma yardımları, ekonomik destek fonları, yabancı askerlerin finansmanı, küresel sağlık ve çocuk yaşamı, Uluslararası Askeri eğitim, Narkotik Suçlarla mücadele, Terörle Mücadele, Göçmenlere yardım ve barış operasyonları kapsamında değerlendirildi. Giden yardımların % 43'ü ikili ekonomik kalkınma programları, % 35'i -askeri olsun ya da olmasın- güvenlik yardımları, % 16'sı insani faaliyetler ve % 6'sı da çok yönlü kurumlar ve konular doğrultusunda kullanıldı. Bu bağlamda, Bush döneminde gerçekleştirilen yardımların niteliği düşünüldüğünde, Obama döneminde de benzer bir şekilde hareket edildiği görülmektedir.

Her ne kadar iç kamuoyunda Washington'un dış ülkelere çok fazla yardım gönderdiği sıklıkla dillendirilen -ve yeri geldiğinde eleştirilen- bir husus olsa da, diğer yıllarda olduğu gibi 2015 yılında da ABD tarafından dünya üzerindeki ülkelere tahsis edilen yardım miktarı bu ülkenin bütçesinin en iyi ihtimalle % 1'ine karşılık geliyordu.⁶²² Dağıtılan yardımların askeri amaçlar doğrultusunda ayrılan kısmından 2015 yılı itibariyle en fazla yararlanan ülkeler Afganistan, Ürdün, Kenya Tanzanya Zambiya ve Nijerya olurken; ekonomik amaçlara yönelik olarak ayrılan kaynaklardan en fazla yararlanan ülkeler Afganistan, İsrail, Irak, Mısır, Suriye ve Ürdün oldu.⁶²³ Görüldüğü üzere ABD'nin gerçekleştirdiği askeri yardımlarda Afrika kıtası ülkelerinin bilhassa Sahraaltı Afrika ülkelerinin baskın ağırlığı göze çarpmaktaydı. Bu durum da ABD'nin Afrika ile ilişkilerinin boyutunu ticarete yönlendirme fikrine ters düşmekteydi. Zira ABD Obama döneminde de, Bush dönemine nazaran sarf ettiği oldukça farklı söylemlerine rağmen, Afrika ile ilişkilerini büyük oranda dış yardımlar - bilhassa askeri yardım kapsamında- üzerinden kurmaya devam etmekteydi. Sağlık yardımları bağlamında da Sahraaltı Afrika bölgesi ABD tarafından tahsis edilen yardımların yaklaşık % 12'sini almaktaydı.⁶²⁴ Üstelik Afrika kıtasına giden dış yardımlar her geçen gün artmaktaydı.

⁶²¹ Curt Tarnoff ve Marian L. Lawson, "Foreign Aid: An Introduction to U.S. Programs and Policy", *CRS Reports for Congress*, 17 Haziran 2016, s. 13.

⁶²² Jessica Haynes, "Here are the countries that receive the most foreign aid from the US", *ABC*, <http://www.abc.net.au/news/2017-12-21/here-are-the-countries-that-get-the-most-foreign-aid-from-the-us/9278164>, 21 Aralık 2017, [Erişim: 7.4.2018].

⁶²³ Haynes, *ABC*, a.y.

⁶²⁴ Ingram ve Rocker, *Brookings Institutions*, a.y.

Bu doğrultuda aşağıdaki tabloda 1995, 2005 ve 2015 yılları arasında ABD yardımlarından en fazla yararlanan 15 ülke ve bu ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen yardım miktarları gösterilmektedir:

Tablo 3.14. ABD Dış Yardımlarında Ön Plana Çıkan Ülkeler(Milyon \$):
1995, 2005, 2015⁶²⁵

1995		2005		2015	
Ülke	Miktar	Ülke	Miktar	Ülke	Miktar
İsrail	3,010	Irak	7,767	Afganistan	5,452
Mısır	2,318	İsrail	2,713	İsrail	3,100
Rusya	543	Mısır	11,791	Irak	1,829
Türkiye	528	Afganistan	1,730	Mısır	1,456
Ukrayna	261	Rusya	1,577	Ürdün	1,088
Yunanistan	251	Sudan	1,025	Pakistan	805
Palau	245	Kolombiya	736	Kenya	739
Hindistan	166	Pakistan	712	Nijerya	692
Haiti	157	Ürdün	647	Etiyopya	650
Ruanda	139	Etiyopya	629	Tanzanya	647
Peru	128	Batı Şeria/Gazze	347	Uganda	521
Kazakistan	121	Honduras	287	Güney Sudan	497
Bangladeş	110	Uganda	287	Mozambik	457
Ermenistan	106	Endonezya	231	Zambiya	441
Güney Afrika	101	Kenya	224	Güney Afrika	436

Bush'un iktidardaki son yılı olan 2008 yılında kıtada ABD yardımlarından en yüksek oranda yararlanan 5 ülke Mısır (1,6 milyar \$), Tanzanya (1 milyar \$), Etiyopya (927 milyon \$), Mozambik (752 milyon \$) ve Fas (724,5 milyon \$) idi. Obama'nın iktidarının ilk yılı olan 2009 yılında ise ABD'nin kıtada en çok yardım ettiği ülkeler Mısır (2 milyar \$), Etiyopya (864 milyon \$), Kenya (770 milyon \$), Güney Afrika (591 milyon \$) ve Burkina Faso (503 milyon \$)'ydu. Buna karşın Obama yönetimi iktidarının son yılında ABD dış yardımlarını ağırlıklı olarak Mısır (1,2 milyar \$), Etiyopya (1,1 milyar \$), Kenya (1,1 milyar \$), Uganda (741 milyon \$) ve Gabon (724 milyon \$)'a dağıttı. Obama yönetiminin Beyaz Saray'daki ilk döneminde ise kıtaya yönelik olarak gerçekleştirdiği toplam dış yardım miktarı 35 milyar doları buldu. Bu yardımdan en çok yararlanan 5 ülke ise Mısır (6,5 milyar \$), Kenya (3,2

⁶²⁵ Tarnof ve Lawson, *CRS Reports for Congress*, s. 13.

milyar \$), Etiyopya (3,1 milyar \$), Güney Afrika (2,6 milyar \$) ve Nijerya (1,7 milyar \$) oldu.⁶²⁶ Obama'nın ikinci döneminde ise kıtaya gerçekleştirilen dış yardım miktarı ise yaklaşık % 21 artarak 42,4 milyar doları buldu. İkinci dönemdeki yardımlar ağırlıklı olarak Mısır (4,3 milyar \$), Kenya (3,8 milyar \$), Etiyopya (3,3 milyar \$) Güney Sudan (3,04 milyar \$), Nijerya (2,4 milyar \$) ve Uganda (2,4 milyar \$)'ya ulaştırıldı.⁶²⁷ Toplamda ise dağıtılan 77,4 milyar dolarlık dış yardımı en çok elde eden 5 kıta ülkesi Mısır, Kenya, Etiyopya, Güney Afrika ve Nijerya oldu.⁶²⁸ Bunlardan Mısır, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ABD'nin uzun yıllardır en önemli müttefiki durumundaydı. Kenya, -Washington'un ülkenin lideri Uhuru Kenyatta'ya karşı güçlü şüpheleri olmasına rağmen- hızla keşfedilmeye başlayan petrol yatakları, Hint Okyanusu'nun kıyısında bulunması ve Doğu Afrika'nın merkezinde yer alması sebebiyle stratejik olarak oldukça önemliydi. ABD'nin hayati çıkarlarının bulunduğu Afrika Boynuzu'nda önemli bir bölgede yer alan Etiyopya, uluslararası alanda Washington yönetiminin desteklediği ülkeler arasındaydı. Afrika'nın en hızlı gelişmekte olan ülkelerinden olan Güney Afrika ve ABD'nin kıtadan ithal ettiği petrolün önemli bir kısmını tedarik eden petrol zengini Nijerya da Washington'un teveccühü ile karşılaşmaktaydılar. Obama döneminde Washington yönetimi, dış yardımlarını gerçekleştirirken stratejik davranmakta ve ihtiyacı olduğu ya da yakın ilişki içerisinde olduğu devletlere öncelik tanımaktaydı. Aşağıdaki tabloda, Obama yönetimi altında ABD'nin Afrika kıtası ülkelere yönelik olarak gerçekleştirdiği dış yardım miktarı ayrıntılı olarak gösterilmektedir:

Tablo 3.15. Obama Döneminde Dış Yardım Miktarının Ülkelere Göre Dağılımı⁶²⁹

Ülke Adı	1. Dönem: 2008-2012	2. Dönem: 2012-2016	Toplam
Cezayir	51.2 milyon \$	62.5 milyon \$	113.7 milyon \$
Angola	310.1 milyon \$	231.9 milyon \$	540.2 milyon \$
Benin	177.6 milyon \$	218.4 milyon \$	396.0 milyon \$
Botsvana	267.7 milyon \$	224.2 milyon \$	491.9 milyon \$
Burkina Faso	631.7 milyon \$	237.4 milyon \$	869.1 milyon \$
Burundi	237.4 milyon \$	212.4 milyon \$	449.8 milyon \$
Yeşil Burun Adaları	25.5 milyon \$	74.4 milyon \$	99.9 milyon \$
Cibuti	77.6 milyon \$	82.8 milyon \$	160.4 milyon \$
Çad	707.9 milyon \$	493.2 milyon \$	1.2 milyar \$
Demokratik Kongo C.	41.5 milyon \$	16.1 milyon \$	57.6 milyon \$
Eritre	0.2 milyon \$	0,07 milyon \$	0.27 milyon \$
Etiyopya	3.1 milyar \$	3.3 milyar \$	6.4 milyar \$
Fas	273.2 milyon \$	252.8 milyon \$	526.0 milyon \$

⁶²⁶ "U.S. Foreign Aid by Country", *USAID*.

⁶²⁷ "U.S. Foreign Aid by Country", *USAID*.

⁶²⁸ "U.S. Foreign Aid by Country", *USAID*.

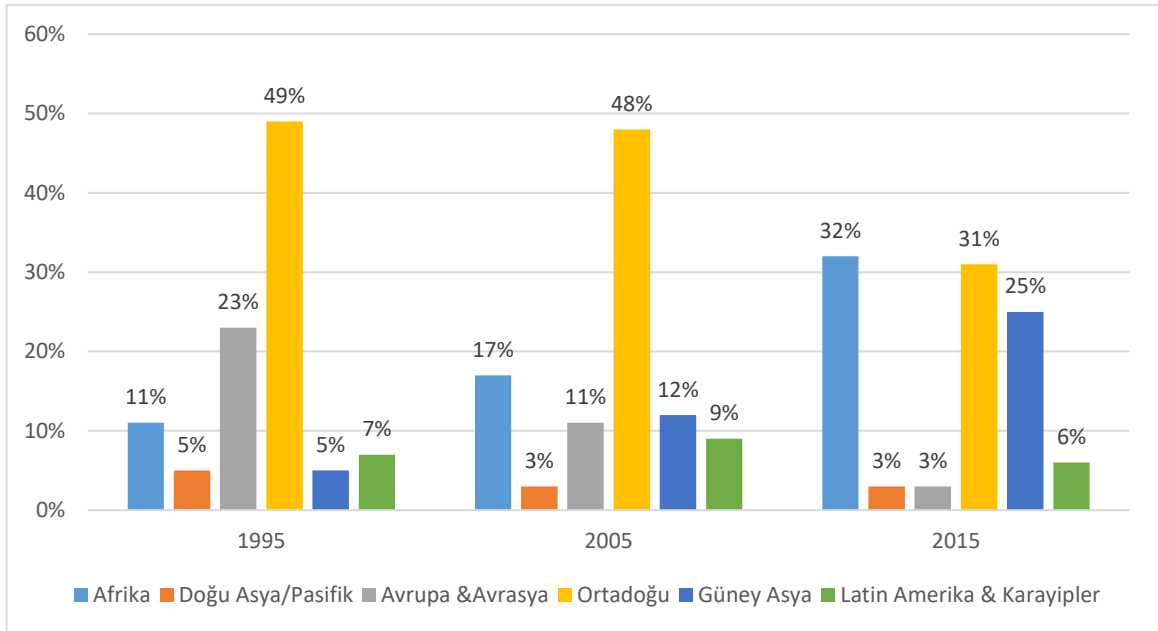
⁶²⁹ "U.S. Foreign Aid by Country", *USAID*.

Fildişi Sahilleri	323.3 milyon \$	513.7 milyon \$	837.0 milyon \$
Gabon	11.1 milyon \$	53.9 milyon \$	65.0 milyon \$
Gana	497.3 milyon \$	1,3 milyar \$	1.797 milyar \$
Gine	119.8 milyon \$	318.4 milyon \$	438.2 milyon \$
Gine Bissau	26.4 milyon \$	3.16 milyon \$	29.56 milyon \$
Güney Afrika	2.66 milyar \$	2 milyar \$	4.66 milyar \$
Güney Sudan	833.6 milyon \$	3.04 milyar \$	3.87 milyar \$
Kamerun	100 milyon \$	371 milyon \$	471 milyon \$
Kenya	3.2 milyar \$	3.8 milyar \$	7.0 milyar \$
Komor Adaları	1.5 milyon \$	3.9 milyon \$	5.4 milyon \$
Kongo Cumhuriyeti	41.6 milyon \$	16,0 milyon \$	57.6 milyon \$
Lesotho	121 milyon \$	176.4 milyon \$	297.4 milyon \$
Liberya	798 milyon \$	1.7 milyar \$	2.4 milyar \$
Libya	220 milyon \$	147 milyon \$	367 milyon \$
Madagaskar	261 milyon \$	360 milyon \$	621 milyon \$
Malavi	638 milyon \$	1.4 milyar \$	2.09 milyar \$
Mali	651 milyon \$	836 milyon \$	1.4 milyar \$
Mısır	6.5 milyar \$	4.3 milyar \$	10.8 milyar \$
Moritanya	115 milyon \$	112 milyon \$	227 milyon \$
Nijer	399 milyon \$	484 milyon \$	883 milyon \$
Nijerya	1.7 milyar \$	2.4 milyar \$	4.1 milyar \$
Orta Afrika Cumhuriyeti	80 milyon \$	368 milyon \$	448 milyon \$
Sao & Taome	1.9 milyon \$	1.5 milyon \$	3.4 milyon \$
Ruanda	676 milyon \$	848 milyon \$	1.5 milyar \$
Senegal	1.06 milyar \$	458 milyon \$	1.5 milyar \$
Seyşeller	1.6 milyon \$	1.2 milyon \$	2.8 milyon \$
Sierra Leone	108 milyon \$	358 milyon \$	466 milyon \$
Somali	1,3 milyar \$	1.3 milyar \$	2.6 milyar \$
Sudan	231 milyon \$	605 milyon \$	836 milyon \$
Svaziland	133 milyon \$	195 milyon \$	328 milyon \$
Tanzanya	1,5 milyar \$	2.2 milyar \$	3.7 milyar \$
Togo	18,3 milyon \$	17.6 milyon \$	35.9 milyon \$
Tunus	248 milyon \$	423 milyon \$	671 milyon \$
Uganda	1,5 milyar \$	2.4 milyar \$	3.9 milyar \$
Zambiya	1,06 milyar \$	1.6 milyar \$	2.66 milyar \$
Zimbabve	820 milyon \$	801 milyon \$	1.6 milyar \$
Ekvator Ginesi	0,8 milyon \$	4.9 milyon \$	5.7 milyon \$
Gambiya	19,2 milyon \$	9.9 milyon \$	29.1 milyon \$
Moritus	2,9 milyon \$	3.3 milyon \$	6.2 milyon \$
Namibya	658 milyon \$	224 milyon \$	882 milyon \$
Mozambik	1,1 milyar \$	1.4 milyar \$	2.5 milyar \$
TOPLAM	35 milyar \$	42.4 milyar \$	77.4 milyar \$

Obama yönetimi altında ABD'nin Afrika'ya yönelik dış yardımlarının artması, başkanın başarısı ya da başarısızlığının sonucu değildi. Aksine bu durum, kıtanın ABD dış politikasında artan öneminin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından istikrarlı bir şekilde takip edilen genel bir eğilimin sonucuydu. Nitekim Soğuk Savaş yıllarından günümüze kadar uzanan süreçte Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarından sonra ABD dış yardımlarından en fazla

yararlanan üçüncü kıta durumundaydı. Daha net bir ifade ile 1980-2011 yılları arasında ABD tarafından Asya'ya yapılan toplam dış yardım miktarı 205 milyar dolar, Avrupa'ya yapılan toplam dış yardım miktarı 200 milyar dolar, yalnızca Sahraaltı Afrika'ya yapılan dış yardım miktarı ise 120 milyar dolardı.⁶³⁰ Washington yönetiminin Mısır'a her yıl milyarlarca dolar dış yardım aktardığı düşünüldüğünde, Afrika'nın ABD dış yardımları içerisindeki oranı daha da artıyordu. Örneğin 1995 yılında Washington'dan dünyaya giden yardımların % 11'ini oluşturan kıta ülkelerine yönelik olarak gerçekleştirilen yardımlar, 2005 yılında % 17'ye, 2015 yılında ise % 32'ye yükseldi. Afrika'nın ABD dış yardımları içerisindeki payını sürekli arttırması, kıtanın Washington'un nazarında artan öneminin bir belirtisiydi. Aşağıdaki grafikte ABD'nin 1995, 2000 ve 2005 yılları arasında dünya üzerindeki kıtalara yaptığı yardım miktarı gösterilmiştir:

Şekil 3.15. ABD'nin Dış Yardımlarının Kıtalar Göre Oransal Dağılımı: 1995, 2005 ve 2015⁶³²

Sonuç olarak iddialı bir başlangıç yapmasına rağmen Obama yönetimi altında da ABD'nin Afrika'ya yönelik dış yardımları artış gösterdi. Üstelik Bush döneminden farklı olarak Obama döneminde Çin'in kıtadaki yükselişi de gözetilerek yardımlar gerçekleştirilmeden önce dikkat edilen ön-koşullar yumuşatıldı. Fakat önkoşulların yumuşatılması ve artan dış yardımlar dahi ne Afrika'da Çin başta olmak üzere çeşitli küresel

⁶³⁰ Kafayat Amusa vd., "The political and economic Dynamics of foreign aid: A case study of United States and Chinese aid to Sub-Saharan Africa", *Economic Research Southern Africa*, Sayı 595, Nisan 2016, s. 6.

⁶³² Tarnoff ve Lawson, CRS Reports for Congress, s. 14.

aktörlerin yükselişinin önüne ABD lehine geçilebilmesine ne de yapılan yardımların kıta ülkelerinin sorunlarına etkili bir şekilde çözüm yolu açmasına olanak sağlamadı.

3.8. OBAMA DÖNEMİNDE AFRIKA'DA ABD-ÇİN REKABETİ

Soğuk Savaş'ın ardından Afrika kıtasında gözle görülür biçimde belirginleşen Çin varlığı, 2000'li yıllara gelindiğinde ABD'nin kıtadaki etki alanını tehdit eder hale gelmişti. Bush döneminde bu ülkenin kıtadaki etkinliğini kırmak için doğrudan ya da dolaylı olarak bazı girişimlerde bulunulsa da, Bush'un görev süresi sona erdiğinde Çin kıtada neredeyse ABD'nin etkinlik derecesine yakın bir seviyeye ulaşmıştı. Afrika'ya diğerlerinden –bilhassa Batılı anlayıştan- farklı yaklaştığı izlenimi veren ve kıta ülkeleri ile olan ilişkilerinde herhangi bir önkoşul dayatmayan veya bu ülkelerin iç işlerine karışmayan bir görüntü çizen Pekin yönetimi, Obama döneminde de bu yaklaşımını ve kıtadaki etkinliğini sürdürme gayretindeydi. Bush'tan farklı ve nispeten daha yumuşak bir söylem ile iktidara gelmesine rağmen, Afrika kıtası söz konusu olduğunda Obama'dan sert bir tavırla hareket etmesi ve selefinin yapamadığını yapması beklenmekteydi: Çin'in Afrika'daki yayılışını durdurmak ve ülkesinin kıtadaki “en etkili devlet olma” vasfını bu ülkeye kaptırmasının önüne geçmek.

Obama'nın Kasım ayında seçimleri kazandığı 2008 yılı incelendiğinde tablo netti: enerji ihtiyacının neredeyse beşte birini Afrika'dan karşılaması neticesinde enerji ticaretinde kıtanın en büyük partneri olan ve kıtaya olan ilgisini arttırması münasebetiyle Batılılar tarafından petrol başta olmak üzere kıtanın doğal kaynaklarına göz koymakla itham edilen Pekin yönetiminin Afrika ile olan ticaret hacmi 100 milyar doların üzerine çıkarak 106,8 milyar doları bulmuştu.⁶³³ Bu rakam, Afrika ile olan ticaret hacmi 141 milyar dolar olan⁶³⁴ ABD'nin ardından, Çin'in ülke bazında kıtanın en büyük ikinci ticaret ortağı olması ve ABD'nin birincilik koltuğunu sallamaya başladığı anlamına geliyordu. 2000'li yılların başından itibaren Çin ile Afrika arasındaki karşılıklı ticaret hacminin her geçen yıl artmasının yanı sıra, Pekin yönetimi sağladığı çeşitli dış yardımlar, kredi imkânları ve altyapı faaliyetleri gibi imkânlarla da Afrikalıların teveccühünü kazanma noktasında hayli mesafe kat etmişti.

2009 yılının Ocak ayında resmen göreve başlayan Obama yönetimini kıtada -ve hatta dünyada- zor bir rakip bekliyordu. Üstelik Bush döneminin başına buyruk politikaları bütün dünyada olduğu gibi kıtada da -özellikle kıtanın Müslüman kesimlerinde- ABD'nin imajına

⁶³³ “Trade Statistics by Country/Region”, *World Integrated Trade Solution*, <https://wits.worldbank.org/countrystats.aspx?lang=en>, [Erişim: 10.4.2018].

⁶³⁴ “Trade in Goods with Africa”, *United States Census Bureau*.

büyük oranda zarar vermişti. Çin ise Afrika'ya bu ülkeden farklı yaklaşan bir görüntü içerisinde uyguladığı -yumuşak güç politikaları başta olmak üzere- çeşitli politikaları neticesinde kıta üzerindeki küresel rekabette önemli avantajlar elde etmişti.⁶³⁵ Bu dönemde, ABD'den farklı bir üslup ile hareket etme gayesinde olan Çin'in Afrika'da durmaksızın artan etkisi çeşitli eleştirilere konu oluyor ve kıtadaki Çin varlığı/etkisi, Obama yönetiminin karşısına her fırsatta soru olarak çıkıyordu. Çiçeği burnunda başkan, iktidarının ilk döneminde bu durumu şu sözlerle ifade edecekti:

“Benim görüşüm bir şeyin ne kadar iyi olursa o kadar iyi olacağı. Ben Afrika'yken Çin sorusu sıklıkla karşıma çıkıyordu ve benim tavrım, Afrika'da yatırım fırsatları gören ve Afrikalı ülkelerle ortak olma konusunda istekli her devletin hoş karşılanması yönünde. Dikkat edilmesi gereken ise Afrikalı devletler ortaklık yaptıkları kişiler ile iyi bir anlaşma sağladıklarından emin olmalılar. Bu Çin için de ABD için de geçerli.”⁶³⁶

Obama yönetiminin ekonomik olarak krizin eşiğinde bir ülke devralması, Afrika kıtası ile olan ekonomik ilişkilerini önemli ölçüde etkilemişti. Elbette bu durum, Afrika'da ABD'nin en büyük rakibi durumunda olan ve kıta ile olan ekonomik ilişkilerini Washington'un krizde olduğu dönemde de hızla geliştirerek sürdüren Çin'in işine yarayacaktı. Yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle, Bush yönetiminin iktidardaki son yılı olan 2008 yılında 141,7 milyar dolar olan ABD-Afrika ticaret hacmi, Obama'nın iktidardaki ilk yılı olan 2009 yılında 86,7 milyar dolara kadar düştü.⁶³⁷ Bu ticaret hacmi, ABD'nin bir önceki yıl Afrika'dan gerçekleştirdiği ithalat miktarının (113,4 milyar dolar) dahi oldukça altındaydı. Aynı yıl Çin'in yalnızca Sahraaltı Afrika ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi 71,1 milyar dolar değerindeydi.⁶³⁸ Kuzey Afrika bölgesi de dikkate alındığına, Pekin yönetiminin kıta ile olan ekonomik ilişkileri ABD'nin önüne geçmişti. Fakat ABD'de meydana gelmesi münasebetiyle küresel piyasaları etkileyen ekonomik kriz, Çin'in de kıta ile olan ekonomik ilişkilerinde nispeten bir gerilemeye neden olmuştu. Zira 2008 yılında 100 milyar doları aşan Çin-Afrika ticaret hacmi,

⁶³⁵ Mehmet Kabasakal, “Afrika'daki Küresel Rekabette Yumuşak Güç Kullanımı: Çin Örneği”, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, *Uzmanlık Tezi*, Ankara, Ağustos 2012, s. 190.

⁶³⁶ “The Economist interviews Barack Obama: The president on dealing with China”, *The Economist*, <https://www.economist.com/blogs/democracyinamerica/2014/08/economist-interviews-barack-obama-1>, 2 Ağustos 2014, [Erişim: 10.4.2018].

⁶³⁷ “China-Africa Trade”, *China & Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>, [Erişim: 11.4.2018].

⁶³⁸ “Trade Statistics by Country/Region”, *World Integrated Trade Solution*,

2009 yılında 100 milyar dolar bandının aşağısını gördü.⁶³⁹ Fakat yine de, 2009 yılı verileri itibariyle, Çin ABD'nin kıtanın en büyük ticaret ortağı olma vasfını ele geçirdi.⁶⁴⁰

ABD ile Çin'in Afrika ile olan ticaretinde 2009 yılı sonrasında yaşanan ekonomik gelişmeler önemli bir dönüm noktasıydı. Bir anlamda bu tarihten itibaren söz konusu iki ülkenin kıta ile olan ilişkilerinde gösterdiği ekonomik performans, bu ülkelerin kıtadaki etkinliğinin artması ya da azalması noktasında en ciddi etkenlerden biri -belki de en ciddi- olacaktı. Takip eden iki yılda, her iki devlet de Afrika kıtası ile olan karşılıklı ticaret hacmini arttırdı. ABD'nin kıta ile olan ticaret hacmi 2010 yılında 113,73 milyar dolara, 2011 yılında ise 125,8 milyar dolara kadar çıkarken⁶⁴¹, 2011 yılı verilerine göre Çin'in Afrika ile olan ticaret hacmi 150 milyar doların üzerine çıktı.⁶⁴² Küresel ekonomik kriz Pekin yönetimini de etkilese de, Çin Afrika ile olan ticarete ABD'nin krizde olmasını da fırsat bilerek bu ülkenin önüne geçmişti. Üstelik takip eden 5 yıl boyunca ABD'nin Afrika ile olan karşılıklı ticaret hacmi sürekli azalırken, Çin'in kıta ile olan karşılıklı ticaret hacmi pozitif yönde seyretti. Öyle ki, 2013 yılına gelindiğinde ABD'nin kıta ile olan karşılıklı toplam ticareti 100 milyar doların altına düşerken, Çin kıta ile olan ticaretini 200 milyar doların üzerine çıkarmıştı. Üstelik 2015 ve 2016 yıllarında Pekin yönetiminin Afrika ile olan ticaretinde nispeten bir azalma görülse dahi, karşılıklı ticaret hacmi asla 100 milyar doların altına inmedi. Obama yönetimi ise kıta ülkeleri ile olan ticari ilişkilerinde 100 milyar dolar bandını bir daha yakalayamadı. Afrika kıtasında ekonomik olarak ipler Pekin'in eline geçmişti. Aslında bu durum, ABD için beklenenin gerçekleşmesiydi. Zira Washington, 2000li yıllarından başından beri Çin'in kıtada artan etkinliğini tedirginlikle izliyor ve bunu engellemek için çeşitli yöntemlere başvuruyordu. Fakat hiçbir yöntem işe yaramadı ve hızla yükselen Çin, yirmi yıldan daha kısa bir zaman dilimi içerisinde oldukça geriden gelerek Afrika'nın en önemli ticaret ortağı haline dönüştü. Aşağıdaki grafiklerde Obama'nın Beyaz Saray'ın bir numarası olduğu dönemde Çin ve ABD'nin Afrika ile olan karşılıklı ticaret hacimleri gösterilmiştir:

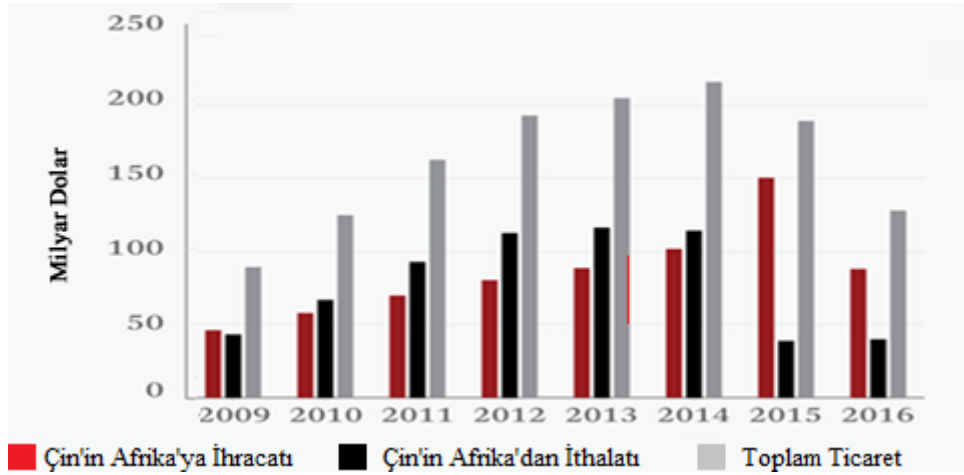
⁶³⁹ "China-Africa Trade", ", *China & Africa Research Initiative*.

⁶⁴⁰ Serhat Orakçı, "Afrika'da Küresel Rekabet ve Türkiye", T.C. İşbirliği ve Koordinasyon Daire Başkanlığı: *Avrasya Etütleri*, S. 40, 2011, s. 84.

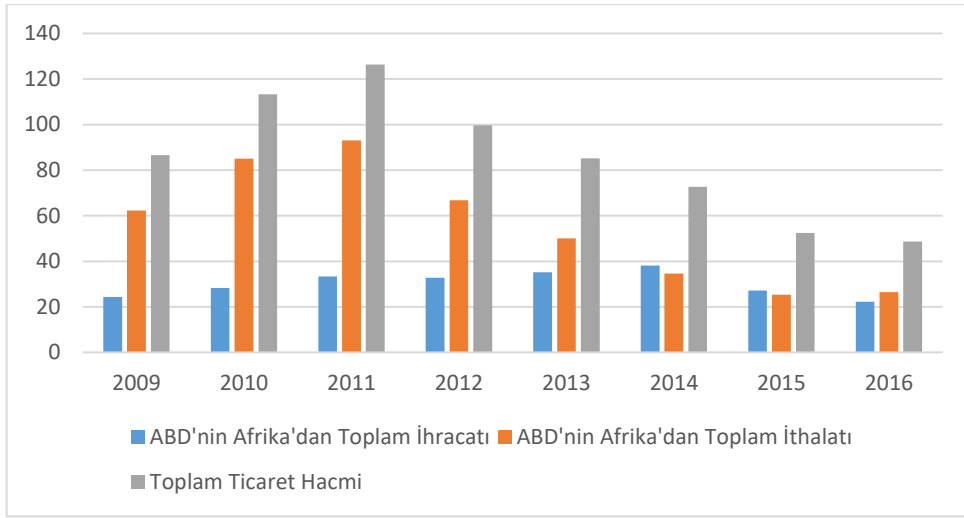
⁶⁴¹ "Trade in Goods with Africa", *United States Census Bureau*.

⁶⁴² "China-Africa Trade", ", *China & Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>, [Erişim: 11.4.2018].

Şekil 3.16. Obama Döneminde Çin-Afrika Ticaret Hacmi⁶⁴³

Şekil 3.17. Obama Döneminde ABD-Afrika Ticaret Hacmi⁶⁴⁴

ABD'nin Afrika kıtası ile ekonomik ilişkilerinin bariz bir şekilde gerileme göstermesinin en önemli nedeni Obama yönetiminin Sahra'nın altındaki Afrikalı devletler ile olan ekonomik ilişkilerinin de oldukça ciddi bir dönüşüme uğraması ve azalmasıydı. Bu durumun tek nedeni Obama iktidara geldiğinde ülkesinin içinde bulunduğu ekonomik koşullar değildi. Siyahi başkanın enerji politikaları da ülkesinin Sahraaltı Afrika başta olmak üzere kıta ülkeleri ile olan ticaret hacminin azalmasını doğrudan etkilemişti. Aynı şekilde ABD'nin bu bölge ülkeleri ile olan ticaretinde öncelikli payı petrol başta olmak üzere enerji ithalatı oluşturmaktaydı. Obama yönetiminin enerji bağımlılığından kurtulmak için ülkesinin ürettiği petrol ve diğer enerji kaynaklarını arttırma çabaları da ABD'nin Sahraaltı Afrika ülkeleri ile olan ticaretini derinden etkiledi. Bush'un Beyaz Saray'daki son yılı olan 2008 yılında, ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya gerçekleştirdiği toplam ihracat miktarı 18,4 milyar dolar, toplam

⁶⁴³ “China-Africa Trade”, ”, *China & Africa Research Initiative*,

⁶⁴⁴ “Trade in Goods with Africa”, *United States Census Bureau*.

ithalat miktarı ise 88,7 milyar dolardı.⁶⁴⁵ Söz konusu ithalatın büyük bir kısmını enerji ürünleri oluşturmaktaydı. Çin ise aynı yıl Sahraaltı Afrika'ya 36,5 milyar dolar değerinde ihracat yaparken, bu bölgeden gerçekleştirdiği ithalatın toplam değeri 51,5 milyar dolardı.⁶⁴⁶ 2009 yılındaki küresel gelişmeler ise her iki ülkenin Sahraaltı Afrika'ya yönelik ithalat ve ihracat miktarlarını görece azalttı. Fakat ekonomik krizin etkilerinin aşılmasıyla beraber, ABD-Sahraaltı Afrika ticaretindeki düşüşün esas nedeninin yalnızca Washington'un aşmaya çalıştığı ekonomik kriz değil, enerji politikaları da olduğu daha net anlaşıldı. Nitekim ekonomik krizi takip eden iki yılda her iki ülke de Sahraaltı Afrika bölgesi ile olan ithalat ve ihracat miktarlarını arttırsa da, ilerleyen süreçte bu artış Çin tarafından devam ettirilirken, ABD'nin bilhassa bölgeden gerçekleştirdiği ithalat miktarında ciddi bir azalma görüldü. Aşağıdaki tabloda Obama'nın Başkanlık süreci boyunca ABD ve Çin'in Sahraaltı Afrika bölgesine yönelik olarak gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat miktarları gösterilmektedir:

Tablo 3.16. ABD ve Çin'in Sahraaltı Afrika'ya yönelik Ticaret Verileri⁶⁴⁷

	Amerika Birleşik Devletleri				Çin Halk Cumhuriyeti			
	İhracat Miktar	Verileri Oran	İthalat Miktar	Verileri Oran	İhracat Miktar	Verileri Oran	İthalat Miktar	Verileri Oran
	(Milyar Dolar)				(Milyar Dolar)			
2009	14,9	% 1,41	48,4	% 3,02	33,2	% 2,76	37,9	% 3,78
2010	16,9	% 1,33	66,8	% 3,39	43,7	% 2,78	59,8	% 4,29
2011	21,03	% 1,42	75,7	% 3,35	55,7	% 2,94	86,9	% 4,99
2012	22,3	% 1,45	49,5	% 2,18	61,5	% 3	100,9	% 5,55
2013	23,7	% 1,5	39,2	% 1,73	67,4	% 3,05	108,5	% 5,57
2014	25,2	% 1,56	27,4	% 1,14	78,5	% 3,36	110,1	% 5,62
2015	17,8	% 1,19	27,4	% 0,84	78,3	% 3,45	66,1	% 3,94
2016	13,2	% 0,92	19,3	% 0,83	64	% 3,05	54,2	% 3,42
Toplam	155,03	-	353,7	-	482,3	-	624,4	-

⁶⁴⁵ "Trade Statistics by Country/Region", *World Integrated Trade Solution*.

⁶⁴⁶ "Trade Statistics by Country/Region", *World Integrated Trade Solution*.

⁶⁴⁷ "Trade Statistics by Country/Region", *World Integrated Trade Solution*.

Çin'in ideolojiyi ikinci plana atıp, ekonomiyi ön plana çıkaran yaklaşımına karşılık; ABD yönetimi daha temkinli bir şekilde hareket ediyordu. Aslında Obama dönem ABD'nin kıtaya yönelik politikalarında Pekin'i örnek almaya başladığı ve siyasi söylemlerden ziyade ekonomik ve büyüme odaklı söylemlere yöneldiği bir dönem olarak dikkat çekmekteydi. Yine de Beyaz Saray'ın ilk siyahi başkanı, Pekin yönetiminin Afrika'daki faaliyetlerine tamamen göz yumuyor ya da herhangi bir eleştiriden kaçınıyor değildi. Çin'i hedef aldığı bazı konuşmalarında Obama, selefi Bush'un yaptığı gibi açık açık bu ülkeyi eleştirmek yerine, bunu üstü kapalı bir yoldan yaparak Afrikalıları uyarma amacındaydı:

“Biz yalnızca kendi büyümemiz için yerden(Afrika'dan) mineralleri çıkarmak istemiyoruz. Biz Afrika'nın bir sonraki dönemini ortaya çıkan, tüm insanlar için iş ve fırsat yaratan bir ortaklık kurmak istiyoruz.⁶⁴⁸ Çin Afrika ticareti iyi bir şey... Fakat Afrikalılar bu ticaretten yalnızca kıtadaki sınırlı bir kesim elitin ya da yalnızca ihtiyacı olan kaynakları elde eden Çin'in değil de, sıradan bir Kenyalının sıradan bir Etiyopyalının ve sıradan bir Ginelinin faydalanmakta olduğundan emin olmalı.”⁶⁴⁹

Obama yönetimi Çin'in Afrika'daki ekonomik faaliyetleri hususunda ülkesindeki diğer politikacıların ve devlet adamlarının yaptığı gibi bu ülkenin kıtadaki doğal kaynaklarda gözü olduğunu vurgulamış, fakat bunu yaparken daha yumuşak bir üslup kullanmayı tercih etmişti. Pekin yönetiminin Çin'in yeni sömürgecilik faaliyetleri olarak ifade edilen bu ve bu gibi iddialar karşısındaki tavrı, söz konusu ithamları reddederek, cevaben sömürgecilik dönemini ve Afrika'yı geçmişte kimin sömürdüğü gerçeğini hatırlatmak yönünde oluyordu.⁶⁵⁰ Çin, siyasi meselelerden mümkün olduğunca uzak duran bir görüntü çizmeye ve bu yolla kıta ülkelerinin güvenini kazanmaya çalışıyordu. Örneğin Sudan devlet başkanı Ömer el- Beşir, Darfur meselesi dolayısıyla uluslararası toplum tarafından yaptırıma maruz bırakılmak suretiyle izole edilirken, Pekin yönetimi bu ülke ile ticaretini ve işbirliğini arttırmayı sürdürmekte ve bu tavrını ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrı tutulması gerektiği şeklinde izah etmekteydi. Ayrıca Pekin yönetimi BM'deki veto gücünü kullanarak Sudan'a yönelik bir askeri müdahaleyi de engellemiş ve Sudan'ın ortaya çıkan krizi kendi dinamikleriyle çözmesi

⁶⁴⁸ Barack Obama, “Remarks by the President at the U.S.-Africa Business Forum”, *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/08/05/remarks-president-us-africa-business-forum>, 5 Ağustos 2014, Washington DC, [Erişim: 20.4.2018].

⁶⁴⁹ “Full transcript of BBC interview with President Barack Obama”, *BBC*, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-33646542>, 24 Haziran 2015, [Erişim: 20.4.2018].

⁶⁵⁰ “China premier says Sino-Africa disputes just growing pains”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-china-africa/china-premier-says-sino-africa-disputes-just-growing-pains-idUSBREA4300L20140504>, [Erişim: 20.4.2018].

gerektiğini ifade etmişti.⁶⁵¹ Zira Çin yönetimine göre Beşir'in cezalandırılması, Sudan'ın kalkınmasının cezalandırılmasıydı ve bu yolla bir sonuca varmak mümkün değildi. Çin Bush döneminden beri izlediği bu politikasını basitçe “siyaseti ticaretten ayırmak” olarak ifade ediyordu.⁶⁵² Elbette Pekin'in bu yaklaşımında Sudan'ın petrol rezervlerine sahip bir ülke olmasının rolü büyüktü. Pekin yönetiminin Afrikalı uluslara yönelik bu ve benzeri tavırları, Obama döneminde de sürdü.

Aslında, her iki ülke yöneticileri de Afrika'ya yönelik faaliyetleri söz konusu olduğunda tabir-i caizse “iyi polis—kötü polis” oyunu oynamaktan öteye gidemedi. Gerek ABD'li gerekse Çinli siyasiler bir diğerini suçlarken ötekini Afrika'nın doğal kaynaklarında ve gelişmeye son derece elverişli potansiyelinde gözü olduğunu öne sürüyordu. Veriler incelendiğinde, her iki tarafın da büyük oranda haklı olduğu görülebilmekteydi. Zira hem ABD hem de Çin, Afrika'nın doğal kaynaklarından ve kıtanın ticari potansiyelinden olabildiğinde yararlanmak, bunun yaparken de bir diğerinin kıtadaki etki alanını en aza indirmek çabası güdüyordu. Bunun geri dönüşü olarak ise kıta ülkelerine oldukça az bir menfaat sağlanıyordu. Üstelik kıtanın Çin ve ABD'nin ticaret denklemindeki konumu oldukça zayıftı. Örneğin Çin'in Afrika ile neredeyse her yıl düzenli olarak artan ticaret hacmine ve devasa olarak nitelendirilen ekonomik çabalarına rağmen, kıta ülkelerinin bu ülkenin dünya üzerindeki toplam ticari faaliyetlerindeki payı oldukça sınırlı kalıyordu. Obama'ya göre Çin'in Afrika'daki ticari faaliyetleri ve yatırım girişimleri, bu ülkenin dünya genelindeki ekonomik faaliyetlerinin % 3'ü ile % 5'i arasında gidip geliyordu.⁶⁵³ Amerika örneği söz konusu olduğunda da bu durum aynıydı. Obama yönetimi altında ABD'nin Sahraaltı Afrika'dan ithal ettiği ürünlerin dünya üzerindeki toplam ithalatı içerisindeki oranı hiçbir zaman % 3,5'un üzerine çıkamazken, bu bölgeye ihraç ettiği ürünlerin toplam ihracatı içerisindeki oranı ise % 1,6'nın üzerine çıkamadı.⁶⁵⁴ Bu durum her iki devlet için de Afrika'nın bir öncelik değil, alternatif olarak algılandığı gerçeğini gözler önüne seriyordu. Üstelik kıtaya alternatif olarak yaklaşan her iki devlet de, kıta ile yaptıkları ticareti büyük oranda Afrika'nın kaynakları üzerinden yürütüyordu.

⁶⁵¹ Aysu Vural, “Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası”, T. C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Avrasya Etütleri*, S. 51, 2017, s. 140.

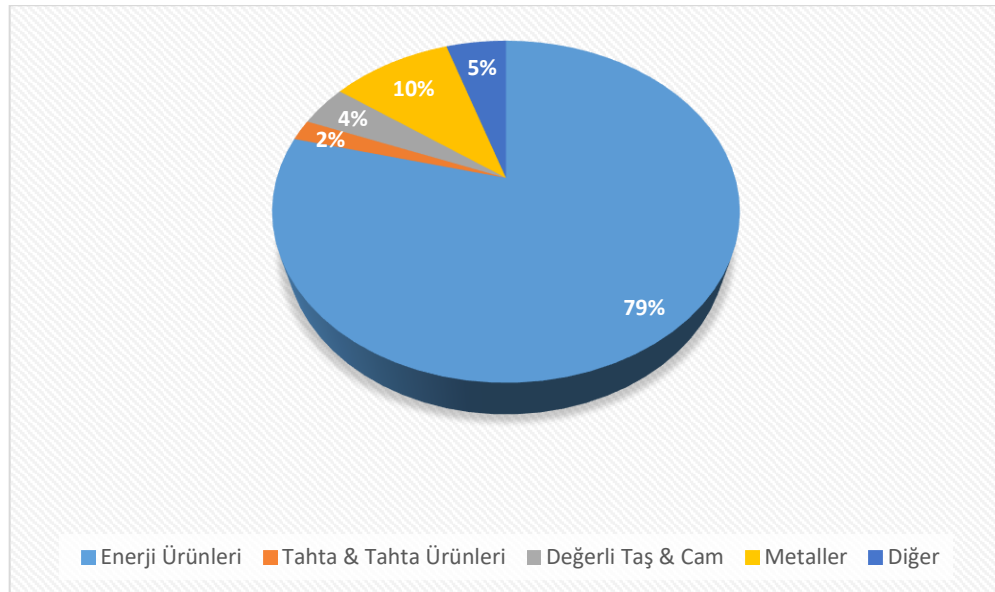
⁶⁵² Mürsel Bayram, “Çin'in Darfur Politikası”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 3, Aralık 2017, s. 238.

⁶⁵³ Chris Matthews, “U.S. in Africa: There's no race with China”, *Fortune*, <http://fortune.com/2014/08/06/africa-us-china/>, 6 Ağustos 2014, [Erişim: 10.4.2018].

⁶⁵⁴ “Trade Statistics by Country/Region”, *World Integrated Trade Solution*.

Her iki devletin de Afrika ile olan ticaretinde ana gündem maddesini petrol başta olmak üzere çeşitli enerji kaynakları teşkil ediyordu. Örneğin ABD'nin 2015 yılında Sahraaltı Afrika'dan ithal ettiği ürünlerin % 56'sını ham petrol oluştururken⁶⁵⁵, Çin'in 2010 yılında ithal ettiği ürünlerin % 79'unu⁶⁵⁶, 2014 yılında ithal ettiği ürünlerin ise yaklaşık % 50'sini⁶⁵⁷ petrol başta olmak üzere çeşitli fosil yakıtlar oluşturdu. Çin ve ABD'nin bu dönemde kıta ile olan ihracat faaliyetlerinde de benzerlikler göze çarpmaktaydı. 2015 yılında Obama yönetimi idaresindeki ABD'nin Sahraaltı Afrika'ya en çok ihraç ettiği ürün % 33 oranında çeşitli makineler ve ekipmanları olurken⁶⁵⁸, Çin de benzer bir ticaret ivmesi izledi ve 2010 yılında Afrika kıtasının geneline ihraç ettiği ürünlerin yaklaşık % 29'unu, 2014 yılında ihraç ettiklerinin ise % 40'ını çeşitli makineler ve ekipmanları oluşturdu.⁶⁵⁹ Önceki bölümlerde ithalat ve ihracat faaliyetleri grafiklerle gösterilen ABD'ye ek olarak, bir örnek oluşturması adına, aşağıdaki grafikte Çin'in Obama'nın iktidarının ikinci yılı olan 2010 yılında Afrika'daki ithalat ve ihracat faaliyetlerinin yoğunlaştığı sektörlerin oranı gösterilmiştir:

Şekil 3.18. Çin'in Afrika'dan Gerçekleştirdiği İthalat Kalemleri (2010)⁶⁶⁰

⁶⁵⁵ “Trade Statistics with Africa”, *Office of The United States Trade Representative*.

⁶⁵⁶ H. Edinger ve C. Pistorius, “Aspects of Chinese investment in the African resources sector”, *Frontier Advisory*, <http://www.scielo.org.za/pdf/jsaimm/v111n7/a10v111n7.pdf>, S. 111, Johannesburg, July 2011, s. 503.

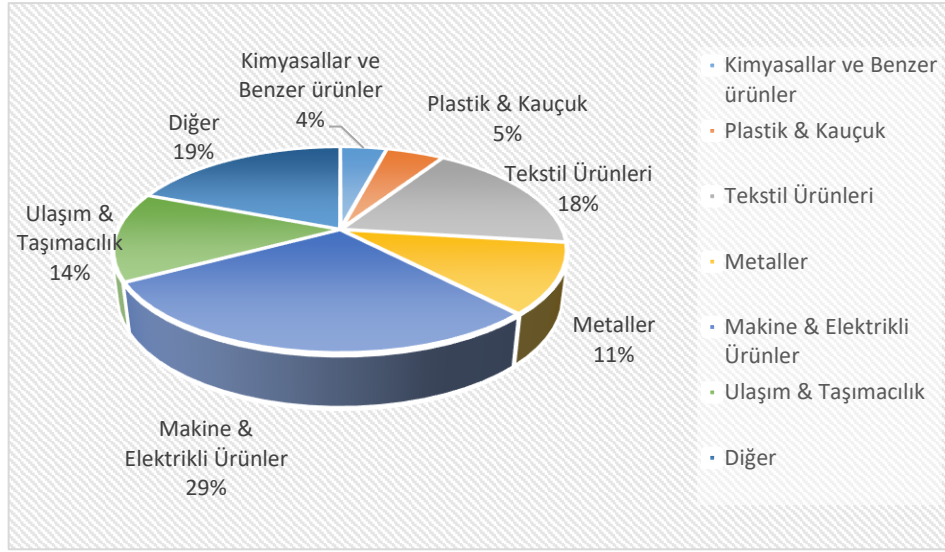
⁶⁵⁷ Valentina Romei, “China and Africa: Trade Relationship Evolves”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/c53e7f68-9844-11e5-9228-87e603d47bdc>, 3 Aralık 2015, Erişim: 10 Nisan 2018.

⁶⁵⁸ “Trade Statistics with Africa”, *Office of The United States Trade Representative*.

⁶⁵⁹ Romei, *Financial Times*, a.y.

⁶⁶⁰ Edinger ve Pistorius, *Frontier Advisory*, s. 503.

Şekil 3.19. Çin'in Afrika'ya Gerçekleştirdiği İhracat Kalemleri (2010)⁶⁶¹

Çin'in Afrika'ya yönelik dış yardımları da her geçen yıl artan bir yapıdaydı. 2003 yılında 500 milyar doların biraz üzerinde olan söz konusu dış yardım miktarı, Obama'nın iktidarının ilk yılı olan 2009 yılında neredeyse dörde katlanarak yaklaşık 2 milyar dolar seviyesine ulaşmış, Obama'nın iktidarının son yılı olan 2015 yılında ise 3 milyar dolar seviyesine yaklaşmıştı.⁶⁶² Bu süreçte, örneğin 2009 yılında Çin'in dünya üzerinde dağıttığı dış yardım miktarının % 45,7'si⁶⁶³, 2010-2012 yılları arasında ise % 51,8'i Afrika kıtasına tahsis edildi.⁶⁶⁴ Yine de Çin'in Afrika kıtasına yönelik olarak gerçekleştirdiği ekonomik yardımlar, kıta ile olan ekonomik ilişkilerinde nispeten sınırlı bir rol oynamaktaydı. Zira Pekin yönetimi, Afrika ile olan ekonomik ilişkilerini dış yardımlardan ziyade ticaret üzerinden temellendirme çabasındaydı. Diğer bir ifadeyle, Çin Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerinde yalnızca "yardım eden" değil, aynı zamanda "ticaret yapan" bir ülkeydi.⁶⁶⁵ 12 yılda görülen % 600 oranındaki artışa rağmen ise, Çin'in dış yardımları Bush döneminde olduğu gibi Obama'nın iktidarı süresince de ABD'nin gerisindeydi. Bush görevi bırakırken, 2008 yılında yaklaşık 9,3 milyar dolar olan kıtaya yönelik ABD dış yardımları, 2015 yılında 11,1 milyar dolara, 2016 yılında

⁶⁶¹ Edinger ve Pistorius, *Frontier Advisory*, s. 503.

⁶⁶² "Chinese Foreign Aid", *China & Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/data-chinese-foreign-aid-to-africa/>, [Erişim: 11.4.2018].

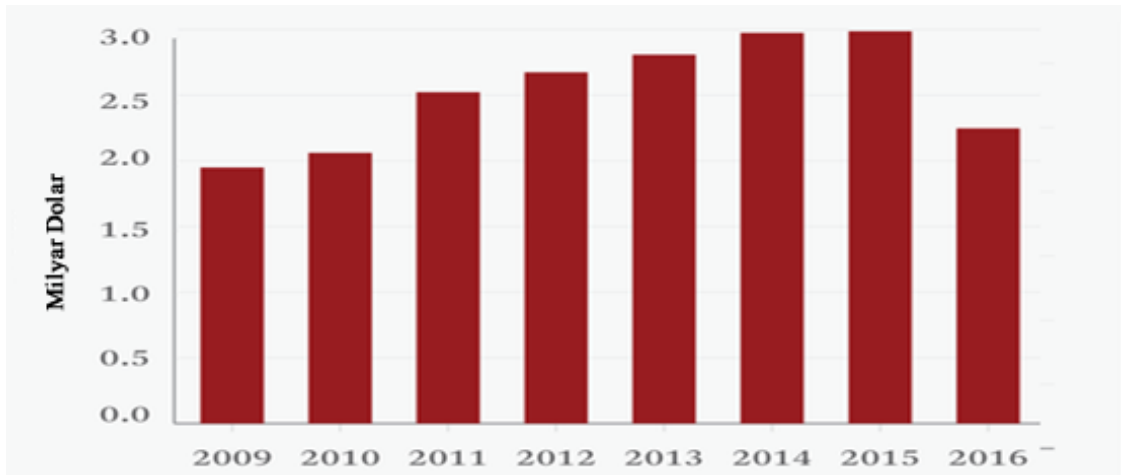
⁶⁶³ "China's Foreign Aid", *Information Office of the State Council The People's Republic of China*, <http://au.china-embassy.org/eng/gdxw/t973071.htm>, 20 Nisan 2011, [Erişim: 11.4.2018].

⁶⁶⁴ "Full Text: China's Foreign Aid", *Information Office of the State Council The People's Republic of China*, http://english.jl.gov.cn/News/GeneralNews/201407/t20140717_1700607.html, 17 Temmuz 2014, [Erişim: 11.4.2018].

⁶⁶⁵ Aydın Aydın ve Oğuzhan Tekin, "China-Africa Relations: An Effectiveness of Chinese Existence in Africa", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S. 32, 2015, s. 11.

ise 12,3 milyar dolara yükseldi.⁶⁶⁶ Ne var ki, Afrikalı devlet adamları nezdinde düşünüldüğünde, sorgusuz-sualsiz ya da herhangi bir koşul öne sürülmeksizin alınan Çin yardımları nispeten daha memnun ediciydi.⁶⁶⁷ Zira Bush dönemi kadar sert olmayıp, Çin'in kıtadaki etkisinin yükselişi dolayısıyla kısmen yumuşatılsa da; Obama döneminde de ABD'nin dış yardımlarında koşulluluk prensibinin etkileri göze çarpıyordu. ABD ya da Batı tipi kurumlar tarafından Afrika ülkelerine kredi ya da dış yardım desteği sağlanırken, öne sürülen demokrasi, iyi yönetim ve insan hakları gibi kriterlerin etkinliği azalsa da varlığını sürdürmesi, Afrikalıları Tayvan'ı tanımamak dışında hiçbir ön koşul öne sürmeyen Çin'in ekonomik yardımlarına yakınlaştırdı.⁶⁶⁸ Çin'in herhangi bir koşula riayet etmemesi prensibi, Bush döneminde olduğu gibi Obama döneminde de Afrikalılar üzerindeki etkisini sürdürdü. Çin'in kıtada artan etkinliğinin belki de en önemli faydası, dolaylı olarak da olsa ABD, AB ve diğer Batılı devletlerin keyfiliğini kısıtlaması oldu. Bu dönemde ABD yardımlarını gerçekleştirirken Kenya, Tanzanya, Güney Afrika gibi ülkelere yönelirken; Çin daha ziyade Senegal, Burundi, Sierra Leone, Gana ve Zambiya gibi ülkelere yöneldi.⁶⁶⁹ Aşağıdaki grafikte 2003 yılından Obama iktidarının sonuna dek Çin tarafından Afrika'ya sunulan resmi dış yardım miktarları gösterilmektedir:

Şekil 3.20. Çin'in Afrika Kıtasına Yönelik Resmi Dış Yardımları (Milyon \$): 2009-2016⁶⁷⁰

⁶⁶⁶ “U.S. Foreign Aid by Country”, *USAID*.

⁶⁶⁷ Asena Boztaş, “Avrupa-ABD, Rusya ve Çin Kısacasında 21. Yüzyıl Afrika Sömürgeciliği”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, S.6, Aralık-Şubat 2014-2015, s. 161.

⁶⁶⁸ İbrahim Arslan, “Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 16, S. 31, 2018, s. 131.

⁶⁶⁹ André Corrêa d’Almeida ve Jinglin Duan, “U.S. “vs.” China in Africa: A Message to President Obama and Premier Li Keqiang”, *Huffington Post*, https://www.huffingtonpost.com/andre-correa-dalmeida/us-vs-china-in-africa-eco_b_5978980.html, 6 Aralık 2017, [Erişim: 11.4.2018].

⁶⁷⁰ “Chinese Foreign Aid”, *China & Africa Research Initiative*.

21. yüzyılın başlangıcında 11.89 milyar dolar olan ABD'nin kıtadaki dış yatırımları, 2008 yılında 36,75 milyar dolara, 2016 yılında ise 57,47 milyar dolara yükseldi. Obama yönetiminde ABD'nin kıtaya yönelik olarak gerçekleştirdiği en yüksek dış yatırım miktarı 2014 yılında gerçekleştirilen 66,4 milyar dolarlık yatırım oldu.⁶⁷¹ Çin ise bu alanda Obama yönetimini neredeyse ikiye katlayarak 2016 yılında kıtaya yönelik yatırımlarını 100 milyar doların üzerine çıkardı.⁶⁷² 2013 yılında Çin'in gerçekleştirdiği yatırımların % 68'i Asya, % 13'ü Latin Amerika, % 8'i Avrupa, % 4'ü Latin Amerika, % 4'ü Afrika ve % 3'ü Okyanusya kıtalarına yönelik oldu.⁶⁷³ Gerek ABD'nin gerekse Çin'in kıtadaki yatırımları öncelikli olarak enerji kaynaklarını hedef alan yatırımlardı. Bu bağlamda Çin'in 2014 yılında gerçekleştirdiği Sahraaltı Afrika yatırımları öncelikli olarak Angola, Kongo, Etiyopya, Gana, Moritus, Nijerya, Güney Afrika, Sudan, Zambiya ve Zimbabve gibi devletleri kapsamaktaydı. Bu devletler arasında zengin enerji kaynaklarına sahip olan Angola, Nijerya ve Sudan ile kıtanın önde gelen ticari gücü hüviyetindeki Güney Afrika'nın Çin'in kıtadaki yatırımları için önemi nispeten daha fazla idi.⁶⁷⁴ Yatırım alanlarına bakıldığında da, Çin'in kıtadaki yatırımlarında enerjinin rolü ön plana çıkmaktaydı. Çinli firmalar yaptığı yatırımlar için daha ziyade madencilik, finans, inşaat, imalat sektörü, finansal kiralama ve işletme, bilimsel araştırmalar ve teknoloji, toptancılık ve perakendecilik, tarım, ormancılık, hayvancılık ve emlak sektörü gibi alanları tercih etmekteydi.⁶⁷⁵ ABD için de durum pek farklı değildi. Enerji faaliyetleri başta olmak üzere bahsi geçen sektörler, ABD için de Obama döneminde kıtada öncelikli olarak odaklanılan yatırım alanları arasındaydı. Aşağıdaki grafikte 2011 yılında Çinli firmaların gerçekleştirdiği yatırımların alanlarına göre oranı gösterilmektedir:

⁶⁷¹ "Direct investment position of the United States in Africa from 2000 to 2016 (in billion U.S. dollars, on a historical-cost basis)", *Statista: The Statistic Portal*, <https://www.statista.com/statistics/188594/united-states-direct-investments-in-africa-since-2000/>, [Erişim: 20.4.2018].

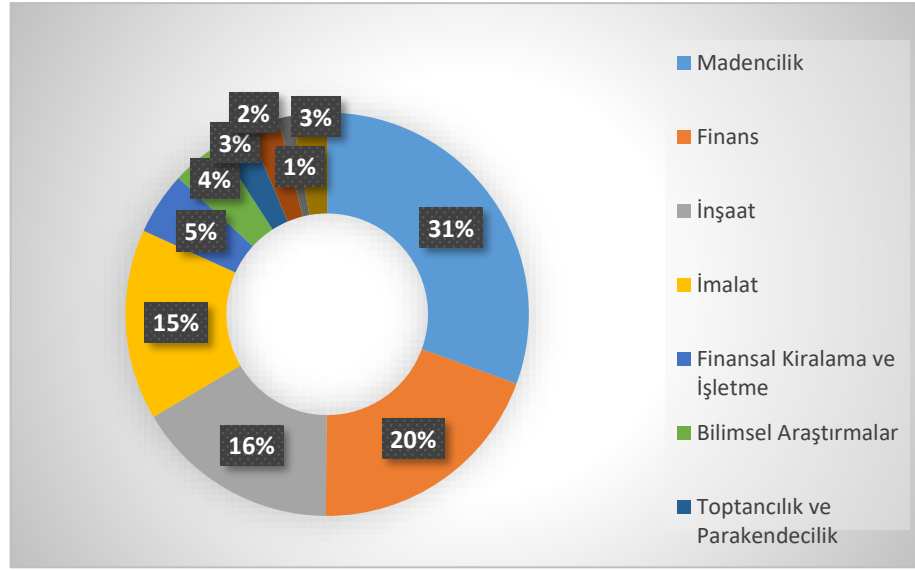
⁶⁷² "African countries hope to attract more Chinese investment", *Xinhua*, 4 Eylül 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-09/04/c_136583101.htm, [Erişim: 20.4.2018].

⁶⁷³ Juan Manuel Gil Barragan ve Andres Aguilera Castillo, "China and Latin America: Strategic partners or competitors?", *Revista EAN*, S. 82, 4 Mayıs 2017, s. 81.

⁶⁷⁴ Miria Pigato and Wenxia Tang, "China and Africa: Expanding Economic Ties in an Evolving Global Context", *World Bank*, <http://documents.worldbank.org/curated/en/241321468024314010/pdf/95161-REPLACEMENT-FILE-PUBLIC-China-FDI-Africa-conference-Final-1-May-2015-Final.pdf>, Mart 2015, s. 11, [Erişim: 20.4.2011].

⁶⁷⁵ "Backgrounder: Facts & figures on China-Africa ties", *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2015-12/04/c_134886261.htm, 12 Nisan 2015, [Erişim: 12.4.2018].

Şekil 3.21.. Çin'in Afrika'daki Yatırım Alanlarını: 2011⁶⁷⁶

Bush döneminde hızla artmaya başlayan Çin'in Afrika kıtasındaki popülaritesi Obama döneminde de bu yükselişini sürdürdü. Obama görevi bırakırken, gerek halk arasında gerekse siyasi elite Çin ile ABD'nin tevecçüh görme oranı hemen hemen birbirine eş düzeydeydi. 2015 yılında yayınlanan bir araştırmaya göre, Çin'e olan pozitif ilginin en yüksek olduğu kıta Afrika'ydı. Araştırma, Çin'in Afrikalıların % 70'i, Asyalıların % 57'si, Latin Amerikalıların % 57'si ve Avrupalıların % 41'i tarafından olumlu olarak karşılandığını iddia etmekteydi.⁶⁷⁷ 2014-2015 yıllarını kapsayan ve Afrika kıtasında ABD ile Çin'in popülaritesini kıyaslayan bir başka araştırma da Çin'in genel olarak kıtada en az ABD kadar "olumlu" algılandığını ortaya koydu. 36 ülke vatandaşları arasında yapılan araştırmada "ulusal kalkınma için hangi ülkenin en iyi model olacağı" sorusuna, katılımcıların % 30'u ABD, % 24'ü ise Çin olarak cevap verdi. Ankette Çin ile ABD'nin tercih edilme oranının, eski sömürgecilerin tercih edilme oranından (%14) en az iki kat daha fazla olduğu gözlemlendi. Buna göre ABD'nin en iyi model olarak algılandığı ülkeler Liberya (% 67), Yeşil Burun Adaları (% 52), Kenya (% 49), Burundi (% 45), Sierra Leone (% 43), Nijerya ve Uganda (% 41) olurken, Çin'in en iyi model olarak algılandığı ülkeler ise Kamerun (% 48), Sudan (% 36), Mozambik (% 36), Mali (% 36), Tanzania (% 36) ve Zambiya (% 32) oldu.⁶⁷⁸ Aynı araştırmada 20 ülke vatandaşları üzerinde yapılan ankette, katılımcıların % 54'ü ABD'nin ülkesine yönelik dış yardımlarını olumlu olarak ifade ederken, Çin'in ülkesine yönelik dış yardımlarını olumlu olarak ifade

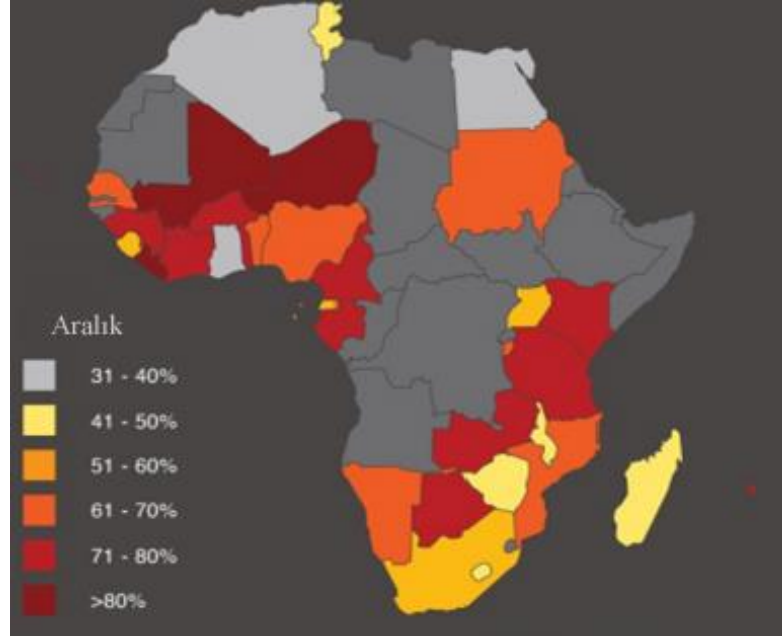
⁶⁷⁶ "Backgrounder: Facts & figures on China-Africa ties", *Xinhua*.

⁶⁷⁷ David Dollar, *China's Engagement with Africa: From Natural Resources to Human Resources*, Brookings, Washington DC, 2016, s. 3.

⁶⁷⁸ Mogopodi Lekorwe ve diğerleri, "China's growing presence in Africa wins largely positive popular reviews", *Afrobarometer*, S. 122, 24 October 2016, s. 4.

edenlerin oranı % 47’de kaldı.⁶⁷⁹ Araştırmaya katılanların yaklaşık % 63’ü, Çin’in kıtadaki ve dolayısıyla ülkeleri üzerindeki etkisini olumlu olarak değerlendirirken, olumsuz görüş bildirenlerin oranı yalnızca % 15’te kaldı.⁶⁸⁰ Araştırmanın sonucuna yönelik olarak düşünüldüğünde ise, ekonomik ve siyasi olarak Çin’e karşı Afrika’da nüfuz kaybı yaşamasına rağmen, Bush döneminde olduğu gibi ABD’nin Obama döneminde de kıtada hala “etkili bir güç” olarak varlığını sürdürmeye devam ettiği görüldü.

Şekil 3.22. Afrika Ülkelerindeki Çin etkisinin Pozitif Olarak İfade Edilme Oranı⁶⁸¹

Obama yönetiminin 8 yıllık iktidarının ardından Afrika’da Çin’in her geçen gün daha fazla artan nüfuzunu engelleme konusunda başarısız olduğu görüldü. Diğer bir ifadeyle Bush döneminin başından itibaren ayak sesleri duyulmaya başlayan Çin’in kıtadaki varlığı, Obama dönemine gelindiğinde ABD’nin kıtadaki nüfuzunu tehdit etmenin de ötesine geçerek, bu ülkeyi Afrika’nın en önemli partnerlerinden biri haline getirdi. Obama yönetimi bunu engellemek için bazı hamlelerde bulunduysa da, arzu edilen gerçekleşmedi. Bir amacı da Çin’in Afrika’daki yayılmasının engellenmesi olan AFRICOM militarist bir hamle olarak algılandı ve Pekin yönetiminin yoluna taş koymaktan çok sahibinin ayağına bağ oldu. Obama’nın diğer birçok ülke gibi Çin’den görüp benimsediği ABD-Afrika Liderler Zirvesi de bu ülkenin kıta ile olan münasebetlerinde nispeten bir kıpırdanma yaratsa da, Çin varlığını engellemeye yönelik büyük bir adım olarak hayata geçirilemedi. Özellikle ülkesinin içerisinde bulunduğu ekonomik kriz, Asya ve Ortadoğu’ya yönelmesi ve farklı önceliklere sahip olması

⁶⁷⁹ Lektorwe vd., *Afrobarometer*, s. 11

⁶⁸⁰ Lektorwe vd., *Afrobarometer*, s. 14.

⁶⁸¹ Lektorwe vd., *Afrobarometer*, s. 3.

nedeniyle Afrika'ya yönelik resmi ziyaretlerini oldukça sınırlı tutan Obama yönetimi, her yıl ortalama 12 kez Afrika'yı ziyaret eden Çinli yöneticiler karşısında kıtada kan kaybetti. Varılan noktada, ABD kıtada etkili bir güç olmayı sürdürse de, Afrika'daki siyasi ve ekonomik fırsatların her geçen gün büyümesi karşısında kıtaya yeterli seviyede odaklanamadığı izlenimine neden oldu. Bu durum ise Hindistan, Japonya, Brezilya, Rusya ve Türkiye gibi devletlerin, ama en çok da Çin'in kıtada kendisine alan açmasına ve kazanımlarının artmasına neden oldu. Böylece, Obama yönetiminin sonuna gelindiğinde Çin ABD ile kıyaslandığında Afrika'da daha avantajlı bir güç olarak karşımıza çıkmaktaydı.⁶⁸²

⁶⁸² Taşkın Deniz, Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 50, Yaz 2014, s. 208.

SONUÇ

Afrika kıtasının ABD dış politikasındaki önemi, bu devletin kıta ile olan ilişkilerini geliştirmeye başlamak zorunda kaldığı Soğuk Savaş döneminden günümüze kadar uzanan süreçte sürekli artmıştır. Kıtanın ülkeleri yüzlerce yıl sömürülmesine rağmen, Afrika günümüzde kaynakları tükenmeye yüz tutan dünyamızın tükenmeyen yüzü durumundadır. Kıtanın sahip olduğu zenginlikler ve mevcut potansiyeli uluslararası siyasetin önde gelen aktörlerinin dikkatini buraya çekmektedir. Bu durum ise Afrikalılar için her zaman olumlu bir şekilde sonuçlanmamaktadır. Uluslararası siyasetin önde gelen aktörleri arasında kıtanın kaynaklarından ve potansiyelinden yararlanmak için kıyasıyla bir rekabet söz konusudur. Üstelik söz konusu aktörler kıtada nüfuz sahibi olabilmek adına Afrikalı ulusların lehine ya da aleyhine birçok yola başvurmaktadırlar. Kıtanın kaynaklarının paylaşım kavgası olarak adlandırılabilen bu nüfuz mücadelesi zaman zaman “yeni-sömürgecilik” üzerinden, yani sömürgeciliğin çağın dinamiklerine uygun olarak ama eskisinden farklı yollarla hayata geçirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Hiç şüphesiz bu mücadele Afrikalı ulusların lehine değil, aleyhine bir şekilde işlemektedir. Eski sömürgeciler Fransa ve İngiltere’nin yanı sıra, ABD, Rusya, Çin, Japonya, Hindistan, Brezilya gibi devletler Afrika’daki yeni sömürgecilik yarışında var olabilmek ve kıtanın ekonomik potansiyelinden daha büyük payı alabilmek adına çaba göstermektedirler. Bu durum ise içerisinde bulunduğumuz ve çalışmamızın da konusunu oluşturan bu yüzyılda ABD’nin işini zorlaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi kıta ile olan nüfuz mücadelesinde yalnızca sınırlı sayıda devlet ile karşı karşıya değildir. Günümüzde birçok devletin Afrika’ya yönelik spesifik politikalar icra etmesi kıtada ABD’nin çıkarları ile çatışmaktadır. Diğer bir ifadeyle, 21. yüzyılın ilk on altı yılının ardından, bu ülkenin Afrika’daki çıkarları ve nüfuz alanları tabir-i caizse bir ölüm kalım mücadelesi vermektedir. Üstelik Washington yönetiminin, bu savaşta on ya da yirmi yıl öncesine göre elinin daha güçlü olmadığı açıktır. Soğuk Savaş yıllarında kıtada Rusya’ya karşı Afrika’da nüfuz mücadelesi veren ABD, mevcut konjonktürde kıtadaki bu mücadeleyi Çin’e karşı vermektedir. Soğuk Savaş döneminde kıtaya yalnızca ideolojik yönelimlerle yaklaşan Çin, Soğuk Savaş’ın sonuna doğru kıta ile olan ilişkilerini ideoloji boyutundan ekonomi boyutuna doğru çevirmeyi başarmıştır. Bu durum ABD için de söz konusudur. Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler’in Afrika’da çevrenmesi güdüsü ile hareket eden ülke, Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından kendi ekonomik ve siyasi sistemini Afrika ülkelerine benimsetmek ve bu yolla Afrikalı ulusların küresel sisteme

entegrasyonunu sağlamak arayışındadır. Elbette bu entegrasyon girişimini Afrikalı ulusların lehine bir hamle olarak değerlendirmek mümkün değildir. Zira yüzlerce yıldır sömürülen ve kendi pratiklerini oluşturmalarına izin verilmeyen ulusların, küresel siyasi ve ekonomik sistemde yüzlerce yıldır kendi pratiklerini aşamalı olarak geliştiren ve yerleştiren ülkelerle uluslararası siyaset arenasında boy gösterir göstermez başa baş bir mücadele vermeleri mümkün görünmemektedir.

Çin'in Afrika kıtasında nüfuz sahibi olma çabası Baba Bush döneminde başlamış, Clinton döneminde ilk ciddi adımları atılmış, Oğul Bush döneminde olgunlaşmış ve son başkan Obama döneminde zirveye ulaşmış bir hamle olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sabırlı ve sürekli hamlenin sonunda ise Çin yönetimi 2008 yılında patlak veren küresel ekonomik krizin ABD'yi derinden etkilemesini fırsat bilerek Afrika'da bu devletin nüfuzunu ciddi manada sarsmış ve 2009 yılından itibaren bazı veriler itibariyle ABD'nin önüne geçerek kendisinin kıtadaki nüfuzunu olabildiğince arttırmıştır. Aslında bu noktada her iki devletin de Afrika politikasının “bir devlet politikası şeklinde” işlediğini söylemek mümkündür. Çin'in uluslararası siyasette yüzünü alternatiflere dönmeye başladığı 1989 Tiananmen Meydanı olaylarından sonra, Pekin yönetiminde vitrine çıkan siyasetçiler değişse de, bu devletin Afrika'ya olan yaklaşımı değişmemiştir. Benzer bir durum ABD için de geçerlilik taşımaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Beyaz Saray kişisel özellikleri ve dünya görüşleri itibariyle birbirleriyle tam anlamıyla uyuşmayan dört ayrı başkanı misafir etse de, bu başkanlar seleflerinin Afrika politikalarına temel hatlarıyla riayet edip, kazanımlarını daha ileriye götürmeye çalışmışlardır. Örneğin ABD'nin Afrika'ya yönelik ekonomi politikasının en önemli gündem maddelerinden olan AGOA 2000 yılında Clinton tarafından ilan edilmiş, Bush tarafından benimsenerek desteklenmiş ve Obama tarafından -tam da tartışılmaya başlandığı bir anda- yeniden canlandırılmıştır. Yalnızca bu ülkenin ekonomi politikalarında değil, güvenlik politikalarında da benzer durumlar söz konusudur. Bush tarafından kurulan ve oldukça sert eleştirilere maruz kalan AFRICOM'un Obama tarafından desteklenip geliştirilmesi bu durumun en açık örneği niteliğindedir.

Her iki devletin iktidara gelen yöneticileri de Afrika'ya bir devlet politikası nazarıyla yaklaşırsa da, uygulamadaki farklılıklar Çin'i Obama döneminin ilk yılından başlayarak kıtada ABD'nin nispeten önüne geçirmiştir. ABD'nin tasavvurunda Washington tipi Afrikalı uluslar bulunmaktadır. Buna göre bu uluslar tabiiyette bulundukları ülke ve etnik kimlikleri itibariyle Afrikalı olacak, fakat ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve düşünsel özellikleri ile ABD'nin mevcut dünya görüşü paralelinde şekillenmek durumunda kalacaklardır. Bu yolla ABD,

yalnızca “kendi gibi” olanları destekleyerek, ABD gibi olanın kazanacağı ve müreffeh yarınlara erişeceği mesajını vermektedir. Çin için ise Afrikalı devletlerin kimin gibi olduğunun bir önemi bulunmamaktadır. Pekin yönetimi bunun yerine Çin ile işbirliği yapanın, ya da diğer bir ifadeyle başta ekonomik faaliyetler olmak üzere kritik eşiklerde Pekin’in yanında duran Afrikalı ulusların ekonomik olarak kazanacağı vurgusunu yapmaktadır. Bu durum her iki ülkenin kıtaya yönelik olarak gerçekleştirdiği dış yardımlarda ortaya çıkmaktadır. ABD ve Batılı müttefikleri yardımları gerçekleştirirken bazı önkoşullar öne sürmektedir. Bu önkoşullar büyük oranda Afrikalı ulusların ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapısını yeniden şekillendirmeye yönelik hamleleri içermektedir. Çin ise aksine bir söylem ile ekonomik faaliyetlerde bulunurken Afrikalılara önkoşullar getirmeyi reddetmekte ve Batılıların getirdiği önkoşulları Afrikalı ulusların iç meselesi olarak kabul etmektedir.

Bu noktada önemli bir soru karşımıza çıkmaktadır: Bu iki devletten -ve Afrika’da etkili olmaya çalışan diğer devletlerden- hangisinin kıtaya yönelik olarak uyguladığı dış politika faaliyetleri Afrikalı uluslar için fayda sağlamaktadır? Uzun vadede, neredeyse hiçbir devletin uyguladığı politikaların Afrika’ya fayda sağlamadığı, bilakis kıtanın zenginliklerini tıpkı sömürge döneminde olduğu gibi ama bu kez farklı yöntemlerle kıtanın dışına çıkarmayı amaçladığı göze çarpmaktadır. ABD Afrika’ya siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel (vs.) yönlerden “kimliksiz” bir hayat dayatması yapmaktadır. Bu bağlamda, Amerikan değerleri kapsamında şekillenen Afrikalı ulusların uygulamaya koyacağı pratiklerin, Afrikalılara değil ABD’ye yarayacağı açıktır. Ne var ki, Çin’in kıtada etki alanını genişletmesinin ardından nüfuz kaybına uğradığını fark eden ABD yönetimleri, Afrika’yı muhatap kıldığı kimlik dayatmasını önemli ölçüde yumuşatmıştır. Diğer yandan kıtanın değerleri ile genel anlamda bir problemi olmasa dahi, Çin Afrika’ya yönelik faaliyetleri kıta ülkelerinin kaynaklarının Çin tarafından değerlendirilmesine neden olmakta ve kıtada her geçen gün artan Çin varlığı kendisinin lehine Afrika’nın ise aleyhine bir artı değer üretmektedir. Kıtada etkili olmaya çalışan diğer devletlerin de Afrika’ya yönelik olarak uyguladığı dış politika pratikleri Çin ve ABD’nin olduğundan çok da farklı değildir. Bilhassa bu devletlerin büyük bir kısmının Afrika’ya olan ilgisini arttırmalarının 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren gerçekleştiği düşünülürse, bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Zira kıtadaki zengin enerji kaynaklarının önemli bir kısmı bu tarihlerde keşfedilmiştir ve günümüzde de yeni keşifler yapılmaya devam edilmektedir.

Uluslararası siyasette etkin bir güç olma çabasındaki hemen her devletin gözünü diktiği Afrika kıtası, yeni sömürgeci olma hevesindeki devletler tarafından dört bir yanından

çevrelenmiş durumdadır. Bu şartlar altında Afrikalı uluslar, söz konusu çevrelenme durumundan kurtulmak için farklı bir sese ve farklı bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadırlar. Geline nokta, Afrika ile ilgilenen diğer uluslardan farklı olarak, son yirmi yıl içerisinde gerçekleştirdiği atılım ile Afrikalı ulusların yeni sömürgeci yaklaşım çerçevesinde hareket eden devletlere karşı bir alternatif olarak ihtiyaç duyduğu farklı ses ve yaklaşıma sahip bir ülkenin varlığı ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin yeni sömürgeci yaklaşımı benimsemeyen ve kıtanın doğal kaynaklarını elde etmek yerine hem kendisinin hem de Afrikalı ulusların kazanacağı bir politika arayışında (kazandır-kazan) olan bu tavrında geçmişinde sömürgecilik emareleri bulunmamasının ve Osmanlı'nın yaklaşık dört yüzyıl boyunca Afrika kıtasının muhtelif bölgelerini sömürgeci faaliyetlere karşı korumasının getirdiği özgüven hayli etkili olmaktadır. Böylece, bilhassa Somali ve Sudan örneklerinde olduğu gibi Türkiye, ABD başta olmak üzere Afrika'da etkili olma iddiasındaki devletlerin karşısına Afrikalıların hukukunu gözetken iddialı bir rakip olarak çıkmaktadır.

21. yüzyılda ABD'nin Afrika politikaları kapsamında düşünüldüğünde bir başka önemli soru karşımıza çıkmaktadır: “Bundan sonra ne olacak?” Donald Trump'ın 2016 yılı Kasım ayında yapılan başkanlık seçimlerinin ardından Beyaz Saray'a çıkması ABD iç politikasında bir sürpriz olarak algılsa da, yeni başkanın döneminde ülkesinin Afrika politikasında köklü değişiklikler beklenmemektedir. Bu kapsamda Trump döneminde de Washington'un Afrika'da ve dünyadaki öncelikli hedefinin hızla artmaya devam eden Çin nüfuzu ile mücadele edilmesi olduğu açıktır. Ülkesi Çin'e karşı 2016 yılında 365 milyar \$ dış ticaret açığı veren Trump'ın, Çin ile ilgili hemen her konuşmasında, bu devlete yönelik sert eleştirilerde bulunması bu yöndeki olası yaklaşımının en önemli işaretlerinden biri durumundadır. Elbette Trump yönetiminin seleflerinin Afrika'ya yönelik politikalarını yalnızca Çin ile ilgili hususlarda devam ettirmesi beklenmemektedir. Ayrıca AGOA ve AFRICOM gibi ABD'nin Afrika'daki ekonomisi ve güvenliği için mihenk taşı niteliğindeki projelerin de Trump tarafından sahiplenilmesi ve daha ileriye götürülmesi öngörülmektedir. Obama döneminin “yumuşak” yüzlü başkan modelinden ziyade Bush döneminin “sert” yüzlü başkan modeline uyan Trump'ın yeni dönemde terörle mücadele bağlamında Afrika'da sert önlemler alması ve bir anlamda terörle mücadele vurgusunu kıtaya daha fazla müdahil olmak için kullanmaktan çekinmemesi beklenmektedir. Demokrasinin teşviki, enerji politikaları ve dış yardımlar gibi hususlarda da Trump yönetiminin seleflerinin bazı kritik uygulamalarını devam ettirmesi olası gözükmemektedir.

Bu çalışma boyunca ABD'nin Afrika'daki nüfuzunun çeşitli yönleriyle azalma belirtileri gösterdiği ve Çin başta olmak üzere uluslararası sistemde etkili olmak isteyen çeşitli aktörler tarafından ciddi anlamda tehdit edildiği savı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nihai olarak ABD'nin zaman içerisinde başta Afrika olmak üzere uluslararası ilişkiler sisteminde başat güç olma vasfını nispeten yitireceği ve alternatif güçler tarafından etki alanının daha da sınırlandırılacağı öngörülmektedir. Afrika'da -ve dünyada- şimdilik bahsi geçen alternatif güç olmaya en yakın aday olarak ise Çin karşımızda çıkmaktadır. Elbette ki ABD'nin Afrika'daki nüfuzunu yitirmesi birdenbire patlak verecek bir hadise değildir. Aksine, bu ülkenin Afrika'da -ve dünyada- tartışmasız en nüfuzlu güç olma vasfını yitirmesinin oldukça uzun ve sancılı bir sürecin sonunda gerçekleşmesi beklenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Amerikan medeniyeti Soğuk Savaş yıllarından başlayarak Afrika'da Avrupa sömürgeciliğinin mirasının üzerine oturmuş, kıtada kendince bir düzen oturtmuş ve geçmiş sömürgecilerin kurdukları sistemin menfaatlerine hizmet eden yönlerinden faydalanmıştır. Beş yüzyılı aşkın bir süredir devam eden bir mirasın üzerine oturan, yaklaşık 40 yılı aşkın bir süre boyunca Afrika'da -ve dünyada- uluslararası sistemin hâkimiyetini SSCB ile paylaşan ve bu devletin yıkılmasının ardından 25 yılı aşkın bir süredir uluslararası sistemin tek süper gücü görüntüsü çizen bir devletin, Afrika'da -ve dünyada- gerilemesi de zaman gerektirmektedir. ABD'nin söz konusu gerilemesini ya da kıtadaki “en nüfuzlu güç” olma vasfını tamamen yitirmesini hızlandırabilecek yegâne unsur ise uyanan Afrikalı ulusların yüzyıllardır kendilerini sömüren küresel sistem karşısında harekete geçerek hak iddia etmeleri ve dirayetli bir şekilde davranarak daha adil bir uluslararası sistem inşa edilmesi yönünde çaba göstermeleri olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Adams, Arlin M. & Emmerich, Charles J., *Din ve Özgürlük: ABD’de Dini Özgürlüğün Anayasal Tarihçesi*, Latif Boyacı(Çev.), İstanbul, 1. Basım, 1999.

Alao, Abiodun, *Mugabe and the Politics of Security in Zimbabwe*, McGill-Queen’s University Press, Montreal, 2012.

Armaoğlu, Fahir *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, Alkım Yayınevi, 11. Baskı, 2010.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. Basım, Bursa, MKM Yayıncılık, 2013.

Ataöv, Türkkaya, *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1. Basım, Eylül 1968.

Aydın, Mustafa ve diğerleri, *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakıfı, 1. Basım, Temmuz 2007.

Bostanoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2008.

Brands, Hal, *The Limits of Offshore Balancing*, Strategic Studies Institute ve U.S. Army War Colleges Press, Eylül 2015.

Burchill, Scott ve diğerleri, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 2. Basım, İstanbul, 2013.

Carothers, Thomas, “Democracy Promotion Under Obama: Finding A Way Forward”, *Carnegie Endowment For International Peace*, Policy Brief 77, Şubat 2009.

Cox, Micheal & Stokes, Dough *Us Foreign Policy*, Oxford University Press, New York, 2012.

Daalder, Ivo H. & Lindsay, James M., *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*, The Brookings Institution Press, Washington, 2003

Dollar, David, *China’s Engagement with Africa: From Natural Resources to Human Resources*, Brookings, Washington DC, 2016.

Gerger, Haluk, *Kan Tadı*, Yordam Kitap, 1. Baskı İstanbul, 2012.

Goldwyn, David L., “Pursuing U.S. Energy Security Interests in Africa”, içinde Jennifer G. Cooke ve J. Stephen Morrison, *U.S. Africa Policy beyond the Bush Years: Critical Challenges for Obama Administration*, Center for Strategic and International Studies, Washington D.C., 2009.

Gözen, Ramazan, *Amerikan Dış Politilkası*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, http://uluslararasıgundem.com/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/18_2014-07-09, PDF Yayın S. 1553, [Erişim: 24.12.2017].

Hanauer, Larry & Morris, Lyle J., *Chinese Engagement in Africa: Drivers, Reactions, and Implications for U.S. Policy*, Rand Corporation, Washington DC, 2014..

Hastedt, Glenn P., *American Foreign Policy: Past, Present, Future*, Pearson Yayınları, 7. Basım, New Jersey, 2008.

Hazar, Numan, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Usak Yayınları, 2. Baskı, Ankara, Eylül 2011.

Hodgson, Godfrey, *The Myth of American Exceptionalism*, Yale University Press, New Haven, 2008.

Hunter, Jane, *Israeli Foreign Policy: South Africa and Central America*, South End Press, Boston, 1987.

Huntington, Samuel P., *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, Global Yayın Ajansı, 1. Baskı, İstanbul, 2004.

Ikenberry, Gilford John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton University Press, Princeton, 2000.

Kalu, Kelechi A. ve Kieh George Klay, *United States-Africa Security Relations: Terrorism, regional security and national interests*, Routledge, 1. Baskı, New York, 2014.

Kasekende, Louis & Ibrahim, Elham M. A., *Oil and Gas in Africa*, Oxford University Press, 1. Baskı, 2009.

Kissenger, Henry, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Basım, İstanbul, Şubat 2012.

Klienbergl, Frank, *Positive Expectation's of America's World Role*, Lanham, University Press of America, 1996.

Kurtbağ, Ömer, *Amerikan yeni Sağ ve Dış Politikası*, Usak Yayınları, Ankara, Mayıs 2010.

Neal, Anthony, *The Oral Presidency of Barack Obama*, Lexington Books, Maryland, 2018.

Nye, Joseph, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, 1. Baskı, New York, 2004

Oran, Baskın *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1997.

Oran, Baskın *Türk Dış Politikası:1919-1980*, İletişim Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2002.

Özkan, Mehmet *Doğu Afrika Politikası ve Türkiye'nin Somali Politikası*, Seta Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2014.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih: 1918-1984*, İmge Kitabevi, 5. Basım, Ankara, 1996.

Schraeder, Peter, J., *United States Foreign Policy Toward Africa: Incrementalism, Crisis and Change*, Cambridge University Press, New York, 1994.

Shire, Mohamed İbrahim, *Somali President Mohammed Siad Barre: His Life and His Legacy*, Cirfe Publications, Londra, 2011.

Stohl, Micheal ve diğerleri, *Constructions of Terrorism: An Interdisciplinary Approach to Research and Policy*, University of California Press, California, 2017.

Thrall, Lloyd, *China's Expanding Relations: Implications for US National Security*, Rand Corporation, California, 2015.

Makaleler

Alden, Chris & Hughes, Christopher R., "Harmony and Discord in China's Africa Strategy: Some Implications for Foreign Policy", *The China Quarterly*, Cilt: 199, Eylül 2009, ss. 563-584.

Amusa, Kafayat ve diğerleri, "The political and economic Dynamics of foreign aid: A case study of United States and Chinese aid to Sub-Saharan Africa", *Economic Research Southern Africa*, Paper 595, Nisan 2016, ss 1-37.

Arena, Maria do Céu Pinto, "Changing foreign policy: the Obama Administration's decision to oust Mubarak", *Revista Brasileira de Política Internacional*, <http://www.scielo.br/pdf/rbpi/v60n1/1983-3121-rbpi-0034-7329201700121.pdf>, Cilt 60, Sayı 1, 2017, ss. 1-17.

Arslan, İbrahim, "Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 31, 2018, ss. 125-142

Atabek, Nejdet, "SAVAŞ ve MEDYA: ABD'nin Vietnam ve Körfez Savaşlarındaki Medya Politikaları", *Kurgu Dergisi*, S. 13, 1995, ss. 185-201.

Ataman Muhittin & Gökcan, Özkan, "Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı Yayılmacılık Denemesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2012, ss. 199-229.

Ateş, Davut, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Haziran 2008, ss. 213-235.

Aydın, Aydın & Tekin, Oğuzhan, "China-Africa Relations: An Effectiveness of Chinese Existence in Africa", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S. 32, 2015, ss. 1-17.

Batır, Kerem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2011, ss. 117-134.

Barragan, Juan Manuel Gil & Castillo, Andres Aguilera, “China and Latin America: Strategic partners or competitors?”, *Revista EAN*, Sayı 82, 4 Mayıs 2017, ss. 73-90.

Bayram, Mürsel, “Angola İç Savaşının Ana Aktörleri ve Uluslararası Ramifikasyonları”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 15, ss. 365-383.

Bayram, Mürsel, “Çin’in Darfur politikası”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Aralık 2017, ss 229-250.

Bilensoy, İrem, “George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması”, *Lectio Socialis*, C. 2, S. 1, Ocak 2018, ss. 50-73

Bortoletto, Ana Carolina, “American Foreign Aids: Recent Trends in Goals and Allocation”, *Social Sciences Journal*, Cilt 10, No 1, 2010, ss 9-15

Bouchet, Nicholas, “Barack Obama’s Democracy Promotion at Midterm”, *The International Journal of Human Rights*, Cilt 15, Sayı 4, Mayıs 2011, ss. 572-588.

Boztaş, Asena, “Avrupa-ABD, Rusya ve Çin Kısacasında 21. Yüzyıl Afrika Sömürgeciliği”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, S. 6, Aralık 2014 – Şubat 2015, ss. 153-170.

Braumoller, Bear F., “The Myth of American Isolationism”, *Foreign Policy Analysis*, Cilt: 6, Sayı: 4, Ekim 2010, ss. 349-371

Buçukcu, Öner, “Sistem Krizi mi Konjonktürel Yansıma mı: Yeni Dönemde Bağlantısızlar Hareketi”, *Stratejik Düşünce*, Ekim 2012, ss. 52-59.

Butterly, Luke, “Rhetoric and Reality: A History of Formation of the Domino Theory”, *History Studies*, Cilt 13, ss. 25-46.

Carothers, Thomas, “US Democracy Promotion During and After Bush”, *Carnegie Endowment For International Peace*, Washington DC, 2007, ss. 1-8.

Celso, Anthony N., “Obama and Arab Spring: The Strategic Confusion of a Realist-Idealist”, *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, Cilt 2, Sayı 2, 2014, ss. 1-3.

Chan, Stephen, “The origins of AFRICOM: the Obama Administration, the Sahara Sahel and US Militarization of Africa”, *Concerned Africa Scholars*, S. 85, Bahar 2015, ss. 84-90.

Chatterjee, Debalina, “Obama’s Afghanistan Policy: A Review of Literature”, *Institute of Peace and Conflict Studies Special Report 93*, Temmuz 2010, ss. 1-12.

Deibel, Terry, “The United States and Africa in the Post-Cold War Era: Core Course Essay”, *National Defence University National War College*, www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA442384, 1997, s. 24-25.

Deibel, Terry, “The United States and Africa in the Post-Cold War Era: Core Course Essay”, *National Defence University: National War College*, www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA442384, 1997, 1-35.

Deniz, Taşkın, “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Stratejik Hamleleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 50, Yaz 2014, ss. 188-212.

Diamond, Larry, "Thinking About Hybrid Regimes," *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 2, Nisan 2002, ss. 21-35.

Dietrich, John W., “The Politics of PEPFAR: The President’s Emergency Plan for AIDS Relief”, *Ethics&International Affairs*, Cilt 21, Konu 3, Eylül Eylül 2007 ss. 277-292.

Doğan, Nejat “Nato’nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 60, Sayı 3, 2005, ss. 69-108.

Dotson, Philip B., “The Successes and Failures of the Battle of Mogadishu and Its Effects on U.S. Foreign Policy”, *Channels: Where Disciplines Meet*, Cilt 1, Sayı 1, 2016, ss. 177-200.

Duffield, John S., “Oil and The Iraq War: How The United States Could Have Expected To Benefit, and Might Still”, *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 9, No 2, Haziran 2005, ss. 109-141.

Dunne, Tim & McDonald, Math, “The Politics of Liberal Internationalism”, *International Politics*, Cilt 50, Sayı 1, ss. 1-17.

Edinger, H. & Pistorius, C., “Aspects of Chinese investment in the African resources sector”, *Frontier Advisory*, <http://www.scielo.org.za/pdf/jsaimm/v111n7/a10v111n7.pdf>, Sayı 111, Johannesburg, Jul. 2011, ss. 501-510.

Erhan, Çağrı, “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, 2001, ss. 77-93.

Erhan, Çağrı “Ortaya Çıkışı ve Uygulamalarıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, ss. 275-287.

Erkan, Ayça Ülker, “Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında ABD Dış Politikası”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2010, ss. 183-194.

Ertem, Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21, Haziran 2009, ss. 377-397.

Eyrice, Elem, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, Bahar 2012, ss. 59-94.

Forest, James, J. F. & ve Crispin, Rebecca, “AFRICOM: Troubled Infancy, Promising Future”, *Contemporary Security Policy*, Cilt 30, No 1, 2009, ss.15-27.

Fuhr, David & Klughaupt, Zachary, “The IMF and AGOA: A Comparative Analysis of Conditionality”, *Duke Journal of Comparative&International Law*, Cilt: 14, S. 1, 2004, ss. 125-148.

Fukuyama, Francis “The End of the History?”, *The National Interest*, S. 16, Yaz 1989, ss. 1-18.

Gerstenfeld, Arthur & Njoroge, Raphael J., “African Growth and Opportunity Act(AGOA)”, *The International Journal of Business Disciplines*, <https://agoa.info/images/documents/2897/paper03.pdf>, [Erişim: 20.01.2018], ss. 1-19.

Gibler, Douglas M. & Miller, Steven V., “Comparing the Foreign Aids Policies of President Bush and Barack Obama”, *Social Science Quarterly*, cilt 93, no 5, Aralık 2012, ss. 1202-1217.

Goldgeier, James & Suri, Jeremi, “Revitalizing the U.S. National Security Strategy”, *The Washington Quarterly*, Cilt 38, Sayı 4, Kış 2016, ss. 33-55.

Göztepe, Ece “Amerika’nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye’nin Bu Savaş Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da Haklı Savaş’ın Haksızlığı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 3, 2014, ss. 79-103.

Graser, John & Thrall, Trevor, “Obama's Foreign Policy Legacy and the Myth of Retrenchment”, *CATO Working Paper*, S. 43, 24 Nisan 2017, ss. 1-23.

Guseh, James S. & Oritsejafor, Emmanuel O., “The African Growth and Opportunity Act and Economic Growth in Sub-saharan Africa”, *The Whitehead Diplomacy and International Relations*, Cilt 10, Sayı 1, Bahar 2009, ss. 123-147.

Ikenberry, Gilford John, “Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, *Perspectives on Politics*, Cilt 7, Sayı 1, Mart 2009, ss. 71-87.

Jamieson, Captain D. G., “A threat or an opportunity for African security?”, *South African Journal of Affairs*, Cilt 16, No 3, 19 Aralık 2009, ss. 311-329.

Jamshidi, Mohammad & Noori, Farnaz "The United States National Security Strategy under Bush and Obama: Continuity and Change", *Journal of World Sociopolitical Studies*, C. 1, S. 2, Ekim 2017, ss. 175-197.

Jefferson, Charlene, “The Bush African Policy: Fighting The Global War on Terrorism”, *USAWC Strategy Research Project*, 14 Mart 2006, ss. 1-22.

Junbo, Jian & Frasheri, Donato, “Neo-colonialism or De-colonialism? China’s economic engagement in Africa and the implication for world order”, *African Journal of Political Science and International Relations*, Cilt 8, Sayı 7, 2014, ss. 185-201

Jeller, Edmon K., “Africa and the United States: Meeting the Challenges of Globalization”, içinde Donald Rothcild ve Edmond J Keller, *Africa-US Relations: Strategic Encounters*, Lynne Rienner Publishers, Colarado, 2006, ss. 1-20.

Kanat, Kılıç Buğra, “Önleyici Savaş ile Stratejik Sabır Arasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi”, *SETA PERSPEKTİF*, S. 90, Şubat 2015, ss. 1-7.

Karakaya, İskender, “ABD’nin Küreselleşme ve İşbirliği’ne Yaklaşımı: Bill Clinton(1993-2000) ve George W. Bush(2000-2008) Dönemleri”, *Stratejik Öngörü*, Cilt 5, Sayı 14, 2009, ss. 49-57.

Karakaya, İskender, ”Soğuk Savaş Sonrası ABD Dış Politikası: Süreklilik ve Değişim Bağlamında ABD’nin Küreselleşme, İşbirliği, Güvenlik Politikalarının Değerlendirilmesi”, https://www.academia.edu/18204650/Soğuk_Savaş_Sonrası_ABD_Dış_Politikası_Süreklilik_ve_Değişim_Bağlamında_ABD_nin_Küreselleşme_İşbirliği_Güvenlik_Politikalarının_Değerlendirilmesi, [Erişim: 17.11.2017], ss. 1-22.

Kaisar, Bezhekenov, "National Security Strategy of the U.S. in the First Decade of XXI Century. Expert Opinion of the American and Central Asian Researches", *Historial Actual Online*, S. 31, 2013, ss. 21-27.

Katahara, Eiichi, “Obama Administration’s Foreign and Security Policy and its Implications for Australia and Japan”, *The Japan Institute of International Affairs*, http://www2.jiia.or.jp/pdf/column/20090819-Eiichi_Katahara.pdf, [Erişim: 17.03.2018], ss. 1-10.

Kaya, Sezgin, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, ss. 83-111.

Keenan, Jeremmy H., “Africa unsecured? The role of the Global War on Terror (GWOT) in securing US imperial interests in Africa”, *Critical Studies on Terrorism*, Cilt 3, No 1, 2010, ss. 27-47.

Kieh, George K., ”The Bush Administration, U.S. Democracy Promotion and Elections in Africa”, *African Social Science Review*, Cilt 6, Sayı 1, ss. 28-41.

Kindl, Martin F., “AFRICOM’s Role in Interagency Counterterrorism Efforts: An Assesment in 3D”, *Nawal War College, Defence Intelligence Agency*, Newport, 27 Ekim 2010, ss. 1-25.

Kocakenar, Mustafa, “Amerikan Dış Politikasında İdealizm Realizm İlişkisi: Çatışma mı İşbirliği mi?”, *Tasam*, 5 Ağustos 2015, [Erişim: 24.12.2017], ss. 1-12.

Kolasi, Klevis, “Soğuk Savaşın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 68, Sayı 2, 2013, ss. 149-179.

Lawson, Letitia, “U.S. Africa Policy Since Cold War”, *Strategic Insights*, Cilt 1, No 6, 2007, ss. 1-15.

Layne, Cristhoper “From Preponderance to Offshore Balancing: America’s Future BalanceStrategy”, *International Security*, 1997, ss. 86-124.

Layne, Cristhoper, “Offshore Balancing Revisited”, *The Washington Quarterly*, Cilt 25, Sayı 2, Bahar 2002, ss. 233-248.

Leeson, Peter T. & Dean, Andrea M., “The Domino Theory: An Emprical Investigation”, http://www.peterleeson.com/domino_theory.pdf, [Erişim: 26.12.2017], ss. 1-45.

Lekorwe, Mogopodi ve diğerleri, “China’s growing presence in Africa wins largely positive popular reviews”, *Afrobarometer*, S. 122, 24 Ekim 2016, ss. 1-31.

Lyman, Princeton, “China and the US in Africa: A Strategic Competition or an Opportunity for Coopeeration?”, *Council on Foreign Relations*, https://www.cfr.org/content/thinktank/ChinaandUS_Africa.pdf, [Erişim: 6.2.2018], ss. 1-5.

Lyman, Princeton N. & Morrison, J. Stephen, “The Terrorist Threat in Africa”, *Foreign Affairs*, Ocak-şubat 2004, ss. 75-86.

Malone, David M. & Khong, Yuen F., “Unilateralism and US Foreign Policy: International Perspectives”, <https://www.rienner.com/uploads/47d832b1257af.pdf>, Haziran 2003, [Erişim: 23.12.2017], ss. 1-18.

Mearsheimer, John J. & Walt, Stephen J., “The Case for Offshore Balancing: A Superior US Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, <http://johnmearsheimer.uchicago.edu/pdfs/Offshore%20Balancing.pdf>, Haziran, 2016, [Erişim: 23.12.2017], ss. 70-84.

Mearsheimer, John J. & Walt, Stephen M., “The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy”, <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0040.pdf>, Mart 2006, [Erişim: 20.12.2017], ss. 29-87.

Milne, David, “Pragmatism or what? The future of Us foreign policy”, *International Affairs*, Cilt 88, Sayı 5, 2012, ss. 935-951.

Ndumbe, J. Anyu, “West African Oil, U.S. Energy Policy, and Africa’s Development Strategies”, *Mediterranean Quarterly*, Cilt 15, Sayı 1, ss. 93-104.

Nünlist, Christian, “The Legacy of Obama’s Foreign Policy”, *Center for Security Studies*, No 188, Mart 2016, ss. 1-4.

Orakçı, Serhat, “Afrika’da Küresel Rekabet ve Türkiye”, *T.C. İşbirliği ve Koordinasyon Daire Başkanlığı: Avrasya Etütleri*, S. 40, 2011, ss. 73-96.

Osikena, Josephine, “Geopolitics Beyond Washington: African’s alternative security and development partnership”, içinde David J. Francis, *US Strategy in Africa: AFRICOM, terrorism and security challenges*, Routledge, 1. Baskı, New York, 2010, ss. 158-174.

Özlük, Erdem, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, 2009, ss. 237-260.

Parenti, Jennifer L., “China-African Relations in the 21st Century”, *Joint Force Quarterly*, cilt 52, sayı 1, 2009.

Qingmin, Zhang & Wei, Song, “China’s policy toward Africa: a Chinese perspective”, *The Newsletter*, No 60, Yaz 2012.

Radalet, Steven, “Bush and Foreign Aid”, *Foreign Affairs*, 2003, ss. 104-117.

Rice, Susan E., “U.S. Foreign Assistance to Africa: Claims vs. Reality”, The Brookings Institution, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/20050627.pdf>, 29 Haziran 2005, [Erişim: 31.1.2018], ss. 1-7.

Richardson, J. L., “Cold-War Revisionism: A Critique”, *World Politics*, Cilt: 24, S. 4, Haziran 1972, ss. 579-612.

Sachs, Jelrey D. & Warner, Andrew M., "Natural Resources and Economic Development: The curse of natural resources" *European Economic Review*, Sayı 45, 2001, ss. 827-838.

Sarı, Buğra, “Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 2012, ss. 95-119.

Schaefer, Brett D., “America’s Growing Reliance on African Energy Resources”, *The Heritage Foundation*, S. 1944, 20 Haziran 2006, ss. 1-9.

Schild, George, “American Foreign Policy between Unilateralism and Multilateralism”, <http://archive.atlanticcommunity.org/app/webroot/files/articlepdf/American%20Foreign%20Policy.pdf>, Temmuz 2002, [Erişim: 23.12.2017], ss. 1-26.

Schraeder, Peter J., “Reviewing the Study of US Policy Towards Africa From Intellectual ‘Backwater’ to ‘Theory Construction’”, *Third World Quarterly*, Cilt 14, Sayı 4, 1993, ss. 775-786.

Sedaca, Nicole Bibbins & Bouchet, Nicholas, “Holding Steady? Us Democracy Promotion In A Changing World”, Chatham House, No 1 , Şubat 2014, sx. 1-30.

Sessions, Myra, “Overview of the President’s Emergency Plan for AIDS Relief”, *Center for Global Development*, <https://www.cgdev.org/doc/HIV/AIDS/Monitor/OverviewPEPFAR.pdf>, [Erişim: 21.12.2017], ss. 1-8.

Stahl, Anna Katharina, “China’s Relations with Sub-Saharan Africa”, *Istituto Affari Internazionali Working Papers*, Cilt 16, sayı 22, Eylül 2016, ss. 1-29.

Steeves, Brye Butler & Ouriques, Helton Ricardo, “Energy Security: China and the United States and the Divergence in Renewable Energy”, *Contexto Internacional*, Cilt 38, Sayı 2, Mayıs-Ağustos 2016, ss. 643-662.

Sun, Yun, “Africa in China’s Foreign Policy”, *Brooking Institution*, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Africa-in-China-web_CMG7.pdf, Nisan 2014, Washington DC, [Erişim: 5.2.2018], ss. 1-49.

Sümer, Gültekin, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, Güz 2008, ss. 119-144.

Şener, Bülent, “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: Amerikan İstisnacılığı ya da Açık/Kaçınılmaz Yazgı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 26, Yaz 2014, ss. 405-420.

Telatar, Gökhan “Yeni Muhafazakarlar, Demokrasinin Yayılması, Amerikan Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 67, no 3, 2012, ss. 159-187.

Thurston, Alex, “Counterterrorism and democracy promotion in the Sahel under Presidents George W. Bush and Barack Obama from September 11, 2011, to the Nigerian Coup of February 2010”, *Concerned Africa Scholars*, S. 85, Bahar 2010, ss. 50-62.

Toman, Murat & Akman, Halil, “Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrininin Oluşumu ve Ortadoğu’ya Yansımaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 35, Aralık 2014, ss. 297-316.

Turan, Faruk ve Aksu, Muharrem, “11 Eylül Sonrası ABD’de Özgürlük ve Güvenlik Dengesi Açısından Terörü Önleme Amaçlı Tedbirler / Özellikle Patriot Kanun ile Getirilen Kısıtlamalar”, *S.D.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2011, ss. 47-90.

Türkmen, Füsun, “ABD Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim”, *Doğu Batı*, cilt 8, sayı 32, 2005, ss. 157-181.

Ugalde, José Luis Valdés & Duarte, With Frania, “Saving the Homeland: Obama’s New Smart Power Security Strategy”, *Voice of Mexico*, Sayı 92, ss. 97-100.

Ulucak, Recep, “Doğal Kaynak Laneti: Avrasya Bölgesi için bir Uygulama”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, Ekim 2016, ss. 85-94

Unger, David, “The Foreign Policy Legacy of Barack Obama”, *The International Spectator*, Cilt 51, Sayı 4, 2016, ss. 1-16.

Volman, Daniel, “The Bush administration & African oil: the security implications of US energy policy”, *Review of African Political Economy*, Cilt 30, No 98, 203, ss. 573-584.

Vural, Aysu, “Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin’in Afrika Politikası”, *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı: Avrasya Etütleri*, S. 51, 2017, ss. 123-152.

Wang, Yuan Kang, “China’s Grand Strategy and US Primacy: Is China Balancing American Power?”, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/wang2006.pdf>, Haziran 2006, ss. 1-32.

Yalçın, Hasan Basri, “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 9, Sayı 2, 2015, ss. 55-74.

Yazid, Mohd. Noor Mat, “The Cold War, Bipolarity Structure and Power Vacuum in the East and Southeast Asia after 1945”, *Journal of Global Peace and Conflict*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2014, ss. 121-128.

Akademik Çalışmalar (Tez)

Bissonnette, Brian, “The Angolan Proxy War: A Study of Foreign Intervention and Its impact on War Fighting”, Faculty of the US Army Command and General Staff College, *Yüksek Lisans Tezi*, Ohio, 1991.

Botha, Ilana, “China in Africa: Friend or Foe? China’s contemporary political and economic relations with Africa”, University of Stellenbosch, Department of Political Management, *Yüksek Lisans Tezi*, Stellenbosch, Aralık 2006.

Erata, Murat, “Sahraaltı Afrika’da Enerji: Türkiye-Afrika Ortaklığı”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2017.

Ertem, Helin Sarı “Geleneksel Amerikan Kimlik ve Güvenlik Algısının 11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkileri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2010.

Hassett, Mathew, “Consolidating Empire: The United States in Latin America, 1865-1920”, North Caroline Üniversitesi Tarih Bölümü, *Yüksek Lisans Tezi*, North Caroline, 2007.

Kabasakal, Mehmet, “Afrika’daki Küresel Rekabette Yumuşak Güç Kullanımı: Çin Örneği”, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, *Uzmanlık Tezi*, Ankara, Ağustos 2012.

Karakaya, İskender, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Değişen Güvenlik Algılamaları ve Politikaları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2010.

Kiremitçi, Mustafa Sencer, “Soğuk Savaş Sonrası Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar: ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri”, *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uzmanlık Tezi*, Ankara, 2013.

Kigen, Elizabet Chebet, “The Impact of The Cold War on the Ethiopia-Somalia Relations, 1960-1990”, University of Nairobi Institute of Diplomacy and International Relations, *Yüksek Lisans Tezi*, Nairobi, 2002.

Kurtbağ, Ömer, “Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi: Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakar Sağı”, Ankara

Markakis, Dionysious, “US Democracy Promotion In The Middle East: The Pursuit of Hegemony”, London School of Economics and Political Science, *Doktora Tezi*, Londra, 2012.

Roseman, Katherina T., “The Africa command: how the Department of Defense has continued America’s ad-hoc foreign policies in Africa through neo-orientalism”, Depaul University, Colleagues of Liberal Arts and Social Sciences, Department of International Studies, *Yüksek Lisans Tezi*, 2015.

Sak, Elif, “Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi: Sahraaltı Afrika ekseninde Türkiye ve Çin Faaliyetlerinin Karşılaştırılması”, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Yalova, 2014.

Tüter, Mustafa, “Amerika’daki Milliyetçilik: Amerikan Misyonundan Beyaz Ulusalcılığa”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2009.

Raporlar

“A National Security Strategy of Engagement and Enlargement” *The White House*, Washington, 1996.

Bajpae, Chietigj, “Sino-US Energy Competition in Africa, *Power and Interest News Report*, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/198/40248.html>, 7 Ekim 2005, [Erişim: 30.1.2018].

“Beyond AGOA: Looking to the Future of U.S. – Africa Trade and Investment”, *Office of the U. S. Trade Representative*, <https://ustr.gov/sites/default/files/2016-AGO-A-Report.pdf>, Eylül 2016, [Erişim: 29.3.2018].

Behrens, Carl E., “Energy Policy: 113th Congress Issues”, *CRS Reports for Congress*, 30 Mayıs 2013.

Cook, Nicolas, “Liberia: 1989-1997 Civil War, Post-War Developments, and U.S. Relations,” *CRS Report for Congress*, https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs8431/m1/1/high_res_d/RL30933_2003Dec31.pdf, 31 Aralık 2003, [Erişim: 7.12.2017].

Cook, Nicholas ve diğerleri “Power Africa Annual Report”, *USAID*, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1860/Power_Africa_AR2016optimized.pdf, 2016, [Erişim: 4.4.2018].

Cook, Nicholas ve diğerleri, “Powering Africa: Challenges of and U.S. Aid for Electrification in Africa”, *CRS Reports for Congress*, 14 Eylül 2015, <https://fas.org/sgp/crs/row/R43593.pdf>, [Erişim: 5.4.2018].

Cook, Nicolas ve diğerleri, “Sub-Saharan Africa: Key Issues, Challenges, and U.S. Responses”, *CRS Reports for Congress*, 21 Mart 2017.

“Country Reports on Terrorism: 2004”, U.S. Department of State: Office of the Coordinator for Terrorism, <https://www.state.gov/documents/organization/45313.pdf>, Nisan 2005, [Erişim: 7.1.2018].

Dagne, Ted, “Africa: U.S. Foreign Assistance Issues”, *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33591.pdf>, 15 Eylöl 2011, [Erişim: 4.2.2018].

Gündeş, Hakan, “Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumunu ve Doğu Ukrayna”, *Emek ve Toplum Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, Temmuz 2014.

Jones, Vivian C., “U.S. Trade and Investment Relationship with Sub-Saharan Africa: The African Growth and Opportunity Act”, *CRS Report for Congress*, 4 şubat 2010.

Jones, Vivian C. & Williams, Brock R., “U.S. Trade and Investment Relations with Sub-saharan Africa and African Growth and Opportunity Act”, *CRS Reports for Congress*, 14 Kasım 2012.

Langton, Danielle, “U.S. Trade and Investment Relationship with Sub-Saharan Africa: The African Growth and Opportunity Act and Beyond”, *CRS Report for Congress*, <https://royce.house.gov/uploadedfiles/us%20trade%20agoa.pdf>, 25 Haziran 2008, [Erişim: 7.12.2017].

Miko, Francis T., “Removing Terrorist Sanctuaries: The 9/11 Commission Recommendations and U.S. Policy”, *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/terror/RL32518.pdf>, 11 şubat 2005, [Erişim: 6.1.2018].

“National Security Council Report, NSC 68, United States Objectives and Programs for National Security”, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116191.pdf?v=2699956db534c1821edefa61b8c13ffe>, [Erişim: 26.12.2017].

“Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar: Analiz”, *Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi*, İstanbul, şubat 2009.

Obama, Barack, “U.S. Strategy Towards Sub-Saharan Africa”, Washington, Haziran 2012.

“Operation and Maintenance Overview Fiscal Year 2017 Budget Estimates”, *Chief Financial Officer of Department of Defence*, http://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2017/fy2017_OM_Overview.pdf, şubat 2016, [Erişim: 23.3.2018].

“Operation and Maintenance Overview Fiscal Year 2016 Budget Estimates”, *Chief Financial Officer of Department of Defence*, http://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2016/fy2016_OM_Overview.pdf, şubat 2015, [Erişim: 23.3.2018].

Ploch, Lauren, “Africa Command: U.S. Strategic Interests and the Role of the U.S. Military in Africa”, *CRS Report for Congress*, 22 Haziran 2011.

“Power Africa Annual Report”, *USAID*, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1860/Power_Africa_AR2016-optimized.pdf, 2016.

“Presidential Decision Directive/NSC 25”, The White House, Washington, <https://fas.org/irp/offdocs/pdd/pdd-25.pdf>, 3 Mayıs 1994, [Erişim: 7.12.2017].

Schwab, Susan C., “The President’s Trade Policy Agenda”, Office of the United States Trade Representative, <https://ustr.gov/sites/default/files/The-Presidents-Trade-Policy-Agenda.pdf>, [Erişim: 16.1.2018].

Serafino, Nina M., “The Global Peace Operations Initiative: Background and Issues for Congress”, *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL32773.pdf>, 19 Mart 2009, Summary bölümünde, [Erişim: 17.12.2017].

Sieg, Hans Martin, “A Nuclear-Weapon-Free World? President Obama’s Initiative for Nuclear Disarmament”, *Kash International Reports*, S. 7, 2010.

Silverman, Rachel, “Resources Flow Under The President’s Malaria Initiative”, *Center for Global Development*, 29 Haziran 2012.

Tarnoff, Curt & Novels, Larry, “Foreign Aid: An Introductory Overview of U.S. Programs and Policy”, *CRS Report for Congress*, 15 Nisan 2004, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/98-916.pdf>, [Erişim: 26.12.2017].

Tarnoff, Curt & Lawson, Marian L., “Foreign Aids: An Introduction to U.S. Programs and Policy”, *CRS Report for Congress*, <https://fas.org/sgp/crs/row/R40213.pdf>, 17 Haziran 2016, [Erişim: 31.12.2018].

Terdman, Moshe, “Somalia at War – Between Radical Islam and Tribal Politics”, *Research Paper*, <https://siteresources.worldbank.org/INTSOMALIA/Resources/conflictinsomalia.pdf>, No 2, Mart 2008.

“The National Security Strategy of the United States of America”, *The White House*, <http://nssarchive.us/NSSR/1991.pdf>, Ağustos 1991.

“The National Security Strategy of the United States of America”, *White House*, <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, Washington, Eylül 2002, [Erişim: 26.12.2017].

“U.S. – Sub-Saharan Africa Trade and Investment: An Economic Report”, *U.S. Department of Commerce*, Ağustos 2014, [Erişim: 29.3.2018].

Williams, Brock R., “African Growth and Opportunity Act(AGOA): Background and Reauthorization”, *CRS Reports for Congress*, 22 Nisan 2015.

İnternet Kaynakları

“AB, Kırım'a yaptırımları ağırlaştırdı”, *T24*, <http://t24.com.tr/haber/ab-kirima-yaptirimlari-agirlastirdi.280929>, 19 Aralık 2014, [Erişim: 5.3.2018].

“ABD-Afrika Liderler Zirvesi başladı”, *Anadolu Ajansı*, <https://aa.com.tr/tr/dunya/abd-afrika-liderler-zirvesi-basladi/134420>, 4 Ağustos 2014, [Erişim: 28.3.2018].

“ABD'den 'Astana' sitemi”, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dunya/abdden-astana-sitemi-2596504>, 14 Ocak 2017, [Erişim: 4.3.2018].

“ABD’den yeni Kırım yaptırımları”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdden-yeni-kirim-yaptirimlari>, 20 Aralık 2014, [Erişim: 5.3.2018].

“About Feed the Future”, *Feed The Future*, <https://feedthefuture.gov/about>, [Erişim: 6.4.2018].

“About MCC”, *Millennium Challenge Cooperation*, <https://www.mcc.gov/about>, [Erişim: 3.2.2018].

“About the Command”, *Combined Joint Task Force Horn of Africa*, <http://www.hoa.africom.mil/about>, [Erişim: 9.1.2018].

“Access To Electricity”, *Dünya Bankası*, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS>, 2017.

“Access To Electircity: Rural”, *Dünya Bankası*, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.RU.ZS>, 2017

Addamah, Steven, “DRC: Obama Calls Kabila for “Smooth Democratic Transition””, *Media Africa Times*, <http://medafricatimes.com/9738-drc-obama-calls-kabila-for-smooth-democratic-transition.html>, 30 Haziran 2016, [Erişim: 13.3.2018].

“Africa Benefiting from partnership with China”, *Ministry of Foreign Affairs of People’s Republic of China: FOCAC Archive*, <http://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/zxxx/t264759.htm>, 25 Temmuz 2006, [Erişim: 9.2.2018].

“Africa Command (AFRICOM)”, *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/agency/dod/africom.htm>, [Erişim: 14.1.2008].

“African countries hope to attract more Chinese investment”, *Xinhua*, 4 Eylül 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-09/04/c_136583101.htm, [Erişim: 20.4.2018].

“AGOA Country Eligibility”, *AGOA*, <https://agoa.info/about-agoa/country-eligibility.html>, [Erişim: 23.12.2017].

“Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq on the Withdrawal of United States Force from Iraq and the Organization on Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq(SOFA)”, *U.S. Department of State*, <https://www.state.gov/documents/organization/122074.pdf>, [Erişim: 2.3.2018].

“Aggregate Bilateral Trade between AGOA Countries and the United States”, *Africa Growth and Opportunity Act*, , <https://agoa.info/data/total-trade.html>, [Erişim: 28.3.2018].

Akbal, Özdemir, “ABD’nin Afrika’ya Uzanan Eli: U.S. Africom”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 12 Haziran 2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2012/06/12/6636/abdinin-afrikaya-uzanan-eli-u-s-africom>, [Erişim: 12.1.2018].

Albert, Eleanor, “China in Africa”, *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/backgrounder/china-africa>, 12 Temmuz 2017, [Erişim: 8.2.2018].

“Amerika’nın Altın Devri Bitti mi?”, *Milliyet Blog*, <http://blog.milliyet.com.tr/amerika-nin--altin--devri-bitti-mi-/Blog/?BlogNo=412568>, 23 Nisan 2013, [Erişim: 9.3.2018].

“American Military Bases in Africa”, *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/facility/africom.htm>, [Erişim: 10.1.2018].

“Anti-Terrorism Assistance Program”, *US Department of State*, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/about/c16885.htm>, [Erişim: 9.1.2018].

Asser, Martin, “Q&A: Egyptian protests against Hosni Mubarak”, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12324664>, 11 Şubat 2011, [Erişim: 3.3.2018].

Aydın, Hasan, “Barack Hussein Obama’nın Afrika Karnesi”, *Afrika Araştırmacıları Derneği(AFAM)*, <https://www.afam.org.tr/barack-hussein-obamanin-afrika-karnesi>, 3 Ekim 2017, [Erişim: 10.12.2017].

Aydın, Hasan, “Afrika’da Kamu Diplomasisi: Çin ve Türkiye Muhakemesi”, *Afrika Araştırmacıları Derneği(AFAM)*, <https://www.afam.org.tr/afrikada-kamu-diplomasisi-cin-ve-turkiye-muhakemesi/>, 28 Eylül 2017, [Erişim: 10.2.2018].

Aydın, Mustafa, “Amerika’nın Africom Açılımı”, *Bilgesam*, 18 Kasım 2009, <http://www.bilgesam.org/incele/1011/-amerika'nin-africom-acilimi/#.Wkf3HIuWTIU>, [Erişim: 11.1.2018].

“Backgrounder: Facts & figures on China-Africa ties”, *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2015-12/04/c_134886261.htm, 12 Nisan 2015, [Erişim: 12.4.2018].

“Barack Obama: How will Africa remember him?”, *BBC*, <http://www.bbc.com/news/world-africa-38649362>, 18 Haziran 2017, [Erişim: 24.3.2018].

Barack, Obama, “Letter from the President regarding the commencement of operations in Libya”, *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press->

[office/2011/03/21/letter-president-regarding-commencement-operations-libya](#), 21 Mart 2011, [Erişim: 3.3.2018].

Barack, Obama, “Transcript: President Obama's Remarks on Egypt”, *Time*, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2045085,00.html>, 28 Ocak 2011, [Erişim: 6.3.2018].

“Barack Obama and Joe Biden: New Energy For America”, *U.S. Department of Energy*, https://www.energy.gov/sites/prod/files/edg/media/Obama_New_Energy_0804.pdf, [Erişim: 2.4.2018].

“Barack Obama's speech on Middle East – full transcript”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/may/19/barack-obama-speech-middle-east>, 19 Mayıs 2011, [Erişim: 13.3.2018].

Basu, Moni, “Deadly Iraq war ends with exit of last U.S. troops”, *CNN*, 18 Aralık 2011, <https://edition.cnn.com/2011/12/17/world/meast/iraq-troops-leave/index.html>, [Erişim: 3.3.2018].

Beaumont, Peter & Stephen, Chris, “Gaddafi's last words as he begged for mercy: 'What did I do to you?'”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/23/gaddafi-last-words-begged-mercy>, 23 Ekim 2011, [Erişim: 3.3.2018].

Bhardwaj, Maya, “Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War”, http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/7367~v~Development_of_Conflict_in_Arab_Spring_Libya_and_Syria_From_Revolution_to_Civil_War.pdf, Mayıs 2012, [Erişim: 3.3.2018].

Brookes, Peter & Shin, Ji Hye, “China’s Influence in Africa: Implications for the United States”, *The Heritage Foundation*, <https://www.heritage.org/asia/report/chinas-influence-africa-implications-the-united-states>, No 1916, 22 şubat 2006, [Erişim: 9.2.2018].

Bumillar, Elisabeth ve Nagourney, Adam, “Bush: America is addicted to oil”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2006/02/01/world/americas/01iht-state.html>, 1 şubat 2006, [Erişim: 24.1.2018].

“Bush chides China over Human Rights”, *CNN*, <http://edition.cnn.com/2008/POLITICS/08/06/bush.china.olympics/index.html>, 7 Ağustos 2008, [Erişim: 9.2.2018].

“Bush: Leave Iraq within 48 hours”, *CNN International*, 18 Mart 2003, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/17/sprj.iq.bush.transcript/>, [Erişim: 18.12.2017].

“Bush Pledges To Spread Democracy”, *CNN International*, <http://edition.cnn.com/2005/ALLPOLITICS/01/20/bush.speech/>, 20 Haziran 2005.

“Bush wants more penalty for Zimbabwe after ‘sham vote’”, *CNN*, <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/africa/06/28/zimbabwe.vote/>, 28 Haziran 2008, [Erişim: 4.1.2018].

Bush, George W., “Second Inaugural Adress”, https://www.gutenberg.org/files/925/925-h/925-h.htm#link2H_4_0056, 20 Haziran 2005, [Erişim: 3.1.2018].

“Bush: Zimbabwe’s Mugabe is discredited dictator”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-bush-zimbabwe-idUSN1445815420080214>, 14 şubat 2008, [Erişim: 4.1.2018].

Cambanda, Callixte, *Atlas of Africa Energy Resources: Infrastructure Consortium for Africa*, https://au.int/sites/default/files/documents/32251-doc-ica_-_africa_energy_atlas_stc.pdf, [Erişim: 26.1.2018].

Carothers, Thomas ve diğerleri, “Democracy Promotion Under Obama”, *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegie-mec.org/2009/03/03/democracy-promotion-under-obama-event-1275>, 3 Mart 2009, [Erişim: 12.3.2018].

Carroll, Rory, “Buch Backs Mbeki on Zimbabwe”, *The Guardian*, 10 Haziran 2003, [Erişim: 4.1.2018].

Carson, John, J., “US’ Priorities of Sub-Saharan Africa”, <https://2009-2017.state.gov/p/af/rls/rm/2010/143144.htm>, Washington DC, 14 Haziran 2010, [Erişim: 26.12.2017].

“Celebrating Life: Latest Pefar Results”, *Pepfar* <https://2006-2009.pepfar.gov/documents/organization/112594.pdf> ve <https://www.pepfar.gov/documents/organization/115411.pdf>, 30 Eylöl 2008, [Erişim: 3.2.2018].

“China-Africa Bilateral Trade Overview”, *China-Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>, Aralık 2017, [Erişim: 7.2.2018].

“China-Africa Economic and Trade Cooperation”, *Ministry of Commerce People’s Republic of China: Information Ofccie of the State Council*, http://english.mofcom.gov.cn/article/zt_minister/lanmua/201102/20110207420927.shtml, 15 şubat 2011, [Erişim: 7.2.2018].

“China-Africa Trade”, ”, *China & Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>, [Erişim: 11.4.2018].

“China's Foreign Aid”, *Information Office of the State Council The People's Republic of China*, <http://au.china-embassy.org/eng/gdxw/t973071.htm>, 20 Nisan 2011, [Erişim: 11.4.2018].

“China premier says Sino-Africa disputes just growing pains”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-china-africa/china-premier-says-sino-africa-disputes-just-growing-pains-idUSBREA4300L20140504>, [Erişim: 20.4.2018].

“Chinese Foreign Aid”, *China & Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/data-chinese-foreign-aid-to-africa/>, [Erişim: 11.4.2018].

Chollet, Derek & Linberg, Tod, “A Moral Core for U.S. Foreign Policy”, *Hoover Institution*, 1 Aralık 2007, <https://www.hoover.org/research/moral-core-us-foreign-policy>, [Erişim: 23.12.2017].

“Controlling The Epidemic: Delivering On The Promise Of An Aids-free Generation”, *PEPFAR*, <https://www.pepfar.gov/documents/organization/234744.pdf>, Aralık 2014, [Erişim: 2.2.2018].

Coit, John, “Oil in Africa: Blessing or Curse?”, *Wilson Center*, <https://www.wilsoncenter.org/event/oil-africa-blessing-or-curse>, 21 Nisan 2011, [Erişim: 30.1.2018].

“Confidence in Obama Lifts U.S. Image Around the World”, *Pew Research Center*, <http://www.pewglobal.org/2009/07/23/confidence-in-obama-lifts-us-image-around-the-world/>, 23 Temmuz 2009, [Erişim: 2.3.2018].

Cooper, Helene, “Iraq and Afghanistan”, *New York Times*, <https://archive.nytimes.com/query.nytimes.com/gst/fullpage-9E01E1DD163CF935A15753C1A96E9C8B63.html>, 26 Ekim 2008, [Erişim: 15.1.2018]

Corey, Charles W., “Africa: Bush Legacy is Comprehensive Partnership”, <https://agoa.info/news/article/4242-africa-bush-legacy-is.html>, 16 Haziran 2009, [Erişim: 15.1.2018].

“Countries”, *Feed The Future*, <https://feedthefuture.gov/countries>, [Erişim: 6.4.2018].

Crilly, Rob, “US warns Paul Kagame not to seek third term as Rwandan president”, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/rwanda/11846525/US-warns-Paul-Kagame-not-to-seek-third-term-as-Rwandan-president.html>, [Erişim: 5.11.2015].

“Direct investment position of the United States in Africa from 2000 to 2016”, *Statista: The Statistics Portal*, <https://www.statista.com/statistics/188594/united-states-direct-investments-in-africa-since-2000/>, [Erişim: 29.3.2018].

Dixon, Robyn, “Rights groups criticize Obama for calling Ethiopia's election 'democratic'”, *Los Angeles Times*, <http://www.latimes.com/world/africa/la-fg-ethiopia-obama-democracy-20150728-story.html>, 28 Haziran 2015.

Draitser, Eric, “Obama’s Legacy In Africa: Terrorism, Civil War & Military Expansion”, *Mint Press News*, <https://www.mintpressnews.com/obamas-legacy-in-africa-terrorism-civil-war-military-expansion/224155/>, 18 Ocak 2017, [Erişim: 21.3.2018].

Dunne, Charles W., “Democracy Promotion: Obama’s Mixed Record”, *Middle East Institute*, <http://www.mei.edu/content/article/democracy-promotion-obamas-mixed-record>, 19 Kasım 2014, [Erişim: 12.3.2018].

D'Almeida, André Corrêa & Duan, Jinglin, "U.S. "vs." China in Africa: A Message to President Obama and Premier Li Keqiang", *Huffington Post*, https://www.huffingtonpost.com/andre-correa-dalmeida/us-vs-china-in-africa-eco_b_5978980.html, 6 Aralık 2017, [Erişim: 11.4.2018].

"Egypt army 'restoring democracy', says John Kerry", *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-23543744>, 1 Ağustos 2013.

"Egypt crisis: Hosni Mubarak steps down", *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/8319219/Egypt-crisis-Hosni-Mubarak-steps-down.html>, 11 Şubat 2011, [Erişim: 3.3.2018].

Eilperin, Juliet & Nakamura, David, "Obama's trip to Ethiopia alarms some human rights activists", *Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/politics/obamas-trip-to-ethiopia-alarms-some-human-rights-activists/2015/07/21/c48992c6-2e70-11e5-97ae-30a30cca95d7_story.html?utm_term=.71e2dd7cf228, 21 Haziran 2015.

El-Din, Gamal Essam, "Kerry to meet El-Sisi Sunday as part of Middle East trip", *Ahram Online*, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/104337/Egypt/Politics-/Kerry-to-meet-ElSisi-Sunday-as-part-of-Middle-East.aspx>, 21 Haziran 2014, [Erişim: 12.3.2018].

"Electric Power Consumption", *Dünya Bankası*, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.ELEC.KH.PC>, 2014.

"Erdoğan: Rusya'nın Kırım'ı ilhakını tanımıyoruz", *CNN Türk*, <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye-/erdogan-rusya-nin-kirim-i-ilhakini-tanimiyoruz>, 4 Ağustos 2015, [Erişim: 5.3.2018].

"Fact sheet: Power Africa", *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/06/30/fact-sheet-power-africa>, [Erişim: 5 Nisan 2018].

"FACT SHEET: The Doing Business in Africa Campaign", *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/08/05/fact-sheet-doing-business-africa-campaign>, 5 Ağustos 2014, [Erişim: 26.3.2018].

"Fact Sheet, The United States and International Development: Partnering for Growth", *U.S. Department of State Archive*, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2007/aug/90348.html>, 6 Ağustos 2007, [Erişim: 1.2.2018].

"FACT SHEET: U.S.-Africa Cooperation on Trade and Investment Under the Obama Administration", *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/09/21/fact-sheet-us-africa-cooperation-trade-and-investment-under-obama>, 21 Eylül 2016, [Erişim: 27.3.2018].

"Fact Sheet: U.S. Relations With Democratic Republic of the Congo", *U.S. State Department: Bureau of African Affairs*, <https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2823.htm>, 15 Kasım 2017, [Erişim: 8.1.2018].

‘Farewell Address – Transcription’,
http://gwpapers.virginia.edu/documents_gw/farewell/transcript.html#top, [Erişim: 19.12.2017].

‘Fidel Castro Obama’nın Küba ziyaretini eleştirdi’, *BBC Türkçe*,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160328_fidel_castro_obama, 28 Mart 2016.

Fletcher, Michael A., ‘Bush Has Quietly Tripled Aid to Africa’, *Washington Post*,
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/12/30/AR2006123000941.html>, 31 Aralık 2006, [Erişim: 31.1.2018].

‘Full Text: China's Foreign Aid’, *Information Office of the State Council The People's Republic of China*,
http://english.jl.gov.cn/News/GeneralNews/201407/t20140717_1700607.html, 17 Temmuz 2014, [Erişim: 11.4.2018].

‘Full text of Dick Cheney’s speech’, *The Guardian*, 27 Ağustos 2002,
<https://www.theguardian.com/world/2002/aug/27/usa.iraq>, [Erişim: 18.12.2017].

‘Full transcript of BBC interview with President Barack Obama’, *BBC*,
<http://www.bbc.com/news/world-us-canada-33646542>, 24 Haziran 2015, [Erişim: 20.4.2018].

Gilchrist, Karen, ‘Russia sanctions to be lifted once Ukraine ceasefire is agreed, says Merkel’, *CNBC*,
<https://www.cnbc.com/2017/08/29/angela-merkel-russia-sanctions-to-be-lifted-once-ukraine-ceasefire-is-agreed.html>, 29 Ağustos 2017, [Erişim: 5.3.2018].

‘Global Energy Statistical Yearbook: 2017’,
<https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html>, [Erişim: 24.1.2018].

‘Global Patterns: Africa Overview’, *US Department of State*,
<https://www.state.gov/documents/organization/31936.pdf>, 2 Mart 2004, sf 7, [Erişim: 8.1.2018].

Goldberg, Jonah, ‘The pathetic ‘wrong side of history’ plea’, *New York Post*,
<https://nypost.com/2014/03/21/the-pathetic-wrong-side-of-history-plea/>, 21 Mart 2014, 4 Mart 2018.

Gordon, Philip H., ‘Obama’s Foreign Policy Options’, *Brookings*,
<https://www.brookings.edu/articles/obamas-foreign-policy-options/>, 15 Eylül 2008, [Erişim: 1.3.2018].

Greenwood, Max, ‘George W. Bush: Foreign Aids is in U.S moral, national security interests’, *The Hill*,
<http://thehill.com/blogs/blog-briefing-room/news/328651-george-w-bush-foreign-aid-is-in-us-moral-national-security>, 13 Nisan 2017, [Erişim: 31.1.2018].

Gregg, Gary L., ‘George W. Bush: Foreign Affairs’, *Miller Center*,
<https://millercenter.org/president/gwbush/foreign-affairs>, [Erişim: 17.12.2017].

Haass, Richard N., “Foreign Policy in the Age of Primacy: An overview”, <https://www.brookings.edu/articles/foreign-policy-in-the-age-of-primacy-an-overview/>, 1 Eylül 2000, [Erişim: 19.12.2017].

Hanson, Stephanie, “U.S. Africa Command”, *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/background/usafrica-command-africom>, 2 Mayıs 2007, [Erişim: 10.1.2018].

Harris, Gardiner, “Visiting Europe, Obama Warns Against Rise of ‘Crude Sort of Nationalism’”, *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2016/11/16/world/europe/obama-trump-nationalism-europe.html>, 15 Kasım 2016

Harris, Grant T., “Obama Stakes His Africa Legacy On Economic Growth”, *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/realspin/2017/01/19/obama-stakes-his-africa-legacy-on-economic-growth/#31ebfdd51289>, 19 Haziran 2017, [Erişim: 24.3.2018].

Haynes, Jessica, “Here are the countries that receive the most foreign aid from the US”, *ABC*, <http://www.abc.net.au/news/2017-12-21/here-are-the-countries-that-get-the-most-foreign-aid-from-the-us/9278164>, 21 Aralık 2017, [Erişim: 7.4.2018].

Hemsley, Thomas M. D., “Did the Us or the Soviet Cause the Cold War Between 1945-1948?”, <https://owlcation.com/humanities/Cold-War-Historiography-Who-cause-the-Cold-War-The-USA-or-the-Soviets-1945-1948>, 5 Kasım 2016, [Erişim: 25.12.2017].

Hessler, Peter, “Egypt’s Failed Revolution”, *The New Yorker*, <https://www.newyorker.com/magazine/2017/01/02/egypts-failed-revolution>, 2 Haziran 2017, [Erişim: 3.3.2018].

“H.R.4868-Comprehensive Anti-Apartheid Act of 1986”, <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/house-bill/4868>, [Erişim: 27.12.2017].

“Infografik: ABD Başkanlarının 1945’ten beri İcraatları: Bill Clinton”, *Al Jazeera Türk*, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/infografik-abd-baskanlarinin-1945ten-beri-icraatlari>, 23 Ekim 2012, [Erişim: 15.11.2017].

“Infografik: ABD Başkanlarının 1945’ten beri İcraatları: G. H. Bush”, *Al Jazeera Türk*, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/infografik-abd-baskanlarinin-1945ten-beri-icraatlari>, 23 Ekim 2012, [Erişim: 14.11.2018].

Ingram, George & Rucker, Steven, “U.S. Development Assistance and Sub-Saharan Africa: Opportunities for Engagement”, *Brookings Institutions*, https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2016/06/04_us_development_assistance_afric_a_ingram.pdf, [Erişim: 7.4.2018].

“Iran nuclear deal: Key details”, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33521655>, 13 Ekim 2017, [Erişim: 5.3.2018].

Kaplan, Fred, “Obama’nın Dış Politika Karnesi”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/obamanin-dis-politika-karnesi>, 4 Ocak 2016, [Erişim: 2.3.2018].

Kennan, George, “The Source of Soviet Conduct”, <http://www.historyguide.org/europe/kennan.html>, [Erişim: 25.12.2017].

Kessler, Glenn, “U.S. oil resources: President Obama’s non sequitur facts”, *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/blogs/fact-checker/post/us-oil-resources-president-obamas-non-sequitur-facts/2012/03/14/gIQApP14CS_blog.html?utm_term=.e69ae7b7ccb1, 15 Mart 2012, [Erişim: 1.4.2018].

“Kırım Resmen Rusya’ya Bağlandı”, *Anadolu Ajansı*, <https://aa.com.tr/tr/dunya/kirim-resmen-rusyaya-baglandi/172996>, 21 Mart 2014, [Erişim: 4.3.2018].

Korey, Charles W., “Bush Explains Focus of Africa Military Command”, *United States Africa Command (AFRICOM): Media Room*, <http://www.africom.mil/media-room/article/6113/bush-explains-focus-of-africa-military-command>, 20 şubat 2008, [Erişim: 13.1.2018].

Kurosawa, Mitsuru, “Background for President Obama’s Nuclear Policy”, <http://www.wilmina.ac.jp/oj/>, [Erişim: 17.3.2018].

Landau, Elizabeth ve diğerleri, “Uganda president: Homosexuals are disgusting”, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2014/02/24/world/africa/uganda-homosexuality-interview/index.html>, 25 şubat 2014.

Lewis, Jeffrey, “Obama’s Dream of a Nuclear-Free World Is Becoming a Nightmare”, *Foreign Policy*, <http://foreignpolicy.com/2017/03/29/obamas-dream-of-a-nuclear-free-world-is-becoming-a-nightmare/>, 29 Mart 2017, [Erişim: 17.3.2018].

Livingston, Ian, “Obama’s legacy in African security and development”, *Brookings*, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/07/25/obamas-legacy-in-african-security-and-development/>, 25 Haziran 2016, [Erişim: 21.3.2018].

Matthews, Chris, “U.S. in Africa: There’s no race with China”, *Fortune*, <http://fortune.com/2014/08/06/africa-us-china/>, 6 Ağustos 2014, [Erişim: 10.4.2018].

Meltzer, Joshua P., “Deepening the United States-Africa Trade and Investment Relationship”, *Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/testimonies/deepening-the-united-states-africa-trade-and-investment-relationship/>, 28 Ocak 2016, [Erişim: 21.1.2018].

McLaughlin, Dan, “Nelson Mandela, Ronald Reagan and the Cold War”, <http://thefederalist.com/2013/12/17/nelson-mandela-ronald-reagan-cold-war/>, 13 Aralık 2013. [Erişim: 26.12.2017].

McGreal, Chris & Chulov, Martin, “Syria: Assad must resign, says Obama”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/aug/18/syria-assad-must-resign-obama>, 19 Ağustos 2011, [Erişim: 4.3.2018].

Meierding, Emily, “Energy Security and Sub-Saharan Africa”, *International Development Policy*, <http://journals.openedition.org/poldev/744>, 2011, [Erişim: 30.1.2018].

“MGK Bildirisi'nde ABD'ye PYD sitemi”, *Cumhuriyet*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/783421/MGK_Bildirisi_nde_ABD_ye_PYD_site_mi.html, 17 Temmuz 2017, [Erişim: 4.3.2018].

Micallef, Joseph V., “Checkmate: Obama’s Syrian Disaster”, *Huffington Post*, www.huffingtonpost.com/joseph-v-micallef/checkmate-obamas-syrian-d_b_8270810.html, 11 Kasım 2015, [Erişim: 4.3.2018].

Miles, Donna, “U.S. Must Confront Terrorism in Africa, General Says”, *United States Department of States: American Force Information Service*, 16 Haziran 2004, [Erişim: 7.1.2018].

Moens, Alexander & Barbee, Inu, “Obama’s Foreign Policy Between Dreaming and Doing”, *Atlantisch Perspectief*, <https://www.atlcom.nl/upload/Article%20Moens%20&%20Barbee.pdf> 2010, [Erişim: 16.3.2018].

“Mother and Child Prevention Initiative”, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/motherchild/index.html>, [Erişim: 21.12.2017].

“Muslim Brotherhood-backed candidate Morsi wins Egyptian presidential election”, *Fox News*, <http://www.foxnews.com/world/2012/06/24/egypt-braces-for-announcement-president.html>, 24 Haziran 2012, [Erişim: 3.3.2018].

Nagourney, Adam, “Obama Wins Elections”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2008/11/05/us/politics/05campaign.html>, 5 Kasım 2008, [Erişim: 1.3.2018].

Nelson, Thomas, “The City on a Hill Fulfilling Ronald Reagan's Vision for America” <http://www.nytimes.com/books/first/r/reagan-city.html>, [Erişim: 19.12.2017].

“North Atlantic Council statement on the situation in Ukraine”, *NATO*, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_107681.htm, 2 Mart 2014. [Erişim: 5.3.2018].

Obama, Barack, “Remarks by the President at the U.S.-Africa Business Forum”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/08/05/remarks-president-us-africa-business-forum>, 5 Ağustos 2014, [Erişim: 20.4.2018].

“Obama: Cameron was 'distracted' after Libya intervention”, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/uk-politics-35777274>, 11 Mart 2016, [Erişim: 3.3.2018].

“Obama Ghana Speech: Full Text”, *Huffington Post*, https://www.huffingtonpost.com/2009/07/11/obama-ghana-speech-full-t_n_230009.html, 8 Kasım 2009, [Erişim: 12.3.2018].

“Obama: Küba’ya Değişim Gelecek”, *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160318_obama_kuba_ziyaret, [Erişim: 21.3.2016].

“Obama'nın yeni ulusal güvenlik stratejisi”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/obamanin-yeni-ulusal-guvenlik-stratejisi>, 7 Şubat 2015, [Erişim: 10.3.2018].

“Obama’s Speech to the United Nations General Assembly”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2009/09/24/us/politics/24prexy.text.html>, 23 Eylül 2009, [Erişim: 12.3.2018].

Obe, Alex Vines, “Trade Not Aid: Obama’s Africa Legacy”, *Chatham House*, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/trade-not-aid-obama-s-africa-legacy>, 20 Eylül 2016, [Erişim: 28.3.2018].

“Oil Production by Country”, *Peak Oil*, <http://peak-oil.org/peak-oil-reference/peak-oil-data/production-and-peak-dates-by-country/>, [Erişim: 26.1.2018].

“Old Europe Vs. Macho Cowboy”, *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/en/old-europe-vs-macho-cowboy/a-1036301>, [Erişim: 9.3.2018].

Olson, Randy, “Where the U.S. gets its oil from”, <http://www.randalolson.com/2014/08/28/where-the-u-s-gets-its-oil-from/>, 28 Ağustos 2014, [Erişim: 3.4.2018].

Örmeci, Ozan, “Amerikan İstisnacılığı”, *Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2015/10/20/amerikan-istisnaciligi/>, 2015, [Erişim: 19.12. 2017].

Örmeci, Ozan, “Soğuk Savaşın Temelleri”, 11 Kasım 2015, <http://politikaakademisi.org/2015/11/11/soguk-savasin-temelleri/>. [Erişim: 25.12.2017].

Öztürk, Tuğçe Ersoy, “Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”, *TASAM*, <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1102/barack-obama-imagi-uzerinden-amerikan-dis-politikasinin-yeniden-insasi>, 11 Temmuz 2009, [Erişim: 1.3.2018].

“PACE strongly supports Ukraine’s territorial integrity and national sovereignty”, *Parliamentary Assembly*, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=4908&lang=2&cat>, 7 Mart 2014, [Erişim: 5.3.2018].

Panda, Ankit, “Reflecting on China’s Five Principles, 60 Years Later”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2014/06/reflecting-on-chinas-five-principles-60-years-later/>, 26 Haziran 2014, [Erişim: 6.2.2018].

“Pan Sahel Initiative”, *US State Department: Office of Counter-Terrorism*, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/rls/other/14987.htm>, 7 Kasım 2002, [Erişim: 10.1.2018].

“Paris Anlaşması”, *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>, [Erişim: 2.4.2018].

Pelz, Daniel, “Obama's Africa legacy: more trade than democracy”, *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/en/obamas-africa-legacy-more-trade-than-democracy/a-37146666>, 16 Ocak 2017, [Erişim: 24.3.2018].

“Pepfar Funding”, *PEPFAR*, <https://www.pepfar.gov/documents/organization/252516.pdf>, [Erişim: 6.4.2018].

Pigato, Miria & Tang, Wenxia, “China and Africa: Expanding Economic Ties in an Evolving Global Context”, *World Bank*, <http://documents.worldbank.org/curated/en/241321468024314010/pdf/95161-REPLACEMENT-FILE-PUBLIC-China-FDI-Africa-conference-Final-1-May-2015-Final.pdf>, Mart 2015, [Erişim: 20.4.2018].

“Power Africa”, *USAID*, <https://www.usaid.gov/powerafrica>, [Erişim: 4.4.2018].

“Presidential Proclamation - African Growth and Opportunity Act”, *The White House*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/12/21/presidential-proclamation-african-growth-and-opportunity-act>, 21 Aralık 2015, [Erişim: 28.3.2018].

Presutti, Carolyn, “Obama’nın Dış Politikası”, *Amerika’nın Sesi*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/obamanin-dis-politikasi/1516293.html>, 28 Eylül 2012, [Erişim: 1.3.2018].

“Programs and Initiatives”, *US State Department*, <https://www.state.gov/j/ct/programs/index.htm#TSCTP>, [Erişim: 10.1.2018].

“Provide Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism - Patriot Act”, <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-bill/03162>, 26 Ekim 2001, [Erişim: 16.12.2017].

Rapier, Robert, “President Obama's Energy Report Card”, *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/rrapier/2016/12/12/president-obamas-energy-report-card/#40cfe509554e>, [Erişim: 1.4.2018].

“Republicans urge Obama to enforce Syria 'red line,' oppose deploying troops”, *Fox News*, 28 Nisan 2013, <http://www.foxnews.com/politics/2013/04/28/republicans-urge-obama-to-enforce-red-line-oppose-deploying-troops.html>, [Erişim: 4.3.2018].

Rhem, Kathleen T., “Bush: No Distinction Between Attackers and Those Who Harbor Them”, *U.S. Department of State*, 11 Eylül 2001, <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=44910> [Erişim: 16.12.2017].

Roberts, David, “The details on Obama’s just-released energy plan”, <https://grist.org/article/obama-energy-fact-sheet/>, 9 Ekim 2007, [Erişim: 1.4.2018].

Roblin, Stephen, “Lessons from history: The Case Against AFRICOM”, *Monthly Review*, <https://mronline.org/2009/04/24/lessons-from-history-the-case-against-africom/>, 24 Nisan 2009, [Erişim: 11.1.2018].

Romei, Valentina, “China and Africa: Trade Relationship Evolves”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/c53e7f68-9844-11e5-9228-87e603d47bdc>, 3 Aralık 2015, Erişim: [10.4.2018].

“Rwandan president condemns US 'disappointment' as he seeks third term”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/04/rwanda-president-paul-kagame-us-obama-third-term>, 4 Haziran 2016.

Sethi, Aakriti, “Obama's Policy towards Africa: A Blend of Competition and Roadblocks”, *Institute for Defense Studies and Analysis*, https://idsa.in/africatrends/obama-policy-towards-africa_asethi_1214, Ekim-Aralık 2014, [Erişim: 23.3.2018].

Schneidman, Witney W., “Africa: Obama's Three Objectives for Continent”, *allAfrica*, <http://allafrica.com/stories/200809291346.html>, 29 Eylül 2008, [Erişim: 21.3.2018].

Schmitt, Eric, “As Africans Joins Iraqi Insurgency, U.S. Counters With Military Training in Their Lands”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2005/06/10/politics/as-africans-join-iraqi-insurgency-us-counters-with-military.html>, 10 Haziran 2005, [Erişim: 7.1.2018].

Schneidman, Witney & Lewis, Zenia, “The U.S.-Africa Leaders Summit: Deepening Trade and Commercial Ties”, *Brookings Institution*, <http://brook.gs/2a3nOQi>, 24 Temmuz 2014, [Erişim: 10.2.2018].

Schwaz, Gabriella & Yellin, Jessica, “Obama in Tanzania, sees Africa as next global economic success”, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2013/07/01/world/africa/tanzania-obama/index.html>, 2 Haziran 2013, [Erişim: 26.3.2018].

Scott, Eugene, “George W. Bush: Foreign aid is essential”, *CNN*, <http://edition.cnn.com/2017/04/13/politics/george-bush-donald-trump-foreign-aid/index.html>, 13 Nisan 2017, [Erişim: 31.1.2018].

Smith, David, Obama criticised for calling Ethiopia's government 'democratically elected', *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/us-news/2015/jul/27/obama-urges-ethiopia-end-crackdown-political-press-freedom>, 27 Haziran 2015, [Erişim: 13.3.2018].

Smith, David, “Obama is like the Messiah: Africans react to Obama's visit to Ghana”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2009/jul/10/obama-ghana-visit-africans-vox-pop>, 10 Haziran 2009, [Erişim: 24.3.2018].

"Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri", *BM Enformasyon Merkezi: UNIC*, http://uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_38.pdf, 12 Mart 2002 Son [Erişim: 27.12.2017].

Stout, David, “Bush Orders Sanctions Imposed Against Leaders of Zimbabwe”, <https://www.nytimes.com/2003/03/08/world/bush-orders-sanctions-imposed-against-leaders-of-zimbabwe.html>, *New York Times*, 8 Mart 2003, [Erişim: 4.1.2018].

“Summary of the Trans-Pacific Partnership Agreement”, *Office of the United States Trade Representative*, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2015/october/summary-trans-pacific-partnership>, 4 Ekim 2015, [Erişim: 6.3.2018].

Sun, Yun, “American and Chinese trade with Africa: Rtheoric vs. reality”, *The Hill*, <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/international/214270-american-and-chinese-trade-with-africa-rhetoric-vs-reality>, 8 Mayıs 2014, [Erişim: 10.2.2018].

“Svaziland Kralı ülkenin adını değiştirdi”, *Akşam*, <https://www.aksam.com.tr/dunya/svaziland-krali-ulkenin-adini-degistirdi/haber-728037>, 20 Nisan 2018, [Erişim: 21.4.2018].

Taylor, Magnus, “Diary: The Meles Zenawi Show –World Economic Forum on Africa, 2012-“, *African Arguments*, <http://africanarguments.org/2012/05/15/diary-the-meles-zenawi-show-the-world-economic-forum-on-africa-2012-by-magnus-taylor/>, 15 Mayıs 2012, [Erişim: 10.2.2018].

“Text: Bush Adress To Congress”, *BBC News*, 21 Eylül 2001, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1555641.stm>, [Erişim: 17.12.2017].

“Text: Obama’s Speech in Cairo”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2009/06/04/us/politics/04obama.text.html>, 4 Haziran 2009, [Erişim: 12.3.2018].

“Text of President Bush’s 2002 State of Union Adress”, *Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm>, 29 Haziran 2002, [Erişim: 18.12.2017].

Tepebaş, Ufuk, “George W. Bush’un Afrika Gezisi ve 11 Eylül Sonrası ABD’nin Afrika’ya Yaklaşımı”, *TASAM*, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/805/george_w_bushun_afrika_gezisi_ve_11_eylul_sonrasi_abdnin_afrikaya_yaklasimi, 25 şubat 2008, [Erişim: 6.1.2018].

“The Broader Middle East and North Africa Initiative: Imperilled at Birth ICG Middle East and North Africa Briefing”, *International Crisis Group*, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/the-broader-middle-east-and-north-africa-initiative-imperilled-at-birth.pdf>, Brüksel, 7 Haziran 2004, [Erişim: 9.1.2018].

“The Economist interviews Barack Obama: The president on dealing with China”, *The Economist*, <https://www.economist.com/blogs/democracyinamerica/2014/08/economist-interviews-barack-obama-1>, 2 Ağustos 2014, [Erişim: 10.4.2018].

“The North Atlantic Treaty(1949)”, https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf, [Erişim: 26.12.2017].

“The Nobel Peace Prize for 2009”, *Nobel Prize*, https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2009/press.html, 9 Ekim 2009, [Erişim: 6.3.2018].

“The Truman Doctrine, 1947”, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine>, [Erişim: 25.12.2017].

“The World Factbook: Crude oil - imports is the total amount of crude oil imported, in barrels per day”, *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2243rank.html>, [Erişim: 1.4.2018]

“The Wordl Factbook: Natural gas - imports compares the total natural gas imported in cubic meters”, *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2252rank.html>, [Erişim: 1.4.2018].

“The 2nd U.S.-Africa Business Forum 2016 in New York”, *Federal Democratic Etiophia Ministiry of Foreign Affairs*, <http://mfa.gov.et/-/the-2nd-u-s-africa-business-forum-2016-in-new-york>, [Erişim: 28.3.2016].

“Timeline U.S. Intervention in Afghanistan 2001 to 2007”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com/news/2017/08/2001-2017-intervention-afghanistan-170822035036797.html>, 22 Ağustos 2017, [Erişim: 17.12.2017].

Tisdall, Simon, “ Zimbabwe: Was Mugabe’s fall a result of China flexing its muscle?”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/17/zimbabwe-was-mugabes-fall-a-result-of-china-flexing-its-muscle>, 17 Kasım 2017, [Erişim: 5.2.2018].

Tol, Gönül, “Obama’nın Gözünden Mısır Darbesi”, *Akşam*, <http://www.aksam.com.tr/gonul-tol-konuk-yazar/yazarlar/obamanin-gozunden-misir-darbesi/haber-223381>, 8 Temmuz 2013, [Erişim: 4.3.2018].

“TPP: What is it and why does it matter?”, *BBC News*, <http://www.bbc.com/news/business-32498715>, 23 Ocak 2017, [Erişim: 6.3.2018].

“Trade Dataweb”, *United States International Trade Comission*, <http://www.usitc.gov.>, [Erişim: 22.1.2018].

“Trade in Goods with Africa”, *United States Census Bureau*, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0013.html>, [Erişim: 17.1.2018].

“Trade Statistics by Country/Region”, *World Integrated Trade Solution*, <https://wits.worldbank.org/countrystats.aspx?lang=en>, [Erişim: 10.4.2018].

“Trade Statistics with Africa”, *Office of The United States Trade Repesantative*, <https://ustr.gov/countries-regions/africa>, [Erişim: 29.3.2018].

“Trans-Pacific Partnership Agreement”, *Department of Foreign Affairs and Trade of Australia*, <https://dfat.gov.au/trade/agreements/tpp/documents/tpp-overview.pdf>, [Erişim: 6.3.2018].

Tsegay, Berhanu, “The Impact of China on Western’s Policy towards AFrica”, *Horn Affairs*, <https://hornaffairs.com/2017/01/12/impact-of-china-on-westerns-policy-towards-africa/>, Ekim 2013, [Erişim: 6.2.2018].

Tunçdemir, Cemal “İki Amerika’nın Hikayesi”, *Amerika Bülteni*, <http://amerikabulteni.com/2016/03/21/iki-amerikanin-hikayesi/>, 2016, [Erişim: 19.12.2017].

“United States Africa Command Official Page”, <http://www.africom.mil>, [Erişim: 12.1.2018].

“United States and African Growth and Opportunity Act: Report of Government of the United States for the Year 2015, Under the Decision of 30 November 2015”, *World Trade Organization*, [Erişim: 20.1.2017].

“U.S. Direct Investment Abroad: Balance of Payments and Direct Investment Position Data, International Economic Accounts”, *U.S. Department of Commerce: Bureau of Economic Analysis*, <https://www.bea.gov/international/di1usdbal.htm>, [Erişim: 23.1.2018].

“U.S. Energy Fact: Explained”, *U.S. Energy Information Administration*, https://www.eia.gov/energyexplained/?page=us_energy_home, [Erişim: 1.4.2018].

“U.S. Energy Industry: Obama vs. Trump”, *ICIS*, <https://www.icis.com/globalassets/documents/forms/ppf-pdf/us-energy-industry-obama-vs-trump.pdf>, 2017.

“U.S. Direct Investment Abroad: Capital Outflows Without Current Cost Adjustment”, *U.S. Department of Commerce: Bureau of Economic Analysis*, <https://www.bea.gov/international/di1usdbal.htm>, [Erişim: 23.1.2018].

“U.S. Imports by Country of Origin”, *U.S. Energy Information Administration*, https://www.eia.gov/dnav/pet/pet_move_impcus_a2_nus_ep00_im0_mbb1_m.htm, Son Güncelleme: 31 Ocak 2018, [Erişim: 20.1.2018].

“US pushes for sanctions against Congolese president's inner circle”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/06/congo-sanctions-president-joseph-kabila>, 6 Haziran 2016, [Erişim: 13.3.2018].

“U.S. Foreign Aid by Country”, *USAID*, <https://www.explorer.usaid.gov/cd>, [Erişim: 7.4.2018].

Varan, Altuğ, “Demokrasi”, *Karikatür Okulu*, <http://www.karikaturokulu.com/ShowComments.aspx?uId=3828>, 21 Temmuz 2008, [Erişim: 10.3.2018].

“Vatanseverlik Yasası: Özgürlüğe Karşı Bir Tehdit”, *EuroNews*, <http://tr.euronews.com/2014/12/09/vatanseverlik-yasasi-ozgurluge-karsi-bir-tehdit>, 9 Aralık 2014, [Erişim: 15.12.2017].

Vladimir Putin’s Speech, “A Plea for Caution From Russia”, *New York Times*, <http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html>, 11.09.2013, [Erişim: 19.12.2017.]

Volman, Daniel, “AFRICOM: From Bush to Obama”, *Pambazuka News: Voices for Freedom and Justice*, <https://www.pambazuka.org/governance/africom-bush-obama>, 3 Aralık 2008, [Erişim: 22.3.2018].

Volman, Daniel, “AFRICOM to continue under Obama”, *Global Research*, <https://www.globalresearch.ca/africom-to-continue-under-obama/14131>, 11 Haziran 2009, [Erişim: 20.3.2018].

Volman, Daniel, “Obama Administration Budget Request for AFRICOM Operations and for Security Assistance Programs in Africa in FY 2010”, *African Security Research Project*, <http://concernedafricascholars.org/african-security-research-project/?p=18>, Mayıs 2009, [Erişim: 19.3.2018].

Volman, Daniel, “Obama Moves Ahead AFRICOM”, *Pambazuka News: Voices For Freedom and Justice*, <https://www.pambazuka.org/governance/obama-moves-ahead-africom>, 10 Aralık 2009, [Erişim: 19.3.2018].

“Volume of U.S. imports of trade goods from Africa from 1997-2016”, *The Statistics Portal*, <https://www.statista.com/statistics/187734/volume-of-us-imports-of-trade-goods-from-africa-since-1997/>, [Erişim: 20.1.2018].

Walt, Stephen M., “Offshore Balancing: An idea whose time has come”, *Foreign Policy*, 2 Kasım 2011, <http://foreignpolicy.com/2011/11/02/offshore-balancing-an-idea-whose-time-has-come/>, [Erişim: 23.12.2017].

“Where We Work: Africa”, *Millennium Challenge Cooperation*, <https://www.mcc.gov/where-we-work/region/africa>, [Erişim: 4.2.2018].

Wycoff, Karl, “Fighting Terrorism in Africa: Subcommittee on Africa, Fighting Terrorism in Africa: Hearing before the Subcommittee on Africa of the House International Relations Committee”, *US Department of State*, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/rls/rm/2004/31077.htm>, [Erişim: 6.1.2018].

“88 yıl sonra tarihi adım: ABD Başkanı Obama, Küba'da”, *Sputnik*, <https://tr.sputniknews.com/abd/201603201021619398-kuba-abd-obama-havana/>, 20 Mart 2016, [Erişim: 5.3.2018].